

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ
(KENT VE ÇEVRE BİLİMLERİ)
ANABİLİM DALI**

KENTSEL GELİŞME VE KÜLTÜR DEĞERLERİ

Doktora Tezi

Enis YETER

Ankara- 2007

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ
(KENT VE ÇEVRE BİLİMLERİ)
ANABİLİM DALI**

KENTSEL GELİŞME VE KÜLTÜR DEĞERLERİ

Doktora Tezi

Enis YETER

Tez Danışmanı
Prof.Dr. Ayşegül MENGİ

Ankara-2007

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ
(KENT VE ÇEVRE BİLİMLERİ)
ANABİLİM DALI

KENTSEL GELİŞME VE KÜLTÜR DEĞERLERİ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı :

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınavı Tarihi

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖNSÖZ.....	V
GİRİŞ.....	1
Amaç ve Kapsam.....	2
Tezin Önemi	6
Kuramsal Çerçeve ve Varsayımlar	6
Yöntem.....	8
BİRİNCİ BÖLÜM	10
KENTSEL GELİŞMEDE KÜLTÜR DEĞERLERİNİN	10
YERİ VE ÖNEMİ.....	10
I. Kentsel Gelişme	10
1. Kavramsal Tartışma ve Tarihsel Süreç	10
2. Sürdürülebilir Kentsel Gelişme	31
3. Kentsel Gelişme ve Kentsel Dönüşüm İlişkisi	38
II. Kültür Değerlerinin Korunması.....	51
1. Kültür Değerlerinin Tanımı	51
2. Kültür Değerlerinin Korunma Nedenleri	55
3. Kültür Değerlerinin Korunma Yolları.....	64
4. Tarihsel Gelişimde Korumacılık Örnekleri	79
4.1. Fransa Örneği	83
4.2. Varşova Örneği	91
4.3. Nürnberg Örneği	94
4.4. Havana Örneği	98
5. Korumacılığa Kuramsal Yaklaşımlar.....	100
III. Kentsel Gelişme İle Kültür Değerleri İlişkisi	111
1. Kentleşmenin Kültür Değerlerine Etkisi	111
2. Kentsel Gelişimde Kültür Değerlerinin Rolü	122
2.1. Mekânsal Açıdan.....	122
2.2. Ekonomik Açıdan.....	133
2.3. İdeolojik Açıdan.....	135

İKİNCİ BÖLÜM.....	148
TÜRKİYE’DE KENTSEL GELİŞME VE KÜLTÜR DEĞERLERİNİN	
KORUNMASI ARASINDAKİ ETKİLEŞİM.....	148
I. Kültür Değerlerinin Korunması	148
1. Tarihçe.....	148
2. Yasal Yapı	154
2.1. Anayasa.....	154
2.2. Yasalar	155
2.3. Uluslararası Sözleşmeler	162
3. Yönetmel Yapı	164
3.1. Özeksel Kamu Kurum ve Kuruluşları	164
3.2 .Yerel Yönetimler.....	167
3.3. Üniversiteler.....	168
3.4. Meslek Odaları	169
3.5. Dernek, Vakıf ve Diğer Sivil Toplum Kuruluşları.....	170
4. Mali Yapı.....	174
4.1.Özel ve Tüzel Kişilere Yapılacak Katkılar	174
4.2. Yerel Yönetimlere Yapılacak Katkılar	176
4.3. Tanıtma Fonu Tarafından Sağlanan Katkı.....	178
5. Yargı Denetimi	179
5.1. Anayasa Mahkemesi Kararları Açısından	179
5.2. Danıştay Kararları Açısından.....	181
5.3. Yargıtay Kararları Açısından.....	188
II. Kültür Değerlerinin Kentsel Gelişmeye Etkileri	190
1. Mekâna Etkileri.....	190
2. Sosyal Yaşama Etkileri	199
3. Kent Ekonomisine Etkileri	202
III. Kentsel Gelişmenin Kültürel Değerlerin Korunmasına Etkileri	204
1. Kentleşmenin Niteliği ve Süreci	204
2. Kentsel Yenileme ve Kentsel Dönüşüm.....	214
2.1. Kentsel Yenilemeden Kentsel Dönüşüme	214
2.2. Kentsel Yenileme ve Kentsel Dönüşüm Konusundaki Yasal Yenilikler	223

2.3. Kentsel Dönüşüm Konusunda Ankara'daki Uygulamalar	232
3. Kentsel Gelişmenin Yönetsel Boyutu	234
3.1. Kentsel Gelişme ve Planlama İlişkisi	234
3.2. Planlamanın Yasal Boyutu	238
3.3. Planlamada Yetkili Kurumlar	243
4. Kentsel Gelişmenin (Planlama) Yargı Boyutu	245
5. Kente Karşı Suç Boyutu	248
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	252
ÖRNEKLERLE KENTSEL GELİŞME VE KÜLTÜR DEĞERLERİ	
ARASINDAKİ ETKİLEŞİM	252
I. İstanbul Örneği	252
1. Kentin Tarihi Gelişimi	252
2. İstanbul'un Kentsel Gelişmesi	258
2.1. Kentleşme Süreci	258
2.2. Yönetsel Yapı ve Yetki Kullanımı	260
2.3. Kentsel Dönüşüm ve Kentsel Yenileme	263
2.4. İstanbul'u "Dünya Kenti" Yapma Savı	264
3. Kültür Değerleri ve Kentleşme Etkileşimi Kapsamında Yapılan Çalışmalar ..	267
3.1. Genel olarak	267
3.2. Tarihi Yarımada'da	269
3.3. Fener –Balat Projesi	280
4. İstanbul'a Yönelik Bir Öneri	284
II. Kastamonu Örneği	289
1. Kentin Tarihi Gelişimi	289
2. Kastamonu'nun Kentsel Gelişmesi	291
3. Kültür Değerleri ve Kentleşme Etkileşimi Kapsamında Yapılan Çalışmalar ..	297
3.1. Restorasyon Çalışmalarından Örnekler	299
3.2. Soyut Kültür Değerlerine İlişkin Çalışmalar	310
3.3. İmar Denetimine İlişkin Çalışmalar	311
3.4. Arkeolojik Çalışmalar	313
3.5. Bilgilendirme ve Bilinçlendirme Çalışmaları	314
3.6. Kent Merkezi Dışındaki Çalışmalar	315

3.7. Bilimsel Etkinlikler	317
3.8. Valilik Üniversite İşbirliği	321
3.9. Tarihi İnebolu İlçesinde Yürütülen Çalışmalar.....	326
4. Kentsel Gelişme ve Kültür Değerlerinin Kazanımında Yapılan Çalışmaların Sonuçları.....	329
4.1. Kentsel Gelişme Açısından.....	329
4.2. Kültür Değerleri Açısından.....	334
DEĞERLENDİRME	336
KAYNAKÇA	357
ÖZET	374
ABSTRACT	376

ÖNSÖZ

Yaşamım boyunca kent ve kültür kavramlarının yüceliğine inandım. Kentine ve kültürüne değer veren toplumları kıskandım. Kendi ülkemdeki umursamazlığı gördüğümde üzüntü duydum. Hazine değerindeki varlıkların bilincinde olmayan kişilerden rahatsız oldum. Kentlerin, yaşam alanından çok, rant aracı olarak görülmesinden kederlendim. Bu nedenle, böyle bir tez konusu hazırlamak beni hem heyecanlandırdı, hem de eğlendirdi. Çünkü, yaptığım uğraşın ne kadar değerli olduğunu biliyordum ve bu inanç beni yormuyordu.

Öncelikle, bu çalışmaya beni yönelten ve konusunu tanımlayan değerli Hocam Prof. Dr. Ruşen KELEŞ'e şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca Tez Danışmanlığı görevini üstlenerek, özveriyle şemasından içeriğine kadar her aşamasında ilgilenen Prof. Dr. Ayşegül Mengi'ye minnettarlık duyuyorum. Doktora programına katılmamdaki ve tez izleme jürisindeki önerilerinden dolayı Sosyal Bilimler Enstitüsü önceki Müdürü Prof. Dr. Can HAMAMCI'ya, programa devamımdaki katkıları nedeniyle Enstitü'nün şimdiki Müdürü Prof. Dr. Aykut ÇINAROĞLU'na ve kentleşme konusundaki engin bilgi ve deneyimlerinden yararlanma olanağı veren Prof. Dr. Cevat GERAY'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Tezin ortaya koyduğu öngörüler ile getirdiği önerilerden, ülkemiz kentleri ve kültürü yararlanırsa, bundan sevinç duyacağım. Tezin hazırlanışında verdikleri desteklerinden dolayı, tüm dostlara teşekkürlerimle. 05.09.2007

Enis YETER

GİRİŞ

Kentleşme kuşkusuz, insan varlığı kadar eski olmasa bile, bin yıllar ötesine giden bir olgudur. Bireyler, biyolojik ve fiziksel gereksinimlerini karşılamının yanı sıra, toplum olarak birlikte yaşama zorunluluğu hissetmişlerdir. İşte bu zorunluluk zaman içinde çeşitli aşamalardan ve yapılardan geçerek insanları *kent* adı verilen yerleşim yerlerine ulaştırmıştır.

Kentleşme olgusunun devamlı şekilde iyi ve güzel olduğunu iddia etmek de olası değildir. Günümüzden ikibin sene önce kurulan ve adeta estetik ve işlevsel açıdan dönemine göre mükemmel olan kentlerin yanısıra, yirminci yüzyılda kurulan ya da varolmakla birlikte sonraki müdahalelerle yaşanmaz hale getirilen birçok kent bilinmektedir.

Kentleşmeyi etkileyen faktörler arasında kültürel değerlerin öneminin algılanması, zaman ve mekân içinde farklılıklar göstermiştir. Özeksel veya yerel yöneticiler, kültürel değerlerin önemini kavrayarak kentlerin gelişmesinde ondan yararlanmayı bilmişlerdir. Ancak diğer bazı yöneticiler, kentleşmeyi ve kültürel değerlerin korunmasını birbiriyle çelişen zıt amaçlar olarak görmüşlerdir. Bu bağlamda, ikinci guruptaki kişiler kent yönetimini açmaza sokarak, kentleri nüfus ve bina yoğunluğuna mahkûm eden bir anlayışı egemen kılmışlardır.

Buna karşılık, kültürel değerlerin göz önünde tutulduğu ve önemsendiği kentsel gelişme uygulamaları, gerek kentin mekânsal yapısına gerekse toplumsal,

ekonomik ve sosyal yapısına büyük oranda olumlu katkı sağlamıştır. Kentlerin gelişmesi ile kültürel değerlerin korunması arasındaki bu bağın varlığı ve güçlendirilmesi tezin araştırma problemidir.

Karşılıklı bu bağın varoluş sürecinde tersine yönelik bir etkileşim de söz konusudur. Daha açık anlatımla, sağlıklı kentleşme de kültürel değerlerin korunmasında belirgin bir rol oynayacaktır. Özet olarak; kültürel değerlerin özümsemesi ve yaşatılması kentleşmeyi daha iyi duruma getirecek, diğer taraftan da düzenli ve planlı kentleşme kültürel kazanımları yaşatacak ve topluma mal edecektir.

Doğaldır ki, kültürel değerler çevre değerlerinden soyutlanamaz ve ayrılamaz. Çevre değerleri ise ozon tabakasının incelmelerinden, orman varlığının azalmasına, bilinçsizce açılan ve işletilen taş ve kum ocaklarından bilimsellikten uzak toprak sulamasına ve erozyona, küresel ısınmadan bitki ve hayvan türlerinin azalmasına kadar sayısız olumsuzlukla karşı karşıyadır. Toplumun bu olumsuzluğu fark ederek karşı koyması, doğrudan bilinç sorunudur. Bu nedenle çevre ve kültür bilincinin güçlendirilmesinin önemi yadsınamaz. Bu çerçevede doğal çevre ve kültür ayrılmaz bir bütünlük oluşturmaktadır. Örneğin; yeşil alanların yok edilerek yapılaşmaya açılması çevresel açıdan ne denli bir yıkım yaratıyorsa, tarihi yapıların yıkılarak yoğunluklu beton binaların yapılması da aynı boyutta çevre sorunları doğurmaktadır.

Amaç ve Kapsam

Kent insan yaşamının önemli bir parçasıdır. Kenti daha iyi, daha yaşanabilir duruma getirmek, insan yaşamını daha kaliteli kılmak anlamına gelecektir.

Diğer taraftan kültür olgusu, bin yıllar boyunca elde edilen değerlerin toplamıdır. Kültürün diğer öğeleri yanında önemli bir öğesi olan mimari ve yapı sanatının kentleşme ile doğrudan bağı vardır. Bu çerçevede kentsel gelişmeyi tasarlarken ve uygularken, başta mimari ve yapı sanatı olmak üzere kültür değerlerinden yararlanmamak, onları yok varsaymak, ilkel bir düşüncedir. Ne yazık ki, ilkel olmasına karşın bu, bazı toplumlarda yaygın düşüncedir.

Bu araştırma ile, bu yanlışlığı gerek teorik gerekse uygulama bazında ortaya koyarak, Shakespeare'in "o kadar geç ki henüz erken demek mümkün" sözünden hareketle, topluma ve toplumun içinde bulunduğu çevreye güzellikler kazandırmak amaçlanmaktadır.

Kentler, tarihi süreç içerisinde bir ikilem ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu ikilemin bir tarafında kentin, kentlinin, toplumun çıkarı ve hakkı varken, diğer bölümünde rant kaygısı var olmuştur. Rant kaygısı, etik ve erdem değerleri yanında çevre değerlerini de gözetmemiş ve amacına ulaşmak için her şeyi meşru görmüştür. Bu düşüncenin toplumda yaygınlaşması ise en kötü durum olarak nitelendirilebilir. Çünkü yasaya, etik ve kültür değerlerine aykırı eylemler çoğaldığı oranda toplumdaki algılanışı değişmekte ve haklı görülebilmektedir.

Yöneticilere düşen görev, kentleri ve kentliyi bu ikilemden çıkararak sahip oldukları kamu erkini rant ve haksız kazanç yanında değil, toplumun yararı yönünde kullanmalarıdır. Bunu vicdanlarına, hukuk ve kültür bilinçlerine, vizyonlarına

dayanarak ya kendiliğinden yapacaklar, ya da sivil toplum güçlerinin baskısıyla gerçekleştireceklerdir.

Bu çalışma, başta yöneticiler olmak üzere sivil toplum önderlerine ve diğer yurttaşlara bu algılamayı vererek, insan yaşamında kentlerin ve kültürün kazandırdığı değeri güçlendirmeyi öngörmektedir.

Çalışmanın birinci bölümü; kentsel gelişmede kültürel değerlerin yeri ve önemi üzerinde temellendirilmiştir. Öncelikle kentsel gelişme kavramsal ve tarihi süreç yönüyle tartışılmış, sürdürülebilir kentsel gelişme ve kentsel dönüşümün nitelikleri üzerinde durulmuştur. Yine bu bölümde, kültürel değerlerin tanımı, neden ve nasıl korunacağı, tarihi gelişimi anlatılarak kentsel gelişme ile kültürel değerler ilişkisine değinilmiştir. Dünyadan korumacılık örnekleri verilirken kentsel gelişme ve kültürel değerlerin etkileşimi irdelenmiştir. Kültürel değerlerin kentin gelişmesindeki rolü mekânsal, ekonomik ve ideolojik yönlerden değerlendirilmiştir.

Tezin ikinci bölümü; Türkiye’de kentsel gelişme ile kültürel değerlerin korunması arasındaki etkileşime ayrılmıştır. Bu kapsamda, kültürel değerlerin korunmasına yönelik ülkemizdeki yasal, yönetsel, mali ve yargısal yapının ne olduğu, kültürel değerlerin kentsel gelişmeye mekânsal, sosyal ve ekonomik açıdan nasıl etki yaptığı ile kentsel gelişmenin kültürel değerlerin korunmasındaki rolü tartışılmıştır. Ülkemizde son yıllarda yürürlüğe giren mevzuat hatta konu ile ilgili yasa tasarısı ve taslakları eleştirel bakışla gözönüne sunulmuştur.

Son bölümde ise, İstanbul ve Kastamonu örneklerinde kentsel gelişme ve kültürel değerler etkileşimi ele alınmıştır. Aslında her iki örnekte, yapılan eylemler sonucu ortaya çıkan olumlu etkileşimler olduğu gibi yapılmayanlar ya da yanlış yapılanlar da vardır. Konunun bütünlüğü açısından bu olumsuzluklar da ele alınmış ve sorgulanmıştır.

Araştırmanın her iki ayağı, başlı başına önemlidir. Gerçekten gerek kentleşme gerekse kültür, sosyal kuramlar arasında üzerinde en çok düşünülen, yazılan ve konuşulandandır. Ayrıca bireylerin doğrudan yaşam tarzlarıyla ve yaşam kaliteleriyle ilintilidir. Onların mutluluklarını ve yaşam sevinçlerini etkilemektedirler. Bu yönüyle bu tezde iki kuram arasındaki ilişkinin insana yansıyan yönüne ağırlık verilmek istenmiştir.

Ülkemizdeki kentleşme olgusu göstermiştir ki, kente gelen kır kökenli bireyler kent kültürünü benimseme yerine, kendi kültürünü olabildiğince korumuş ve yaşamıştır. Kentin kültüründen -var olup olmadığı tartışılabilir -etkilenmeyen bu kişiler, kentin kendilerine sunduğu diğer fırsatlardan olabildiğince yararlanmışlardır. Gecekondulaşma buna güzel bir örnektir. Bu yöntem kırsaldan kente göçe bir teşvik unsuru da olmuştur. Hızlı kentleşmeye, yönetim adeta kadro ve donanımıyla yetişemeyerek köyden gelen kişiye “arsa al, ruhsat al evi ondan sonra yap” diyememiştir. Sonuçta “emrivaki ahlak” doğmuş ve yap-sat gibi yöntemlerle kentleri yok etmiştir.

Biliyoruz ki, Avrupa’da görülen sınıf çatışmaları ülkemizde görülmemiş onun yerini popülizm almıştır. Siyasi veya idari yönetici sınıfı hep başta kalmak ya da

daha yukarı çıkabilmek uğruna mevzuata aykırı uygulamaları ve fiili durumları yasal duruma getirme fonksiyonu görmüştür. Onların görevi, sorunları önceden görüp yasaya ve planlamaya uygun çözüm bulma yerine, en alttakilerin karşılaştıkları sorunlarla baş etmede buldukları yöntemleri kabullenip, uygulamaya koymak olmuştur. Böylece hem yönetilenlere şirin gözüküyor hem de oy tabanlarını genişletiyorlardı. Yönetimin amacı akılcı, düzenli ve insan onuruna uygun yaşam koşulları sağlamak yerine, adeta seçmenin gönlünü hoş tutmak üzerine kurulu bir yapı oluşturmak olarak ortaya çıkmıştır.

Tezin Önemi

Bu tezin en önemli katkısı, kentler gelişirken kültürel değerlerin etkin bir biçimde korunmasını sağlayacak yöntemlerin neler olduğunu ortaya koymaya çalışılmasıdır. Kültürel değerlerin korunması ve yaşatılmasından söz edildiğinde birçok kesim parasal olanaksızlıktan yakınmıştır. Hâlbuki Kastamonu örneğinde görüldüğü üzere, sınırlı da olsa varolan kaynakla önemli sonuçlar elde edilebilmiştir.

Koruma bilincinin düşünsel ve eylemsel başarı koşulları ile bunun kentleşme düzenine olumlu katkılarının ortaya konulması, tezin bir başka açıdan önemini ifade etmektedir.

Kuramsal Çerçeve ve Varsayımlar

Yaşanabilir kentler yaratmak ya da yaşanabilir kentlere sahip olmak için kentsel gelişme ile kültürel değerlerin korunması arasındaki etkileşimin önemi

açıktır. Tezin temel varsayımı budur. Bu etkileşimin önemi zaman ve mekânsal olarak farklı algılanmıştır. Başka bir deyişle, bazı ülkeler hatta bazı kentler bunun varlığını sezinleyerek ve topluma yapacağı kazanımları kavrayarak gereğini yerine getirmişlerdir. Ancak bu ülke ve kentlerin yaklaşımlarında da yönetim değişikliği farklılaşmalar görülmüştür.

Türkiye 'de ise bu etkileşim hep tek taraflı algılanmış; Kültürel değerlerin korunmasını ya da korunmamasını belirleyen kentsel gelişme olmuştur. Yani kentsel gelişmenin kültürel değerlerin korunmasını (pratikte daha çok korunmamasını) belirlemesi biçimindedir. Bu nedenle, ne tam olarak “kentsel gelişme” gerçekleşmiş; ne de kültürel değerler (varlıklar) yaşatılabilmektedir.

Tezin bir başka varsayımı ise, kentsel gelişme ile kültürel değerlerin korunması arasında bir etkileşimin olabilmesi için yasama, yürütme ve yargı erklerinin katkılarına ve aralarında uyumuna ihtiyaç duyulmasıdır. Çok güzel hükümler içeren bir yasa, yöneticiler tarafından görmezden gelinir ya da yanlış uygulanırsa iyi bir sonuç alınamayacaktır. Keza bir yönetimin yasaya aykırı uygulamaları eğer yargıdan geri dönmeyip tam tersine onaylanırsa, yanlışlık devam edip gidecektir. Ya da yöneticinin gerçekleştirdiği güzel hizmetler, “yasada açık olarak yetkilendirme yok” diye cezalandırılırsa, diğer etkinliklerin önü kesilmiş olacaktır. Kaldı ki bazı durumlarda yasa koyucu, toplum yararına olmayan fiili durumları yasal hale getirmede aracı konuma gelebilmektedir. Çağdaş yönetim biliminde, yönetim birimlerinin halka yakınlık ölçütünde hizmetleri yerine getirmede geniş bir yetkilenme hakkına sahip oldukları ilkesinin kabul edilmesi, yönetimde etkinlik sağlayacaktır.

Bu nedenle Türkiye’de sorunun merkezinde, yasama, yürütme ve yargı erklerinin gerek sağlıklı ve düzenli kentleşme gerekse kültürel değerlerin korunmasında yetersiz ve tutarsız kalmaları hususu bulunmaktadır. Buna karşın, tek tek kimi yöneticilerin bireysel girişimler ile sorunun üstesinden geldiği durumlar da vardır.

Yöntem

Tezin hazırlanmasında tümdengelim metodu uygulanmıştır. Öncelikle kuramsal temel ve varsayımlar ile bilimsel yaklaşımlar irdelenmiştir. Daha sonra bu kuramsal çerçevede dünyadaki uygulamalar gözden geçirilmiştir. Türkiye’deki yasal durum ve süreç ortaya konduktan sonra, İstanbul ve Kastamonu illerindekialışmalar anlatılarak öneriler getirilmiştir.

Çalışma, sadece kuramsal boyutta sınırlı bırakılmayarak uygulamaya yönelik içeriğe de sahip kılınmıştır. Gerçekten iki farklı kentte kentsel gelişme ve kültürel değerler etkileşimieşitli yönlerden incelenerek, uygulanabilir sonularıkarılmıştır.

Tezin hazırlanışında geniş bir kaynak taraması yapılmıştır. Gerek yabancı dilde gerekse Türk dilinde birçok yayın okunmuştur. Bu literatür araştırması kitap ve dergi yanında konu ile ilgili köşe yazısı ve haberleri içeren gazetelere de yönelmiştir.

Bununla yetinilmemiş ve bu konudaki uygulamalar bizzat yerinde gözlemlenmiştir. Ülkemizde düşün ve eylem ortaya koyan bilim adamı, yönetici, planlayıcı ve uygulayıcılarla görüşölmüş, düşönceleri alınmış, birebir olmasa da “sonuçları şeklinde” yansıtılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KENTSEL GELİŞMEDE KÜLTÜR DEĞERLERİNİN

YERİ VE ÖNEMİ

I. Kentsel Gelişme

1. Kavramsal Tartışma ve Tarihsel Süreç

Weber kenti, “bir evler topluluğuna sahip olmasının yanı sıra, kendisine ait toprağa dayalı mülkiyeti ve gelir ve giderlerden oluşan bir bütçesiyle aynı zamanda iktisadi birliğe sahip” birim olarak tanımlamaktadır (Weber, 2003: 94-95).

Ancak bu tanımın ötesinde kent, birçok şeyin bir araya gelmesidir: Anıların, arzuların, kültürün ve onların izlerinin. Aynı zamanda kentler, değiş-tokuş yerleridir. Tıpkı tüm ekonomi tarihi kitaplarında anlatıldığı gibi. Ama bu takaslar yalnızca ticari amaçlı olmayıp, kültür, arzu ve anıyı da içerir. Northrop Frye şöyle demektedir: “Kent, adı Kudüs olsun ya da olmasın, tek bir yapı veya tapınaktan farklı değildir.” İncil’in aktarımıyla ise kent bireylerin “canlı taşlar” gibi yaşadığı “çok bölümlü bir ev” dir (Calvino, 2004: 13). Apokaliptik¹ düzlemde ileri sürülen bu sava karşılık, kent kavramına yüklenilen anlam çok daha karmaşık ve kapsamlıdır.

Tarih boyunca her çağın ve uygarlığın kendine özgü kentleri var olmuştur. Antik çağda Mısır, Mezopotamya, Yunan ve Roma uygarlığı kentleri bir plan esasına

¹ İnsanlığın alın yazısına dayalı. Bkz. Meydan Larousse.

göre düzenlenmiş ve gelişmiştir. M.Ö. 6. yüzyılda Babil'in 350.000, ikiyüzyıl sonra Sirakuza'nın 400.000 nüfusu vardı. Antik çağın en büyük kenti, bir buçuk milyon nüfuslu Roma'ydı. Londra ve Brüksel'in 15. yüzyıldaki nüfusları ise sadece 40.000 kadardı. Bunun yanında Ortaçağ kentlerine ya tamamen siyasal ve kültürel işlevler ya da tamamen ekonomik işlevler egemen olmuştu.

Açıktır ki kentleşme günümüzde küresel bir olgu haline gelerek gelişmiş ülkelerin ayrıcalığı olmaktan çıkmıştır. Dünyanın en büyük kenti Mexico City olup bir üçüncü dünya kentidir. Daha ikiyüz yıl öncesine kadar dünyanın en büyük kentleri (İstanbul veya Pekin) bir milyondan az nüfusa sahipken bugün nüfusu on milyonu aşan kent sayısı ondan fazladır. Denebilir ki kentsel yaşantı biçimi dünyaya egemen olmuştur. 2000 yılında dünya genelinde, kentlerde yaşayan insanların sayısı ilk defa kırsal alandakilerin sayısını geçmişti ve bugünkü eğilim devam ettiği takdirde, fakir ülkeler gelecek elli yıl içerisinde her hafta, bir milyonluk kentler kurmak durumunda olacaklardır (Allègre, Jeanbar, 2006: 28).

Boyutları ve görünüşü ne kadar değişmiş olsa da kent olgusu binlerce yıllık geçmişinde temel niteliklerini korumaya devam etmektedir. E.Gutkind 1962 yılında yayımlanan *Crépuscule des Villes* (Kentlerin Şafağı) adlı kitabında bunu vurgulamaktadır: “Çağdaş kentlerimizin mirasçısı oldukları Sümer ve İndus Vadisi kentleriyle aramızda yüzseksen kuşak vardır. Beş bin yılda kentlerin işlevleri, boyutları ve yapıları elbette değişikliklere uğramıştır. Ancak kentsel yaşantıyı kırsal yaşantıdan farklı kılan genel hatlar özde aynı kalmıştır. Tarım devrimiyle başlayan süreci tamamlayan kentleşme devriminin insanoğlu ile doğa arasındaki dayanışma ve

yakınlığa son vermesiyle, yeni bir insan türü ortaya çıkmıştır. Her iki devrim, tarım ve kentleşme, uygarlığımızın dayandığı temelleri oluşturmuştur” (Huot, Thalman, Valbelle, 2000: 11-12).

Kentin kökenine gitmek istediğimizde, antik kentler bir tarafa bırakılacak olursa, “kent” sözcüğüne verilen anlam belirleyicidir. Bu sözcükle halkın geçimini toprağı ekip biçerek değil, ticaretle sağladığı yer anlatılmak isteniyorsa, Batı Avrupa’da 9. yüzyıl boyunca, yanıt “hayır” olacaktır. Aynı sözcükten, hukuksal bir varlığı ve kendine özgü yasa ve kurumları olan bir toplumu anlıyorsak yanıt yine olumsuz olacaktır. Ancak kent, bir yönetim merkezi ve bir kale olarak düşünülürse, Karolenj² döneminde ve sonrasında çok sayıda kent bulunduğu anlaşılabacaktır.

Çağdaş İngilizce ve Rusça’da kent anlamına gelen sözcüklerin (town ve gorod) başlangıçta kapalı yer anlamına gelmesi dikkat çekicidir. Nitekim kentler surlarla çevrili, bir hendekle korunan ve kapılardan içine girilen dörtköşe ya da daire biçimindeki alandan oluşan kapalı bir yer olarak tanımlanıyordu (Pirenne, 2005: 47–48). Halk buralara dinsel ve yönetsel törenlere katılım amacıyla ya da savaş onları sürüleriyle birlikte sığınmaya zorladığında gidiyordu. Başlangıçta arasına kullanılan bir toplanma merkezi olan kent, zamanla adını aldığı kabilenin tüm topraklarının yönetsel, dinsel, siyasal ve ekonomik merkezi durumuna gelmişti.

² Karolenjler, Fransa’da 754–978, Almanya’da 754–911, İtalya’da aralıklı olarak 774–901 yılları arasında egemen aile olup, Avrupa’da barbarlıktan uygarlığa, dağılık göçebe hayattan feodal monarşilere geçildiği dönemde yeni krallıkları yönettiler.

Kentler daha sonraki dönemde, sivil yönetimdeki işlevlerini yitirerek dinsel yönetimin merkezi olma görevini sürdürdüler. Her piskoposluk, katedralin yer aldığı kentin çevresindeki topraklardan oluşmakta ve onlarla devamlı bir ilişki içinde bulunmaktaydı. Bu bağlamda *Civitas* sözcüğü piskoposluk kenti ile eşanlamli kullanılır olmuştur. Piskopos kenti papazlardan oluşan bir *Kurul'un* ve *Hristiyan'lığın* hukuk ve etik ilkelerine göre yönetiyordu.

9. yüzyılın başlarında her kentte savunma amaçlı kaleler yapılmaya başlanmıştır. Ne yazık ki Ortaçağ sonlarında kurulmuş bu kasabalardan günümüze hemen hemen hiçbir iz kalmamıştır. 10. yüzyıl boyunca ise, ekonomik canlanmayla birlikte bu kasaba ve kale-kentlerin duvarlarının çevresinde bildiğimiz anlamda kentler biçimlenmiştir.

11. yüzyılda İstanbul (Konstantinopolis) Akdeniz havzasının en büyük kenti olarak bir milyon nüfusa sahipti ve etkin bir halkı vardı. Siyasal başkent olması yanında, önemli bir üretim ve ticaret (limanının da etkisiyle) merkezi idi. Aslında İstanbul, 326 yılında coğrafi konumunun sunduğu savunma olanakları ile Roma İmparatorluğu'nun yeni başkenti olarak tasarlanmıştır. Yaklaşık Roma kenti büyüklüğünde (1400 hektar) bir alanı çevreleyen surlar yapılmış ve düşmanın kesemediği yeraltı kemerlerle su getirilerek büyük sarnıçlara akıtılmıştır. Tüm Akdeniz'in en incelikli güzel sanat ve el sanat eserlerinin üretim yeri olarak haklı bir üne sahipti (Benevole, 2006: 14–15).

Diğer taraftan Batı Avrupa, 12. yüzyıldan itibaren ekonomik kalkınmaya tanıklık etmiş ve toplum düzeni kendini kente göre yönlendirmişti. Ticaretin etkisi

altında eski Roma kentleri yeni yaşam olanağına kavuşmuştu. İrili ufaklı kentler kuruluyordu. Her yüzyirmibeş kilometrekarede bir kent vardı ve kentle kırsal bölgeler arasında hizmet alışverişi doğmuştu. Kırsal bölgeler kentlerin gıda ürünlerini karşılıyor, bunun karşılığında kentler de onlara ticari ve işlenmiş mallar sağlıyordu. Böylece kentlerin ortaya çıkışı, bir yandan toplumsal gelişmenin itici gücü olurken, diğer yandan yeni bir işgücü kavramının yayılmasına da katkıda bulunuyordu. Avrupa, temel özelliği kentlerden oluşan bir bölge olma niteliğini antik çağda kazanmıştı.

Ortaçağ kentleri arasında başta Venedik olmak üzere Piza, Cenova, Marsilya ve Barselona ticaretin yoğunlaştığı kentler olarak sayılabilmektedir.. Gerek soylu sınıf, gerekse ruhban sınıfı tüccarlara karşı olumsuz bakmakla birlikte hiçbir uygarlıkta kent yaşamı, ticaret ve sanayiden ayrışık olarak gelişmemiştir. Ticaretin yayılması kentlerin gelişmesini sağlamıştır. Kentler, her şeyden önce ticaretin yayıldığı doğal yollar boyunca ortaya çıkmışlar ve büyümüşlerdir. Tüccar sınıfı kale-kentlerin dışında yeni kentler kurmuşlar ve burada oturanlar “kent soylu” (burjuva) adını almıştır. Yeni kentlerde sadece tüccarlar değil, ticaretin yürütülmesi için işgüçlerine gereksinim duyulan kişiler de yaşamaya başlamışlardır.

Böylece ticaret ve kumaş yapımcılığı gibi uğraşlar kırsal alanı kente çekmiş ve kırsal sanayi ortadan kalkmıştır. Bu bir anlamda orta sınıfın güçlenmesi demektir. Yeniçağ’da olduğu gibi Ortaçağ’da da demokrasi, kendi programlarını halkın beklentilerine dayandıran sınırlı sayıdaki seçkin kişinin yol göstericiliğinde ortaya

çıkmişti. Bu kapsamda yerel yönetim anlayışı gelişerek belediye örgütlenmesi yaşama geçmiş oldu.

Orta sınıfın zorunlu ve evrensel niteliği, özgürlüğü idi. Kent duvarları içinde kırsal köleliğin tüm izleri ortadan kalkmıştı. Alman atasözü “kent havası özgür kılar” (Die Stadtluft macht frei) her yerde geçerliydi. Özgür olmak için kent toprağında yaşamak yeterliydi. Başlangıçta sadece tüccarların fiilen yararlandıkları özgürlük; hukuksal olarak tüm kentlilerin hakkı olmuştu. Tıpkı bireyin durumu gibi, toprağın yönetimi, mali sistem ve hukuk yapısı da kentlerde dönüşüme uğramıştı. Kentin güvenliği kırsala göre daha iyiydi ve kent, kent duvarlarının içinde bir hukuk toplumu oluşturunuyordu. Bu çerçevede satıcıyla alıcı arasındaki aracıyı kaldırarak ucuz yaşam sağlayıp, dolandırıcıyı acımasızca cezalandırıyordu. Ayrıca çalışanı rekabet ve sömürüye karşı koruyor, işi ve ücreti düzenliyor, sağlığı gözetip, çıraklık kavramını getiriyor, kadın ve çocuk işçiliğinin kötü biçimlerini yasaklıyordu.

Kent soylular kamu yararına o derece bağlıydılar ki örneğini ancak antik çağda görmek olasıydı. Bir Flaman atasözü o dönemde, şöyle demektedir: “Herkes birbirine kardeş gibi yardım etsin”. Tüccarlar kazançlarının büyük bölümünü kilise yapımına, hastane kurmaya harcıyorlardı. Kent sevgisi kazanç arzusu ile bütünleşmişti. İnsanlar kentiyle övünüyor, kendilerini içten bir şekilde kentin gelişmesine adıyor, görkemli binalar ve kiliseler kentlilerin bağışlarıyla gerçekleştiriliyordu.

12. yüzyıldan itibaren kent soylular, prenslerin (yönetimin) istemde bulunduğu ödünç parayı, yeni haklar karşılığında vererek, yavaş yavaş kent yönetim

sorunlarının tartışıldığı kurullara girmişlerdi. 14. yüzyılda ise, bu uygulama yasal hale gelerek, din adamları ve soyluların yanında yerlerini almışlardır. Böylece Ortaçağ'ın hem laik hem de mistik olan kentsoyluları, geleceğin iki büyük düşünce akımının oluşumuna katkı sağlamışlardır: Laik düşüncenin ürünü Rönesans ve dinsel yaşamın yöneldiği reform (Pirenne, 2005).

Diğer taraftan Ortaçağ kentlerinin temel özelliğini, soyut kurumsal kategoriler değil, her somut duruma göre ayrı tasarlanmış kurumlar oluşturuyordu. Kentin fiziksel biçimi, bu ortamın olanaklı kıldığı siyasal örgütlenmeye bağlıydı. Bu dönemde kentin yapılanmasında şu dört yenilikten söz etmek mümkündür:

- a. Kamu yapıları ile özel yapılar bir araya toplanarak bütünleşmiş ve kişilik kazanmış bir organizma oluşturulurken, ön cepheler kamuya açık alanın duvarları olarak görülmekte idi.
- b. Kentin kamusal alanının yapısı, farklı güç merkezleri arasındaki dengenin sonucuydu ve büyük kentler tek merkezle tanımlanmıyordu.
- c. Kentler surlarla çevriliydi ve bunun sonucu yoğun bir yerleşime sahiplerdi.
- d. Kentin dinamik niteliği, sürekli bir tamamlanmamışlık durumu doğurmaktaydı. 15. ve 18. yüzyıllar arasında kurulan kentler kesin ve belli boyutlarda iken Ortaçağ kenti devamlı inşa halinde bir yapı gösteriyordu.

Bu genel tanımlamalar yanında bazı dönemsel özellikler de dikkatten kaçmamaktadır. Örneğin; Arapların İspanya'yı ve Güney İtalya'yı (Sicilya) almaları sonucunda buradaki kentler Arap kültürüne göre şekillendirilmişti. Bu kentlerin

yapısı - ikamet edilen mekânlar bir iletişim ağı görevi yaparken, birbirine bitişik binalar ortadaki portakal bahçeli avluya bakıyordu - büyük ölçüde bir aradalık oluşturmak üzere, yaşanan ve ekilen yerleri içine alan biçimde tasarlanmıştı. Bu dönemde yapılan Endülüs Başkenti Kurtuba'daki (Cordoba) Büyük Cami ve Medinat az-Zahra Sarayı, Palermo'da II. Wilhelm Parkındaki anıtlar, Granada Krallık Sarayı, Sevilla Giralda'sı, Arap mimarisinin karakterini ortaya koyan önemli eserlerdir (Ünsal, 2001: 136–196). Örneğin Granada El-Hamra Sarayının goblenle kaplı odaları (Maalouf, 2007: 53) yazarın betimlemesinin de ötesinde alçı, mermer tozu ve yumurta akından oluşan harcın üzerine işlenen yazı ve şekillerle adeta sanatsal zirveye ulaşıyordu.

Endülüs kentlerinden Cordoba 1236 yılında, Sevilla 1248 yılında, Granada ise 1492 yılında Araplardan geri alınmıştı. Onların egemenliği altında iken büyük değişimlere uğrayarak en büyük gelişimlerini ve refahlarını bu süre içinde yaşamış olan bu kentlerde, bugün bile Arap karakteri ve kültürü hissedilmektedir (Benevole, 2006: 57–61).

Edebiyatta önemli bir tür olan *ağıt* (mersiye) yitirilen kişi ya da hayvan yanında, siyasi ve kültürel bakımdan önem taşıyan kentler üzerine de yazılmıştır ki (İsen, 1994: 134) bunlar arasında Endülüs üzerine yazılan ağıtlar önemli bir yer tutmaktadır. Bu kentlerin yitirilişi ve oradaki tarihi yapıtların tahrip edilmesi dönemin ozanlarını derinden etkilemiş ve çok sayıda kent ağıtı yazılmıştır (Toprak, 1990: 174).

Ortaçağ döneminin sonunda kentleşme durgunluğa girdiyse de, Avignon Papalığın merkezi, Prag İmparatorluk merkezi, Nürnberg gibi bazı kentler ise Orta Avrupa'da kara taşımacılığı ve haberleşme ağının odağı olarak geliştiler. Prag, Geç Gotik, Rönesans ve Barok yapılarıyla kültür zengini bir kent olarak bugün de Ortaçağ karakterini taşımaktadır. Nürnberg ise, önce daire biçimli sur çemberinin içinde oluşup daha sonra bu çekirdek dışına taşarak Avrupa'da geniş bir alanın ekonomisini ve kültürünü sahiplenmişti. Albrecht Dürer, Hans Sachs ve büyük Alman heykeltıraşları burada çalışmışlardı. (Veit Stoss, Vischer ailesi gibi). 2. Dünya Savaşının yol açtığı yıkım sonrasında, Birinci Bölüm II.4.3. de anlatıldığı üzere, her ne kadar dönemin belediye başkanının öngörüsüyle eski kent merkezi yeniden onarıldıysa da, geleneksel ortam belli oranda kaybolup gitmişti.

Cateau-Cambrésis Antlaşması (1559) ve Trento Konsili'nden (1563) sonra Avrupa'da görece bir siyasi denge sağlanarak, kentin ve kırsalın yeniden düzenlendiği bir evre başlamıştı. Avrupa kültürünün belirleyici bir ögesi olan perspektif, hem Avrupa'da hem de Amerika'da uygulamaya konulmuş, finans olanakları artmış, inşaat teknolojisi gelişmiş, sanat kültürü yayılmıştı. Mükemmel gelecek arayışı; geriye bakışı, miras alınmış kurallara ve örneklerle daha açık güven duyan bir yaklaşımı kabulleniyordu.

Bu temel dönüşüm, mimari tercihi de derinden değiştiriyordu. Mimarın öncelikli görevi dış mekânı insan ölçüsüne göre ayarlamak, algılanabilen üç boyutlu çevreleri, Eskiçağ ve Ortaçağ geleneklerinden miras kalmış mekânsal sınırların içine uyarlamaktı. Bu bağlamda kentlerin planlamasına yeniden girilmiş ve var olan

Ortaçağ kentleri ile görsel kültürün yeni gereksinimleri arasındaki tutarsızlıklarla karşılaşılıyordu.

Avrupa kentlerinin kültürel mirası, Rönesansın görsel sanatının ilkelerine göre ilk kez eksiksiz, biçimde betimleniyor ve genel kullanıma sunuluyordu. Bu uygulamada perspektif, kentin görünümünün daha da yetkinleştirilmesinde kullanılmış, aynı yöne giden yeni ana caddeler çoğalmış ve daha uzun inşa edilmiştir.

Örneğin; Amsterdam’da finans çevreleri ve planlamacılar, bir mimari ölçekte perspektifin modern araçlarını klasik dokuyla birlikte kullanarak, Ortaçağ uygulamasının belli başlı karakterlerini korumayı başarmışlardı. Belediye yetkilileri ile özel inşaatçılar arasında görevin akılcı paylaşımı, kent planlamacılığı ile yapı tasarımcılığı arasında sıkı ilişki, inşaat ticareti yapmaktan çok resim eğitimi görmüş yeni bir mimar kuşağı, bu başarıda olumlu etki yapan nedenler arasındaydı.

Diğer taraftan, 1666’daki büyük Londra yangını büyük bir kentin, “modern” tasarıma göre yeniden inşası için bir olanak sağlamıştı. Bu aynı zamanda perspektiften kopuştu ve özgürce yan yana düzgün ve kolayca okunabilen bir tasarımı karşılıyordu. Gösterilen kuramsal özenin eşliğinde, “İngiliz Bahçesi” 18. yüzyılın ikinci yarısında bütün Avrupa’ya yayılmıştı. Kökeni, insan tarafından bozulmamış doğanın büyüünden geliyordu. İngiliz bahçesi, “pitoresk”³ gelenek ile yeni doğa duyarlılığı arasında denge sağlıyor, bahçe tasarımıyla eş zamanlı olarak

³ Durumu veya görünüşü bir tablo konusu olmaya uygun bulunan manzara ya da madde. Bkz. Meydan Larousse

klasik üslubun yerine Gotik tarzı yeniden canlandırılıyordu. Bu noktada söylenebilir ki; Sanayi Devrimi öncesi Avrupa'nın düzenli kent yapılanması, bir referans noktası olarak günümüzde yitip giden dengeyi yeniden sağlamada rol oynayabilecekti.

18. yüzyılın ortasında Sanayi Devrimi'nin süreçleri, nüfus artışı, artan sanayi üretimi ve makineleşme, İngiltere'den başlayıp diğer Avrupa devletlerine yayılmıştı. Bu süreç, 13. yüzyıldan beri ilk kez Avrupa'daki kent sisteminin nitel ve nicel boyutlarını değişime uğratmıştı. Diğer taraftan, Avrupa'nın kültür mirasının yeniden incelenmesi çalışması başlatılarak, arkeolojik kazılar yapılmış ve ilk müzeler açılmıştı.

Kentlerin hem ekonomik ilerlemenin merkezi, hem de siyasal erdem simgesi ve şiddetten kaçış yeri olarak görülmeleri, Avrupa'da 19. yüzyıl sınaî kapitalizme geçişin bir sonucudur. *Kent* idealinin bu şekilde genişletilmesi, açıktır ki, insan toplumlarının biçimlendirilmesinde kendine yeterli ve başat bir güç olarak, ekonomik yaşam duygusunun ortaya çıkmasıyla ilintilidir (Holton, 1999: 21).

Köylünün işçi haline gelmesi ile sonuçlanan Sanayi Devrimi sürecinde üslup mimarlarının bilgi ve ilgi alanı dışında bina tipleri ortaya çıkmış ve École des Beaux Arts'ın üslup mimarları yerine, Ecole Polytechnique'in mühendis kafalı mimarları devreye girmişti. İşçi sınıfının sayısı ve yoksulluğu arttıkça, durumdan rahatsız olan “aydın”ların müdahalesiyle modern mimarinin temeli ancak 20. yüzyılın ilk çeyreğinde ve hayli gecikmiş olarak atılmıştı.

Sanayi çağını belirleyen teknik ilerleme ve girişimcilik, alt yapının yeniden düzenlenmesine duyulan zorunluluğu karşılamış ve ilk defa 1810 yılında kamulaştırmaya ilişkin Napoléon Yasası yürürlüğe girmişti. 1850'lere gelindiğinde kent ve sorunları, insan merkezli yeni bir biçim alıyordu. Bu arada kent, Fransız Devrimi ve sonrasında başlı başına korku uyandıran gizemli bir güç merkezi olmuştu. Sadece Fransa için değil, diğer Avrupa devletleri için de kent düzeni sorun haline gelmişti. Kamu yönetimini kentin dokusuna müdahale etmeye götüren de, devrim olasılığına karşı siyasal savunmanın gerekliliği idi.

Dönüm noktası, Vali Hausmann tarafından yürütülen çalışmalarla Paris'te yaşanmış ve diğer kentler için de zorlayıcı bir örnek oluşturmuştu: Kente getirilen su miktarı üç katına çıkarılmış, kanalizasyon sistemi yeniden yapılmış, sokak aydınlatmasında kullanılan gaz boruları üç kat artırılmıştı. Toplu taşımacılık hizmetleri birleştirilmiş, dört büyük park tasarlanmış, düz ve geniş bulvarların yapımı için, başkaldırlarda önemli rol oynayan dar sokaklar kaldırılmıştı. Hausmann'ın uygulamaları tarihsel kent merkezlerinin yıkılmasıyla sonuçlanacaktı.

Hausmann, yoksul kesimlerin durumunu düşünmemiş ve hatta yaptığı yıkımlarla daha da kötüleştirmişti. Plancı bir yönetici olarak, yoksulların çektiği sıkıntıyı hissetmemişti. Paris'i boydan boya geçen geniş bulvarlar, meydanlar ve anıt binalar, rejime ve devlete saygınlık kazandıracak, güç gösterimine katkı sağlayacaktı. Gerektiğinde kentteki başkaldırmaları bastırmak üzere askeri birlikler daha rahat ve etkileyici hareket edecekti. Fiziksel olarak mükemmel ancak toplumsal olarak olumsuz nitelikler taşıyan bu plan uygulamaları, kentsel tasarım ile toplumsal

amaçlar arasındaki farkı da açık bir şekilde gösterdi ki, bu da var olan tarihi dokunun ortadan kaldırılması yanında, diğer bir olumsuzluktu.

Bu akım diğer kentlerde de devam etti. 1890 yılında Floransa’da Ortaçağ’dan kalan eski çarşının yerine yapılan Piazza della Repubblica’daki (Cumhuriyet Meydanı) bir yazıtta şunlar yazılı idi: “Kentın yüzlerce yıllık sefaletten ortaya çıkan eski merkezine yeniden can veriliyor”. Bu sürecin tipik özelliği, geniş sokakların açılmasıydı. Çevre surlarının yıkılması ve geçmişle bağların koparılması, hava, ışık ve özgürlük akımının zaferini ortaya koyuyordu.

Bununla birlikte, yeni kent yerleşimlerinin eski kent dışında planlandığı Barselona ile modern yapıların Ortaçağ eski kenti ile Barok kent merkezi arasında yerleştirildiği Viyana, Hausmannlaştırma akımına uymayan güzel örnekler olarak kalmıştı.

20. yüzyılda, özellikle 2. Dünya Savaşından sonra, bir önceki yüzyılda yapılanların tersine, kentin özgün çekirdeğini değiştirmekten çok, tarihsel merkezlerle zıtlıkları azaltmak, modern büyümede değişiklik yapmak ve kültürel değerleri sahiplenmek yoluna başvuruldu. Batı ülkeleri, bu süreçte tarihsel merkezlerin korunması gerektiğini kabul etmişlerdi. En önemli kuramsal ve pratiğe yönelik katkılar ise, tarihsel yapıların en az değiştirildiği İtalya’dan gelmişti. (Benevole, 2006).

Her dönem ve her ülke için geçerli, ideal kent planları hazırlamak, Rönesans'ın kent planlamasına bir armağanıdır. Daha sonraki Barok dönemi ise, koruların ve parkların kenti süsleyen unsurlar olarak kullanılmasını sağlamıştı. Her ne kadar önceki yüzyıllarda kurulan kentlerde, belli bir planı esas almış olsalar bile, şehircilik/kentbilim, ancak 20. yüzyılda bir disiplin olmuştur. Gerçekten bu yüzyıl, kent planlaması alanındaki büyük atılımın yaşandığı bir dönem niteliğini kazanmıştır.

Ebenezer Howard bu dönemde, aşırı kentleşmenin ekonomik ve toplumsal sakıncalarını gidermek ve nüfusu dengeli dağıtmak için bahçe-kent yaklaşımını önermiştir. Ona göre ideal yaşam biçimi, ne köylerde ne de kentlerdedir. Yarı kentsel yerleşim birimleri olan bahçe-kentler kurulmalıdır. İngilizler de, Howard'ın bu düşüncesini “yeni kent” adı altında uygulamaya koymuşlardır (Aksoylu, 2003: 37).

Özetle kent planlamasının, ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte şu aşamalardan geçtiğini söylemek mümkündür (Keleş, 2006a: 119–120):

- a. Birinci aşama; kent planlamasının, kentlerin güzelleştirilmesini sağlayan bir çaba olarak algılanması, geniş caddeler, görkemli yapılar, parklar ve meydanların inşa edilmesidir.
- b. İkinci aşama; kentlerin imarı ve planlamasının bir mühendislik uğraşı olarak görülmesi, kentin işlevlerinin karşılanmasını yarayacak yapılara öncelik verilmesidir.

- c. Üçüncü aşama; kent plancılığının teknik bir uğraşı olması yanında, ekonomik ve toplumsal etmenlerin de göz önünde tutulduğu bir eylem olarak anlaşılmasıdır.
- d. Dördüncü aşama; kent planlamasının kent sınırlarını aşarak, çevredeki kent, köy ve diğer yerleşim yerlerini de hesaba katarak yapıldığı, coğrafi kapsam genişliğinin yansıtılmasıdır.
- e. Son aşama ise; planlama eylemine siyasal boyutların da eklendiği bir gelişmedir.

Edward W. Soja ise, Postmetropolis Üzerine Altı Söylem başlıklı makalesinde, kısmen makro-kentsel geleneğin önemini savunma konumuna girmiş ve bunun, yerel bakışa bir zıtlık anlamında olmadığını da ifade etmiştir. Bu altı özellik şunlardır:

- a. Fleksite (Esneklik-Kenti): Kentleşmenin ekonomi politığının yeniden yapılanması ve daha esnek bir biçimde uzmanlaşmış Post-Fordist endüstriyel ilişkinin oluşumu,
- b. Kozmopolis (Evrensel-Kent): Kentsel sermayenin, emeğin, kültürün küreselleşmesi ve yeni bir küresel kent zincirinin oluşumu,
- c. Eksopolis (Dış-Kent) : Kentsel biçimin yeniden yapılanışı ve kıyı-kentlerin, dış kentlerin ve post- yöre kentlerin gelişimi,
- d. Metropolariteler (Büyükkent-Kutupsallıklar): Yeniden yapılanmış toplumsal mozayik ve yeni kutuplaşmaların ortaya çıkardığı eşitsizlikler,
- e. Hapishane Toplumu: Kale-kentlerin, gözetim teknolojilerinin yükselişi ve yasaklayıcı mekânlar,

f. Simitler (Benzemiş-Kentleri): Gerçeküstülüğün ve benzeşim toplumunun egemenliği ile kentsel imgelerin yeniden yapılanmasıdır.

Soja'ya göre, küreselleşmiş Post-Fordist endüstriyel metropolis, kültürel karmaşıklığıyla, büyüyen kutuplaşmalar ve planlamaya hazır gizilgücüyü, toplumda özendirilen şiddetin ve toplumsal denetimin “kapatma” teknolojileriyle bir arada bulunmak durumundadır. Kent halen savaşımın ve mücadelenin alanıdır. Fakat bu savaşımı tanımlayan “toplumsal süreçler ile mekânsal boyutlar” ve “mekânsal süreçler ile toplumsal boyutlar” öncekilerden farklıdır. Kaldı ki, küresel ve yerel yeniden yapılanmanın güçlendirdiği postmodern toplumun ve postmetropolisin yeni-tutucu ve yeni- liberal biçimleri kendi başarılarının ya da aşırılıklarının kurbanı olmaya başlamışlardır (Duru, Alkan, 2002: 291–305).

Modern anlamda ilk kentbilim okuluna evsahipliği yapan Chicago Üniversitesi'nde yürütülen ve *Çevre Bilimsel Yaklaşım* olarak da adlandırılan bakış açısına göre ise, kentte yaşayanların, yaşamlarını sürdürülebilmek için ilişkiye girmeleri, işbirliğinde bulunmaları ya da çatışma içinde olmaları, kentin biçimlenmesini büyük ölçüde etkilemektedir (Duru, Alkan, 2002: 11).

Chicago Okulunda kent üzerine yapılan çalışmalar, iki konuya odaklanmıştır. Bunlar; kentlerin mekânsal düzenleme biçiminin toplumsal ilişkilere etkisi ve kentlilerin yaşam biçimi ile geleneklerinin oluşturduğu kültürel yaşamdır. Böylece sadece doğal çevrenin değil, yerel topluluğun mekânda yerleşme biçiminin ve insan eliyle yaratılmış dokunun da incelenmesi gerektiği, savunulmaktadır (Duru, Alkan, 2002: 12).

Diğer taraftan Louis Wirth tarafından 1938 yılında yayımlanan “Urbanism as a Way of Life” (Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme) adlı kitapta, kır ve kentin insan yaşamı üzerindeki etkileri, kentin toplumbilimsel açıdan tanımlanması, kentli yaşam şekli, toplumsal örgütlenme biçimi olarak kentlileşme ve kentsel kimlik konu edilmektedir.

Buna karşılık Le Corbusier, Ebenezer Howard ve F.L.Wright karşı akımı yani modernist mimariyi savunan, kültürel dokuyu bir anlamda yok varsayan anlayışa sahip mimarlardır. Aslında Le Corbusier gibi Wright ve Howard da mimar değildir. Daha doğrusu mimarlık eğitimini okulda değil, usta çırak ilişkisi içinde kendi çabalarıyla öğrenerek, kent planlaması işine girmişlerdir.

20. yüzyıl başlarında sadece Sir Ebenezer Howard gibi Fabian Sosyalistler değil, gelenekçi plancılar da, sanayi kentinin artık var olan durumuyla “yaşanabilir bir kent” olmadığının farkındadırlar. Howard’ın önceliği, sağlıklı bir kentin nasıl olmasından çok toplumsal içerikli olup olmadığıdır. Le Corbusier ise, modernleşmeyi ve teknolojik gelişmeleri esas alarak, kent planlamasının ve mimarlığın, zanaatçılar sınıfıyla bağlantılı modası geçmiş kavramları terk ederek, ivedilikle endüstriyel teknolojiye dayanan güncel gerçeklere dayanması gerektiğini, dile getirmektedir.

Modern tasarımcılar olarak Howard, Wright ve Corbusier, kentlerin kökten bir şekilde yeniden yapılanmasının hem kentsel bunalımı hem de toplumsal bunalımı çözeceği umuduna kapılmışlardır. Onlar için aşamalı düzeltim olanağı yoktur.

Düşünceleri, eski kentlerin iyileştirilmesini değil, kentsel çevrenin bütünsel bir dönüşümünü içeriyor ve bu dönüşüm eski kentlerin terk edilmesi anlamına geliyordu. Çünkü onlara göre eski kentler işlevini tamamlamış olup, artık kentlerin üzerinde yük olarak kalmamalıydı. Kuşkusuz iyi bir planlama, toplumsal uyumu sağlamada önemli bir etkiye sahiptir. Ancak, toplumun yapısında akılcılık ve sosyal adaleti gerçekleştirebildiği ölçüde bu mümkün olabilecektir. Her üç mimar da şu fikre inanmışlardı: *Bugüne değin plancılar dünyayı güzelleştirmişlerdi, oysa asıl olan onu değiştirmektir.* İdeal kentler, yoksulluğun ve sömürünün ortadan kalktığı bir kültürün tamamlayıcı parçası olarak şekillenmektedir. Le Corbusier, Paris'in ve öteki büyük kentlerin özeğindeki eski yapıların yıkılarak yerine parkların, yeşil alanların, cam ve çelikten yapılmış gökkafes kulelerin yapılmasını önermektedir. Kendi tanımlaması ile *ışınal kent* (zamana yaraşır kent) yaratılmalıdır (Duru, Alkan, 2002: 108-115).

Bu düşünce akımlarının izlencesinde 1970'li yıllar, Manuel Castells, Henri Lefebvre ve David Harvey gibi kent düşünürlerinin ortaya çıkışına tanıklık yapmıştır. Bunlardan Harvey, kuramın doğası, mekânın doğası, toplumsal adaletin doğası ve kentbilimin doğası tanımlamalarını yaparak, mekân ile üretim biçimleri arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir. Harvey için mekân, hem insanı biçimlendiren hem de insan tarafından biçimlendirilen toplumsal boyuta sahip bir olgudur.

Castells, Lefebvre ve Harvey'in kent sorunsalına getirdikleri yeni yaklaşım, kentin o dönemdeki özelliklerinden bağımsız değildir. Şöyle ki bu yaklaşımda kent üretime, değişime ve tüketime imkan veren yapay çevre yanında, üretim ve yeniden üretimin bir toplumsal örgütlenme biçimi ile emeğin ve işlevlerin kapitalist üretim

biçiminde bölünmesinin özgül bir yansıması, olarak incelenmiştir (Duru, Alkan, 2002: 14).

Günümüze gelindiğinde ise, gerek kent planlama gerek mimarlık alanlarında neo-liberal ekonomik politikalara koşut post-modern yaklaşımlarla, 1980'lerden bu yana kökten değişim yaşanmaktadır. Kamu yararı gözetilen bütüncül planlama yaklaşımı yerini, serbest pazar ekonomisinin arz-talep kurallarının belirlediği parçacı planlama yaklaşımına terk etmiştir. Bunun sonucu olarak az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde planlama, spekülasyon bir yatırım nesnesi olarak kent toprağından rant elde etmenin aracı haline gelmiş, kentsel tasarım ise, yeni dünya düzeninin rekabet koşulları içerisinde yatırımları çekebilme yarışı içerisinde olan kent yönetimlerinin kentsel yenileme projeleri ile neredeyse özdeşleşmiş bir alan olarak görülmüştür (Bilsel, 2006).

Tümüyle serbest piyasanın belirleyiciliğine terkedilmiş kentleşme modellerinde, merkezkaç kentsel yayılmanın çevresel, ekonomik ve toplumsal sonuçlarının öngörülerek önlemler alınması, metropolitan alan bütününe kavrayan bir planlama öngörüsünü gerekli kılmaktadır.

Tarihsel süreçte kent, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yaşamın öncüsü ve denetleyicisi konumunda olan bir merkez olmuştur. ABD ve Japonya gibi sanayileşmiş ülkelerde, kırsal toplumdan kentsel topluma geçiş tek bir kuşak içinde gerçekleşmiş ve doğal olarak, sosyal yaşamın tüm yönlerinde kökten değişimleri içermiştir. Buna karşın genelde kent, bir gelişme sürecinin ürünü olup önceki

toplulukların yaşam biçimini yansıtan unsurları da kapsamıştır. Kuşkusuz bunda, eski yaşam tarzının egemen olduğu kırsal bölgelerden ve taşradan göçle kente gelen yeni kesimlerin de katkısı olmuştur (Duru, Alkan, 2002: 77–79).

Sürece adını veren kentleşme, yalnızca insanların kent adı verilen yere itilmesi/çekilmesi eyleminin belirtilmesinde kullanılmayıp, gelen insanların kentin yaşam biçimini benimsemesi anlamını da içermektedir. Aslında etkileşim karşılıklıdır. Çünkü değişik yörelerden değişik yaşam ilişkilerinin olduğu bölgelerden gelen insanlar, sonuçta kentin egemen kültürüne de etki etmekte ve onu değiştirmektedirler. Belki bu çok hızlı hissedilebilecek bir süreç değildir. Ama özellikle belirli kent bölümlerinde odaklaşma, bir anlamda gettolaşma, tersine etkiyi belirgin hale getirebilmektedir. Diğer taraftan kentli birey, gönüllü örgütlerin ve sosyal kuruluşların etkinliği ile kişiliğini geliştirmekte, ifade etmekte, statü kazanmakta ve uğraş alanını oluşturan eylemleri sürdürebilmektedir.

Yaşanan göç karşısında, göçle gelenlerin sosyal ve kültürel özelliklerini dikkate alarak sorunları çözmek önem kazanacaktır. Ancak Sennett gibi düşünürler, göçle beraber kentler insanlarla doldukça, bu insanların birbirleri ile işlevsel bağlarını yitirmeye başladığını iddia etmektedirler. Bu yoğun insan akını ile kentsel yaşam gittikçe renksizleşmekte ve sonunda kamusal alan ortadan kaybolmaktadır (Sennett, 2002a: 183).

Toynbee ise, Ortaçağ kent surlarının dıştan gelebilecek düşmanlara karşı savunma amaçlı olduğuna işaret ederken, günümüz büyük kentlerinde düşmanın

içeride ve psikolojik türden olduğunu söylemektedir. Teknolojik gelişmenin ve yoğunluğun, kent insanı üzerinde baskı ve psikolojik rahatsızlıklara yol açtığını belirten kent tarihçisi, plan yapıcılara, yaşamın yeniden insanileştirilmesindeki rollerinin önemini anımsatmaktadır (Toynbee, 1970: 28).

Kentin kültürel niteliğine itiraz etmemekle birlikte, tanımlamada onun varlığını inkâr eden yaklaşımlar da vardır. Örneğin, Wirth'e göre; bir yaşam biçimi olarak kentlileşmeyi, topluluğun belirgin yapısını önemli ölçüde etkileyebilen ama temel nitelikleri kentsel olarak değerlendirilemeyen yerel ya da tarihsel nitelikteki kültürel etkilerle ortaya koyup tanımlamaktan kaçınmak gerekmektedir (Duru, Alkan, 2002: 84).

Bir başka kentsel olgu olarak, kent içinde yaşayan gruplar her zaman kendi mekânlarını yaratmışlardır. Üst gelir / kültür grupları “yaşam kalitesi” adına ve gerçekte “öteki”lerle karşılaşmadan türdeşleriyle bir arada yaşama arayışıyla kent dışında kendilerine sunulan “kapalı” özel sitelere (gated communities) yerleşirken, en alt gelir düzeyindekiler de yine kentin çeperlerinde kendi mekânlarını üretmeyi sürdürmüşlerdir.

Bu merkezkaç kentsel yayılma, iki sonucu ortaya çıkarmıştır: Mekânsal parçalanma (spatial fragmentation) ve toplumsal ayrışma (social segregation). Diğer bir deyişle, kent bir yandan mekânsal olarak parçalanmakta, diğer yandan toplum sosyo-ekonomik ve kültürel ayrışmalarla çözülmekte ve bu süreç birbirini etkilemektedir. Bunun izlencesinde kent tüm toplum tarafından paylaşılan bir

kamusal alan (public realm) olmaktan çıkarak bir araya gelemeyen toplumsal ve kültürel grupların bölüştüğü bir “kentsel alanlar kümelenmesi”ne dönüşmektedir. Bu nedenle ortak kentlilik duygusunun yerini giderek, güçlenen bir toplumsal paranoyanın alması, önlenemez bir sonuç olarak görülmektedir (Bilsel, 2006).

2. Sürdürülebilir Kentsel Gelişme

Geniş anlamı ile sürdürülebilir gelişme, Kentbilim Terimleri Sözlüğü’nde *sürekli ve dengeli gelişme* olarak adlandırılmış ve şu şekilde tanımlanmıştır: “Çevre değerlerinin ve doğal kaynakların savurganlığa yol açmayacak biçimde akılcı yöntemlerle, bugünkü ve gelecek kuşakların hak ve yararları da göz önünde bulundurularak kullanılması ilkesinden özveride bulunmaksızın ekonomik gelişmenin sağlanmasını amaçlayan çevreci dünya görüşü” (Keleş, 1998: 112).

Kuşkusuz, sürdürülebilir gelişmenin sosyal hedeflerinden birisi de, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve korunması olup, bu çerçevede ortak bilgi, birikim ve sosyo kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesini de ifade etmektedir (Mengi, Algan, 2003: 8).

20. yüzyıl toplumlarının büyük ölçüde kentli toplum olmaları, yani kırsal alandan kente göçün hızlanması ve kent nüfusunun artması, sanayileşmenin yaygınlaşmasıyla kentlerde, geçmişle kıyaslanmayacak derecede kirlenmeye neden olmuştur (Keleş, Hamamcı, 2005: 26). Bu çevre kirlenmesi kuşkusuz, kültürel değerlerin yadsınması, yok edilmesi ve önemsenmemesini de kapsamıştır.

Tarihi çevre, fiziksel çevrenin doğal çevre yanında diğer bölümünü oluşturan yapay çevrenin bir parçası olup, niteliği gereği özel bir yere sahiptir ve kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasında temel ögedir (Keleş, Hamamcı, 2005: 35).

Yaşam ortamları, ikiyüzyıldır sanayileşme ve kentleşme süreçlerinin baskısı altında yapılanmıştır. Bu süreçte ekonomik büyümenin itici gücü görülen sanayileşme ve onun harekete geçirdiği kentleşme, doğal ve tarihi çevreye karşı kaygı duymadığı için yaşam ortamları bozulmuş, hatta yok olmaya yönelmiştir. (Keleş, Hamamcı, 2005: 96). 1950 yılında dünya nüfusunun üçte biri kentlerde yaşarken, bugün yarısı bu alanlarda yaşamaktadır. Elli yıl içinde ise üçte ikisi kentlerde yaşayacaktır.

Öte yandan, kapitalizm öncesi toplumsal düzende konutların kullanım değeri ön planda iken, kapitalist üretim yapısının kentlere yerleşmesinden sonra toprak rantının getirisiyle kar amaçlı değişim değeri öne çıkmıştır (Keleş, Geray, Emre, Mengi, 1999: 42). Bu rantın çekiciliği ve özellikle topluma kazandırılmaması, sürdürülebilir kentsel gelişmenin önündeki en büyük engel olmuştur.

1992 yılında gerçekleştirilen Rio Zirvesinden başlayarak, çevre sorunları başta olmak üzere sosyal, kültürel ve ekonomik pek çok sorunun küresel nitelik taşıdığı, ancak yerel birimlerin katılımı ve katkısı olmadan bu sorunların çözümünün olası olmadığı vurgulanmaktadır. Rio Zirvesi sonrasında çevresel gündemin gelişimi ile birlikte tarihi çevrenin korunması ve yaşatılmasına ilişkin çabalar, sürdürülebilir boyut kazanmış ve bu kapsamda kentsel koruma, kültürel mirası içerecek şekilde sürekli ve dengeli kalkınma için planlama sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul

edilmiştir. Yerel Gündem 21 ise planlamada ve uygulamada, tabanın sesinin yönetime duyurulmasında önemli katkı sağlamıştır.

HABİTAT Gündemi'nde sürdürülebilir kentsel gelişmeyi sağlamak için hükümetlerin, yerel yönetimlerin, özel sektörün ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliğinin önemi dile getirilmiş, İstanbul Bildirgesi'nin 12. maddesinde de yerel yönetimler sürdürülebilir kentsel gelişmenin ortakları olarak belirtilmiştir (Mengi, Algan, 2003: 155).

HABİTAT II' den iki yıl önce 1994 yılında Aalborg'da düzenlenen Sürdürülebilir Kent ve Kasabalar Konferansında kabul edilen “Sürdürülebilirliğe Doğru Avrupa Kentler ve Kasabalar Şartı” önemli belgelerden birisidir. Şart, Avrupa boyutunda kentsel sürdürülebilirliğin sağlanmasında bölgesel, yerel ve gönüllü bir girişim olarak ortaya çıkmıştır. Aalborg Şartı uyarınca hazırlanacak yerel eylem planlarının süreci, şu şekilde tanımlanmıştır (Mengi, Algan, 2003: 169):

- a. Varolan planlama ve finansman çerçevelerinin tanınması,
- b. Sorunların ve nedenlerinin halka danışarak tanımlanması,
- c. Sorunların çözümünde öncelik sıralaması yapılması,
- d. Toplumun tüm katmanlarının dahil olduğu sürdürülebilir bir topluluk vizyonunun oluşturulması,
- e. Alternatif stratejik seçeneklerin değerlendirilmesi,
- f. Ölçülebilir hedefleri içeren uzun dönemli planın öngörülmesi,
- g. Zamanlama ve sorumluluk dağıtımını da kapsayan uygulama programının hazırlanması,

h. Planın uygulanmasına ilişkin gözlem ve rapor sistemlerinin oluşturulması.

Sürdürülebilir Kentsel Gelişme kavramı öğretide sıkça gündeme gelmekte ve çoğunlukla “küreselleşme ve dünya kenti olgusu” ile birlikte değerlendirilmektedir. Bu birliktelik, küreselleşme sürecinde dünya kenti olmak için çabalayan kentlerde, *farklılaşan yerler* yaratılması olgusu ile *yerin anısının sürdürülmesi* ilkesi bağlamında ortaya çıkmaktadır. Küresel ekonomiye uyarak onunla bütünleşmeye çalışan kentlerde, yerleşik kentsel mekânda ve toplumsal yapıda değişim baskılarına karşı koyamama sonucu giderek geleneksel özellikler yitirilmektedir. Bu kapsamda sürdürülebilirlik, kentsel mekânın yaşam kalitesini ve yaşanabilirliğini sağlamada yürütülecek canlandırma ve çağdaşlaştırma eylemlerinde geçmişten geleceğe uzanan bir kültür köprüsünün varlığını gözetmek ve önemsemekten geçmektedir (Bilsel, Polat, Yılmaz, 2006: 55–56).

Kırsal alandan kente olan nüfus akınları ile kentteki arsa ve konut arzının yetersizliği, sonuçta konut gereksiniminin kent toprağı üzerinde baskı yapmasına yol açmaktadır. Bundan dolayıdır ki, özellikle gelişmekte olan ülkeler, kent topraklarının kullanılışını yönlendirmek, kötü biçimde kullanılmasını önlemek, kullanılmamasını ya da boş bırakılmasını denetlemek, düzenli biçimde yeniden kullanılmasını sağlamak amacıyla arsa ve konut piyasasına yönelik önlemler almaktadırlar. Bu önlemler özeysel (merkezi) planlı sosyalist yönetimlerde, başta kent topraklarının iyeliğinin kamuya kazandırılması biçiminde olurken, kapitalist ve karma ağırlıklı yönetimlerde akçal ve diğer sınırlayıcı yöntemlerle gerçekleştirilmekte idi.

Bilinmektedir ki, toprak iyelik hakkının kamuya geçmesini içermemekle birlikte, kamu yararına kullanılmasını amaçlayan araçlardan birisi, kent arsalarının el değiştirmesinin önlenmesidir. Bu ise, arsa fiyatlarının denetlenmesi ya da dondurulması ile sağlanmaktadır. Fransa ve İspanya’da kentleşme alanlarında arsa fiyatları sabitlenirken, Avustralya, Danimarka ve Japonya’da iyelik sahipleri taşınmazın değerini sık aralıkla bildirmektedirler. Hollanda’da ise kamu yönetimi, elindeki arsaları uygun zamanlarda uygun fiyatlarla satışa çıkararak piyasayı denetlemektedir. Denetim araçlarından diğerleri ise, vergilendirme ve “getirilen sınırlamalar” yoluyla arsa fiyatlarını etkilemektir.

Örneğin; bölgeleme, hamur yapma, yapım yasağı, yapılaştırma zorunluluğu gibi çeşitli araçlar, iyelik hakkın kullanılmasında toplum yararının gözetilmesine olanak vermektedir. Toprağın, sahibine sınırsız bir kullanma ve ondan rant sağlama hakkı vermediği, toprağın kullanılmasının kamu yararıyla uyumlaştırılması gerektiği, bireycil toplumlarda bile kabul gören anlayış halindedir (Keleş, 2006a: 619–622).

Yukarıda sayılan denetim mekanizmalarından vergilendirme yöntemi, etkinliği bir yana, toplumsal gereksinimlerdeki parasal sorunun aşılmasındaki rolü ile yadsınamaz bir öneme sahiptir. Taşınmaz sahibi kişilere, o taşınmazın sağlayacağı rantı vergilendirme yolu ile kamuya kazandırmak, rasyonel olduğu kadar sosyal adalet ilkesine de uygundur. Batı ülkeleri bu yöntem sayesinde, hem kentlerinin gelişmesini denetim altına almakta, hem de iyelik sahibi bireyler yerine, toplumun tümünü zenginleştirmektedirler. Böylece toprak, rant sağlama aracı olmaktan çıkmakta, kentlere gelişigüzel değil, düzenli gelişme yolu açılmaktadır.

Gelişmiş ülkelerdeki bir başka etkin uygulama ise, özellikle yerel yönetimlerin (başta belediyeler) azımsanmayacak düzeyde taşınmaz sahibi olmalarıdır. Örneğin; İsveç, Almanya gibi ülkelerde kentteki kiralık konutların yarıdan fazlası, kent yönetimine aittir. Kent yönetimi bu şekilde, konut gereksinimini karşılamaya yönelik önlemleri almaya hazırlıklı olmakta, aynı zamanda kiraları kontrol edebilmektedir. Daha açık ifadeyle, kentte duyulacak konut açığını kapatmak üzere yeni binalar kamunun öncülüğünde ve önceliğinde yapılırken, bunun spekülatif amaçlı kullanılması önlenmektedir.

Kent uygarlığının çeşitli evrelerinde kent olmanın ayrıcalığını taşıyan yerleşmeler, sahip oldukları kültürel farklılık ve süreklilikle zenginleşmişlerdir. Tarihi kentlerin tümünde yan yana ya da üst üste oluşan kültürel mozağın doğurduğu bu zenginlik aynı zamanda, kentleri simgeleyen değerdir. Bu nedenle kentlerde durağan olmayıp süregelen bir değerler varlığı söz konusudur. Kentin yerel kimliğini ve belleğini oluşturan yerleşik bu kültür değerleri, değişim ve dönüşüm baskıları yanı sıra, eskime-yaşlanma-yetersizleşme sonucu giderek özgün işlevlerini yitirme tehlikesi ile de karşı karşıya kalmıştır. Buna engel olmak açısından “Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Kavramı” önem kazanmaktadır.

Ulusal hükümetler kentlerin yönetimini 21. yüzyıl gereklerine uydurmayı başaramazlar ise, kent kültürüyle birlikte ulusal devlet de bu yüzyılın mega kentlerinin karşısında yok olmaya mahkum olacaktır (Nowak, 2006: 8). Haziran 2006’da Vancouver’de düzenlenen Dünya Kentleşme Formunda katılımcıların ortak

görüŖü, insanlığın yüzyılımızdaki en önemli sorununun hızlı kentleşmeyi nasıl yöneteceğine ilişkin çözüm bulmak, olmuştur.

Sürdürülebilir kentsel gelişme konusunda ise, farklı görüşler dile getirilmektedir. Bunlar, değışen fiyatlandırma mekanizmalarıyla pazarı kullanarak sürdürülebilirliğin kışkırtıldığı neo-liberal yaklaşımlardan, kendine yeten kentleri öngören derin yeşil yaklaşıma kadar çeşitlilik göstermektedir. Haughton bu yaklaşımları dörde ayırmaktadır (Varol, Üçer, 2005: 88–89): Bunlardan ilki *serbest pazar modeli* olup; sürdürülebilir gelişmede yumuşak yeşil yaklaşımı olarak dışa bağımlı kent modelini tanımlamakta; çevresel tahribat ve sosyal adalet konuları, ekonomik verimlilik ve refahtan sonra gelen hedefleri oluşturmaktadır.

İkincisi olan *yeniden tasarlanan kent modeli*; köklerini mimari ve arazi kullanım planlaması bakış açısından almakta, mevcut kenti yeniden tasarlayarak kaynakların etkin kullanılabilceğini savunmaktadır. Pek çok kentte varolan konut ve işyerlerinin ayrı mekânlarda tasarlanması, kentsel servislerin etkin kullanımını azaltmakta ve araç bağımlılığını artırmaktadır. Bu modelde, tüm bu sorunlar fiziksel dokunun yeniden tasarımıyla aşılmaktadır. Kentsel konut yoğunluğunun artırılması ve ana toplu taşıma güzergâhlarında yoğunlaşmanın sağlanması, enerji etkinliğini artıracaktır. Enerji etkin yapılar, yeşil alanlar ve kamusal açık alanlar yaratılması da bu modelin içeriğinde yer almaktadır.

Üçüncüsü *kendi kendine yeten kent modeli* olup; tamamen derin yeşil yaklaşımının yansımasıdır. Bu model, doğaya daha duyarlı yaklaşan ve ekolojik ayak

izinin azaltıldığı, yerel kaynaklara dayalı yerel ekonominin oluşturulduğu, küresel pazara yönelik büyük ölçekli üretim yerine yerel ihtiyaçların biyolojik bölgelerden karşılandığı, küçük ölçekli üretim sistemlerinin desteklendiği bir kenti tanımlamaktadır.

Son olarak *adil paylaşımlı kent modeli* ise; yeniden tasarlanan ve kendi kendine yeten kent modellerinin pek çok özelliğini taşımaktadır. Bu model, küresel ve yerel açılımları sağlayarak yakın çevre ile alışverişe imkân vermekte ve gelişimi taşıma kapasitesine ve eşitlik ilkesine bağlı olarak desteklemektedir.

3. Kentsel Gelişme ve Kentsel Dönüşüm İlişkisi

Kentsel dönüşüm; “Kent Yenileme” (urban renewal), “Kentsel Yeniden Canlandırma” (urban rehabilitation), “Kentsel Koruma” (urban conservation) ve “Kentsel Yeniden Geliştirme” (urban redevelopment) olarak ifade edilen ve hızlı kentleşmenin doğurduğu sorunlar karşısında ortaya konulan çözümleri tanımlamakta kullanılan eylemlerin ortak adı olmuştur.

Bu kavramlar kent merkezinin daha etkin şekilde kullanılması amacıyla üretilmiş olup, bu alanlarda değişiklikler yapılarak, bölgenin kentleşme boyutunda fiziki, kültürel, sosyal ve demografik gereksinimlere yanıt verir duruma getirilmesini içermektedir.

Kentsel dönüşümle ilişkin tanımlar, kapsam, hedef, yöntem ve yapılanma farklılıkları göstermektedir:

“Lichfield’a göre, kentsel dönüşüm, kentsel bozulma süreçlerini daha iyi anlama ihtiyacından doğan ve gerçekleştirilecek dönüşümde elde edilecek sonuçların üzerinde bir uzlaşmadır. Donnison’a göre ise kentsel dönüşüm, kentsel çöküntü alanlarında yoğunlaşan sorunları eşgüdümlü bir biçimde çözümlemek için ortaya konulan yeni yol ve yöntemlerdir. Roberts kentsel dönüşümü, kapsamlı ve bütünlük bir vizyon ve eylem olarak, bir alanın ekonomik, fiziksel, toplumsal ve çevresel koşullarının sürekli iyileştirilmesi olarak tanımlamaktadır. Bir başka deyişle, yitirilen bir ekonomik etkinliğin yeniden geliştirilmesi ve canlandırılması, işlemeyen bir toplumsal işlevin işler hale getirilmesi; toplumsal dışlanma olan alanlarda, toplumsal bütünlüğün sağlanması; çevresel kalitenin veya ekolojik dengenin kaybolduğu alanlarda, bu dengenin tekrar sağlanmasıdır. Bu nedenle, kentsel dönüşüm, yeni kentsel alanların planlanması ve geliştirilmesinden çok, varolan kentsel alanların planlanması ve yönetimi ile ilgilidir” (Akkar, 2006: 29–38).

Batı ülkelerinde bir süredir okutulmakta olan Kentsel Siyaset dersi kapsamında, “kentlerin yenilenmesi ve planlı gelişimine ilişkin siyasal sorunlar”a da yer verilmektedir. Buna karşılık az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, yönetsel ve mali özerkliğe sahip olmayan yerel yönetimlerin varlığı karşısında, Kentsel Siyaset konularının siyasallaştığı görülmektedir. Örneğin; *hızlı, dengesiz ve sağlıklı kentleşme ile kentsel dönüşüm çabalarının sonucu olarak ortaya çıkan rant paylaşımı sorunları* bunlardan bazılarıdır (Keleş, 2006b, 109–110).

Kuşkusuz kent sorunlarını bir “mekân örgütlemesi” sorunu olarak algılamak yanıltıcı olacaktır. Sorunların belli bir mekânsal düzlemde yer alması nedeniyle, mekâna yani yerele ilişkin özellikleri ve boyutları olmakla birlikte bunları karakterize eden temel öge, yerellik değildir. Burada ortaya çıkan yöntembilimsel soru, kent sorunlarının ne ölçüde yerellikle, ne ölçüde toplum yapısının işlevi ile ilgili oldukları hususudur. Her iki değişkenin de sonuç üzerinde belli düzeyde etkileri olduğu bilinmekle birlikte, kentlerde olup biten her şeyi, toplumsal ilişkiler ağını ören sınıflar diyalektiğinin belirlediği iddiaları da mevcuttur (Keleş, 2006b: 112–113).

Nitekim kentsel dönüşüm çabalarında, bu kentsel çelişkiler ve sınıfsal farklılıkların rolü yadsınmamaktadır. Burada devletin ya da yerel yönetimin tercihi önemli olacaktır. Yerel ve özeysel yönetimin, kentsel değişim uygulamalarını gerçekleştirirken, toplumsal geleceği ve yararı, sınıf çatışmalarının üzerinde tutması doğru olanıdır. Aksi takdirde, yönetim vereceği kararlarda sorun üreteceği gibi, adil ve objektif olmaktan uzak bir tutum içine girmiş olacaktır.

Bunun yanı sıra, her türlü kentsel dönüşüm girişiminin, dönüştürülmeye konu alanları damgalayan, bir *çöküntü alanı* saptaması üzerinde kurulduğunu ve bunun için hem fiziki doku, hem ekonomik durum, hem de sosyal, kültürel ve ahlaki bir çöküntüye gönderme yapıldığını iddia eden yazarlar da vardır. Bu damgalama giderek güvenliğe yapılan vurguyu kalınlaştırmaktadır. Bu düşünceye göre, neoliberal devletlerin yapısal dönüşümü çerçevesinde ulus-devletin yeniden bölüşüm ve sosyal boyutunun zayıflaması sonucunda, devletin asayiş işlevi öne çıkmaktadır. Gittikçe gerileyen devletin “geleneksel” görevlerinin yerine, “yeni” devletin başlıca varlık nedeni haline gelmiş *güvenlik* işlevinden hareketle gerçekleştirilen kentsel dönüşüm uygulamaları aslında devletin sosyal sorumluluğunun iflasıdır (Perouse, 2007: 1).

Kentsel dönüşüme yönelik bu tür yaklaşımlar, uygulamaya konu olacak kent bölgesinin mekânsal özelliklerinin ve mimari yapılarının tümünden ortadan kaldırılarak yeniden inşası düşüncesine dayandığı görüşündeyiz. Tarihi alanda mevcut binaları restore ederek bunların yeniden kullanıcıların hizmetine sunulması şeklindeki kentsel

dönüşüm uygulamaları ise, güvenlik amaçlı da olsa sosyal devlet ilkesine uygunluk gösterecektir.

Kentler de tıpkı canlı varlıklar gibi doğan, büyüyen, yapıları değişen toplumsal birimlerdir. Kentlerin eskiyen bölümleri, zaman içinde yenileme gereksinimi duymaktadırlar. Bu yenileme kendiliğinden olabildiği gibi, planlı bir biçimde de yapılabilir. Doğal olarak kendiliğinden yenilemenin maliyeti yüksek çıkacaktır. Kentsel yenileme zorunluluğu, kentteki yapıların fiziksel ve toplumsal özelliği nedeniyle ortaya çıkabileceği gibi, belli bir semtin ya da kent-bölgenin değerini tümünden yitirmesi sonucunda da söz konusu olabilecektir (Keleş, 2006a: 437–438).

Yapı sahipleri henüz eskimemiş ve kullanılır durumda olan binalarını rant sağlama amacıyla kent yönetiminin de bilinçsiz yaklaşımıyla yıkarak yerine daha yoğunluklu yapılaşmaya gidebilmekle, böylece yeşil alanlar daralmakta, kent yüksekliği artmakta,, insan ve araç trafiğine boğulmuş kent parçaları oluşmaktadır. Bu da kuşkusuz olumsuz anlamda kent yenilenmesini tanımlamaktadır.

Gelişmiş ülkelerde kentsel yenileme, başlıca üç amacın gerçekleşmesinde bir araç olarak gündeme gelmektedir (Keleş, 2006a: 438–439): Bunlar, yoksulluk yuvalarının (slum) temizlenmesi, diğer kent kesimleri ile arasındaki ekonomik canlılık ayrımını gidermek üzere kent özeğindeki yenileme ve kent özeğinde yerel yönetim kaynaklarının artırılmasıdır.

Kentsel dönüşümün kent yenileme dışındaki diğer türlerini ise şu şekilde açıklamak mümkündür: Kentsel Yeniden Canlandırma, yapıların özgün işlevlerini yitirdikleri, yapı olarak iyi durumda olmalarına karşın, değerlerinin azaldığı durumlarda uygulanmaktadır. Kentsel Koruma, genellikle işlevlerini yerine getiren binaların, tarihi, mimari ve kültürel değere sahip bölgelerde ve onlarla birlikte korunmasını sağlamak için, mevcut yapıların ortadan kaldırılarak kazanılan kent toprağının yeni kullanımlara ayrılmasını içermektedir. Kentsel Yeniden Geliştirme ise, sınırları belli alanlarda, gerek yapıların gerekse bölgelerin bir bütün olarak, yitirmiş oldukları ekonomik, fiziksel ve toplumsal değerlerini başka biçim ve boyutla kazanımlarına yönelik uğraş olarak tanımlanabilecektir.

Son yıllarda batı ülkelerinde plancılar, kent öteklerini daha yoğun olarak kullanma amacına yönelmişlerdir. Bu türlü yaklaşımlara, Kentsel Yeniden Doğuş (urban renaissance) veya Kentsel Yeniden Canlanma (urban regeneration) adı verilmektedir. Bunların yanında Kentsel Soylulaştırma (gentrification) kentin çökmüş semtlerindeki evlerin, özellikle orta gelirli profesyonellerce alınıp yenilenmesi, böylece mülklerin değeri artarken düşük gelirli kişilerce yerlerinden edilmesi anlamına gelmektedir. Kentsel Dönüşüm ise (urban transformation) kendiliğinden bir süreç olmayıp, toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal amaçlarla kent bölümlerinin kullanım biçimine dışarıdan karışma sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Dönüşüm eylemine konu alanlar arasında, gecekondü bölgeleri, doğal yıkım riski taşıyan bölgeler, kent özeğindeki çöküntü alanları, ekonomik ömrünü

tamamlamış bölümler ve tarihi kent dokuları sayılabilir. Kentsel alanların daha iyi kullanımlı kent bölümlerine dönüştürülmesini sağlamak üzere, belediye, konut idaresi gibi kamu kurumları ile özel kesimin ortak yapılanmaya gitmesi olanaklıdır ve sürecin etkinliğinde yarar sağlayacaktır. Hatta sivil toplum kuruluşlarının da katkısı alınabilecektir.

Diğer taraftan kentsel dönüşüm süreci, dinamik ve sistematik niteliğe sahip dört alt evreden meydana gelmektedir (Gürler, 2002: 226–227):

a. Kentsel Durgunluk: Dışsal politik-ekonomik krizlerin ve sosyal hareketlerin kentsel alan üzerindeki olumsuz yansıması evresidir. Kent-içi tarihi alanlar yıpranma sürecine terkedilerek kentin kültürel ve çevre kalitesinde düşüş ve özgün nüfus yapısında azalma söz konusu olmaktadır.

b. Kentsel Çöküş: Politik-ekonomik faktörlerin ve sosyal hareketlerin, kentsel alanlarda olumsuz etki yapmayla sonuçlandığı ve kent-içi tarihi alanların arazi değerlerinde rant-boşluğu oluşumuna neden olduğu evredir.

c. Kentsel Yeniden Gelişim: İçsel politik-ekonomik ve toplumsal faktörlerin kentsel alanlarda olumlu tepkiyle sonuçlanması evresi olup, kent-içi tarihi mekânlar yeniden yapılanma ve yükselme süreci yaşamaktadırlar.

d. Kentsel Değişim: Politik-ekonomik güçlenmenin ve sosyal hareketlerin kentsel alan üzerinde olumlu yansımasıdır. Kent-içi tarihi alanların seçkinleştirme (gentrifikasyon) ve sosyal ayıklama (filtreleşme) süreçlerine dahil olmasını

sağlamakta ve kültürel değerlerin kazanımı yönünde belli bir düzelme ortaya çıkarmaktadır.

Kentsel dönüşüm süreci, kentsel alanın yeniden üretimine, bu bağlamda kent kimliğinin ortaya çıkışına ve yeniden sahiplenilmesine yol açacak kentsel yeniden canlanma ya da kentsel yenileşme uygulamasına ulaştığında, kendinden beklenileni sağlamış olacaktır.

İngiltere'deki kentsel yenileme uygulamasının ilk kapsamlı irdelenmesini yapan Gibson ve Langstaff şunları dile getirmişlerdir (Kocabaş, 2006: 3): "... kentsel yenileme deyimi Amerika kökenlidir. Orada ve pek çok ülkede, eski kent ve kasabaların, merkezi iş alanları da dahil olmak üzere iyileştirilmesini ya da yeniden yapılaştırılmasını ifade etmektedir. Uygulamada ise, kentsel yenileme, tanımlandığı biçimde genellikle mevcut düşük gelirli nüfusun yerinden edilmesi, daha kârlı ofis, ticari ve lüks konut yapılaşmaları veya ulaşım alt yapısının sağlanması anlamlarına gelmektedir."

1950'li ve 1960'lı yıllarda kentsel yenileme, emlak piyasasının talepleri doğrultusunda gerçekleştiği için ABD' deki uygulamalar olumsuz sonuçlar doğurmuştur. İngiltere'deki ise, hem kentin yarışabilirliğini desteklemesi hem de sosyal dışlanmayı azaltma hedefine sahip olması açısından daha başarılı olmuştur. Burada, mahalle yenileme programlarının uygulanması aracılığı ile gönencin en yoksul kesimlerce de paylaşılması öngörülmüştü.

1960'lı yıllarda planlama yazınına giren “Weimar & Hoyt Klasifikasyonu” kuramsal çerçevesinde ise, kent dokusunda yürütülecek sağlıklılaştırma çalışmaları üçlü stratejide olacaktır: Koruma, İyileştirme ve Yenileme.

Bunlardan Koruma; kentin eski dokusunda işlevsel ya da mekânsal bir değişime izin vermemekte, kesin bir koruma öngörmektedir. İyileştirme ise, eksikleri gidermeyi kapsamaktadır. Son strateji olarak Kentsel Yenileme ile, kentsel dokuda sağlıklılaştırma amaçlı, kapsamlı-kökten müdahalelerle büyük ölçüde yıkımlar ve yeniden yapılanmalar meydana getirilmektedir. Avrupa'nın kültür kentlerinde yürütülen bu çalışmalar sonrasında karşılaşılan kentsel kimlik kaybı ve neredeyse tekdüze hale gelen kent imgesi sorunsalı ise, Kentsel Yenileşme'nin düşünsel temelini oluşturmaktadır.

Kentsel Yenileme yerine uygulaması başlatılan Kentsel Yenileşme, kentli insanın kent mekânı ile birlikte ele alınmasını, kentin kültürel değerlerinin ve kentsel yaşamın geçmişteki ölçü ve oranlarıyla yeniden canlandırılmasını öngörmektedir. Yeniden canlandırma, yeniden yaşam kazandırma ya da yeniden yaşanabilir kılma amacıyla yürütülen bu çalışmalar, *kentin yerleşik değerlerini ve iç dengelerini bozmadan yapılabilecek bir çağdaşlaşma olarak nitelendirilecektir* (Bilsel Polat, Yılmaz, 2006: 54-55).

Doğal olarak dinamik bir yapıya sahip olan kentlerde, dönüşüm süreçleri farklı zaman dilimlerinde farklı şekillerde gelişmekte ve birçok ülkede bu dönüşümlere koşut olarak farklı zamanlarda farklı müdahale biçimleri ortaya

çıkılmaktadır. Tüm bu müdahalelerin temelinde de, kentlerde ortaya çıkan bozulmanın giderilmesi yatmaktadır (Uzun, 2006: 49–52).

Kentler fiziksel, toplumsal, çevresel, ekonomik ve ideolojik faktörlerin etkisinde değişim gösterdikleri gibi, kendileri de birçok değişim ve dönüşüme neden olabilmektedirler. Kentsel mekândaki değişim ve dönüşümler, kimi zaman mekân ve yaşam kalitesini artırıcı yönde olurken; kimi zaman ise, mekânın ekonomik, toplumsal, çevresel ve fiziksel çökme ve bozulması olarak kendini göstermektedir. Kentsel dönüşüm, belirli bir zaman aralığında sürekli gerçekleşen bir olgu olmasına karşın kent planlama yazınında, kentsel alanlardaki ekonomik, kültürel, fiziksel ve çevresel çökme ve bozulmaya karşı verilen bir yanıt olarak görülmektedir (Akkar, 2006: 29-38).

1990'lı yıllardan itibaren kentsel dönüşümde kullanılan en yaygın müdahale biçimi, 'kentsel yenileşme' ya da "kentsel canlandırma" dır. Bu dönemin önde gelen özelliklerinden biri, çok-aktörlü ve çok-sektörlü işbirliklerine bağlı kentsel dönüşüm süreçlerinin varlığıdır. Kentsel dönüşüm projelerinde, yerel yönetimler de gittikçe etkin olmaktadır. Bu dönemin kentsel politikaları, rekabetçi, işbirlikçi ve girişimci yaklaşımlara açık yerel yönetimleri desteklemiştir. Bu yıllarda ayrıca kentsel dönüşüm alanında yeni kurumsallaşmalar oluşturularak, bölgesel ölçekte yeni örgütlenmeler geliştirilmiştir. İngiltere'de kentsel çöküntü alanlarının canlandırılmasında, farklı toplumsal kesimlerle ortaklıkların kurulmasına öncülük eden, finansal kaynak sağlayan ve bölgesel ölçekte çalışan "kentsel canlandırma ajansları" buna örnektir (Akkar, 2006: 32).

Bu projeler aynı zamanda, kentlere ulusal ve uluslararası yatırımların yönlendirilmesini hedeflemektedir. Bazı kentsel canlandırma projeleri ise kültürel etkinliklerin öncülüğünde kentsel dönüşümü sağlamayı amaçlamaktadır. Glasgow, Dublin, Rotterdam gibi Avrupa'nın kültür başkentleri olan kentler, kent merkez ve çeperlerindeki, eski liman ve sanayi alanlarındaki çöküntü alanlarının canlandırmasını bu tür projelerle sağlamışlardır. Edinburgh ve Utrecht ise, tarihi ve kültürel miraslarını koruma odaklı projeleriyle ön plana çıkmıştır. Barcelona, Atina, Porto, Orlando, New Orleans, Pekin gibi kentler ise spor, sanat ve kültür etkinlikleri sayesinde, kentsel gelişmelerini hızlandırmışlardır (Akkar, 2006: 34).

Sanayinin gerilemesi ile birlikte tahrip edilen alanların yeniden geliştirilmesi sürecindeki yaklaşımlar, toplumsal ve ekonomik odaklı olup, başta istihdam olmak üzere yitirilen değerlerin yeniden yaratılmasına yöneliktir. Bu alanlarda yaşayanların fiziksel, toplumsal, ekonomik anlamda kentle bütünleşmesi amaçlanmaktadır. Sanayi sonrası geliştirilen yaklaşımlardan bir diğeri ise, sanayileşme süreci ile kentin dışında yeni yaşam alanları bulan kentlilik bilincine sahip nüfusun, kente dönüşünü sağlamaktır (Kılıç, 2006: 13).

Kentsel dönüşüm projelerinin başarılı olmasında ön plana çıkan ortak özelliklerden birincisi, bu projelerin stratejik planlama yaklaşımı ile geliştirilmiş olmasıdır. Esnek bir planlama anlayışına bağlı olarak geliştirilen bu projelerin dönüşüm politikaları, zaman içinde değişen ekonomik, toplumsal, fiziksel ve çevresel koşullara göre tekrar gözden geçirilmektedir. Projelerin ikinci özelliği, işbirlikçi ve katılımlı planlama yaklaşımıyla, özel ve kamu sektörü, gönüllü

kuruluşlar ile toplumun farklı kesimlerinin ortaklıkları ve uzlaşmalarına dayanmasıdır. Bunun için kentsel dönüşüm projelerinde iş adamları ve esnaf forumu, mahalle veya bölge sakinleri forumu, kentsel tasarım paneli gibi çeşitli aktörlerin katılımına yönelik platformlar oluşturulmaktadır (Akkar, 2006: 34).

Sonuç olarak, 19. yüzyıldan bugüne kadar, kentlerdeki toplumsal, fiziksel, ekonomik ve çevresel bozulmaya çözüm bulmak amacıyla uygulanan kentsel dönüşüm politikalarında, önemli bir çeşitlilik ve zenginlik bulunmaktadır.

Avrupa kurumlarının konuya yaklaşımı ise olumlu bir seyir izlemektedir. Avrupa Konseyince, 1982 yılında “Kentsel Yenileşme Kampanyası” başlatılarak, üye ülkelerin kentlerinde yerleşik kentsel kültür değerlerinin korunup geliştirilmesi ve halkın, yaşadığı kentsel çevrenin iyileştirilmesine bilinçli katılımı hedeflenmiştir. Kampanya ile “kentsel yenileme” (urban renewal) ve “kentsel yeniden doğuş” (urban renaissance) gibi farklı bakış açıları getirilmiştir. Bu kampanya boyunca sorunlu kentsel çevrelerin yaşamaktan zevk alınan mekânlara dönüştürülmesi, yıpranarak özgün niteliklerini yitiren tarihi çevrelerin yeniden kullanılabilir duruma getirilmesi, tümüyle yıkılıp yenilenmek yerine kültür değerlerine dayalı kentleşmenin kazanımı, amaçlanmıştır (Bilsel, Polat, Yılmaz, 2006: 54-55).

1986 yılına gelindiğinde, Avrupa Konseyi görüşünü şu şekilde dile getirmiştir: “ Tarihi binalara ilişkin koruma stratejisi ve kararları, sadece tarihi devamlılık duygusunu sürekli kılmaya yardımcı olmayacak, aynı zamanda kentsel

Çevrede kalitenin geliştirilip korunması ve kentlerin/kasabaların daha çekici hale getirilmesi yolu ile ekonomik yenileştirmeyi de teşvik edecektir”

Avrupa Birliği (AB) ise, 1998 yılında konuya ilişkin şu görüşü vurgulamıştır: “Komisyon ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel, ulaşım ve güvenlik boyutlarını bütünleştirerek, Yapısal Fonlar kapsamında yoksul kentsel alanların yenileştirilmesi için alan-tabanlı yaklaşımı savunmaktadır.”

AB nezdinde, mimarları temsil etmek üzere 1990 yılında kurulan Avrupa Mimarlar Konseyi (Architeks’ Council of Europe) tarafından 1995 yılında yayınlanan Beyaz Kitap “Avrupa’nın Yapılı evresi İçin neriler”, önemli saptamalarda bulunmakta ve yaklaşımlar getirmektedir: “Kentlerimizi ve kasabalarımızı ziyaret eden milyonlarca insan, binlerce yıllık bir tarihin ve daha iyisi hiçbir zaman başarılamamış olan bir kültürel emeğin canlı tanıklarıdır. İster gösterişli, isten mütevazı ölçeklerde olsun, dünyanın en iyi mimarlık ürünlerinin ve kentsel tasarımlarının çoğu burada ve atalarımızın, bizimkilere kıyasla çok daha sınırlı olan ekonomik ve teknik olanakları ile yaşam sorunlarını nasıl çözdüklerini göstermektedir. Bu, günlük hayatımızı zevkli kılan bir mirastır. Elde kalan çok az sayıdaki bozulmamış yrelerimiz, yeterince denetlenmeyen inşaatlarda sürekli olarak tahrip edilmektedir.” (Avrupa Mimarlar Konseyi, 2002: 1). Beyaz Kitap ayrıca, sürdürülebilir kentler konusunda kültürel değerlerin önemine değinerek, mimarlık bağlamındaki ngrleri sıralamaktadır.

AB Avrupa Mekânsal Gelişim Perspektifi ve ilgili direktiflerde, sürdürülebilir kentsel geliştirme ve yenileştirme için gösterilen hedefler şunlardır: Kasaba ve kentlerdeki ekonomik refah ve istihdam olanaklarının artırılması, kentsel alanlarda eşitlik ve sosyal katılımın özendirilmesi, kentsel çevrenin korunması ve iyileştirilmesi ve iyi yönetişime ve yerelin güçlendirilmesine katkıda bulunulmasıdır (Kocabaş, 2006: 9–110).

AB uygulamalarında, kentsel yenileme çabalarının yönetim ağırlıklı olması yani toplum-tabanlı yaklaşımın benimsenmesi zorunlu görülmektedir. Bu bağlamda uygulamaya konulan mahalle yenileştirme süreci, koşulların en düşük nitelikte olduğu mahallelere kamu kaynaklarının aktararak düzeyin yükseltilmesini ve kentin geri kalan alanları ile arasındaki açığın azaltılmasını hedeflemektedir. Gerçekten birçok AB kentinde 1990'lı yıllardan itibaren, mahalle yenileştirme çalışmaları tarihi bölgelerde de uygulanmış, ve bunun sonucunda, tarihi binaların ve tarihi yerleşim alanlarının korunması çalışmaları kamu kaynaklarından daha fazla pay alır duruma gelmiştir.

Örneğin; Belçika'da Namur kentinde daha önceleri Brasseur sokağında yapılan örnekten hareketle, Ilon mahallesi de kent yönetimi tarafından “yenileme” kapsamına alınarak 2007 yılında kaynak ayrılmış ve. bu amaçla Kent Belediyesi Konut İdaresine (Régie forcrière) yetki verilmiştir. Ilon mahallesinde daha önceki yıllarda Toplumsal Eylem Merkezi (Centre Public d'Action Sociale-CPAS) tarafından hizmet binası yapılmak üzere satın alınıp yıkılmak istenilen eski evler bu suretle korunmuş, hatta 1994 yılında tanımlanan öncelikli koruma alanı içinde yer

aldığı için, klasik yenileştirmelere tahsis edilen % 75 oranı yerine, % 90 yardım alabilmiştir. Buna olanak tanımak üzere CPAS sahip olduğu evleri belediye yönetimine devretmiş ve böylece mahallenin çekim merkezi olmasının yolunu açmıştır (Le Soir, 2007).

II. Kültür Değerlerinin Korunması

1. Kültür Değerlerinin Tanımı

Yaklaşık bir yüzyıldan beri İngiliz E.B.Tylor'un şu tanımı⁴, geniş kesimler tarafından kültürün tanımlanmasında kullanılmaktadır: “*Kültür ya da uygarlık, toplumun üyesi olarak, insan türünün öğrendiği, edindiği, bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bütündür*” (Güvenç, 2004: 54).

Bu tanımdan hareketle, insan bilimci Murdock, kültürün unsurlarını ve özelliklerini ortaya koymuştur. Bunlar arasında önemlilerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Güvenç, 2004: 55–56):

a. Kültürün içeriği zaman ve mekân boyutunda göreceli olup, toplumdan topluma değişmektedir. Bir toplumun sahip olduğu ve paylaştığı tüm alışkanlıklar o

⁴ Bugünkü antropolojik anlamıyla ilk defa İngiltere’de kendisi de bir antropolog olan Tylor tarafından önerilen kültürü, biz de antropolojik anlamıyla kullanacağız. Böylece kültür, tarihsel ve etnografik içerikli olarak daha zengin bir bütünlüğü tanımlıyor olacaktır. Bu nedenle, tekrar niteliğinde olacağından “kültürel” yanında “tarihi” ya da “tarihsel” kavramlar kullanılmamıştır.

toplumun kültürünü oluşturmakta, dolayısıyla kültürün geleceği topluma bağlı olmaktadır.

b. Kültür yaşamsal ve toplumsal gereksinimleri karşılamaktadır. Başka bir ifade ile işlevseldir. Kültürel kurumlar ve ilkeler, başarısı denenmiş çözümler üretmektedir.

c. Her kültür ögesi, uyum ve doyum sürecinin sonucu olarak bütünleşmek eğiliminde olmakla birlikte, kültürün tam anlamıyla bütünleşmiş sistem olduğunu varsaymak, olası değildir.

d. Kültür varlığı her zaman maddesel ve yaşanabilir bir olgu olmayıp yerine göre soyut niteliktedir.

Kültür'ün bir başka tanımı da şöyle yapılabilir: *“Bir toplumda geçerli olan ve gelenek halinde devam eden her türlü duygu, düşünce, dil, sanat, yaşayış unsurlarının tümü, medeniyet”* (Meydan Larousse Cilt 7, 1988: 724).

Gerek Tylor'un tanımında gerekse yukarıdaki tanımda kültür ve uygarlık eş anlamlı kullanılmışsa da kültürün boyutu daha geniştir. Her topluluğun kendine özgü kültürü olsa bile uygarlığı olmayabilmektedir. Örneğin bazı ilkel toplumların kültürlerinin olmasına karşın uygarlıkları yoktur. Kısacası kültür her toplumda, uygarlık ise ancak bazılarında bulunmaktadır. Uygarlık kültürlerin üst bileşenidir.

Amerikalı antropologlara göre kültür, insanın kendisini ifade ettiği ve başkalarının da onunla ortaklaştığı hayat tarzı veya şekli olup, edebiyatı, dili, müziği, sanatı, dini, mitolojiyi, etik değerleri ve bunlar yanında, giyinme, süslenme, pişirme ve yeme gibi sosyal yaşamın tüm yansımalarını içermektedir.

Kültür kavramından söz edildiği yerde Kültürleşme (Acculturation) sürecinden de bahsetmek gerekir. Kültürleşme, kültür etkileşimi ve zenginleşmesi olup yeryüzündeki bütün çağdaş kültürler, bir anlamda kültürleşme sürecinin ürünüdür. *“Kültürleşme sürecinde, iki ya da daha çok kültür, etkileşim sonucu değişime uğrar, yeni sentezler yeni bileşkeler yaratırlar”* (Güvenç, 2004: 87).

Kültür değişimi kuşaklar arasında devam etmekte, gerçek kentli olanlarla, kente göçmüş ve orada yaşayan köylüler arasındaki kültür farkı zaman içinde azalmaktadır. Böylece ortaya çıkan kent kültürü, belki de gerçek anlamının ötesinde bir tanımlı ifade etmiş olacaktır. Bir adım ilerisinde, ulusal düzeyde kültür farkları da etkileşim çerçevesinde gittikçe azalmakta ve yeni bir ulusal kültür doğmaktadır.

Nihayet küreselleşme sürecinde, bu benzeşme ve yakınlaşmanın ulusal düzeyin de ötesinde, uluslar ve kıtalar arasında gerçekleştiğine tanık olunmaktadır. Kültürel farklar tamamen ortadan kalkmamakla birlikte kültürel unsurlar birbirine yaklaşmaktadır (Güvenç, 2004: 42).

Diğer taraftan doğal çevresel değerler, insanın tarih boyunca geliştirdiği uygarlıkların ürünü olan kültürel çevre ile bütünlük oluşturmaktadır. Yaratılmış kültürel değerler, yaşayan kültürün ya da kültürsüzlüğün yıkıcı ya da bozucu

etkisiyle karşı karşıya kalmakta ve insanın tarihi gelişimde ortaya koyduğu kültürel değerlerin fiziksel çevreye yansımış görüntüsü, tarihsel çevre olarak tanımlanmaktadır (Keleş, Hamamcı, 2005: 147). Dikkat edilecek ilk nokta “kültür” ün bir “nesne” olmadığı ama bir fikir, bir kavram, bir yapı, yani insanların düşündüğü, inandığı ve yaptığı şeyler için bir etiket olduğudur. Başka bir anlatımla, kültür görülmemekte, sadece çıktıları ve onu oluşturan bileşenleri görülmektedir.

Bazı yazarlar kültürün üç ayrı tipte tanımlamasının yapılabileceğini belirtmektedirler (Rapoport, 2004: 84-85): Bunlardan birisi, insanların yaşama biçimi olup, onun ideallerini, normlarını, kurallarını, rutin hale gelmiş davranışlarını da içermektedir. İkinci tip tanımı ise, çocukların ve göçle gelenlerin kültürlendirilmesi yoluyla kuşaklar boyunca simgesel olarak aktarılan bir şemalar sistemidir. Üçüncü tip kültür tanımı ise, kültürün ekolojik bir adaptasyon ve kaynakların kullanımı olduğundan hareketle, insanın çeşitli ekosistemleri sömürerek yaşam sürdürme çabası olmasıdır.

Doğal olarak kültür ve bileşenleri dinamik olup, değişmeye açık bir niteliktedir. Üstelik bu değişim, modernleşme, rekabet, küreselleşme, moda eğilimleri, isteklerin ve alım gücünün artan rolü ve teknolojik gelişmelerle çok daha hızlı olmaktadır. Geziler ve göçler de çoğalmakta ve kültürel edinimler etkileşmektedir.

2. Kültür Değerlerinin Korunma Nedenleri

Kültürel miras, geçmişle gelecek arasında köprü kuran, kimlik sorununu çözebilen, tarih ve aidiyet bilinci yaratan, kuşaklararası iletişimi sağlayan değerlerdir. Bu değerlerin yok alması ya da azalması, toplumdaki iletişimi ve dayanışmayı zayıflatmakta, giderek kimlik bunalımı ya da bir yere ait olamama duygusunu ortaya çıkarmaktadır. Kültürel mirasın korunması, ulusların kimlik sorunları tartışmalarının temelini oluştururken, söz konusu değerlerin insanlığın ortak mirası olduğu, başka bir ifade ile ulus ötesi niteliğe sahip olduğu ve bu çerçevede korunmaları gerektiği de unutulmamalıdır (Kiper, 2006: 15).

Kültür değerlerinin korunma nedenleri arasında; yerel, bölgesel, ulusal, dini vb. bir kimliğin yaratılma aracı olması, estetik-sanatsal değeri, turizm getirisi ve bir toplumsal ürün olarak, önceki kuşaklardan alınan mirasın sonraki kuşaklara aktarılmasını sağlaması sayılabilir (Tekeli, 1988: 57).

Koruma, kente ekonomik bir ivme kazandırmakta olup, birçok toplum günümüzde korumayı, ekonomik gelişme stratejisi olarak algılamaktadır. Kültürel değerlerin kazanımı, yerel ekonomileri canlandırıp, yeni istihdam olanakları sağlayacaktır. Kültürel değerlerin korunması sonucunda aşağıdaki yararlar ortaya çıkacaktır (Kiper, 2006: 23–24):

- a. Toplumdaki kültürel zenginliğin tanınması,
- b. Yerel karakterler ve özelliklerin sahiplenilmesi,
- c. Aidiyet ile yerel, bölgesel ve ulusal kimlik duygusunun geliştirilmesi,

- d.Toplumsal imajın yükseltilmesi,
- e.Yerel ekonominin özellikle turizm yoluyla canlandırılması,
- f.Varolan eski yapı stokunun onararak işlev verilmesi,
- g. Kültür  gelerinin gelecek kuşaklara aktarılması,
- h.Toplumsal bilinç ve gönencin artırılması.

Batıda koruma kültürünün gelişimindeki kuramsal olgunun temelinde kentlilik bilinci ve planlı kent düşüncesi yatmaktadır. Planlama fikri ise Helenistik kent planlarına, Roma kentlerine, Rönesans'a, Barok döneme ve Sanayi Devrimi kent düşüncesine uzanmaktadır. Ayrıca antik dünyanın talan edilmesi, güzel sanatların tarih bilincine katkısı ve geçmişten esinlenmenin ulusal benliğe etkisi, diğer nedenler olarak sayılabilir (Kuban, 2000: 10).

Tarihi çevreyi korumanın karşısına çıkan engellerden birisi, sanayileşme ve günümüzdeki süreci-küreselleşmedir. Sanayinin, insan çevresinin sağlıklı gelişmesini engelleyen tek boyutlu yorumu, insani nitelikleri gözardı eden tüketim baskısı, yaşam ile organik ilgisi kesilmiş bir k r üretim düzenine k le olmak gibi unsurlara karşı çıkılmaktadır. Sanayi üretiminin ortaya çıkardığı kültür, sadece daha fazla kar için üretim ve sınırsız tüketim üzerine kuruludur. Niteliğin değil niceliğin yani sayının  ne çıktığı bir toplumsal yapı gittikçe yaşamın düzeyini de düşürmektedir (Kuban, 2000: 11). Daha çok kent içi yol şeridi, daha çok kavşak, daha çok alt-üst geçit uygulamaları, ne yapılış amacına hizmet edip trafiği rahatlatmakta, ne de insanlara kentte yaşama sevinci vermektedir. Sadece ulaşımı hızlandırarak, insanı yaşadığı kenti soluklamasına engel olan robotlaştırma işlevi görmektedir.

Kontrolsüz ve spekülâtif amaçlı inşa edilen bir apartman katındaki yaşam, o apartmanın yerine yapıldığı bahçe içindeki iki ya da üç katlı evdeki yaşamdan daha kaliteli değildir. Yeşil alanları kişi başına bir metrekaresinin altına düşmüş bir kent, bahçeli evlerden oluşan eski kentten daha sağlıklı olarak nitelendirilemez. Eski yapılar için ileri sürülen, konfor yetersizliği, kalorifer v.s. eksikliği, bakım zorluğu gibi şikâyetler, teknolojik ilerleme ile karşılanmayacak hususlar değildir.

Eski eserlerin kültürel statüsü yenilere göre daha yüksektir. Notre-Dame Kilisesi'nin ya da Louvre Müzesi'nin kültürel prestiji herhalde Paris'in Defans semtindeki gökdelenlerden daha ileridedir. Tarihi çevrenin bakımı, onarımı ve kullanımı, kültürel turizm yoluyla yöreye kazanç sağlayacak ve koruma bölgeleri, trafik, gürültü ve kaza kirliliğinden uzak, daha yeşil emniyetli, huzurlu ve insan boyutlarına daha yakın ortamlar olarak çıkacaktır. Bu özellikleriyle tarihi alanlar, modern kent içinde soluk alınabilecek, çöl içinde vaha gibi algılanabilecektir (Kuban, 2000: 12–15).

Goethe 1772'de Strassburg Katedrali önünde hayranlığını dile getirirken onun, *ilahi bir ağaç gibi bütünü ve ayrıntılarıyla göğe yükseldiğini* ve onda *gerçeğin ve Alman ruhunun dile geldiğini* söylüyordu. Böylece mimari üsluplar ve sanatsal yapıtlar sadece estetik nitelikleriyle değil, ifade ettikleri düşünülen toplum ruhunun simgesi olarak özel bir anlam kazanmaktadırlar. Avrupa'da, Rönesans'tan bu yana mimari mirasın kültür yaşamındaki yerinin, entellektüel etkinlikler, araştırmalar, kuramlar, edebiyat, sanat, felsefe ve sosyolojik tartışmalara konu olarak, kültürel imgelerin yoğunlaşması sürecinde önemli bir rol oynadığını gözden uzak tutmamak gerekmektedir (Kuban, 2000: 26).

Diğer taraftan, koruma eylemleri, kamu yararına gerçekleştirilen bir kalkınma unsuru olup, onun gelişmeyi engelleyici bir faktör olarak görülmesi ya da gösterilmesi sadece çıkar gruplarının yararınadır (Madran, Özgönül, 2005: 79). Gerçekten koruma kavramı gelişme karşıtı bir içerik taşımamaktadır. Örneğin; mimari koruma kapsamında, tarihi bir belge korunduğunda bunun amacı geçmişin estetiğini, emeğini, aklını, geleceğe aktararak, bir evrensel çeşitlilik ve farklılık ortaya koymaktadır. İnsanların kendilerini güvende hissetmeleri için geçmişle bir şekilde bağlarının bulunduğu ve bunun devamlı olmasına yönelik isteklerini de gözardı etmemek gerekmektedir. Aslında geçmişin yoğun sindirimi ile yutuculuğu ve geleceğin yapıcılığı, toplumun iki ana kaynağı olup, geçmişten insan geleceğini şekillendiren diyalekt için neleri alıp, neleri geride bırakmayı bilmek en uygun davranış olacaktır (Erder, 1999: 4-5).

Öte yandan kültürü sahiplenmek, herkesi insan kılmakta ve özelliklerimizi tanımlamaktadır. Dil, din, yemek alışkanlıkları, müzik ve diğer öğeler açısından insanları ayırmaktadır. İnsanla çevreyi birbirine bağlayan mekânizmalar da kültürel nitelikli olup, kültürle ilişkisi vardır ve kültürle değişmektedir. Örneğin; New-York'taki Porto Rico'lu göçmenler için yaptırılan dairelerde küçük ama yüksek randımanlı mutfaklar kullanılmış ancak daha sonra yapılan eylem çözümlemesi sonucunda, bunun doğru olmadığı, mutfakların çok geniş olması gereği ortaya çıkmıştır. Çünkü kadın misafirlerin önünde, ev sahibesi tarafından yapılan yemek pişirme seansının bir gösteri halini alması sözkonusudur. Küçük mutfak, yemeğin çok büyük çaba gösterilmeden ortaya çıktığı, Anglo-Amerikan kültürünün ifadesiydi, Porto Rico kültürünün değil. Diğer taraftan bugün ABD'de bir yandan ailedeki kişi

sayısı azalırken, diğer yandan evlerin boyutları büyümektedir. Ortalama bir ev 300 m² dir. Burada belirleyici olan, gereksinimden çok, değerler, idealler ve imgelerdir (Rapoport, 2004: 50–116).

Bir eser; güzel olduğu için estetik açıdan, taşıdığı kültürel özellikleriyle bilgi ilettiği için belgesel açıdan korunmalıdır. Bunun yanında, bir yapının tarihsel açıdan fonksiyonel, düşünsel, sosyal, ekonomik, politik, dinsel, önemli kişi ya da olayla ilişkili olma gibi diğer korunma gerekçeleri de bulunmaktadır.

Bu yapıtlar tarihe tanıklıklarını gelecek kuşaklara, ancak ayakta sağlam kalarak aktarabileceklerdir. Sahip oldukları güzelliklerle insan tarafından üretilen diğer ürünlerden ayrılan ve sanat ya da tarihi eser olarak adlandırılan bu objeler, yaşama geçtikten itibaren çeşitli olumsuzluklara karşı yaşam mücadelesi vermektedirler. Örneğin; mimari binalar, zaman içinde, ortamın ve iklim koşullarının etkisi ile kırılma, kopma, kirlenme gibi etkileneceklerle fiziksel yapısında bozulmalara uğramaktadırlar (Karaoğlu, 1999: 115–116).

Kuşkusuz kültürel değerlerin egemen olduğu tarihi çevreler, insan ölçüsüne göre tasarlanmış mekânlar olarak öğretici ve ilgi çekicidirler. Toplumsal ilişkileri olumlu yönde etkileyen, komşuluk ilişkilerinin daha pekiştiği ve bireyler arasındaki birlik duygusunun öne çıktığı bir ortam oluştururlar. Bu bağlamda tarihi ve kültürel değerler, miras olarak bugüne ulaşan eserler vasıtasıyla görsel hale gelmektedir. Bu unsurların bütünlüğü, mekânın ruhu duygusunu oluşturmaktadır (Kes, 2006. 12). Mekânın ruhu ise, tarihi bir kentsel bölgenin estetiğine ve kültürel zenginliğe katkıda önemli bir tasarım düşüncesidir. Kuşkusuz görsel kimliğin sağlanması ve tarihi

bölgenin fiziksel özelliğinin devamlılığı, korumaya ve bölgenin tarihi dokusunun rehabilitasyonuna bağlıdır (Tiesdall, Heath, 1996: 167).

Devamlı olarak ikamet edilmediği durumlarda ise, açık hava müzesi niteliğini koruyarak geçmişte nasıl bir mekânda yaşandığını göstermesi bakımından değerlidir. Bu tarihi çevreler arkeolojik, tarihi, estetik önemlerinin yanı sıra folklorik değerleri nedeniyle de korunmaktadırlar. Özgün karakterini koruyabilen yerleşmeler, halk sanatının tanınması yönünden de öğretici olmaktadır. Diğer yandan bakırcılık, gümüş işlemeciliği, saraçlık, el dokumacılığı, ahşap oymacılık gibi sanatların tarihi mekânlarda ve geleneksel ortamda üretilmesi, kültürel zenginliğin yaşatılması ve tanıtılmasına büyük katkı sağlamaktadır.

Mimarlık tarihçisi Leonardo Benevolo, “maddi mirasın korunması” gerektiğini vurguladıktan sonra “yaşadığımız yerlerin kimliğinin, her kuşağı niteleyen çeşitli deneyimlerin akışının anlam kazandığı bir sabit arkaplanı, periferiden daha yavaş değişen bir merkezin sürekliliğini” gerektirdiğini vurgulamaktadır (Oktay, 2002: 225–226).

Kişi ; Varşova, Berlin, Paris veya Madrid’e seyahat ettiği zaman, hem yabancı ülkede hem de aynı zamanda evinde olmaktadır. Kendisini başka ülkede evinde hissetme durumu, Avrupa kültürünün varlığı ve mucizesidir. Yaşamı zenginleştiren birçok şey - mimari, dil, mutfak, vb.- ülkeden ülkeye büyüleyici ve görkemli bir şekilde farklılık gösterse de, bu Babil Kulesi halkının tek bir toplum

haline gelmek için gösterdiği çabaların ayrı bir çekiciliği bulunmaktadır (Ash, 2004: 252).

Toplum bugün, insanın ayak uydurabileceği bir değişme hızı içinde, her tür insan ürününe değer veren, düşün ve biçim birikimlerine gelecek kazandıran, kişiyi mekanik boyutlarıyla ezmeyen, fiziksel gerilimler içine sokmayan, kısacası daha insanca bir ortam arayışındadır. Ancak böyle bir ortamda, insanlık ve kimlik korunabilir ve Lao Tzu' nun çok eskilerde dediği gibi, *eski ve yeni birlikte oluşabilir*. Tarihsel yapı kalıtı, bu çevrenin ortaya çıkmasında birleştirici kimlik faktörüdür. Bu nedenle mimari kalıtın korunması isteği bir tutuculuk değil, tersine insan geleceğinin ilerici bir yorumudur (Kuban, 2003).

Mevcut merkezlere kentsel projeler yoluyla estetik ve ekonomik değer kazandırılması, kentdaşların ortak belleklerinde öne çıkan tarihsel / kültürel / mekânsal / mimari değerlere önem verilmesi, toplumsal yaşamın canlandırılmasında kent yönetimlerince uygulanmaya konması beklenen politikalardır (Bilsel, 2006).

Diğer taraftan sanat, artık sultanların, vezirlerin iradesiyle yaratılan ve sadece büyük boyuta, zengin malzemeye, özel sanatçı atölyelerine dayalı lüks bir ürün olması ötesinde, güzelin her tür ürüne yansımaları anlamına gelmektedir. Her geleneksel ürün, çok uzun birikimleri, süzülüp gelmiş deneyleri yansıttığı için ilgi çekici nitelikler ve estetik güzelliklere sahip olabilmektedir. Basit bir köy evinin, bu yargılar ışığında, yaşamasını istemek, onu bugünün yaşamına şu ya da bu şekilde katmak, tamamen çağdaş bir davranıştır (Kuban, 2003).

Kültürün toplumdaki egemenliğine başka gözlerle bakanlar da olmuştur ve olmaktadır. Nitekim I.M.Young, *Adalet ve Farklılığın Politikası* (1990) adlı kitabında, diğer önerileri yanında, “kültürel emperyalizm” sorunlarına duyarlılığı da ayrı bir öneri olarak dile getirmektedir. Young’a göre kültürel emperyalizm, “toplumun egemen değerlerinin bir bireyin kendi kümesinin özgün bakış açısını görünmez kılması, aynı zamanda bir kümeyi tekdüze hale getirerek onu *öteki* diye damgalamasının” yollarıyla ilişkilidir. Bu yönlü savlar daha çok feministler ve zenci özgürlük kuramcıları tarafından ileri sürülmekle birlikte kültürel kuramın birçok alanında da görülmektedir. Kısacası Young, *akılcı planlama ve politika uygulamalarının, kültür emperyalizmine yol açmayacak şekilde, çeşitli yollarla, gerek kentsel projelerin gerekse halka danışma yöntemlerinin düzenlenmesinde emperyalist tavrı ortadan kaldırmasının yollarını araması gerekliliğini, önermektedir* (Duru, Alkan, 2002: 242–246).

Kültüre ilişkin Avrupa yaklaşımı şu şekilde ortaya konabilir: Avrupa Kimliğinin oluşumu ve yurttaşların kendilerini ona dahil hissedebilmeleri için belirleyici öneme sahip olan kültür, AB boyutunda ekonomik ve sosyal birlikteliğin güçlendirilmesine katkı sağlayan bir unsur olarak görülmektedir. Tarihi ve kültürel mirasın kentleri canlı tuttuğu ve büyük bir çekim gücü oluşturduğu düşüncesi benimsenmektedir. Turizm ve yatırım yoluyla kent halkının beldesini sahiplenmesine ve zenginliğine doğrudan yapacağı olumlu etki Birliğin, bu değerlerin yaşatılmasına yönelik birçok proje ve finans kaynaklarını harekete geçirmesini sağlamaktadır.

AB'nin, kültür politikası konusundaki yetkisinin ilk kez yer aldığı Maastricht Antlaşmasında (1992) aidiyet ile rekabet arasındaki gerilim durumu yansıtılmış ve AB'ye, "kültürel çeşitliliğe saygı duyarak kültürel mirası koruma ve geliştirme" görevi verilmiştir (m. 128). Yapısal Fonlar ile Kültürel Eylem Planı, bu çabalar için en önemli araç olarak görülmektedir.

AB'nin kuramcısı Jean Monnet yaşam kesitine ilişkin değerlendirmesinde, "*Bir daha baştan başlayacak olsam kültürden başladım*" demiştir. Monnet bilimle başlamakla kuşkusuz başarısızlığa uğramamıştır. O zamanki bakış açısına göre de bu yol doğru idi. Ancak dile getirisi, kültürün Avrupa'nın birleşmesi için taşıdığı önemi göstermektedir. Avrupa'nın en büyük gücü çeşitliliktir ve bu çeşitlilik Avrupa kültürünün bir göstergesidir (Krüger-Leissner, 2004: 77).

AB kapsamında 1985 yılından bu yana uygulanan "Avrupa Kültür Başkenti" etkinliği ise, iki yönden Avrupa halklarının yatınlaşmasına katkıda bulunmaktadır: Bir taraftan kentin belirli kültür değerlerini herkese ulaşılabilir kılarken, diğer yandan ise kenti tüm üye ülkelerin kültür etkinlikleri için bir sahne haline getirmektedir. 2010 yılında İstanbul, Essen ve Pécs kentleri Avrupa Kültür Başkenti olacaklardır (http://ec.europa.eu/culture/eac/ecocs/cap_en.html. 19.4.2007).

Yeni bir gelişme olarak, AB'yi kuran Roma Antlaşmasının imzalanmasının 50. yıldönümü nedeniyle 25.3.2007 tarihinde Berlin'de yapılan liderler toplantısındaki açıklamada kültürel farklılıkların önemine işaret edilmiştir: "AB'de üye ülkelerin kendine özgü özellikleri ve çeşitlilik arzeden gelenekleri muhafaza

edilmektedir. Açık sınırlar ile dillerin, kültürlerin ve yörelerin yaşayan farklılığı bizi zenginleştirmektedir” (www.eu2007.de,19.4.2007).

3. Kültür Değerlerinin Korunma Yolları

Koruma konusunda farklı yaklaşımlar ortaya konulmakta olup, temelde ekonomik, politik, toplumsal ve mekânsal boyutları da olan kültürel bir eylemdir. Koruma eylemi şu sınıflandırmaya tabi tutulabilir (Kiper, 2006: 18–19):

- a. Preservasyon (Preservation): Tümüyle, hiçbir değişiklik yapılmaksızın, aynen korumadır.
- b. Restorasyon (Restoration): Eserin orijinaline yönelik onarımını ve sağlıklılaştırılmasını da içeren korumadır.
- c. Konservasyon ve Konsolidasyon (Conservation ve consolidation): Yapısal bütünlüğü sürdürecekt şekilde, orijinal yapıya fiziki müdahaleyi de içeren korumadır.
- d. Rekonstitüsyon (Reconstitution): Yapının parçalara ayrılarak aynı mekân ya da başka bir alanda korunan parçalarla yapının yeniden yapılması olup, afet ya da savaş sırasında yıkılan parçaların yeniden bir araya getirilmesi bu tür koruma anlayışına örnektir.
- e. Restitüsyon (Restitution): Yapının eldeki belgelere dayanılarak yeniden inşa edilmesi ile eskinin canlandırılmasına yönelik koruma anlayışı ve daha çok, yitirilen tarihi yapının yeniden inşasına yönelik bir çabadır.

f. Rekonstruksiyon (reconstruction) Yıkılan yapının aynı anlamda yeniden yapılmasıdır.

g. Replika (Replication): Yapının aynısını başka mekânlarda da kopyalamak anlamına gelmektedir. Genelde orijinal yapı ile aynı zamanda farklı mekânlarda bulunmaktadır.

Kuşkusuz bu sayılanlar içerisinde en ideali preservasyondur. Zira tarihi yapıların tahribine yol açacak koşullara engel olup, onları yapıldıkları şekliyle yaşatmak demektir. Ama bunun çok da kolay olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu nedenle diğer koruma eylemleri gündeme gelecektir ki bunlar arasında özellikle restorasyon, daha çok uygulama olanağı bulmaktadır. Gerek dünyada gerekse ülkemizde çeşitli koşullar altında tarihi özelliklerini kaybetmeye yüz tutan eserler bu yöntemle kazanılmaya çalışılmaktadır.

Restorasyon çalışması proje hazırlama ve uygulama içerikli iki ana bölümde gerçekleşecektir. Proje hazırlama bölümü ise röleve projesi (mevcut durumu gösterir), restitüsyon projesi (eserin ilk yapıldığı andaki durumunu gösterir) ve restorasyon projesi (binanın alacağı fonksiyonla birlikte yeni durumunu gösterir) olmak üzere üç ayrı çalışmayı gerektirmektedir. Hazırlanan bu projelere uygun olarak yapının onarımı ise kuşkusuz hem yeterli donanıma sahip yapı teknik elemanlarına hem de uygun nitelikteki malzemeye gereksinme duymaktadır.

Restorasyon dışındaki diğer koruma yöntemlerine ise daha seyrek başvurulmakla birlikte önemli görülmektedir. Her şeye karşın ayakta tutulamayan bir tarihi eseri röleve ve restitüsyon projelerine göre (varsa) rekonstruksiyon yoluyla

yeniden yapmak değerli bir uğraş olacaktır. Örneğin, savaşıta yıkılan Mostar Köprüsü'nün, yıllar önce hazırlanan rölevesine (Ayverdi, 2000: 260) göre yeniden inşası gibi. Tarihi yapıların röleve projelerinin önceden yapılmış olması, olası yıkımlar sonrasındaki koruma eylemini kolaylaştıracak ve mümkün kılacaktır. Birçok Avrupa kentinde 1. ve 2. Dünya Savaşlarından sonra yıkılan binalar, bu projelerin varlığı sayesinde tekrar yapılabilmekmiştir. Başta İstanbul olmak üzere birçok tarihi kentimizde bunun eksikliği hissedilirken, Kastamonu'daki çalışmalarda, tescilli binaların röleve projelerinin hazırlatılması, öncelikli gündem maddeleri arasında yer almıştır.

Bu arada yeni kentlilere, küçük yaştan itibaren eğitim kanalı ile tarihi kimlik, güzel sanatlar, çevre sağlığı, kültürel değerler gibi kavramları öğretmek, tanıtmak ve bilinçlendirmek, tarihi çevreyi korumanın önemli bir yolu olarak görölmektedir. İtalya'da yaygın bir uygulamada, her ilköğretim çocuğunun bir eski yapıyla "arkadaş" kılındığı, çocuğun büyüyünceye kadar o arkadaşıyla "ilgilendiğı" böylece kültürel mirasın yaşamın ilk bilinçlenme yıllarından itibaren sevilip kucaklandığı bilinmektedir. (Cumhuriyet Gazetesi, 16.5.2000)

Bütüncül bir çevre anlayışı, hem tarihi ve doğal çevrenin hem de bu çevrenin öğeleri olan yapıların korunmasını kolaylaştırabilecektir. İnsan-toplum-doğa ve fiziksel çevre ilişkileri bir bütün olarak ele alınır ve bu ilişkiler yaşam kalitesiyle ilintilendirilirse ve değerlendirilirse, tarihi çevreyi korumak daha önemsenecek ve kolaylaşacaktır. Bu bağlamda insan bir kültür bileşeni ve ögesi durumundadır. Plan kararları, spekülâtif baskılarla yüksek arazi ve arsa rantı, paraya dönük hesaplar, otomobil kullanımının önceliğı gibi ölçütler üzerine oturduğu zaman, insan ve yaşam

mutluluğu merkezli bütüncül çevre vizyonu gözardı edilecektir. Oysa Batı’da birçok kent, tarihini koruyarak yaşamını sürdürmekte ve bundan gelişmelerinde yararlanmaktadırlar. Ghent, Carcassone ve Brugge gibi (Kuban, 2000: 14).

Tek yapı üzerinde yoğunlaşan entellektüel çabanın, kent alanlarındaki bütüncül koruma alanında aynı düzeyde gelişmediğini söylemek mümkündür. Bunun nedenleri olarak; Kentleşmenin daha karmaşık boyutlarının olması, tek yapıya nazaran kent boyutunda alınacak kararların, çok daha politik ve spekülâtif nitelik kazanması ve kent ölçeğinde korumacılık anlayışının eski kökene dayanmaması, sayılabilecektir (Kuban, 2000: 37).

Kültürel değerleri korumaya yönelik tüm düşünceler, evrensel bir söylem ortaya koymuş ve koruma uzmanlarının ortaklaşa anladıkları bir koruma sözlüğü, teknolojisi ve uygulama yöntemleri oluşmuştur. Buna karşılık uygulamaların, bu söyleme paralel olarak her yerde aynı olduğunu söylemek olası değildir. Bu da İtalyan mimar Ambrogio Annoni’nin belirttiği *caso per caso*, “her durumun kendine özgü olduğu” ilkesiyle açıklanabilmektedir. Nitekim Colombia’da ilk restorasyon eğitimini açan J.M.Fitch 1982’de yayımladığı *Historical Preservation Curatorial Management of the Builth World* adlı eserinde, uygulama sorunları üzerinde durmaktadır.

Bunun yanında, tarihi yapıları koruma etkinliğinin ekonomik engeli aşmak durumunda olduğu açıktır. Şöyle ki, kent toprağı değerli olup, bu toprak üzerindeki nüfus baskıları ve rant kaygıları, eski ve yeni arasında büyük çatışma doğurmaktadır. Bir tarihi mahallenin ya da binanın korunması, aynı yerde yapılması öngörülen yeni

yapıların ekonomik getirisi ve toplumun kültür bilinci yani yöre halkının o mahalleyi ya da binayı sahiplenmesi arasında karşıtlık ortaya çıkmaktadır (Kuban, 2000: 51).

Daha açık anlatımla, toplum ne kadar ileri tarih bilincine ve eğitim (formel anlamda değil) düzeyine sahipse, eskinin elden çıkarılması güç olacaktır. Mülk sahibinin/sahiplerinin kültür bilincinden yoksun maddi kazanç isteğinin, toplumun ve yönetimin tarihi sahiplenmesi karşısında üstün gelememesi arzu edilen olmalıdır. Türkiye’de ise, bunu yaşamak hiç de kolay olmamış ve yarım yüzyılda nüfusu on kat ile otuz kat arasında artan kentlerde, toprak spekülasyonundan elde edilen ve vergilendirilmeyen gelirler, devlet bütçesi düzeyine ulaşmış, tarihi çevre depremde daha etkili bir yıkımla karşı karşıya kalmışcasına yok olmuştur.

Tarihi yapıların korunmasında ortaya çıkan bir tartışma da, bir eski kent dokusunda her büyük anıta ya da yapıya karşın binlerce konut olduğu, dolayısıyla onların kültürel değerini büyük anıtlarla eş tutunca korumanın güçlüğü ve yapılabirliği hususudur. Bu, sadece ekonomik nedenli bir zorluk olarak görülmemektedir. Şöyle ki, konutların mülkiyet açısından kendilerine özgü bir konumları olup, tarih boyunca kazandığı sosyal imgelerle ailenin parçası halindedir. Kişi, evini kullanmak gönlünce değiştirmek hakkını kendinde görmektedir.

Ancak, ailenin ayrılmaz bir parçası olan konutların içinin onlara ait olduğu varsayımı yanında dış cephelerinin kente, kentliye hatta dünya insanına ait olduğu da, kabul edilmesi gereken bir gerçektir. Her bir konut ayrı bir mimari çizime sahip olup biri diğerine benzemediği gibi, farklı ayrıntıları içermekte ve düşünsel yaratım gücünü ortaya koymaktadır.

Kısacası, kentte yaşayan kişi sahip olduğu ya da kullandığı binanın iç mekânını gönlünce düzenleme ve bezeme özgürlüğüne sahipken, *kentsel kurgunun* bir parçası olan yapının dışı; kütlesi ve çevresi ile birlikte kentlilerin ortak beğeni, sevgi ve övünme kaynağı olarak toplumun sayılacaktır (İzgi, 1999: 38).

Tarihi ve estetik nedenlerle *anıt* olarak tescil edilmiş yapıların yanı sıra kent dokusu da korunma önceliğine sahip olmalı ve fiziksel çevre, biçimsel özellikleri ya da ayrıcalıkları öne çıkarılarak incelenmeli ve belgelendirilmelidir. Bu kapsamda röleve, fotoğraf ve diğer belgelerin derlenerek envanterin hazırlanması, çevredeki yapıların ve altyapıların sınıflandırılması ile doku verilerinin analizi önemli görülmektedir (Kuban, 2001: 18). Bu derleme ve değerlendirme, bölgede yapılacak kentsel yenileme ya da sağlıklılaştırma çalışmaları için veri tabanı oluşturacak, gerekli koşulları, yöntemleri ve kaynakları gösterecektir.

Vurgulamak gerekir ki, korumada sürdürülebilirlik çok önemlidir. Mevcut tarihi dokuyu yenileyerek, (bu yenileme, istisnalar hariç, yıkıp yeniden yapmayı kapsamamaktadır) mevcudun onarılarak ve çağdaş normlarda yaşanabilir mekânlar haline getirilerek işlev verilmesi yaklaşımı önem taşımaktadır.

Süreçteki diğer bir gelişme olarak, 1975 yılı Avrupa Mimari Miras Yılı olarak kabul edilmiş, çeşitli etkinlikler düzenlenmiş ve bu kapsamda açıklanan Amsterdam Bildirgesinde ilk defa “bütünleşmiş koruma” kavramından bahsedilmiştir. Bu kavram şu anlama gelmektedir: Sadece fiziksel çevrenin, yapıların, objelerin değil, onların içinde ya da yanında yaşayan diğer kültür öğelerinin ve insanların da korunması, yani bütüncül koruma.

Bu şekil bir korumanın güçlüğü ise ortadadır. Çünkü küreselleşmenin de hızlandırmasıyla Sanayi Devrimi sonrası yaşanan hızlı kentleşme, içeriği değişmeyen “tarihi bölge” neredeyse bırakmamıştır. Bu nedenle Amsterdam Bildirgesindeki öneri, doğru olanı dile getirmekle birlikte uygulanması kolay olmayan bir içeriğe sahiptir. Tabi ki boş alanlarda açık hava müzesi şeklinde kurulan ve yörenin yüzyıllar öncesi kültür öğelerini mimarisiyle, yaşantısıyla, el sanatlarıyla yaşatmayı amaçlayan mekânlarda böyle bir yapıyı görsel anlamda oluşturmak mümkündür ve dünyada örnekleri vardır: Stockholm’de (Skansen), Oslo’da, Bükreş’de, Pekin’de, Moğolistan’ın başkenti Ulanbatur’da, Fas’ın Agadir kentinde, Güney Kore’nin Cheju adasında, Almanya’nın Detmold ve diğer birçok kentinde. Ülkemizde ise, yapımına 2002 yılında başlanılan Kastamonu’daki Doğa ve Kültür Köyü buna örnektir.

Gerçekten müzelerde zamandan ve mekândan soyutlanmış olarak sergileme yerine, eski doku benzerinde yeniden yapılmış bir açık hava düzenlemesinde bu kültür objelerinin sergilenmesi izleyicilere daha çok etki yapacaktır. Kaldı ki tarihten gelen bir mekânda böyle bir ortamın sunumu, özgürlük ve çevre bütünlüğü açısından daha anlamlı ve çekici olacak, içinde yaşayanlar yok olsa da, onları çevreleyen mekânların ayakta olması, yeni nesiller açısından gözlemlenen tarih olarak algılanacaktır.

Yeri gelmişken müze olgusuna yakından bakmak yararlı olacaktır. Her şeye rağmen bir ayıklama ve sergileme aracı olarak müze, kent kültürleri için vazgeçilmez bir katkı sağladığı kadar, tıpkı bir hastane ya da bir üniversite gibi yerel ekonomiye

de destek fonksiyonu görmektedir. Müzeler sadece o yörenin kültür öğelerini barındırmayıp, uzak bölgelerden topladığı parçalarla geniş bir kültür hizmeti sunabilmektedirler (Mumford, 2007: 676).

Diğer taraftan, Amsterdam Bildirisinden bir yıl sonra 1976 yılında Nairobi’de yayınlanan “Tarihi Alanların Korunmasına ve Çağdaş Rolüne İlişkin Öneri”, kültürel değerlerin kazanımında kamunun rolünü ve katılımını ön plana çıkarmaktadır. Öneri “ *tüm ilgili tarafların yani ulusal, bölgesel ve yerel kamu hizmetlerinin ya da kişi gruplarının sürekli eşgüdümünden sorumlu bir otorite bulunması gerektiği*” ni, ve bu otoritenin “*düşüncelerini araştırmada ve halkın katılımını organize etmede başı çekmesi gerektiği*” ni vurgulamaktadır. Bu öneri Kastamonu örneğinde dikkate alınmış ve uygulama olanağı bulmuştur.

Bütün bunlardan bağımsız şekilde ideal olan, insanın kişiliğini toplumun iyiliğine en iyi biçimde hizmet etmek üzere geliştirebilmesidir. Kişinin kendi mutluluğunun arkasında koşma hakkına sahip olması, toplumun varlığını tehlikeye düşürmesi sonucunu doğurmamalıdır. Kısacası çevrenin, uygarlık, tarih ve doğa değerlerinin korunması, bireysellikten vazgeçilmeyle mümkün olabilecektir (Keleş, Hamamcı, 2005: 232).

Belki burada Çevre Etiği deyiminin hatırlanmasında yarar olacaktır. Çevre Etiği üzerinde duranlar, *Kant*’ın ahlak felsefesinden geniş ölçüde yararlanmaktadırlar. Kantın ahlak kuramı, kaynakların adaletli paylaşımı, mekânın barışçı amaçlı kullanımı ve gelecek kuşakların çıkarlarının gözetilmesi gibi ilkeleri barındırmaktadır. 1971’de yayınladığı *Bir Adalet Kuramı* adlı yapıtında John Rawls

ise, her kuşağın bir önceki kuşaktan devralmış olduğuna denk bir karşılığı, sonraki kuşağa devretmeye hazır olması gerektiğini yazmaktadır. Bu *karşılık kavramı* içinde bilgi birikimi, kültür ve farklı kurumlar vardır (Keleş, Hamamcı, 2005: 251–252).

Görüldüğü gibi, çevresel ve kültürel değerlerin korunmasında hukuk kuralları yanında etik kurallar da önemsenmektedir ve önemsenmelidir. Nitekim Rio Zirvesinin hemen öncesinde aralarında 1962 yılı Nobel Ödülü sahibi bilim adamının da bulunduğu 425 aydının dünya kamuoyuna yaptığı ve Heidelberg Çağrısı diye bilinen açıklamada da böyle bir yaklaşım sergilenmiştir.

Tarihsel süreç içinde kazandıkları niteliklerden dolayı yaşatılacak mimari yapıtların nasıl korunacağı sorusunun yanıtı, “restorasyon ilkelerine göre” olacaktır. Tasarımsal bir dizge olarak ele alınan bu ilkeler, restore edilecek eski eserin ya da sanat yapıtının özellikleriyle, buna uygulanacak yöntem ve tekniğin, kullanılacak malzemenin ve belgelemenin önemi dikkate alınarak saptanacaktır. Burada koruma eğitiminin niteliği ve düzeyi, yapılacak onarım çalışmasının kalitesini ve düzeyini de yükseltecektir.

Diğer taraftan, *koruma* birçok şeyi bir arada değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Koruma kararlılığının yanında, çevrenin tarih ile birlikte oluşumu konusunda ortak bir bilinç yaratılmalı, korumanın sanat ve kültüre katkıda bulunacağı öngörüsüne sahip olunmalı, koruma bunların ardından gelmelidir. Erder’in de ifade ettiği gibi: anıt ve çevre korumasında alınan kararların ve bunların uygulamasına yönelik hukuki ve yönetsel düzenlemelerin koruma anlayışında halkla

bir ilişkisi kurulmamış ise yeterliliğinden kuşku duymak gerekecektir (Erder, 1975: 247).

Koruma yasaları ve bu yasaların uygulanması bir toplumda var olan ortak koruma bilincini yansıtmakla birlikte, hiç yasa olmadan koruma gerçekleştiren İngiltere gibi ülkeler de bulunmaktadır. Burada, İngiltere halkının yaşamı sevmesi, değerlerini sahiplenmesi ve bilinç düzeyi etkili olmaktadır (Tonbul, 2005).

Gözden uzak tutulmamalıdır ki, kültür varlıklarının sürdürülebilir olarak korunabilmeleri, onların katma değer yaratacak şekilde kamuya kazandırılmalarıyla mümkün olabilecektir. Bu nedenle tarihi bir binayı korumak için sadece restorasyon aşaması değil, restorasyon sonrasında binanın üstleneceği yeni fonksiyon da önem taşımaktadır. Bir müzeye, bir okula, hatta özel teşebbüsün elinde bir butik otele dönüştürülmesi binanın kamu için bir anlam ifade etmesini ve kamu tarafından kullanılmasını mümkün kılacaktır. Bu şekilde günlük yaşamın parçası olmuş kültürel varlıkların korunması, atıl durumdaki kültürel varlıkların korunmasından daha kolay olacaktır.

Bütün bunların yanında, koruma uzmanlık gerektirmekte olup, yetkin kişilere yaptırılması zorunludur. Yeterli bilgi düzeyine ve donanımına sahip olmayan kişilerin koruma eylemlerinde bulunması yarardan çok zarar getirecektir. Ülkemizdeki onarımlarda yanlış uygulamaların yapıldığı, denetimin eksik olduğu ve aslına uygun olmayan malzemelerin kullanıldığına yönelik zaman zaman basında yer

alan haberler, bu konudaki eksikliği ortaya koymaktadır.⁵ Bugün Avrupa’da koruma dalında uzman şirketler ve bu işi yapabilecek nitelikteki heykeltıraş, ressam, restoratör vs bulmak kolaydır. Bunun nedeni bunlarla ilgili yüzlerce yıllık kuramsal ve uygulamalı geleneğin varlığıdır.

Paris’te 1684 yılında hizmete giren ünlü Versailles Sarayının Aynalı Salonu 100 restoratörün üç yıllık titiz çalışması sonucunda 25.6.2007 tarihinde tekrar açılmıştır. 28.6.1919’da 1. Dünya Savaşı’nı sona erdiren Antlaşmanın imzalandığı 800 metre karelik bu salonda, 357 adet el yapımı ayna ve tavan resimleri bulunmaktadır (Frankfurter Allgemeiner Zeitung, 2007). Kısacası etkin bir koruma için yeterli altyapı, yetişmiş insan ve yerleşik bir koruma kültürünün varlığı önkoşuldur.

Bir başka örnek yine Fransa’dan verilebilir. On yıl önce inşasına başlanılan ve ancak beş yıl sonra bitirilecek olan Guédelon Şatosu, tümüyle ortaçağa ait teknik ve malzemelerle yapılmakta olup, 700 yıl önceki anıyı tazelemektedir. Bir taraftan yapım süresince açık hava müzesi niteliğinde ziyaretçileri konuk ederken, diğer taraftan eski yapı ustalarının yetiştiği eğitim birimi işlevini görmektedir. Bu yolla Fransa’nın nispeten geri kalmış yöresinde, emek-yoğun yapısıyla istihdama sağladığı katkıyı da, diğer bir olumlu sonuç olarak belirtmek gerekir (www.guedelon.fr, 6.4.2007).

Avrupa ve dünya ölçeğinde korumacılığa ve onun yöntemlerine ilişkin kurumsal yapı ve belgelere de değinmek yararlı görülmektedir. 1932 yılında Atina’da

⁵Örneğin; “Restorasyon Skandalı, Diyarbakır Surlarının Onarımında Hata”, bkz. *Milliyet*, 17 Haziran 2006.

toplanan Uluslararası Modern Mimarlar Konferansında mimarlar, tüm dünyada geçerli olacak temel restorasyon ilkelerini belirleyip Atina Şartı adı altında bir araya getirmişlerdir. Atina Şartı uluslararası işbirliğinin önemine vurgu yaparak, uygarlığın en yüksek ifadesi olan anıtsal yapıların korunması için örgütlenmeyi önermiş ve temel ilkeleri belirlemiştir. Konferans; sorunun kamu yararı ile kişinin mülkiyet hakkı arasındaki çatışmadan kaynaklandığını ve kamu yararının gözetilmesini vurgulamıştı. Her ülke, kendi tarihi değerlerinin bir envanterini yapmalı ve ilgili belgeleri arşivlemeliydi. Katılımcılar koruma bilincinin, çocukluktan başlayarak tüm halka verilmesinin en büyük destek olacağını da dile getirmişlerdir. Atina Şartı ve sonrası, restorasyonun bilimsel bir disiplin olarak ele alındığı dönem olmuştur (Kuban, 2000: 31–32).

Modern kentleşmenin ilkelerini bir araya getiren bu Şartın iki başlığından birisi “Kent ve Kent Bölgesi”, diğeri ise “ Kentlerin Bugünkü Durumu-Eleştiriler ve Çareler” dir. İkinci ana başlıkta, barınma, dinlenme, çalışma ve ulaşım yanında, tarihi mirasın korunması gerektiği de ifade edilmiştir. Avrupa Kent Plancıları Konseyi ise (CEU), 21. yüzyıla daha uygun bir Şart hazırlamak için 1948 yılında Portekiz’de toplanarak, imzalanacak Şart’ın her beş ya da on yılda değiştirilmesini kararlaştırmıştır.

Bu bağlamda yapılan değişiklikle ortaya çıkan 1998 tarihli Şart’ta, *ortak miras* Avrupa’nın kültür ve kimliğini ortaya koyan temel öge olarak tanımlanmış, bu mirası korumak ve geleceğe taşımak için yapılacak eylemler ve mekânsal gelişmelerde, özenli bir stratejinin seçilmesine karar verilmiştir. Ayrıca kent, eğitim

sisteminin temel etkeni, yurttaşlığın temelleri olan tarih, kimlik ve kıvancın temsilcisi olarak görülmüştür (Görgür, 2005: 36).

2003 yılında yapılan revizyonda ise, Atina Şart'ına "Uyumlu Kent" vizyonu eklenmiştir. Kentsel uyum ve yaşam kalitesinde kültürün ve "yer"ın önemine vurgu yapılarak, kentlerin yeniden oluşturulmasında, kentsel sanat ve kompozisyonun temel unsurlar olarak algılanması, toplu ve bireysel güvenlik duygusunu geliştirmek için normların konulması, bozulmuş kent formlarının yenilenmesi, kentin her yerinde estetik kavramının gözetilmesi, kültürel ve doğal mirası oluşturan öğelerin titizlikle korunması öngörülmüştür. Bütün bunların yerel, tarihsel, sosyal ve ekonomik koşullara göre her ülkede ve her kentte farklı şekillerde yönetilmesi, her "yer"ın kendi özelliklerinden yola çıkarak, özgün değeri olan kentsel çevreler yaratılması öne çıkarılmıştır (Görgür, 2005: 40).

2. Dünya Savaşı'nın getirdiği kent yıkımlarının ertesinde 1964 yılında Venedik'te düzenlenen Uluslararası Restorasyon Teknisyenleri Konferansı'nda kabul edilen Venedik Tüzüğü'nde ise bazı değişiklikler getirilmiştir. Şöyleki Tüzük; anıt niteliğinde tek yapı yanında, korumaya bir yerleşme ölçeğini de kazandırmıştır.

Tüzük ayrıca, anıtların korunmasında ve yaşatılmasındaki amacın, onların bir sanat yapıtı olması yanında, bir tarihsel belge olmasından da doğduğunu vurgulamaktadır. Böylece kültürel değerlerin neden korunması gerektiği *sorunsalının* yanıtı, -diğer getirileri yanında- verilmiş olmaktadır. Kuşkusuz sanatsal değeri olan her yapı ya da yapıt, tarihi bir belge niteliğinde olmadığı gibi tersi de geçerlidir. Birçok durumda iki niteliğin birlikte varlığı söz konusu olmakta ancak birbirinden

bağımsız olarak her iki neden de tek başına, kültürel değerlerin korumasında dikkate alınmalıdır. Venedik Konferansında ayrıca, Uluslararası Anıtlar ve Siteler Konseyi (ICOMOS) nin de temeli atılmıştır.

Birleşmiş Milletler Örgütünün (BM) bir kuruluşu olan UNESCO'nun 1965 yılında Uluslararası Anıtlar ve Siteler Konseyini (ICOMOS) yaşama geçirmesini de belirtmek gerekir. 139 ülkeden 630 adet kültür değeri bu Konsey tarafından önerilen ve UNESCO'ca kabul edilen Dünya Kültürel Miras Listesine ve dolayısıyla koruma altına alınmıştır (Mardan, Tağmat, 2007: 52-62). Ayrıca yazılı nitelikteki yapıtlar ile şarkılar ve gelenekler de koruma altına alınma olanağına sahip olmuştur.

Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmeyi imzalayan ülkeler için, sahip oldukları değerleri bu listeye aldirmek, kuşkusuz çaba, özveri ve bilinç isteyen bir uğraştır. Ayrıca bu listede yer alsa bile, gerekli özen devam ettirilmediği takdirde kırmızı listeye alınarak bir anlamda ülkenin cezalandırılması da söz konusu olmaktadır. “Heritage at risk” başlığı altında yayınlanan bu liste, tehlike altındaki eserleri göstermektedir.

Nitekim Almanya'nın Saksonya Eyaleti Başkenti Dresden, 2004 yılında elde ettiği “Dünya Kültür Mirası” unvanını Elbe Nehri üzerinde yeni yapmak istediği Waldschlösschen köprüsü nedeniyle kaybetme tehdidi altındadır. 25.6.2007 tarihinde yeni Zelenda'nın Christchurch kentinde toplanan Konsey 1.10.2007 tarihine kadar kent yönetimine süre vererek yeni alternatif getirilmesini istemiştir. Konsey, bu köprü, kent ve nehirden oluşan üçlemenin ortaya koyduğu “değer ve bütünlüğünün” onarılamaz şekilde bozulacağını kararlaştırmıştır. Ne yazık ki Dresden halkı 2005

yılı başında yapılan bu referandumda, üçte iki çoğunlukla köprünün yapılması lehine oy vermiştir. Saksonya Eyalet Başbakanı Georg Milbradt (Hristiyan Demokrat Parti) da Konseyi suçlayıcı tavır almıştır (Burger, 2007: 3).

Kuşkusuz böyle bir Konseyin ve Listenin varlığı, tarihi ve doğal değerlerin korunmasında önemli katkı sağlamaktadır. Ancak Listeye alınmayla birlikte artan turizmin ya da eski eser kaçırma eylemlerinin doğurduğu olumsuzluğu da bazı yazarlar dile getirmektedir. Nitekim 1978 yılında Galapagos Adalarının listeye dahil edilmesinin ardından turist sayısı % 150 artmış ve komite “turizmin kontrolsüz gelişmesini” dayanak göstererek sözkonusu adaları kırmızı listeye almıştır. Ayrıca Konseyin zorlayıcı karar alma yetkisi bulunmamaktadır. Taliban tarafından Afganistan’da Bamijan Buda Heykellerinin havaya uçurulması karşısında, bütün dünya ile birlikte o da olayı kınamakla kalmıştır (Bartetzko, 2007).

Bağdat’ın Amerikan askerleri tarafından ele geçirilmesinin ardından kentin tarihi kütüphanesinin ve müzesinin yağmalanması karşısında sessiz kalan Konsey, Alman Arkeoloji Enstitüsü Başkanı Hermann Parzinger’in ifadesiyle “her hafta kamyonlar dolusu antik değerler Irak dışına taşınmakta” (Gründler, 2007: 42) iken, bunu dile getirme ve önleme cesareti gösterememektedir.

Diğer önemli bir etkinlik olarak BM, konut ve yerleşme sorunlarına duyduğu ilginin sonucu 1976 ve 1996 yıllarında sırasıyla Vancouver’da HABİTAT I ve İstanbul’da HABİTAT II zirveleri düzenlemiştir. HABİTAT II sonucunda İstanbul’da 14.6.1996’da “İnsan Yerleşimleri İstanbul Bildirgesi” açıklanmıştır. Bu bildirgenin 11. maddesi doğrudan koruma ile ilgilidir: “Tarihsel, kültürel, mimari,

doğal, dinsel ve manevi değeri olan yapıların, anıtların, açık alanların, peyzajların ve yerleşim biçimlerinin korunmasını, onarılmasını ve bakımını geliştireceğiz”

HABİTAT Gündeminde ise, yaşanabilir insan yerleşimlerine sahip olmanın, insanların yönetim süreçlerine katılabilecekleri, kentli olmanın sorumluluklarını taşıyabilecekleri ve yönetim gücünü artırıcı kurumsallaşmayı sağlayabilecekleri bir demokratik ortamın varlığını da zorunlu kıldığı vurgulanmaktadır (m.132).

Diğer taraftan Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Konferansı (daha sonra Kongre) tarafından 18.3.1992’de kabul edilen Avrupa Kentsel Şartı, Kentsel Haklar Avrupa Bildirgesi ile Şartın kendisinden oluşmaktadır. Bu Şart, kentsel haklar ile bu hakları kentliye sağlamak durumunda olan kent yönetimlerinin ödev ve sorumluluklarını dile getiren bir belge niteliğindedir. Kentsel Haklar Avrupa Bildirgesinde, çevreyle doğrudan veya dolaylı haklar arasında, “tarihsel yapı kalıtının” duyarlı bir biçimde onarılması ve nitelikli çağdaş mimarinin uygulanması yoluyla, hoş ve geliştirici fiziksel ortamların yaratılması da sayılmaktadır.

4. Tarihsel Gelişimde Korumacılık Örnekleri

İlk defa Romalıların, yaşadıkları çevreyi koruma bilincine sahip oldukları ve Roma Hukukunda, eski eserlerin korunmasına ilişkin düzenlemelerin olduğu, kentin mimarisi, estetiği ve cephe kaplamasına kadar bir dizi kuralın getirildiği bilinmektedir (Çeçener, Danışman, 1973: 18).

İlk kent planlama kuramı kitabı olarak bilinen “Mimarlık Hakkında On Kitap” adlı yapıt M.Ö. 1. yüzyılda Marcus Vitruvius Pollio tarafından İmparator Augustus için yazılmıştır. Bu yapıtta koruma konularına da yer verilerek, eski ile yeninin birlikte değerlendirilmesi hususu dile getirilmiştir. Roma İmparatorluğu’nda, kentin bütünü bir sanat yapıtı olarak görülmüş ve önceki devirlere ait yapıların korunması da göz önünde tutulmuştur (Erder, 1999: 37).

Batı Roma İmparatorları içinde özellikle Theodorik’i (MS.455–526) 32 yıllık yönetimi sırasındaki başarılı kumandan ve yöneticiliği yanında kültüre verdiği önem ile Helen-Roma uygarlıklarının Ortaçağa uzanmasındaki başarısını anımsatmak gerekir. Kentlerin güzelleşmesi ve anıtların korunması için gayret gösterirken, eski yapıları “müzelik eserler olarak değil, iş gören” unsurlar olarak değerlendirmiştir. İstanbul’daki ikameti sırasında edindiği iyi mimarlık yetisiyle, İmparatorluk kentlerinde korumacılık etkinliklerine girişmiş, duvarcı, taşçı ve kireççilerden heykelleri kurtarmak için “Heykelleri Koruma” *Curator Statuarum* kurumunu yeniden canlandırmıştır. Majistra adı verilen ve halk tarafından seçilen kişiler bir taraftan terkedilmiş yapıların yağma edilmesini önlerken, diğer taraftan mermer eserlerin yıkılarak kireç haline getirilmesini önlemek için kireç ocaklarını kontrol altında tutmuşlardır. Theodorik Roma ile ilgili bir mektubunda şöyle yazmaktadır: “Korumak yaratmak kadar önemlidir. Biz ciddi olarak Roma Surlarının iyi durumda olmalarını arzuluyoruz... Böylece eserlerine ölümsüz gençlik verdiğimiz eski hükümdarların teşekkürlerini hak ederiz.” (Erder, 1999: 65–66).

Ancak daha sonraları, koruma duyarlılığı zayıflamış, gerek Ortaçağ gerekse Yeniçağ’da tüm kıtada yıkımlar başlamıştır. Rönesans döneminde Roma ve diğer

kentlerdeki yeni yapılarda, Antik Çağın mimari örneklerinin malzemeleri (taş, mermer vb) kullanılmış, örneğin Roma kentindeki meşhur Colesseum'un taşları Aydınlanma Çağının binalarında yapı elemanı olmuştur.

Avrupa, 19. yüzyılda kökenini Yunan ve Roma uygarlıklarında görmesi tezini geliştirmesi ile birlikte Helen ve Roma mirasına ilgi duymaya başlamış ve bu eserleri ortaya çıkarmaya yönelmiştir (Kiper, 2006: 30). 18. yüzyılda Avrupa merkeziliğin gelişmesi, aynı dönemde gerçekleşen sömürgeci yayılma ile birlikte, yalnızca Avrupalı'ların gerçek düşünme yetisine sahip olduğu yanılgısının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böylece 18. yüzyılın sonunda Avrupa'nın kökeni olarak yaratılan Yunan kültürü, felsefenin kurucusu, bilgeliğin ve duyarlılığın kusursuz örnekleri olarak görülmüştür (Bernal, 2003: 586–587).

Bernal'ın savını daha açarsak, başta felsefe olmak üzere, edebiyat, güzel sanatlar, kent tasarımı ve mimari konusunda Anadolu topraklarında ortaya konulan yapıtlar, yapay olarak oluşturulan Yunan medeniyetinin değil, Anadolu halkının uygarlığının izleridir.

Uygarlık ne yazının şeklinde ne de konuşulan dilin sözcüklerinde temellenmiştir, onu yaratan düşüncedir. Bu *doğru*, Ege'nin Anadolu yakasında köklenen Batı Uygarlığı için de geçerlidir. Yaratıcılığın kültüre ve sanata mayalanışının adıdır uygarlık. Bu “maya” Anadolu'da Helenistan'ın ana vatanında olduğundan çok farklı çalınmıştır. Anadolu yaratmış, Helenistan almıştır (Işık, 2001: 23)

Daha yakınlara gelindiğinde, İstanbul'un Türkler tarafından alınmasından sonra bir bölüm yapıtın ortadan kaldırıldığı, bir bölümünün ise korunduğu bilinmektedir. Örneğin; Topkapı Sarayının yerinde Aya Demekrios tepesi denilen alanda akropol ve kiliseler olduğunu (Sakaoğlu, 2002: 14), Ayasofya'yı yıkılmaktan kurtarmak için Mimar Sinan'ın payanda verdiğini, tarihçiler yazmaktadır.

2. Beyazıd'ın 1573'de Mimar Sinan'a verdiği şu ferman, korumacılık anlayışının bir örneği olarak algılanabilecektir:

“Cahil Mi'Mimarlara İstanbul'da İş Gördürülmemesine Dair:

Özel Mimarlarımın Başı Sinan'a Emir ki; Rumeli'den ve diğer yerlerden gelip marangoz ve inşaat ilminden haberi olmayan kişilerin becerisi olmadan ellerine metre alıp mimarlık edip, ehil olmadan bina yaptıkları evlerin çoğu tutuşup yandığı bildirildiğinden dolayı buyurdum ki; bu gibi bina yapanlar bu konuda kayıtlı olup onun gibi bina ve marangozluk ilminden bilgisi olmayıp ellerine metre alıp açıklanan uygunluk üzere mimarlık yapanları yasaklayıp, senin bilgin olmadan uygun olmayan ehliyetsiz kimselere mimarlık ettirmeyesin.”

Eski eserlerin korunmasında Danimarka, İsveç, İtalya ve Fransa gibi ülkeler öncü rol oynamışlardır. İtalya'da, 1624 yılında Papa tarafından, eski eserlerin ülke dışına çıkarılması yasaklanmıştır. Fransa'da devrim (1789) sonrasında önemli yapıların mimarisinin, dinsel fanatizmin ve aristokrasinin simgeleri olarak görülüp ortadan kaldırılması, korumacılık anlamında, ideolojik yaklaşımın boyutunu

göstermekle birlikte, bu yıkımlara karşı duyulan tepki de, Fransa'daki koruma duyarlılığının ilk hareketini oluşturmuştur (Kiper, 2006: 30).

Delafons'a göre, onyedinci yüzyılda antikaya duyulan ilgi olarak başlayıp akademisyenlerce izlenen ve elitist (seçkin) olma nedenlerinden biri haline gelen korumacılık hareketi, gittikçe populist yapı almıştır. Hükümetler, bilhassa İngiliz Hükümeti başlangıçta bu konudaki isteksizliğini ortaya koymuş, dolayısıyla korumanın kökleri sivil topluma ve üst sosyal sınıfa dayalı olarak gelişmiştir. Ancak daha sonraki yüzyıllarda kamu yönetimi bu konuya duyarlılığını artan oranda göstermiştir (Delafons, 1997: 55).

4.1. Fransa Örneği

1830'lardan sonra Fransa'da Ortaçağ anıt ve yapılarının onarılması gündeme gelmiş ve bu onarımların, mimarların kişisel görüşlerine göre ve gelişigüzel yöntemlerle yapılması üzerine, Emmanuel Viollet Le Duc, (1814–1879) onarımları bir düzene sokmak için “üslup birliği” oluşturma yönünde çalışmalar yürütmüştür. Le Duc buna ilişkin düşüncelerini yayımlamış ve çok sayıda restorasyon gerçekleştirmiştir. Le Duc'un, “onarımında üslup birliği” düşüncesine karşı çıkan John Ruskin (1819–1900) ise, yapıtların onarımlarla değiştirmektense öncelikle anıt ve yapılara iyi bakılmasını önermiş ve bu durumda restorasyona gereksinim duyulmayacağını savunmuş, anıt ya da yapı çeşitli nedenlerle özgünlüğünü yitirmiş ve hasar görmüş ise, o haliyle korunmasının ve hiçbir şekilde müdahale edilmemesinin, daha iyi olacağını vurgulamıştır (Ahunbay, 1996: 8–16).

Bu iki görüşe karşı İtalyan Luca Beltrami (1854–1933) tarafından “Tarihi Restorasyon Kuramı” geliştirilmiş ve tarihi yapıların koruma ve onarımının tarihi belgelere ve somut verilere dayandırılması gereği savunulmuştur. Yine bu dönemde ileri sürülen ve kendisinden önceki üç görüşü uzlaştırarak birleştiren ise, İtalyan Camillo Boito (1836–1914) olmuştur. Boito tarafından belirlenen temel koruma ve restorasyon ilkeleri, çağdaş restorasyon kuramının öncüsü niteliğini almıştır. Bu ilkelerin uluslararası düzeyde kabulü ve yayılması ise Gustavo Giovannoni’nin (1873–1947) katkılarıyla gerçekleşmiştir (Ahunbay, 1996: 16–18).

Fransız Devriminin ikinci yılında tüm Cumhuriyet yöneticilerine gönderilen kararnamede “...Cumhuriyetin malı olmuş tüm yapıların ve sanat eserlerinin koruma altına alınarak envanterinin çıkarılması...”, diğer bir kararnamede ise, “...sizler, eski sahiplerinin akibetlerini sormaya hakları olduğu eserlerin sadece emanetçilerisiniz...” denilmesi, kültürel yapıtların korunmasına dikkat çeken önemli adımlardır (Okyay, 2001: 35).

Fransa’daki korumacılık yaklaşımına ve uygulamalarına daha yakından bakmak, kültürel mirasın tarihi gelişiminde önemli bir bakış açısı sağlayacaktır.

19. yüzyılda sanayileşme, deniz aşırı ülkelere açılma, sömürgeleştirme ve zenginleşme eğilimleri Fransa’da, kentsel taleplerdeki yoğunluğu artırmıştır. Bu yoğunluk, tarihi kent dokularının yok edilerek yeni kentleşme modellerine uyarlanmasına yol açmıştır. Fakat ülke aydınlarının yerinde çıkışları yöneticileri uyandırmış ve 1816’da İçişleri Bakanlığı valilere, anıtsal değerlerin korunması için envanter çıkarılmasına dair genelge göndermiştir (Okyay, 2001: 36).

Fransız aydınları içinde özellikle Victor Hugo, tarihi yapıların yok edilmesi karşısında cesur savaşını vermiş, 1823 yılında L'Ode ve 1832 yılında Revue des Deux Mondes'da yayınlanan "Fransa'nın Anıtlarının Yok Edilmesi" başlıklı makalesi çok yankı getirmiştir. Victor Hugo, şu sözleriyle koruma kavramının çerçevesini ortaya koymuştur: *"Mülkiyet hakları kimin olursa olsun tarihi ve anıtsal bir yapının yok edilmesi izni şu kendini bilmez spekülâtlere verilmemelidir. Onların gözükkara çıkarları insanlığın onurundan üstün olmaz. Bir yapının iki niteliği vardır: Kullanımı ve güzelliği. Kullanımı mal sahibine aittir, fakat güzelliği herkesindir. İkinci nitelik tüm mülkiyet haklarının üstünde yer alır"* (Okyay, 2001: 36). Fransa'da kültürel mirasın korunmasına ilişkin ilk yasanın hazırlanışı görevi Hugo'ya verilmiş, o da hazırladığı yasa tasarısına, "Anılar için Yasa" adını koymuştur (Kastamonu Valiliği, 2002: 14).

Anıtsal yapıların korunmasına ilişkin olarak 1930 yılında İçişleri Bakanı Guizot, Kral Louis-Philippe'e sunduğu raporda; "...Fransız ihtilali sayesinde aydınlanmış günümüz sanatçıları, kıymetli birçok tarihi anıtsal eserin hergeçen gün biraz daha fazla yıpranmaları ve yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kaldıkları kaygılarını taşımaktadır. ...bu nedenlerle bir Tarihi Anıtlar Genel Müfettişliğinin kurulması zorunludur. Mesleğinde yetkin, taşıdığı sorumluluğun bilincinde bir kişinin seçilerek, tüm Fransa'yı dolaşması, bir tarihi anıtlar envanteri çıkarması ve ne şekilde onarım gerektiğine ilişkin raporlar düzenlemesi gerekmektedir..." denilmektedir.

Bu raporun Kral tarafından uygun görülmesi üzerine ilk Tarihi Anıtların Korunması Genel Müfettişliğine Ludovic Vitet, daha sonra ise ünlü yazar, arkeolog Prosper Mérimée atanmıştır. Genel Müfettişlik 1837 yılında, Tarihi Anıtlar Milli Komisyonuna (Comission Nationale des Monuments Historiques) dönüştürülmüştür (Okuy, 2001: 37).

Yasal düzenlemede Fransa'daki korumacılığın düzenlemesini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- 30.3.1887'de Jules Grevy tarafından hazırlanan yasa, tarihi yapıların korunması görevini, Tarihi Anıtların Korunması, Güzel Sanatlar ve Halkın Bilgilendirilmesi Bakanlığına vermiştir.

- 21.4.1906 tarihinde çıkarılan Sitlerin Korunmasına İlişkin Yasa daha geniş bir alanı kapsayarak, koruma örgütlenmesini bölge ve alt bölgelere yaymış ve koruma etkinliklerine sivil toplum kuruluşlarını da katmıştır.

- 31.12.1913 ve 2.5.1930 tarihli yasalar yürürlüğe girmiştir.

- 1943 yılında, anıtları merkez kabul eden 500 m. yarıçaplı koruma alanının oluşumu kabul edilmiştir.

- 2.8.1962 tarihinde kabul edilen Malraux Yasası 1965 yılında yürürlüğe girmiştir.

- 7.1.1983 tarihinde Küçük Yerleşmeler ve Doğal Güzelliklerin Korunmasına İlişkin Yasa kabul edilmiştir.

Her yeni yasa ve kararname, öncekileri daha iyi şekle getirmeyi öngörmüş ve sürekli gelişen tarihi çevre bilincine paralel uygulamayı amaçlamıştır.

Bunlar içinde Malraux Yasasını daha yakından incelemek herhalde yararlı olacaktır. Bu yasa öncesinde, daha çok tek yapı ölçeğinde anıtsal nitelikli yapıların korunması amaçlanırken, 2. Dünya Savaşı sonrasında kentlerde ortaya çıkan konut gereksinimi, emlak sektörü temsilcilerini, tüm kentlerinde tarihi doku bulunan Fransa’da, bu alanlara yönelmiştir. Böylece, kent merkezlerinde zaten iyi durumda olmayan yapıları ortadan kaldırarak, daha yoğunluklu yerleşim alanları kurulabilecekti (Okyay, 2001: 41).

Bu tehlikeyi görenlerden biri olarak ünlü yazar ve Kültür Bakanı Andre Malraux hazırladığı yasa tasarısını meclise sunuş konuşmasında şu önemli hususlara işaret etmiştir (Okyay, 2001: 42):

“...günümüzde, köylerden şehirlere doğru iç göçler, bir yandan tarihi köylerimizin terk edilmişliğine, diğer yandan da yine tarihi kentlerimizin tahribine neden olmaktadır. Avrupa uluslarında tarihi mimari miras anlayışı esaslı bir evrim geçirdi. Geçen yüzyılda her ulusun tarihi mimari mirası anıtsal yapılardan oluşuyordu. Anıtsal yapılar ise, belirli bir devri temsil eden sanat şaheseri bir tablo ya da bir heykel gibi devlet tarafından korunuyordu. Fakat uluslar, geçmişlerinin sadece sanat şaheserlerinden oluşmadığının farkındalar. Bir mimarlık şaheseri çevresinden soyutlandığı zaman ölüdür.

Özel girişimciler çözümü, tarihi köprülerin çevresinde yer alan mütevazı yapıların yerine lüks yapılar inşa etmekte görüyorlar. Şimdi tam zamanıdır. Zira mütevazı yapıların cepheleri sanat eseridir, ancak yapının iç hacimleri ise yoksulluk örneğidir. Bir mahallenin bütününi korumaktan anladığımız, dışını muhafaza ederek içini modern hale getirmektir. Eski bir mahalleyi korumak, içini modern hale getirerek dış görünümünü korumaktır. Tarihi mimari mirasın içinde yer alacak restorasyon eylemi, Fransızların çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi ile uzlaşmalıdır.

Soruna doğru çözümler aramak emlak piyasasının değil, belediyelerin işidir. Belediyeler ise, bu konuda esaslı müdahalelerde bulunma zorlukları ile karşı karşıyadır. O halde devlet, belediyelerin yıkım ya da restorasyon seçimine yardımcı olmalıdır. Örneğin; doğrudan restorasyonun gerçekleştiremeyeceği

köhnemiş durumlardaki mahallelerde yapılar yıkılıp sonra yeniden aynı şekilde inşa edileceklerdir. Yeniden özgün bir şekilde inşa etmek daha pahalı olsa da özgürlük önemini koruyacaktır.

Bir gelecekte söz edilecek ise, bunun geçmişin değerlerini korumakla mümkün olabileceğinin bilincindeyiz. Böyle bir yasa önerisi “ zamanınızı yaşayın, eski evleri onaracağınıza gökdelenler inşa edin” zihniyetine karşı, gelecek adına savaş halindedir. Ne kendi anıtlarını, ne kendi mezarlarını henüz tasarlayamayan günümüz uygarlığı hiç olmazsa geçmişin mirasını koruyabilmeyi bilmelidir.”

Malraux Yasası ile, o zamana kadar belirsiz olan “koruma alanları” kavramının hukuki tanımlaması yapılarak çerçevesi çizilmiş olup, Yasanın ilk maddesi şu şekilde düzenlenmiştir:

“Koruma alanları; üzerinde, tamamında veya bir kısmında restorasyon v.b. tasarruflarda bulunabilecek tarihi, estetik niteliğe sahip yapılar bütünü veya doğal alanlardır. Koruma alanlarının saptanması ve ihdas edilmesi; Kültür Bakanı’nın veya Bayındırlık ve İskan Bakanı’nın onayı ile ya da ilgili alanın idari örgütünün kararı ile, diğer durumlarda ise Danıştay’ın kararnamesi ile sağlanır”.

Böylece koruma eylemi özeğin tekeline çıkarılarak, en küçük yerleşim birimlerindeki halkın ya da temsilcilerinin isteğine açık olmakta, bu da sahiplenmeyi sağlamış olmaktadır (Okyay, 2001: 47).

Korunacak alanların planlaması ve uygulaması aşamalarında sosyal boyut gözardı edilmeyecektir. Örneğin; yıkım, esaslı onarım ya da sağlıklılaştırılması öngörülen yapıların boşaltılarak, oturan kişilerin/ailelerin geçici veya sürekli olarak başka konutlara yerleştirilmeleri durumunda, belediye ya yeni konutların kirasını karşılayacak ya da kendi iyeliğinde konut üretecektir.

Nantes ve Rennes kentlerinde eski yapıları onarılmış halk, “*daha mutlu birer Fransız*” olduklarını dile getirmişler ve her biri içtenlikle tarihi çevre savunucusu olmuşlardır ki, (Okyay, 2001: 52) buna benzer duygular, Kastamonu’da da yaşanmıştır.

Malraux Yasasına göre plan, koruma planlaması konusunda uzmanlığı Kültür Bakanlığınca onaylanmış bir mimar/kent plancısı ve ekibi tarafından gerçekleştirilecektir. Bu ekibin görevlendirilmesi, belediye başkanlığının önerisi ve valiliğin onayı ile olacak, planlama sürecinde sivil toplum kuruluşları aktif rol oynayacaklardır. Başka bir ifade ile, tarihi dokunun geleceğine ilişkin plan kararları, sadece bürokratik düzeyde değil, sivil katılım yoluyla daha demokratik bir yapıda alınacaktır. Hazırlanan plan, başkanlığını valinin yaptığı komisyonda, belediye ve ilgili kurum temsilcileri ile proje sahibinin katılımında tartışılacaktır.

Belediye meclisinin kararı ve valiliğin onayı ile koruma planı ve ekleri halkın bilgilenebilmesi için askıya çıkarılarak, halktan gelecek öneriler belediye meclisinde tekrar tartışmaya açılacaktır. Belediye meclisi görüşünü bir rapor halinde Koruma Alanları Milli Komisyonu’na sunarak burada son değişiklikler yapıldıktan sonra, mimarlık ve şehircilikten sorumlu Devlet Bakanlığı ile İçişleri Bakanlığı’nın uygun görmeleri üzerine Danıştay Kararnamesi ile yürürlüğe girecek ve Resmi Gazete’de yayınlanacaktır(Okyay, 2001: 53–54).

Her koruma planı, o kentin tarihinin ve kültürünün yeniden keşfi olup o zamana kadar kentte bilinen veya bilinmeyen fiziksel ve toplumsal (anlatı, hikaye, efsane, olay) niteliklerin yeniden gün yüzüne çıkarılması ve değerlendirilmesidir.

Yapılan etüd çalışmaları ne kadar detaylı olursa, yöre halkının ve yönetimin ilgisi ve katkısı o denli çok olacaktır. İyi bir planın hazırlık aşamasında yaratılan coşku, planın uygulama sürecinde tutkuya dönüşebilecektir (Okuyay, 2001: 59).

Planın uygulamasına gelince, koruma alanı kent bütünüünün ayrılmaz parçası olup nazım planda (büyük ölçekli plan) parsel kullanımı ve işlevlerinin dağılımına ilişkin alınacak her karar, koruma alanını doğrudan etkileyecektir. Bu nedenle Bölge Koruma Kurulu nazım planının hazırlanmasında ve uygulanmasında etkin olarak yerini almakta, böylece olumsuz gelişmelere fırsat bırakılmamaktadır (Okuyay, 2001: 78). Yürürlüğe giren koruma planı içindeki alanlardaki yapı izinleri Bölge Koruma Kurulu tarafından verilmektedir. Diğer taraftan, koruma alanlarındaki taşınmazlara ilişkin olarak kamu kuruluşu ya da yerel yönetimin birincil derecede ön alım hakkı vardır.

Koruma planının en iyi şekilde uygulanması için, iyi işleyen bir mali modele dayanması zorunludur. Aslında Malraux Yasası, finansman, kredi, vergi kolaylığı v.b. doğrudan mali olanaklar sağlayan araçtan yoksundur. Ancak 1976 yılında vergi yasasında yapılan bir değişiklik, koruma altındaki konutların onarımında önemli mali kolaylıklar sağlamıştır. Bu yasa, koruma planı içinde kalan yapıların onarım masraflarının gelir vergisinden, yapı restore edildikten sonra dokuz sene kiraya verilmesi koşulu ile beş senelik dilimde düşülebileceği hükmünü getirmiştir. Bir taraftan getirilen mali kolaylıkla yapıların restorasyonu özendirilirken, diğer taraftan mevcut konut sorununa da çözüm bulunmuştur (Okuyay, 2001: 82).

Yasanın uygulanmaya geçmesiyle birlikte olumlu sonuçların ortaya çıktığı bir gerçek olmakla birlikte, kuramsal bazı aksamalar da gözlemlenmiştir. Örneğin; Tarihi yapıların yenilenmesinde “sahte” mimari tasarımlarının sayısı hergeçen gün artmış, modern kent merkezlerinin üstlenmesi gereken yapısal roller tarihi kent merkezlerine yüklenmiş ya da tersine tarihi merkezler kentsel yaşamın dışına itilerek soyutlanmıştır (Okyay, 2001: 102–103).

Sonuç olarak, Malraux Yasası ve onu izleyen süreçte çıkarılan diğer yasa ve kararnameler, Fransa’nın tarihsel dokusunu yaşatmada önemli bir katkı sağlamış ve sağlamaya devam etmektedir. Ama ne var ki, Fransa kentleri de modernist yaklaşımların etkisiyle belirli kent bölgelerinin yok edilerek, çağdaş tasarımlarda yeniden yapılanmanın konusu olabilmışlerdir. Örneğin; Paris’in tarihi hal binaları “Pompidou Kültür Merkezi” inşaatı için yok edilebilmiştir. Bu proje uygulanırken, hiç değilse bir hal bölümünün sembolik olarak bırakılması önerisi, Cumhurbaşkanı Pompidou tarafından reddedilmiştir (Okyay, 1976: 39).

4.2. Varşova Örneği

2. Dünya Savaşında tahrip olan tarihi çevrenin imge olarak yeniden yaşatılması isteği yalnız estetik bir kaygıyla yapılmamış, mimari kimliğin tanımlanmasına ve ulusal bilincin oluşturulmasına katkısı nedeniyle yurtseverlik duygularıyla da desteklenmiştir. Örneğin; Polonya’da savaş sonrası yeniden özgürleşen bir ulusun, kimliğini kanıtlamak için tarihi çevreyi yeniden varetme çabaları öne çıkmıştır. Bu amaçla Varşova’nın Ortaçağ sokak dokusunu koruyan, 17. ve 18. yüzyıl yapılarından oluşan tarihi merkezi, 1790’larda İtalyan ressam Bernardo

Bellotto'nun yaptığı tablolar, gravürler ve Varşova Mimarlık Fakültesi'nce 2. Dünya Savaşından önce tamamlanan rölevelere dayanılarak yeniden ayağa kaldırılmıştır (Ahunbay, 2004: 19).

Kent ölçeğinde korumacılığa çok güzel bir örnek olması nedeniyle, Varşova örneğine biraz daha yakından bakmak yararlı olacaktır: Tamamen yıkıma uğrayan Varşova'nın Eski Kent ve Kraliyet Kalesi Bölgesi ile ilgili olarak, savaşın bitmesinden ve bağımsız devlet olduktan hemen sonra Varşova yöneticileri tarafından, yeniden eski haline getirme kararı alınmıştır.

Çok geçmeden, kentin bombalanmasına, yağmalanmasına ve yanmasına karşın Eski Kent evlerinin mimari unsurlarının büyük bir bölümünün ayakta kaldığı anlaşılmıştı. Bu olgu, yapılacak iki eşzamanlı eyleme olanak tanıyordu: Birisi, ayakta kalabilen eski binaların duvarlarının kısa zamanda korunması, diğeri ise, yıkıntılar arasında kalan tarihi objelerin, belgelerin ve imgelerin kayıt altına alınmaları, sayılmaları ve araştırılmalarıdır. Günbegün yapılan çalışmalarla Eski Kentin ve bu bölgeye doğrudan sınırı olan tarihi bölgelerin yeniden yapılandırılması projesine başlamanın mümkün olduğu görülmüştü.

Kent yenileme çalışmaları Başkent Yeniden Yapılandırma Ofisi ve Başkent Anıt Koruma Kurumu tarafından yürütülmüş olup, dört aşamada gerçekleştirilmiştir. 1947 yılı boyunca süren ilk aşama, bilimsel materyallerin, kavramsal verilerin toplanması ile yıkılmış eski yapıların mevcut durumlarıyla korunmalarını kapsıyordu. 1950 yılına kadar süren ikinci aşama ise, bazı objelerin yeniden inşasını, tarihi bölge için bir koruma planı hazırlanmasını, W-2 Yolu denilen yeraltından

giden bir trafik arterinin yapılmasını içermekteydi. 1950- 1954 yılları arasındaki üçüncü aşamada, Eski Kent alanından enkaz ve moloz kaldırılmış, evlerin zemin ve bodrum katları ortaya çıkarılmıştır. 1960 yılında tamamlanan son aşamada ise, savunma duvarları dahil Eski Kentin tarihi dokusu tekrar eski haline getirilmiştir. Bir sonraki görev, Kraliyet Kalesi ile Ujazdow Kalesinin onarımı olmuştur.

Yenileme çalışmalarındaki esas amaç, bir yandan Eski Kenti yeniden canlandırma işini olabildiğince yerleşik bir alandaki normal yaşam tarzına uygun koşullarda yapmak, diğer yandan da tarihi bölgenin tüm değer, özellik ve niteliklerini korumaktır. Bu nedenle konut işlevine ilaveten, bu bölge Başkent'in yeni imar planında kendisine yüklenilen, kültürel ve tarihi rolünden kaynaklanan yükümlülükleri yerine getirmek durumundaydı. Bu düşüncelerle Varşova imar planında öncelikle Eski Kentin konumlandırılmasının konut gereksinimini giderecek bir bölge olarak tasarlanması göz önünde tutulmuş ve gerekli koşullar sağlanmıştır.

Eski Kent bölgesindeki konutların canlandırılması, kent trafiği sorununun çözülmesini ve bu alandaki trafiğin azaltılmasını gerekli kılıyordu. Bunun için iki temel karar alınmıştı. Birincisi, Tarihi Kent alanının hemen dışında bir tünel inşa ederek, kentin doğu ve batı bölgelerini doğrudan bağlamak, böylece trafiği yeraltına aktarmak; ikincisi ise, kuzey-güney trafiğini açılan Miodowa Caddesine vererek Kale Meydanı ve Eski Kentten yoğunluğu uzaklaştırmak. Bu uygulamalar, bölgenin ana ulaşım yollarının kesişme noktasında bulunmasına karşın, trafiğin tüm tarihi kent merkezinden ayrılması sonucunu doğurmuştu. Bir diğer sorun ise, tarihi evleri yeni bir işleve uyarlama konusuydu. Bunların önemli bir bölümü tekrar konut amaçlı kullanılırken, bir bölümü de kreş, anaokulu, ilkokul, çocuk bakımevi, sosyal hizmet

evi, kütüphane, ayakta tedavi kliniği, eczane, postane ile dükkân olarak hizmet görmüştü. Tarihi dokunun yeni bir fonksiyon unsuru olarak, turizm amaçlı cafeler, restoranlar, müzeler ile toplumsal ve bilimsel organizasyon merkezleri yaşama katılmıştı. Varşova'nın Eski Kent bölgesinin yeniden canlandırılması çalışmaları, yaratıcı koruma düşüncesine yaptığı katkıdan dolayı, UNESCO Uluslararası Dünya Mirası Komitesi tarafından 2 Eylül 1981 tarihinde Dünya Mirası Kültür Listesine alınmıştı (Biegański, 1992: 20-31).

Varşova'da yapılan uygulamalar restorasyondan çok rekonstitüsyon ve rekonstruksiyon olarak değerlendirilmelidir. Çünkü neredeyse tamamen yıkılan tarihi yapılar asıllarına uygun olarak aynı mekânda yeniden yapılmışlardır. Varşova'nın şansı bu binaların rölevelerinin daha önce hazırlanmış olması ile restorasyon projelerini yaşama geçirecek eski yapı ustalarının varlığı olmuştur. Böyle bir alt yapının olmaması, olumlu düşüncelerin yaşama geçirilmesine engel olacaktı.

4.3. Nürnberg Örneği

Kentsel gelişmede korumacılık anlayışının ön planda tutulduğu bir diğer Avrupa kenti de Nürnberg'dir. 20.4.1945 günü akşamında Amerikan birlikleri Nürnberg Pazar meydanına bayraklarını asarak "Nazi Almanya'sının Parti Kurultayları Kenti"nde zafer geçitlerini yıkılmış binaların arasında gerçekleştirmişlerdi. Tüm kentte 1300'den fazla bomba çukuru mavcuttu ve binaların sadece yüzde 10'u zarar görmemişti. 1947 yılı sonunda belediye yönetimi ilk bilânçosunu açıklamıştı: 1,1 milyon metre küp moloz toplanmış, 280 cadde temizlenmişti. Molozların arasından 29,7 milyon tuğla tekrar kullanılmak üzere

ıkarılmıştı. İlk tramvay 1945 Haziran'ında Frth Caddesi'nin bir bölümünde tekrar faaliyete geçmiş, demiryolları da nispeten hızlı bir şekilde onarılmıştı.

Eski kentin (Altstadt) yeniden inşası, neredeyse tamamen tahrip edilmiş olması nedeniyle olanaksız bir görev gibi görülmekle birlikte buranın orijinaline sadık kalınarak yeniden yapılmasına ilişkin karar Belediye 16.10.1946 tarihinde alınmış, zararların belirlenmesinden sonra Belediye Encümeni 1947 yılında Almanya'daki ilk yeniden Renovasyon Yarışmasını düzenlemişti. Bütün mimarların katılımına açık olan bu yarışmanın konuları, eski kentin yeniden inşası, trafik ve yol gzerghları, meydanların şekillendirilmesi ve mahallelerin onarılması veya yeniden canlandırılması olarak belirlenmişti ve Belediye Encümeni aynı zamanda “Yeniden Yapılanma İçin Bin Düşünce” isimli bir Düşünce Yarışması da düzenleyerek, Nürnberg'de yaşayan insanların planlama sürecine demokratik bir şekilde katılmalarını amaçlamıştı.

Proje yarışmasına sunulan 188 çalışma, yeniden renovasyon seçeneklerinin yelpazesini ortaya koyarak kentin köklü olarak yeniden şekillendirilmesinden, kent merkezinin tarihi eserlerin korunacağı bir parka dönüştürülmesine kadar uzanıyordu. Değerlendirme sonucunda beş çalışma birincilikle, yedi çalışma ikincilikle ve on çalışma üçüncülükle ödüllendirilmişti. Eski Kent görüntüsünün yeniden oluşturulmasını amaçlayan taslakları ile Nürnberg'li mimarlar Heinz Schmeişner ve Wilhelm Schlegtendal da birincilik dln almışlardı. 1945 yılından önceki belediyecilik hizmetlerinde elde etmiş olduğu deneyimlerden yararlanan ve henüz savaş bitmeden Nürnberg'in yeniden yapılanmasına ilişkin planlar hazırlayan Heinz

Schmeißner, Nürnberg'in yeniden yapılanmadan sorumlu müdürü olarak 1948 yılından itibaren kente son şeklini verecekti.

Öneri ve tasarımlardan hareketle, Büyükşehir Belediye Başkanı Ziebill tarafından oluşturulan imar kurulu, yeniden yapılanmaya yön verecek bakış açılarını belirleyerek bunu 1950 yılının planlamasına almıştı. Temel ilke olarak, kent surlarının içerisinde mevcut olan tarihi yapıların, kent imarının en önemli vurgusu olarak korunması gerektiği kararlaştırılmış ve yeni yapıların tamamının malzeme ve boyut bakımından bu yapılara uyum sağlaması zorunluluğu getirilmişti. Eski Kentin temel hatlarının korunması ve kentin her iki tarafı arasındaki yol güzergâhının iyileştirilmesi ile orta vadede Mauthalle (Gümrükleme Binası) ile Elisabethen kilisesi arasında bir alışveriş caddesi oluşturulmuştu. 1.10.1945 tarihinde Opera Binası, Goethe'nin "Iphigenie auf Tauris" eseriyle tekrar faaliyete geçerken tiyatro yaşamının daha geç başlamasının nedeni ise, Nürnberg tiyatrolarının bombardıman ile tahrip edilmiş olmasındandı. Lorenz meydanındaki eski gösteri evi harabeye dönmüş, "Intim Tiyatro" da tamamıyla yıkılmıştı.

Savaşın bitiminden bir yıl sonra, bombalama sonucunda ağır hasar gören büyük Alman sanatçısı Albert Dürer'in evinin onarımı için yapılan çalışmalar hızla devam etmiş ve kentin 1950 yılında kutlanacak 900. yıl kutlamalarına yetiştirilmek istenmişti. Nürnberg halkı ise bu çalışmaları çok da memnuniyet duymadan izliyordu. Çünkü birçoğunun henüz oturacak evi bile yoktu. Ancak onarım çalışmaları 1949 yılında bitirilip, müze (Dürerhaus) olarak ziyarete açılmıştı.

Eski Kentte belediye meclisinde temsil edilen tüm siyasi partilerin onayı ile, eski kent kültürü ile modern kentin gereksinimleri arasında, bazılarının sahte uzlaşma olarak eleştirdiği “karakteristik bir sentez” oluşturularak yüksek binalar ile modern büro ve ticaret merkezleri Eski Kent’in dışında yapılanmıştı. Tüm yıkıntıların kaldırıldığı bölgenin imar çizgileri, 1950 yılında son haline getirilerek Nürnberg’in bugünkü dokusu şekillendirilmişti. 1950’li yılların sonunda ise yıkıntıların bulunduğu arsalarda yeni ama eski mimaride yapılan evler yükselmeye başlamış, Pegnitz nehri düzlenerek ve sel baskınını önleyici tedbirler alınmış ve parça parça ama gözle görülür şekilde artık yeni bir Eski Kent ortaya çıkmıştı.

Aslında savaş sonrasındaki ilk yıllardan itibaren Nürnberg’te yaşayan insanlar ile yerel politikacılar arasında Eski Kent’in yeniden canlandırılması konusunda bir uzlaşma oluşmuştu. Bu uzlaş 1970’li yılların ortasında, Karstadt Şirketler Grubu’nun Lorenz Kilisesinin karşısında modern bir dış cepheye sahip mağaza açmak istemesiyle tehlikeye girmiş ise de, Belediye Sanat Mimarisi Komisyonu’nda İnşaat Dairesi Başkanı Görl ile mağazanın mimarları arasında uzun süren tartışmanın sonucunda sorun, 1977 yılında bizzat Görl tarafından çizilen çevreye uyumlu, tarihi Nürnberg Belediye Binasının görünümünü veren ön cephe projesi ile çözüme kavuşmuş oldu. Şunu da eklemek gerekir ki, Nürnberg’deki kültürel değerlerin kazanımında “Eski Kent’in Dostları Derneği”nin büyük katkısı olmuştur. (Mittenhuber, Schmidt, Windsheimer, 1995: 112-117).

Mumford’a göre ise, Nürnberg gibi birçok Alman kentinde adeta “Bilder aus der Vergangenheit” yani duygusal bir taklitçi restorasyon görevi yerine getirilmiştir. (Mumford, 2007: 671). Ancak yapılan çalışmalar “taklitçi” olarak görülseler bile, hiç

yapılmayan ya da kötü yapılan birçok örnekten daha beğeniye değerlidir. Diğer yandan, Nürnberg’deki kent yenileme projesinde uygulanan koruma eylemini Varşova örneğinde olduğu gibi rekonstitüsyon ve rekonstruksiyon olarak görmek gerekir. Ayrıca yapılan çalışmalar tek binanın ötesinde kentin merkezi dokusunu kapsamaktadır. Bu bakımdan bütünsel bir yaklaşım öngörülmüştür.

4.4. Havana Örneği

Bir başka korumacılık çalışması olarak Küba’nın başkenti Havana’yı belirtmeden geçmemek gerekir. Havana 500 yıllık tarihinde kolonyal bir kent olarak biçimlenmiştir. Kentsel ve mimari dokusuna Amerika ve İspanya’dan gelen tüccar sınıfı ve Afrika’dan getirilen köleler damgasını vurmuştur. Afrika - İspanyol kültürünün seçkin örneklerini yansıtan Havana’da kentsel koruma çalışmalarında “Kent Tarihçisi” Eusebio Leal Spengler’in öncülüğünde özel ve başarılı bir model yaratılmıştır. 1938 yılında “Eski Havana Kent Tarihçileri Ofisi” yerel yönetim biriminin öngütünden ayrılarak ayrı bir kurum haline getirilmiş ve aynı yıl ilk “Havana Kent Tarihçisi” atanmıştır. O günden beri bu göreve atanan kişiler “Tarihi kentin doğal ve tarihi değerlerinin korunması” işini bir uğraştan öte yaşamlarının amacı ve gereği olarak görmüşlerdi. 1964 yılında görevlendirilen Spengler de bu misyonu benimseyerek kentin kültür korumacılığına büyük katkı sağlamıştır.

Havana Eski Kentinin koruma çalışmaları 1980’li yıllarda uluslararası platforma taşınmış ve 1982 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesine alınmış ve sonrasında tarihi mirası koruma çalışmalarında büyük dönüşüm yaşanmıştır. Spengler ve genç profesyonel ekibi, bir yandan bakımsız koşullar altında bulunan

yapıları ve kentsel açık alanları geri kazandırmaya, diğer yandan da yerel halkı bu hareketin içine dahil etmeye çaba göstermişlerdi. Devlet de bütçeden finans olanağı sağlayarak “Eski Havana Tarihçiler Ofisi”ni, tarihi merkezin restorasyon planlarını hazırlama ve yürütme konusunda görevlendirmişti. 1993 yılında bu Ofis özerk bir statüye kavuşturularak geniş yetkilerle donatılmıştı. Tüm restorasyon ve koruma etkinliklerinin tek yetkilisi olarak; stratejik gelişim planı, bölgesel ve kentsel düzenlemeler, süreç planları, plan koordinasyonu yapmaktan sorumlu tutulmuştu.

Modelin stratejik hedefi; sosyo-kültürel programların temel alındığı fiziksel mirasın korunması ve geri kazanımı olarak belirlenmişti. Bu kapsamda 1994 yılında ilk master plan olan “Bütüncül Sağıklaştırma Planı” hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştu. hükümetin verdiği 1 milyon USD ile “Habaguanex” adında özel bir turizm şirketi ofis tarafından kurulurken, 1995 yılında tarihi kent merkezi özel turizm bölgesi ilan edilmiş ve yabancı yatırımcılarla ortak çalışmalar hızlandırılmıştır.

Sonuçta, kendini finanse eden bir sistem oluşturularak yalnızca fiziksel değil sosyal ve ekonomik anlamda kent yenileme de gerçekleştirilmiş oldu. On yıl içerisinde % 33’lük fiziki yapı stoku yenilenmiş, 10.000 yeni iş yaratılmış ve 70.000 nüfuslu tarihi kent merkezinde yoğunluk azaltılmıştır. UNESCO tarafından Havana’daki korumacı uygulamalar diğer tarihi kentlere örnek gösterilmiştir. Model halkı dışlamak yerine katılımını esas almış, başarısını da bir anlamda buna borçlu olmuştur (Tarihi Kentler Birliği, ÇEKÜL, Kadıköy Belediyesi, 2007).

Havana’da, Varşova ve Nürnberg’in aksine farklı koruma metodlarına, yani restorasyon ve konservasyon yöntemlerine öncelik verilmiştir. Buradaki binalar diğer

iki örnekte olduğu gibi ne savaşta ne de başka şekilde ortadan kalkmış değildir. Zamanla iklim koşulları ve bakımsızlık nedeniyle tahrip olmaya yüz tutan eski eserler, orijinallerine göre onarılmış ve gerekli fiziki müdahaleler yetkin ve uzman kişiler tarafından yapılmıştır.

5. Korumacılığa Kuramsal Yaklaşımlar

Birinci bölümün diğer alt başlıklarında, korumacılığa tek başına ya da kentsel gelişme bağlamında verilen anlamlar, başka bir deyişle kuramsal öngörüler yer yer anlatılmıştır. Bunların tekrarından kaçınarak bu alt bölümde, özellikle son ve güncel yaklaşım olarak postmodernizm ile bir önceki yaklaşım modernizmin kültür ve sanatta korumacılığa ilişkin kuramsal düşüncelerinden sözedilecektir.

Postmodernizm, kapitalizmin yeni bir aşamasına özgü nitelikleri betimleme anlamında kullanılmaktadır. Burada emeğin üretime katılımı, pay alması ve örgütlenmesi esnekleşmiştir. Postmodern söylemin 20. yüzyılın son yirmi yılında yükselmesi ve giderek basit bir konuma gelmesinde, antikapitalist ve devrimci alternatif bakışların yenilgisi önemli ve ağırlıklı bir etken olmuştur. Bu yenilgi, sadece kapitalizme alternatif olma iddiası ile ortaya çıkan düzenlerin değil, kapitalist sistem içinde demokratik yolla daha adil ve eşitlikçi bir toplum oluşturmayı amaçlayan sosyal demokrasiyi de marjinalleştirmiştir (şaylan, 2006: 7–11).

Dünya son yıllarda hızlı bir değişim yaşamaktadır. Bu değişim yöresel olmayıp farklı içerikler taşısa da evrensel bir niteliğe sahiptir. Küreselleşme, ulusal toplum ve ulusal devlet anlayışının açılmakta olduğunu, bu bağlamda temsili

demokrasinin giderek fonksiyonunu kaybettiğini göstermektedir. Tek ve bütünleşmiş dünya pazarını yaratan süreç, bölüşümü küresel mekânizmalara bağımlı hale getirmektedir.

Toynbee, postmodern çağın belirgin özelliğinin büyük savaşlar, devrimler ve karmaşa olduğunu belirterek, bu karmaşanın aynı zamanda bir kültürel çöküşü ifade ettiğini eklemektedir. Amerikalı kültür tarihçisi Bernard Rosenberg ise, postmodern sözcüğünü, yeni kitle kültürünü yansıtan yeni bir kültürel oluşum şeklinde kullanmıştır. Ona göre kapitalizmin bütünleştirdiği tüm dünyada, her yöreye yayılan bir kitlesel kültür ortaya çıkmaktadır ki bu kültürün ürünü postmodern insandır (Şaylan, 2006: 31).

Postmodernizm, Batı akılcılığının ve Aydınlanma Çağının ürettiği bilgi ya da bilgilenme sistemini eleştirmekte, ona meydan okumakta ve hatta onu yok saymaktadır. Bir anlamda postmodernizm kültürel altüst oluşu ifade etmektedir.

Postmodernist bakış açısından, bütün ideolojiler (kapitalizm, liberalizm, sosyalizm vb.) totaliter olarak nitelendirilmektedir. Batılı ülkelerin rasyonalizasyon süreçleri “Aydınlanma Diyalektiği” (T.W. Adorno) anlamında kendi içerisinde çekişmektir. Aydınlanma konusunda hayal kırıklığı içerisinde bulunan postmodernizm, bütün “meta hikâyeleri” nin sonunun geldiğini iddia etmekte ve bunların yerine dil oyunları, yaşam ortamları ve kültürlerinin birleşemeyeceğini ileri sürmektedir (Nohlen, 2001: 406).

Jameson’a göre, toplumsal gelişme sürecinde yeni bir aşamaya gelinmiş olup, postmodernizm gelişmiş kapitalizmin *kültürel mantığı* olarak tanımlanabilmektedir. Başka bir anlatımıyla, sermayenin yoğun bir biçimde uluslararasılaşması, teknolojik devrim ve siyasal güç olarak ulusal devletin aşılması, kapitalizmdeki belli başlı değişiklikler olup bu yeni modern kültürel form, postmodernizm olarak adlandırılmaktadır. Yine Jameson’a göre, kapitalizmin bu yeni aşaması kültürel yaşamı bütünüyle değiştirmiş ve değişimin ilk görüldüğü alan mimari anlayış ve estetik olmuştur. Değişim daha sonra sinemaya, edebiyata, resime ve müziğe sıçramıştır (Şaylan, 2006: 28–42). Daha açık ifade ile ulusötesi sermayenin kontrolündeki medya ve reklâm kuruluşları aracılığıyla yönlendirilen kitlesel tüketim, yeni kültür anlayışının tutsağı olmuştur.

Jameson ayrıca, 1960’lı yıllardan beri kültür üretiminin, genel olarak meta üretimi ile bütünleştiği yeni bir çağa girdiğimizi iddia etmektedir. Eskiden yalnızca üretim alanında verilen savaşimler, dışarı doğru taşarak kültürel üretimi, sert toplumsal çatışmaların alanı haline getirmiştir. Bu değişiklik, tüketici adetlerinde ve tavırlarında başkalaşıma yol açmakta ve estetik tanımlara yeni bir işlev kazandırmaktadır (Harvey, 2003: 80–81).

Aslında Postmodern kavramı, 1960’lı yıllarda ilk defa sanatta ve mimaride yeni eğilimleri anlatacak biçimde kullanılmaya başlanmış olup, birçok kültür ya da toplum kuramcısı bunu kültür alanında radikal bir kopuşu ifade eden bir içerikle dile getirmişlerdir. Örneğin; sanatta anlam, düzen ve içerik olarak akılcılığın kesin olarak reddi öngörülmüştür. Artık sanatçı ilgilendiği konuyu özgün bir şekilde

yorumlayacaktır. Daniel Bell'e göre içgüdüler, duygusal değerlendirme ve tepkiler ön plana çıkacak ve bunun bir bohem alt kültür olduğu söylenebilecektir. Toplumsal kimlik erozyonu, topluma uyumun önemszenmemesi ve kendini beğenmişlik, belirleyici konuma gelmiştir. Bu aynı zamanda modern çağın çöküşü anlamına gelmektedir. Kısacası Bell, üretim değerlerine dayalı geleneksel kültürün çöktüğünü, bunun yerine hedonizmden⁶ başka bir değere yer vermeyen, bir çeşit anti kültürün ortaya çıktığını iddia etmektedir (Şaylan, 2006: 48–51).

Bunun yanında Huyssens'in 1984 yılında yazdığı makaledeki şu değerlendirme dikkate değerdir (Şaylan, 2006: 53): “Postmodern terimi batı toplumlarında yavaş yavaş kendini gösteren kültürel dönüşümü belirlemek için uygun gözükmektedir. Ancak bu dönüşümün ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlarda kapsamlı ve köklü bir paradigma değişimi anlamına geldiğini söylemek istemiyorum. Fakat kültürel yaşamımızın önemli bir bölümünde, duyarlılık, uygulama ve söylem olarak dikkat çeken, yadsınması mümkün olmayan bir değişim yaşandığı da açıktır. İşte bu değişimi, postmodern varsayımların oluşması biçiminde değerlendirmek olanaklıdır” Bu tanımlamaya göre postmodernizm, nitel ve nicel olarak ortaya çıkan değişimin içindeki kültürel oluşumları ifade etmektedir.

Kültür ve sanatın algılama biçimleri bazen farklılıklar bazen benzerlikler göstermiştir. Rönesans'tan beri sanat ve estetik anlayışı gerçekçilik (realizm) kavramı üzerine oturmuştur. Rönesans öncesi sanat, dinin yüceliğini yansıtmaktadır ve estetik anlayışı da buna hizmet etmektedir. Rönesans sonrası döneme adını veren modernite, aklın ve bilimin egemenliğini esas alarak insanı yüceltmıştır. En yüce

⁶ Zevk almaya hastalık derecesinde düşkünlük. Bkz.Meydan Larousse

değer insanlıktır ve gerçeği kavramak ancak, akıl ve bilim yoluyla olacaktır. Michelangelo'nun Roma'da San Pietro in Vincoli Klisesindeki Musa heykelini bitirdikten sonra, "haydi konuş benimle" demesi, onun ustalığının sonucudur. Aynı sanatçının Toscana tepelerinden getirilen yekpare mermer bloku işleyerek ortaya çıkardığı ve aslı Floransa'da Galleria Dell'Accademia'da, kopyası ise Piazza della Signoria'da sergilenen Davut heykeli de bir başka şaheserdir. Keza Leonardo de Vinci'nin "Mona Lisa" tablosundaki gülümseyen kadın resmi, başarının üst sınırındır.

Daha sonraki evrede kapitalizmin gelişmesi ile ortaya *kültürel değerlerin metalaşması* süreci çıkmıştır. Böylece sanatçının, yarattığı sanatsal kültür ürünü için pazara açılması ve yarışması başlamıştır. Shumpeter, pazarda yarışmanın sanatçılar için rakiplerini yok etmeye yönelik yaratıcı yenilikler peşinde koşmak anlamına geldiğini belirtmiştir.

Bu "yaratıcı yıkıcılık", pazar sisteminin önemli özelliklerindendir. Kültürün ve sanatın metalaşması, yaratıcı yıkıcılık sürecinin işlemesine neden olmuştur. Modernist sanat alanında bu sürecin işlemeye başlaması ise sürekli olarak farklılığı öne çıkaran bir değişimi gerekli kılmıştır. İşte bu oluşum, değişimi ve eskiyi yadsımayı içeren yeni ve popüler bir kavramı doğurmuştur: avant-garde. Bu kavram, kendinden önce var olanları yadsımayı ve onların önünde yer almayı anlatmaktadır. Örneğin; Salvador Dali'nin gerçeküstü (surrealist) tabloları, kendinden önce gelen modern resim anlayışına göre avant-garde sayılmaktadır (Şaylan, 2006: 75-76).

Diğer taraftan mimari alanda, Sanayi Devrimi ile toplumsal düzende ortaya çıkan büyük ve karmaşık kentler, yeni "kentsel tasarım" yaklaşımının mimari ile

bütünleşmesine yol açmıştır. Büyük kentlerde bir taraftan pazarın işlerliğine dönük fiziksel düzenlemeler yapılacak, diğer taraftan yollar, köprüler, opera binaları, okullar, iş merkezleri, metro/tren istasyonları gibi kamu işlevi gören alt ve üst yapılar inşa edilecektir. Modern mimaride, resim sanatının aksine avant-garde (avangard) olgusu önemslenmemiş, yapıların sade, doğaya uyumlu ve işlevsel olması amaçlanmıştır (Şaylan, 2006: 76–77).

Aydınlanma Çağı gelişiminde, toplumsal ilerleme, ekonomik büyüme ve zenginleşme, kentleşme, demokratik siyasi yapı gibi etkenler, kültürün ve sanatın kiteselleşmesine yol açmıştır. Ama bu sonuç, modern sanatın seçkinliği ortadan kaldırmamış ve ortaya modern sanat ile popüler sanat ayrımı çıkmıştır. Popüler kültür ya da popüler sanat, sanayileşme ve kentleşmenin ürünü olup sanayileşmiş ve kentleşmiş bir toplumun kendine özgü yaşam niteliklerini, duygu ve düşüncelerini yansıtmaktadır (Şaylan, 2006: 86).

Modern olmak Marx'ın deyimiyle “*katı olan her şeyin buharlaştığı*” bir evrenin parçası olmak demektir.

Modernizm “kentlerin sanatı” olup, yaşam alanını kentlerde buluyordu. Mimarlık alanında modernizmin bittiğini gösteren olay, Le Corbusier'nin *modern yaşam makinası* olarak adlandırdığı, ödül kazanmış St. Louis semtindeki Pruitt-Igoe toplu konut yapılarının, içinde yaşayan düşük gelirli insanlar için oturulamaz bir çevre olduğu savıyla 15.7.1972'de dinamitle havaya uçurulmasıdır.

Kısacası modernist kültür ve sanat anlayışının egemen olduğu dönem, büyük sosyo politik değişimlerin yaşandığı dönemdir ve bu değişimler insanların tutum ve davranışlarını derinden etkilemiştir. Postmodernizm ise modernizme iki önemli eleştiri getirmiştir: Birincisi, sanatın geçmişten bağıını kopararak yeniyi kurmaya çalışması. İkincisi ise, seçkinciliğidir.

Postmodern sanatçılar için sanat, popülist bir çerçeveye oturmalıdır. Modern sanat anlayışının kitlenin hoşuna giden sanat yapıtlarını küçümsemesi doğru değildir. Postmodern sanat anlayışında, evrensellik ve mimaride işlevsellik dışlanmaktadır. Mimar, kitlenin beğenisini kazanacak şekilde özgürce istediği planı uygulamalıdır. Eski mimari öğelerden yararlanmak engellenmemekte ve taklit (kitsch) kesinlikle yasaklanmamaktadır. Sanat; tekrar, taklit ve yapıştırma gibi yöntemleri geçerli görmekte ve estetik ölçütünde toplum değil sanatçının kendi bilinci belirleyici rol oynamaktadır. Modern sanatın yadsıdığı geleneksel unsurlar, postmodernizmde yararlanılacak değerler olarak algılanmaktadır.

Postmodern söylem, sanat ve estetik alanında ortaya çıktıktan sonra tüm kültürel süreçlerin ve düşüncenin sorgulanmasını gündeme getirmiştir. Diğer taraftan birçok postmodernist düşünür, postmoderniteyi fordist üretim düzeninden postfordist üretim düzenine geçişin ürünü olarak yorumlamaktadır (Şaylan, 2006: 137). Aslında bilişim ve teknolojik devrim, fordist birikim sürecinin, postfordist birikim sürecine dönüşmesini sağlamıştır. Emegın üretimdeki rolü ve işlevi köklü bir biçimde değişmeye başlamış bilgisayar, otomasyon ve robot gibi yenilikler üretimde gittikçe artan bir paya sahip olmuştur.

İletişim ve teknolojik devrim dünya genelinde akültürasyona yani tek kültürlülüğe gidiş eğilimini güçlendirmiştir. Bu gelişme, yenedünya düzeni için uygun bir evrensel ideolojik kuramını gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda yeni kültürel oluşumu, Jameson'un deyiimiyle postmodernizm olarak tanımlamak olasıdır (Şaylan, 2006: 150–152).

İnsanlık tarihinde ilk defa, 20. yüzyılın son çeyreğinde, yazılı, sözlü ve görüntülü iletişim aygıtları (bilgisayar, telefon, televizyon) aynı sistem içinde bütünleştirilerek kültürel yaşam kökten sarsılmıştır. İletişim araçları artık kendine özgü yöntemlerle insanın kültürel çevresini yeniden oluşturmaktadır. Elektronik devrim bir anlamda, toplumsal açıdan yeni kültürel etkileşimin altyapısını hazırlamaktadır. Bu dönemde ortaya çıkan toplum birçok düşünür tarafından *sanayi ötesi toplum* olarak nitelendirilmiştir.

Nitekim Jean Baudrillard sanayi ötesi toplumu, tam bir dönüşüme uğrayan ve kendine özgü bir kültür ve teknoloji tarafından belirlenen toplum olarak tanımlamaktadır. Ona göre sanayi ötesi topluma artık bir hiperrealite egemendir. Görüntü ile gerçeğin ortadan kalktığı gibi, yüksek kültür ile alt (popüler) kültür arasındaki fark da artık yoktur. Bir anlamda her şey birbiri içine girerek, içe doğru bir patlama ortaya çıkmaktadır. Postmodern topluma imajlar ağı egemendir ve bu imajlar yaşamla ilgili olguların taklididir. Gerçek, sadece bir kurgudur ve hiperrealite sözcüğü bunu anlatmak için kullanılmaktadır (Şaylan, 2006: 240–243).

Sonuç olarak, kapitalizmin yeni aşamasında sermaye zamana karşı görel bir özgürlük kazanmış ve bu gelişme beraberinde bir kültürel evrenselleşmeyi

getirmiştir. Ayrıca kültürün her alanı, kapsamlı bir metalaşma sürecine girmiştir. Postmodern söylem içinde, özgürlük ve temsili demokrasi düşüncesinin sorgulanması yanında, toplumsal kimlik sorunu da diğer bir kategorik dönüşüm olarak ortaya çıkmıştır.

Postmodernizm, kültürel söylemin yeniden tanımlanmasında farklılık ve homojen olmama temeline dayanmaktadır. Onun başlıca özellikleri, parçalanma, belirlenemezlik ve bütüncül yaklaşımlara karşı derin güvensizlik olarak ortaya çıkmaktadır (Harvey, 2003: 21).

İster resimde, ister yazı ya da mimaride olsun, gösterimlerin ve anlamların üretimine, kültürel nesnelerin hem üreticileri hem de tüketicileri katılmaktadır. Kültür üreticisinin otoritesini asgariye indirmek, halk katılımı ve kültürel değerlerin demokratik olarak ortaya çıkışı konularında fırsatlar yaratmaktadır. Ama bunun bedeli belirli bir tutarsızlık ve kitle pazarı yönlendirmelerine açık olmaktır. Kültür üreticisi sadece parçalar ve öğeler yaratarak tüketicilere, bu elemanları gönüllerince yeniden birleştirme yönünden olanak tanımış olmaktadır (Harvey, 2003: 67). Çağdaş kültürel üretimin büyük bölümü, derinliğin yitirilmesini yansıtmakta ve görünüm, yüzeyler ile zamana dayanıklılığı olmayan anlık eskilerle ilgili saplantılar, belirgin nitelikler olarak kendini göstermektedir.

Postmodern yaklaşım kentsel dokuyu parça parça görmektedir. Geçmiş biçimler, üstüste yığılmıştır ve günümüzün kullanımları bunun üzerinde yer alan bir *kolaj* dır. Anakentin tamamını egemenlik altına almak mümkün olmadığına göre kent tasarımı bölgesel geleneklere, yerel tarihçilere, isteklere, gereksinim ve fantezilere

duyarlı olmayı amaçlamaktadır. Böylece büyük ölçüde tüketicinin zevkine göre şekillenmiş mimari tarzlar yaratılmaktadır. Modernistler mekânı toplumsal amaçlar doğrultusunda biçimlerken, postmodernistler mekânı, herhangi bir toplumsal amaçla bağı bulunmayan estetik hedef ve ilkelere göre biçimlendirilecek bağımsız ve özerk bir öge olarak görmektedirler. Başka bir anlatımla mimari çevre, yeni kültürel duyarlılıkların biçimleneceği karmaşık kent yaşamının unsurlarından biri halindedir (Harvey, 2003: 84–85).

Çoğu Avrupalı postmodernistler, geleneksel kentsel değerlerin etkin olarak yeniden sahiplenilmesini ve canlandırılmasını savunmaktadır. Bu, ya eski bir kentsel dokunun onarılarak yeni fonksiyonlar verilmesi ve yeniden kazanılması şeklinde ya da eski yapı türünde yeni mekânların ileri teknolojilerin ve yapı malzemelerinin kullanılarak inşa edilmesi şeklinde olmaktadır. Postmodernist mimari, geçmişten bölük pörçük alıntılar yaparak bunlardan kendi estetik anlayışına göre yeni bir tarz çıkarmaktadır.

Jencks (1984), postmodern mimarlığın köklerinin iki teknolojik yenilikte yattığını iddia etmektedir: Birincisi iletişim araçları olup, alışılmış mekân ve zaman sınırlamalarını ortadan kaldırmıştır. Böylece kentsel alan daha yayılmış, yerinden yönetilen ve daha az yoğun kentsel biçimler yapılabilir olmuştur. İkincisi ise, özellikle bilgisayar başta olmak üzere yeni teknolojilerin *neredeyse kişiselleşmiş ürünlerin* kitle üretiminin esnek biçimde yapılabilmesini olanaklı kılmasıdır. Böylece postmodern mimar ve kent tasarımcısı (kent plancısı değil) farklı tüketici gruplarıyla işlevlere ve zevk kültürlerine uygun istemleri karşılamada güçlük çekmeyecektir.

Postmodernist mimari ilke olarak avangard (sanatsal öncü) karşıtıdır ve modernistlerin, bürokratik planlamacıların ve yap-satçıların yaptığına tersine çözüm dayatma düşüncesinden uzaktırlar. Yine Jencks, postmodernizmin piyasa yönelişi olduğunu belirterek, yoksullardan ve kamu gereksinimini karşılamaktan çok, özel tüketime ve zenginlere hizmet etme durumunda olduğunu itiraf etmektedir (Harvey, 2003: 94–96).

Zukin Loft Living, “Çatı Arasında Yaşamak” adlı kitabında kentsel değişimde sermaye ve kültürün rolünü araştırmış ve şu sonuca varmıştır: Etkili güçler hem sanatta hem de kentsel yaşam tarzında yeni zevk ölçütleri koymakta ve bundan kar sağlamaktadır.

Diğer taraftan Hewison (1987), 1972’den bu yana İngiltere’de görülen değişimi *tarihsel miras sanayi* olarak adlandırmıştır: Müzeler, geçmiş görünümleri yansıtan yeni yapılmış ya da onarılmış kentsel peyzajlar, geçmişte var olanların benzer kopyaları İngiltere’de bu bağlamda üretilen mekânlardır. Hewison bu gelişmeyi şöyle temellendirmektedir (Harvey, 2003: 106–107): “Geçmiş muhafaza etme güdüsü, insanın kendi benliğini yaşatma güdüsünün bir parçasıdır. Geçmişte nerede olmuş olduğumuzu bilmeksizin gelecekte nereye gidiyor olduğumuzu anlamak güçtür. Geçmiş, bireysel ve ortak kimliğin zeminidir; geçmişin nesneleri kültürel semboller olarak anlam kaynağıdır. Geçmişle şimdiki zaman arasında süreklilik, rastlantılara dayalı bir kargaşanın içinden bir devamlılık duygusu yaratılmasını sağlar. Nostalji güdüsü, krize uyum sağlamanın önemli bir aracıdır; toplumsal bir yumuşatıcı rolü görür ve güvenin zayıfladığı ya da tehdit altına girdiği bir durumda ulusal kimliği güçlendirir.”

Hewison, tarihsel miras, sanayi ve postmodernizm arasında bir bağ gördüğünü de dile getirmektedir. Buna karşılık Jencks, herkesin zihninde oluşan bir *musée imaginaire* (hayali müze) olduğunu ve bunun turizm yoluyla tarihi dokuları veya farklı mekânları ziyaretten, sinemadan, televizyondan, sergilerden ve turizm dergi ve broşürlerden kaynaklandığını belirtmektedir: “Eğer farklı çağlarda ve kültürlerde yaşama olanağımız varsa, neden kendimizi şimdiki zamanla, yaşanan yerle sınırlamalıyız? Eklektizm, seçim şansı olan bir kültürün doğal evrimidir” (Harvey, 2003: 107).

Özetle, kentler ve semtler günümüzde yüksek kaliteli bir yer imgesi yaratmaya özen göstermekte ve bu hedefi yakalayabilmek için uygun mimariyi ve kentsel tasarım biçimlerini önemsemektedirler. Bu bağlamda postmodern mimari ve kentsel tasarım, insanı bir fantezi dünyası arayışına yönelmekte ve hazzın (plaisir) ötesinde, jouissance⁷ duygusunu yaşatmayı amaçlamaktadır. Modernist yaklaşımın aksine, mekanın şekillenmesinde toplumsal amaçlar yerine estetik ve tüketici öncelikleri rol oynayacaktır.

III. Kentsel Gelişme İle Kültür Değerleri İlişkisi

1. Kentleşmenin Kültür Değerlerine Etkisi

Dinamik şekilde büyüyen kentler genel olarak şu iki soruyu yanıtlamak zorundadırlar:

⁷ Yüce bir fiziksel ve zihinsel mutluluk. Bkz. Meydan Larousse.

- Kentte bulunan geçmişin değerleri nasıl kurtarılabilir?
- Gelecek için en iyi değerler kentte nasıl oluşturulabilir?

Bu soruların yanıtları kapsamında kentler, tarihin sürdürülebilmesi ve geçmişin hazinelerinin korunması bakımından son derece önemli konuma sahiptir. Bu bağlamda önceki kuşakların bıraktığı uygarlık örneklerini saygıyla karşılamak ve geleceğin kentini insani değerlere göre şekillendirmek önem kazanmaktadır (Toynbee, 1970: 352).

Kentleşmenin kültürel değerlere etkisi olumlu ve olumsuz anlamda ortaya çıkmaktadır. Olumsuz yönden konu irdelendiğinde özellikle bayındırlık çalışmalarının sonuçlarından söz etmek mümkündür. Örneğin; yeni yollar açılması, barajlar yapılması tarihi çevrelere zarar veren çağdaş imar hareketleri olarak nitelendirilebilecektir. Kentlerin plansız gelişmesi, yeni plan kararlarıyla tanınan kat yükseklikleri, yapı alanı yoğunluğunun artırılması kuşkusuz tarihi yapıları olumsuz etkilemekte, hatta algılanmalarını olanaksız kılmaktadır. Aşırı yüksek kütlelerle çevrili koruma altındaki yapıların silüetteki etkisi zayıflamakta, dar sokakların genişletilmesi için baskı yaratmakta ve tarihi çevre görsel bütünlüğü yitirilmektedir. Eski binaların yanında derin kazılar yapmak, yeraltı geçitler ile tüneller açmak, temellerin düzenini bozarak yıkıma neden olmaktadır. Tarihi binaların yakınında derin bodrumlu yeni yapıların inşa edilmesi de, zemin suyu düzeyini düşürerek bir başka olumsuzluk doğurmaktadır.

Bayındırlık etkinlikleri gibi turizmin de kültürel değerlere olumsuz etkileri olabilmektedir. Örneğin; eski yapılara gelen yoğun ziyaretçi sayısı binayı aşındırıcı

ve strüktürü yorucu etki yapabilmektedir. Ayrıca flaşlı film çekilerek objelere bir başka yönden zarar verilebilmektedir.

Kentleşmenin kültürel değerlere bir başka olumsuz etkisi de hava kirliliğinde ortaya çıkmaktadır. Sanayi atıkları, ısınma sistemleri, motorlu taşıtlardan çıkan gazlar, anıt yapıların üzerinde kirli tabakanın oluşmasına, ayrıca taşları eriten asit yağmuruna neden olmaktadır. Havadaki karbondioksit, kükürtdioksit ve kükürttrioksit gazlarının yağmur suyunda erimesiyle, taşlara zarar veren asitler oluşmaktadır. Cephelerde biriken is ve kurum, mimari ayrıntıların algılanmasına engel olmakta, bu kir tabakası altında kalan taşlar özelliklerini yitirerek erimektedir. Gözenekleri kalsiyum sülfatla kapanan taşlar tabaka halinde dökülmektedirler (Ahunbay, 2004: 56–57).

Kentleşmeye bağlı olarak gittikçe daha fazla motorlu aracın trafiğe çıkması ise, bir başka zarar verici unsur olarak kendini göstermektedir. Tarihi kentlerin, insan, el ve at arabasına göre düzenlenmiş sokak boyutları, doğal olarak motorlu taşıt trafiğine elverişli olmadığı gibi, o yükü kaldıracak durumda değildir. Ne yazık ki ya sokak dokusu trafiğin yoğunluğuna kurban edilebilmekte ya da trafik, binalara zarar vererek varlığını sürdürmektedir. Ağır trafik yükünün yolların çevresinde yer alan tarihi binalarda titreşim ve temel baskısı zararları da gözden uzak tutulmamalıdır. Bu bakımdan özellikle İtalya’da birçok tarihi kentte uygulanan, motorlu araçların kent merkezine girişinin sınırlandırılması önem kazanmaktadır. Örneğin; Sicilya’da Taormina kentinin iki tarafındaki tarihi kapılardan araç girişine izin verilmemekte, otomobiller kent merkezinin dışında bırakılmaktadır.

Kentlerin kültürel yapıya olumlu etkilerine gelince, bunun en güzel örnekleri, antik kentlerde görülmektedir. Örneğin; Yunan sitelerinde, demokrasi kültüründen güzel sanatlar zenginliğine kadar uzanan bir yelpazede buna tanıklık edilmektedir. Yunanlıların toplumsal yaşamında kent çok önemli olup barbarlık ve kaos ile karşıt, uygarlıkla eş anlamlıdır. Homeros'un uygar olmayan Cyclope'lara karşı yönelttiği ilk suçlama, yasa yapmak için meclislerinin bulunmayışı ve kendi aileleri dışında bir topluluk bilinçlerinin olmadığı yönündeydi. Bu iki nitelik, düzenli bir kent yaşamı için çok önemli görülmekteydi (Owens, 2000: 1).

Yunan sitelerindeki kentsel yapılardan *agora* yol ağına bağlanmış ve suçlular dışında herkesin girebildiği açık alan olup, kentin siyasal ve yönetsel merkezi olduğu kadar sosyal ve kültürel yaşam merkeziydi. Agoranın yatay ve düz zemininin ideolojik bir anlamı da bulunmaktaydı. Aristoteles Politika adlı yapıtında; “ *Bir akropolis oligarşiye ve tek adam yönetimine, düz zemin ise demokrasiye uygun düşer*” demektedir. Başka bir anlatımla Aristoteles, yurttaşlar arasında eşit bir yatay düzlem olduğunu dile getirmektedir (Sennett, 2002b: 31).

Sitedeki idari yapı *Ekklesiasterion* ise, Halk Meclisinin (Ekklesia) toplantı yeri olup doğrudan demokrasinin en güzel örneğine mekân oluştuyordu. Burada herkes söz alıp konuşuyor, bir yasa taslağı sunuyor ya da yöneticileri sorguluyabiliyordu (Ağaoğulları, 1994: 31). Yunan uygarlığında demokrasi inancı kadar önemli olan bir duygu da adaletti. Efsaneye göre, insan soyunun ortadan kalkmasını engellemek için ZEUS insanlara adalet duygusunu götürmesi için Hermes'i görevlendirmiş, Hermes, adalet duygusunu herkese mi, yoksa bazı insanlara mı dağıtacağını sorduğunda, ZEUS *herkese*, diye yanıt vermiştir.

Sitenin en büyük etkilerinden biri de kültür ve sanat üzerinde görülüyordu. Herkesin sanata ayıracak zamanı vardı. Halk politikada olduğu gibi, sanatta da katılımcıydı ve sadece etkinlikleri seyretmekle yetinmiyor, aktör oluyordu (Bumin, 1990: 33). Tek başına Sophokles yüz dolayında oyun yazarken MÖ. 406'da sona eren bir yüzyıllık dönemde binikiyüz civarında oyun yazılmış ve sergilenmişti (Mumford, 2007: 206).

Yunan mimarisinde tiyatro, yurttaşların kendilerini kente ait hissetmelerine katkı sağlıyordu. Tiyatronun yapısı, izleyicilerin bizzat gösteriye katılmış gibi algılamaları için planlanmıştı. Üst oturma sıraları, kentin güzel görüntüsüne, ovaya ya da denize egemen bir manzaraya bakıyordu.

Antik Yunan'da mimarlar aynı zamanda heykeltıraştı. Ayrıca halk her yerde sanatla kucak kucağa yaşadığından müze ve sanat galerileri oluşturmaya gerek duymamışlardı (Wyche, 1986: 84). Yunan kentlerinde yerleşim yerinin kültürel gelişimdeki etkisi tartışılmaz. Kentin yapılaşması bir anlamda kültür ve güzel sanatları şekillendirmekte ve zenginleştirmektedir.

Yukarıda sayılanlarla birlikte antik kentlerin tapınakları, pazaryerleri, spor alanları, stadları, dinde, politikada ve aile yaşamında kültürel değerleri simgelemekteydi. Örneğin; *gymnasion* genellikle çınar ağaçlarıyla kaplı koruluklara kurulan ve spor karşılaşmalarının veya gösterilerinin yapıldığı spor merkezleri idi. Burada aynı zamanda hamamlar, soyunma odaları ve eğitim odaları yer alıyordu. *Gymnasion* daha sonra lise ve akademiye dönüşmüştü (Mumford, 2007: 178).

İkibin yıl ötesinden günümüze gelindiğinde ise, modern kentin kültürel sorununun, kişisel olmayan çevrenin nasıl tanımlanacağı, onun sürüpgiden kişiliksizliğinin, kökenleri dış dünyaya dayanan şeylerin gerçek olmadığı inancına kadar uzanan tarafsızlığının nasıl giderileceği şeklinde ortaya çıkmaktadır. Kentle ilgili sorun, dışarının gerçekliğini insan yaşantısının bir boyutu olarak ayakta tutulabilmesinin yönteminde, kendisini göstermektedir (Sennett, 1999: 15).

Aslında kent bir eko-topluluktur. Ekolojik bir olgu olarak kentleşme, sadece isimsiz oturanlarına mal ve hizmet sağlamak için tasarlanmış yoğun bir yapılar bütünü şeklinde algılanmamalıdır (Bookchin, 1999: 9–10). Bu nedenle kentleşme çevre için bir tehdit olmamalı, doğa ve kültürle denge içinde yaşayan katılımcı kentlinin kendini ifade etmesine olanak sunmalıdır. Böylece modern kentlerin kültürel değerlerin korunmasına ve zenginleştirilmesine katkısı, antik kentteki düzeyde olmasa bile, ona yakın şekilde aranmalıdır.

Sonraki gelişiminde kentin olumlu işlevinin, kent kültürünü yaşatma yönünde onu, kentliye ve özellikle kente göç yoluyla yeni gelenlere öğretme ve benimsetme olduğunu söylemek, yanlış olmayacaktır. Bir anlamda kent, kentliliğin okulu olarak kente dahil olan bireylere kültürü tanıtarak, onların bu değerleri sahiplenmelerini ve yaşatmalarını sağlayacaktır. Burada akla gelecek soru, kente gelen kişi ya da grupların sahip oldukları kültürel kimliği terk etmek zorunda olup olmadıklarıdır.

Bu soruya verilecek cevap ise, hem evet hem de hayırdır. “Evet” çünkü yeni kentliler eski geleneklerini terk etmeye direndiklerinde, yeni kültür algılamalarını

kabule de direneceklerdir. Asıl olan, o geleneklerin o yaşam tarzlarının göçün bittiği değil, başladığı yerde korunmasıdır. Aksi takdirde bir kültür kaosu varlığını hissettirecektir. İkinci cevap ise, “Hayır”. Çünkü kültürel farklılık bir zenginlik olup, bir mozaik gibi güzelliği yansıtır. Kent kültürü sonuçta kendisini oluşturan farklı alt kültür disiplinlerinin bütünüdür ve dinamizmi içermektedir. Durağan ve değişmez bir kültür yapılanması ne derece gerçekçi görülmemektedir.

Burada göç olgusunun hızının ve yoğunluğunun beraberinde getirdiği olumsuzluğu gözardı etmemek gerekecektir. Ülke toprağının dengeli bir sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmayı gerçekleştirecek şekilde rasyonel kullanımı, hem siyasi ve güvenlik açısından ortaya çıkacak sorunları en aza indirecek, hem de kent ya da kent bölümlerinin kültürel dokusunu dış etkenlerden koruyarak, yaşamsal niteliklerini daha kolay devam ettirecektir. Bu nedenle kent kültürünün korunması, göçün ve nüfus artışının yıkımsal zararlarından bağımsız kılınması çabaları, köylerin, kasabaların ve küçük kentlerin gelişimine ve oralarda istihdam olanaklarının yaşatılmasına yönelik yatırım yapılmasıyla eş anlamlıdır.

Üstelik bu yaklaşımda bir taraftan kentleşme daha yönetilebilir bir ölçekte tutulurken, diğer taraftan kırsal alana dayalı taşradaki geleneksel doku terk edilmeyerek içinde yaşanılacağı için, korunması ve gelecek kuşaklara aktarımı, mümkün olacaktır. Yönetimin yönetmekten aciz kaldığı ve sadece yönetilenlerin *de facto* eylemlerini ve ilkel çözümlerini yasal hale getirmekten başka bir fonksiyon görmediği durumlarda, hem kent düzleminde, hem de küçük yerleşim yerlerinde, birbirini izleyen ve besleyen sorunlar süregelip gidecektir.

Açıkca gözlemlenmektedir ki, kentleşme toplum yapısını her yönüyle derinden etkileyerek değiştirmekte ve dolayısıyla küçülmekte olan ailenin niteliği, komşuluk ilişkileri, geleneksel iş ve meslek türleri ve el sanatları yok olmaya başlamaktadır (Keleş, 2006b: 510).

Ancak buna aykırı görüşler de bilim çevrelerinde yer almaktadır. Başta Peter Laslett olmak üzere, Cambridge Group for the History of Population and Social Structure'a dahil tarihsel demograflar, 1960'lı ve 1970'li yıllardaki çalışmalarında, özellikle kuzeybatı Avrupa'da sanayi kapitalizminin ilk ortaya çıktığı merkezlerde, çekirdek aile yapılarının Sanayi Devrimi öncesine, hatta 13. yüzyıla dayandığını gösteren veriler derlemişlerdir. Söz konusu dönem boyunca geniş akrabalık ilişkilerinin zayıf olduğunu ve sosyal güvenliğin akrabalık yoluyla değil, topluluk, klise, yardım kuruluşları, vakıf ve belediye tarafından sağlandığını görmüşlerdir (Duben, 2002: 80–81). Kısacası, sanayileşmenin ve kentleşmenin aile hanesi ve akrabalık bağları üzerindeki etkisi konusunda birliktelik bulunmamaktadır. Batı Avrupa'dan farklı olarak ülkemizde ise, bu yapısal değişikliğin kentleşme sürecine paralel geliştiğini söylemek, herhalde yanlış olmayacaktır.

Çağdaş kent kişiyi araca esir etmeyen, kişiyi sosyo-ekonomik gettolar içinde bunaltmayan, toplumun ruh sağlığını tehdit etmeyen, kişiyi gündelik yaşamın tek düzeliğinden kolayca çekip alabilecek bir kent olmalıdır. Kent yapısından kişiye tarihsel ve toplumsal kimlik bilinci verecek bir fiziksel çevrenin oluşması için kültürel süreklilik referansları içermesi istenmektedir. Bu ise zengin görsel verilerin varlığını zorunlu kılmakta ve en gelişmiş ülkelerin uzmanları bu özlemleri dile getirmektedirler (Kuban, 2003).

Kent yaşamı, son çözümlemede sermaye ile iktidar ilişkilerinin ve biimlenmelerinin ürünüdür. Tüm kültürel ve siyasal temsil, söylem ve biçemleri, sermaye/iktidarın toplumsallaşma süreci içinde, o süreçle bağlantılanmış olarak kurgulanmakta ve yapılanmaktadır (Oktay, 2002: 24).

Lefebvre kentleşmeyi, merkezilik (centralité) olgusu ile ilişkilendirmekte ve kentlerin var olma mantığının “merkez” olmalarında yattığını savunmaktadır. Kentler ekonomik etkinliğin, toplumsal yaşamın, düşünsel gelişimin merkezi ve toplanma yerleridir; farklı toplumsal ve farklı kültürlerden bireylerin bir araya geldiği, iletişim içerisine girdiği alanlardır. Kentin kamusal alanı herkese açık, bu niteliğiyle anonim ve kimsenin yabancı sayılmadığı, herkes tarafından erişilebilen, farklı konum ve bakış açılarının birlikte var olduğu bir yer niteliğindedir (Bilsel, 2006).

Özellikle büyük kentler (metropol) insanlığın bütün topluluk ve uluslarını ortak bir etkileşim alanına toplayan faaliyetlerin odağı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda metropolün misyonu, en küçük kent birimine dünya birliğini ve işbirliğini sağlayan kültürel kaynakları aktarmak şeklinde kendini göstermektedir. Nispeten dar bir alanda özgün kültürlerin çeşitliğini bir araya getiren metropol, tüm kültürlerden, bu kültürlerin dillerinden, geleneğinden, kıyafetlerinden, mutfaklarından örnekler sunmaktadır. Bir anlamda metropolün karmaşıklığı ve kültürel kapsamı, bir bütün olarak dünyanın yansımasıdır ve farklı değerlerin yaşamasına katkı sağlamaktadır (Mumford, 2007: 675).

Bu şekilde farklı kültürlerin bir araya gelip harmanlandığı kentler, hiç kuşkusuz kültürel varlıkların korunmasında çok önemli roller üstlenmektedirler. Kent ekonomisinin gücü, aynı zamanda kültürel zenginliğin de gücü olacaktır. Ekonomisi zayıf ve üretim (ürün, bilgi, hizmet anlamında) yeteneğine sahip olmayan kentlerin, kültürel değerleri korumadaki başarı şansı doğaldır ki, çok güçlü olmayacaktır.

Bununla birlikte, kişiler ile fiziksel çevre arasında dinamik ilişki bulunmakta olup, herkes doğduğu, büyüdüğü ve yaşadığı kentlerle derin bir birliktelik oluşturmaktadır. Buradan hareketle denebilir ki, kent mimarisi ve kentsel çevre, yerel kültürün bellek aygıtı ve onun görülebilen DNA'sı gibidir. Bu yüzden gelişmekte olan ülkelerde değişim hızının yavaşlatılması, belleğin kalıt olarak kalabilmesini ve yerel kimliğin özümsemesini kolaylaştıracaktır (Yılmaz, 2004:134- 141).

Şurası bir gerçek ki, 21. yüzyılda, eski ve yeni kentler arasında geçmiş ve gelecek arasında uyumu sağlamak üzere *yeni gelişme modelleri ortaya koyma*, Avrupa'yı bekleyen meydan okumalardan biri olarak görülmektedir. Modern dönemdeki yoğun kentleşme çabaları sonucunda, kentlerin kültürel-estetik bütünlüğü bozulmuş ve kente ait dokunun sürekliliği yitirilmiştir. Bunların tekrar yaşatılması için Avrupa Kent Plancıları Konseyi, bütününde kentsel değerler oluşturan, kentsel çevre kimliğini, geleneksel unsurları, tarihi dokuyu, yerel alanları, anıtsal ve simgesel yapıları koruyan bir kentleşme anlayışı üzerinde karar kılmıştır (Özden, 2003: 41).

Şunu da eklemek gerekir ki, mimari alanda mimarlar ya da şehir plancıları, kenti ya da yapıları, kendi kültür anlayışından ziyade, kullanıcıların yani yöre halkının kültürel kazanımlarına uygun şekilde planlamalıdır. Tasarım antropolojiye, Çevre Değerlendirme Eylemine ve insan yapısına uygun şekillenmelidir. Böylece çevre ve kültür değerleri arasında var olan bağ da güçlendirilmiş olacaktır.

Diğer taraftan, katılım, eşitlik, iyi işleyen bir kentsel donatılar ve kamusal alanlar sistemi, halkın katılımına ve sosyal etkileşimin artmasına uygun ortam sağlamaktadır. Cemaat toplumlarının mekânsal ayrışmasının yaşandığı günümüz kentlerinde her kültürden toplum bireylerinin kullanacağı ortak alanlara gereksinim duyulmaktadır. Din, dil, ırk, sosyal-ekonomik durum, yaş, cinsiyet, bedensel engeller arasında fark gözetilmeden kentlilerin yaşam konforunu gözetilen iletişim ortamları *kültürlerarası kaynaşmayı* sağlayarak toplumsal bütünleşmeye hizmet edeceğinden kentsel alanın etkileşimlerin artırılacağı şekilde planlanması önem kazanmaktadır. (Olgun, Enşici, 2006).

Bu etkileşim değişik boyutlarda ortaya çıkabilecektir. Örneğin; kamusal alan kent meydanlarındaki halka önderlik yapmış kişilerin heykelleri bile, kentsel düzenlemelere olduğu kadar kültürel yaşama ve onun da ötesinde toplumsal eylemlere etkide bulunabilmektedir. 2001 Haziran ayında Roma’da yayımlanan günlük gazete La Repubblica, İtalya’nın çeşitli kentlerindeki Garibaldi heykellerinin ayaklarına, üzerinde büyük harflerle, “Disobbedisco” (itaat etmiyorum)⁸ yazılı

⁸ Bununla, Garibaldi’nin meşhur “Obbedisco” (itaat ediyorum) sözü tersine çevrilmiş oluyordu. İtalyan ordusunun bir generali olarak 1866’da Trentino’da Habsburg’lulara karşı savaşan Garibaldi

afişlerin asıldığını yazıyordu. Bu “Dünya’nın Büyüklerine Karşı Mücadele” ye yönelik bir çağrı idi ve bununla Cenova’da Temmuz ayı sonunda toplanacak olan G-8 ülkelerinin liderleri kastediliyordu. Heykel figürüyle Guiseppe Garibaldi (1807–1882), 19. yüzyılın Che Guevara’sı durumuna gelmişti (Magri, 2004: 32–34).

2. Kentsel Gelişmede Kültür Değerlerinin Rolü

2.1. Mekânsal Açıdan

Çevrenin görsel değeri açısından, 20. yüzyılın son yarısının gösterdiği gibi, yeni olanın eskiye tercih edilecek estetik bir üstünlüğünün olduğu söylenemez. Nasıl ki çağdaş resim, Goya ya da Rembrandt’ı gözden çıkarmaya yetmiyorsa, bir betonarme modern yapı da, taş ya da ahşap malzemeden üretilmiş bir köşkü gözden düşürmemektedir. Çağdaş mimarlığın post-modern seçmeciliği, Avrupa ya da Amerika’da (kentlerin henüz yüzyıllık geçmişine karşın) kent merkezlerinde eski yapıların yeni işlevler verilerek onarılması yoluyla, geçmişi dışlamadığını göstermektedir (Kuban, 2000: 46).

Bu saptama, kültürel değerlerin kentlerin oluşumundaki ve yaşanabilirliğindeki olumlu etkiyi göstermesi bakımından önemlidir. Zira eski mekânlar, eski kent dokusu, bir yandan içinde oturanlara huzurlu ve dinginsel bir

bu kısa ve net ifadesiyle, gönülsüz de olsa, Prusya ve müttefikler İtalya ve Avusturya arasındaki ateşkesten sonra ordularını geri çekme emrine tepki göstermiştir. Bu olay Garibaldi hakkında yazılan biyografiler ve aynı zamanda Risorgimento’nun (yeniden doğuş) bilimsel tasvirleri içindeki en önemli hikayelerden birisidir. “Disobbedisco”, açık bir şekilde İtalya’nın milli tarihindeki yerine ilişkin vurgusunun dışında İtalya’nın o zamanki küreselleşme karşıtlarının en önemlilerinden olan “Disobbedienti”ye (İtaat etmeyenler) işaret etmektedir.

ortam sunarken diğ er yandan dışarıdan gelip gezen kişilere müze niteliğinde görsel ve kültürel zenginlik sunmaktadır.

Aynı  ağın ürünü olan yapılardan oluşan bir kent yerine, birçok çağın ya da birçok uygarlığın ürününü yan yana yaşatabilen bir kentin veya çevrenin estetik yoğunluğ  ve ayrıcalığı tartışma götürmemektedir. Kentlerde sadece yeni yapılaşmayı istemek ve tarihi dokuyu yok etmek, toprak spe ulasyonuna hizmet edecektir. Y renin müziğini, mutfağın , el sanatlarını ve geçmiş mimarisini yaşatmak, kent halkının bütününe yarar ve kazanç sağlamakla eş anlamlı sayılacaktır.

Burada  ağdaşlık ile tarihi sahiplenme arasında bir zıtlık söz konusu değildir. Nasıl ki 250 yıl önce yaşayan Mozart'ın yaptığı besteleri bugün dinlemek çağdaşlık ise, aynı yıllarda yapılan bir binayı korumak da  ağdaşlıktır. Ancak kültürel değerlerin diğ er boyutlarında olduğu gibi mimari boyutuna da, k r  k r ne *bir eskiye  zlem* ya da bir *tarihselcilik* olarak bakılmamalı, bu değerlerin kent yaşamında bireye ve topluma sağladığı  st nl kler göz önüne alınmalıdır. İnsan ya da araba yoğunluğundan sıkılan bir kişinin kendisini bir doğal ortama, bir parka atması gibi bir tarihi doku içinde gezinmesi de, özlemi duyulan birer ayrıcalık olarak görülmelidir.

Bugün mimarlar, kentbilimcileri ve sosyologların çözümlenemeyen ve gittikçe artan sorunlarla dolu bir kargaşa ortam  olarak gördükleri  ağdaş kentin, yeni ve konforlu teknolojik donanımları ile olumlu bir geleişme sergilediğini söyleyen neredeyse kalmamıştır. Yeni oluşturulmuş ve insan  ön planda tutmayan bina

yoğunluğuna sahip yapı alanlarında yeşil alandan yoksun, araba denizinde boğulmuş, gürültü ve çevre kirliliğine tutsak olmuş bir yaşamın arzu edilebilirliğini savunmak güç olacaktır.

Pritzker Mimarlık Ödülü sahibi Brezilya'lı Mimar Paulo Mendes da Rocha'nın sözleriyle,

“Çağdaş kent anlayışında yoğunluk vardır. Bu her anlamda olabilir. Örneğin, insan yoğunluğu, bina ya da araç yoğunluğu gibi. Modern kent insanını rahatsız eden de, özellikle bu yoğunluğun dağınık olması, organize edilememesidir. Asıl amaç kent içindeki yaşamın hiçbir engelle takılmadan bir nehir gibi akabilmesidir” (Başaran, 2006: 16). Buna karşılık tarihi kent bölgeleri, yoğunluğun en az olduğu, insanların huzur ve sessizlik hissettikleri mekânlardır.

Yeri gelmişken, kentsel ya da doğal çevrenin korunması bağlamında koruma isteğine karşı çıkanların ileri sürdüğü mülkiyet hakkı savından da bahsetmek gerekir. En demokratik ülkeler bile, mülkiyet hakkını imar hukuku kapsamında sınırlamakta, başka bir deyişle iyelik hakkına sahip olmak, o taşınmaz üzerinde sınırları olmayan yapılaşma hakkı kullanılacağı anlamına gelmemektedir.

Bu yönüyle, imar hukuku dayanaklı olduğu gibi kültürel değerleri koruma anlayışı çerçevesinde kayıtlı eski eser üzerinde sahibi tarafından kullanılacak iyelik hakkına da sınırlama getirilebilecektir. Bu, toplum içinde birlikte yaşamının ve kent kültürünün bir gereği olup, toplum yararı ile bireyin çıkarı karşı karşıya geldiğinde, birincisi tercih edilecektir. Ama ne yazık ki, bu ilkenin benimsenmesi yönünde

maddesel ve tinsel doyuma ulaşamamış toplumlarda duyarlılık zayıftır. Ne bunun önemi algılanabilmekte ne de yeterince desteklenmektedir. Yazılı hukuk bunu öngörse bile uygulayıcılar, ya vizyon yoksunluğundan ya da çıkar ilişkisinden bunu gözardı etmekte ve sonuçta hilkat garibesi yerleşim yerleri ortaya çıkmaktadır. Belki bunda önemli bir etken, yerel halkın düşünsel düzeyinin ve buna bağlı olarak halkın denetiminin eksikliğidir.

Bununla birlikte, romantik ve estetik kaygılarla gelişmiş tarihi yapıları yaşatmayı amaçlayan önceki akımları bugün, toplumun biyolojik ve psikolojik dengesini koruma ağırlıklı bir çevre kuramı izlemektedir. Tarihi bir mahalle, toplumu daha zengin bir doku içinde yaşatmak amacıyla korunmak istemektedir (Kuban, 2000: 46–48).

Korunması gereken yapılar, kültürün estetik bileşinini oluşturmaktadırlar. Mimari yapıtlar zaman içinde, estetik ötesinde simgesel ve armasal bir anlam kazanmaktadırlar. Akropolis, Coloseum Süleymaniye, Ayasofya, Notre Dame, Reichstag gibi. Bunlar kent peyzajlarının, başkent imgelerinin, tarihi kimliğin, hatta bütün bir uygarlığın sembolü haline dönüşebilmektedirler. Bu simgesel olgu, yerelden evrensele kadar uzanan bir boyutta, restorasyon konusu olan her yapının da bir bileşeni olup, son analizde, kültürel değerlerin kazanımı isteğinin temel dayanağı, bu simgesel statüdür, denebilecektir.

Ayrıca dünyada çeşitli dillerin öğrenilmesi güçlülüğüne karşın, mimari yapıtların dilini öğrenmek kolaydır ve bu dil tektir. Dillerini bilemediğimiz ulusların kültürlerini mimarilerinden çıkarmak zor olmayacaktır (Ünsal, 2001a: Giriş).

Diğer taraftan kentleşme sorunun kaynağında, hızlı kentleşmenin varlığı yadsınamaz. Kentleşme, çözümü acil ve zorlu olduğu kadar, aynı zamanda maliyeti yüksek sorunlar da yaratmaktadır. Özellikle büyük kentlerin altyapı sorunlarının çözümü için ek kaynaklara gereksinim duyulmaktadır. Kuşkusuz kentlerde yaratılan değerlerden, toplum kendi payını alabilirse, kentleşme sorunlarının çözümünde en büyük güçlük yenilmiş olacaktır. Örneğin; artan arsa değerlerinin yarısının topluma kazandırılması, kentleri parasal zorluklardan kurtarabilecektir. Bu değer kazanımları, kamu gücü ile hazırlanan ve yürürlüğe konulan planlar ile ortaya çıktığından, bunu toplum adına bir hak ve zorunluluk olarak görmek gerekmektedir (Keleş, 1993: 92–93).

Gittikçe önem kazanan kentleşme sorunlarının çözümü, toplum yararını gözetlemekle yükümlü olan devletin bu sürece müdahalesini gerekli kılmaktadır. Başka bir ifade ile, toplum yararı ilkesi gereği gibi uygulandığı takdirde, kent planlarının yapılmasında, spekülasyon ile savaşında, çevresel ve kültürel değerlerin korunmasında, kentlerin insanca ve uygarca yaşanabilen yerleşme niteliklerine kavuşturulmasında karşılaşılan güçlükler yenilmiş olacaktır (Keleş, 1993: 94–116).

Daha açık anlatımla, gerek kentleşmenin sağlıklı olması gerekse kültürel değerlerin korunması hususu, toplum yararı kavramı ile ilintilendirilerek sağlanabilecektir. Toplum yararı ise ekonomik ve siyasi güç sahiplerinin değil, yöre halkının tümünün sağlıktan estetiğe, fiziksel ve maddi gelişimden tinsel rahatlığa kadar geniş bir hoşnutluk ve mutluluk ortamının oluşumuna katkı sağlayacak unsurları içermektedir.

Hızlı kentleşme kuşkusuz çevre (ekolojik) dengesinin bozulmasına yol açan etmenlerin oluşuna katkı vermektedir. Yeşil alanların, konut ve iş merkezi yapımına feda edilmesi, trafik yoğunluğu, tarım alanların yok olması, doğal çevrenin ve tarihsel yapıtların zarar görmesi, bunların başta gelenleridir. Bu çerçevede yeni yapılaşmanın, ne bir ulusal kültür temeline, ne de çağdaş yapı sanatına uygun gerçekleştirilmemiş olmasından doğan “estetik kirlenme”yi de, sağlıklı kentleşmenin sonuçlarından biri olarak görmek gerekmektedir (Keleş, 1993: 126).

Kent planlaması eyleminde temel hedef, mevcut kaynakların koruma-kullanma dengesi içinde en iyi değerlendirilmesi olmalıdır. Bu nedenle doğal değerler ve tarihsel- kültürel mirasın korunarak geliştirilmesi düşüncesi, her ölçekte hazırlanacak tüm planların - sadece koruma amaçlı imar planının değil- oluşumunda göz önünde tutulması, (Kiper, 2005: 26) başka bir deyişle, kültürel değerlerin korunmasına yönelik çalışmaların sadece belli planlarla sınırlı kılınmaması önem kazanmaktadır. En büyük ölçekli planlardan daha küçük ölçekli planlara kadar, arazi kullanım planlarından, mahalle ölçeğindeki planlara kadar tüm aşamalarda bu öncelikler göz önünde tutulmalıdır.

Diğer bir açıdan, sit alanlarına yönelik, kent planından ayrı bir süreçte hazırlanacak koruma amaçlı planlar, mevzi planlama veya parçacı-sektörel planlama sürecinin doğuracağı olumsuzlukları içinde barındıracaktır. Koruma amaçlı imar planları ile kent imar planlarının eş zamanlı ve eş güdümlü hazırlanmaması ve uygulamaya konulmaması bir taraftan birbirleri arasında sorunlar yaratırken, diğer taraftan koruma planlarının hayata geçirilmesini riske edebilecektir.

Buna karşın, koruma-gelişme dengesi içinde kurgulanmış, üst ölçekli planlar (arazi kullanım, bölge, alt bölge, çevre düzeni planları) ile ilişkilendirilmiş, toplumsal-sosyal-ekonomik- mekânsal gibi tüm unsurları ile gözetilmiş kent bütününe yönelik imar planlaması ile kentin doğal ve tarihsel-kültürel mirasına yönelik koruma niyetleri daha başarıya ulaşabilecektir (Kiper, 2005: 27). Kent planının içinde yer alacak ve onunla bütünsellik oluşturacak koruma amaçlı imar planları, kendi doğrularını, kurallarını ve ilkelerini göz önünde tutarak hazırlanacaktır.

Kültür ve toplum, insan varlığının temel yapısını oluşturmakta olup bu iki kavramdan bağımsız bir insan varlığı düşünülemez. Yerel kimliğin kazanılmasında ise, tüm kültürel sürecin etkisi yadsınamaz. Tarihi kent, bir kültür birikimi merkezi niteliğine sahiptir ve bu birikim yaşatılarak korunmalıdır. Böyle bir yaklaşım yöresel kalkınmaya da katkı sağlayacaktır.

Toplumu biçimlendiren yapılar ve kültürel öğeler arasındaki etkileşime mekân oluşturan kent, bu etkileşimler sonucunda ancak, kimlikli bir şekle dönüşebilecektir. Kentin ayırt edici özellikleriyle kişiliğini ortaya çıkaran kimliği, kentin varoluş ve sürekliliğinin vazgeçilmez parçası olup kimliğini tanımayan, ortaya koymayan ya da savunmayan bir kentin tanımlanabilir özelliği de olmayacaktır.

Yerel kimlik; tarih, doğal çevre ve kültürel değerlerden meydana gelmekte olup, burada yer-anı-kimlik birlikteliği öne çıkmaktadır. Bu birlikteliğin kentsel değişim ve kentsel dönüşüm süreçlerinde yitirilmemesi, kente ait anı birikimlerinin

ve kente özgün yerel kimlik değerlerinin korunması gerekmektedir. Tabi ki kent ve toplumun sürekli dönüşüm halinde olması yanında, kimlik değerleri de sürekli bir devinim yaşamaktadır. Bu değişim süreci içinde, mekânın yaşam kalitesini sağlamak için gerçekleştirilecek planlama ve uygulamalarda, geçmişten geleceğe uzanan kültür köprüsünün varlığı ve önemi, sürekli olarak göz önünde tutulması gereken bir olgudur (Bilsel, Polat, Yılmaz, 2006: 62).

Tekeli, kentin kişiliği ve kimliğinin ayrı kavramlar olduğunu vurgulamaktadır. Kentin kimliği kentte yaşayanların onda bulduğu değerler ve amaçlar kümesidir. Başka bir söylemle kimlik kente yüklenen bir idealleşmedir. Kentin kişiliği ise, kentte gözlenen değerlerin tümüdür (Tekeli, 1991: 79–86).

Kültür birikimi olan tarihi çevre değerlerini koruma ve gelecek kuşaklara iletme sorununa çözüm ararken, buna olumsuz etki yaratacak hızlı kentleşme ve bilinçsiz planlama kavramları ile karşılaşilmektedir. Yılların ortaya koyduğu birikim, kültürel boyutlu imar planların hazırlanmasında dikkate alınmadığında, herhangi bir kimlik kaygısı olmayan ya da bu kaygıyı duymayan kentsel çevreler ortaya çıkmaktadır.

Yerel kimlik öğeleri taşıyan bu alanlar, ister yasalarla korunsun ister korunmasın, planların hazırlanmasında gözetilip dikkate alınmalıdır. İmar planları /koruma planları, fiziki çevrenin taşıdığı mekânsal boyutlarla birlikte gelecekte alacağı biçimleri tanımlamaları nedeniyle önemlidir. Örneğin; konut açığının giderilmesinde mevcut potansiyelin yıkılarak yerine daha fazlasının yapılması öngörebileceği gibi, varolanları restore ederek, sadece boş alanlarda yeni

yapılanmaya gidilebilecektir. Böylece planın, kentin fiziki mekânlarını düzenleme aracı olarak, kültürel dokunun doğrudan korunmasında ve yaşatılmasında önemli bir rol oynadığı gerçeği ortaya çıkmaktadır. İmar erki, kamunun kullandığı ya da kullanmak yetkisinde olduğu erklerin en önceliklerinden ve en etkin olanlarından biri durumundadır.

Buradan hareketle, mevcut yerleşim dokusu olan alanlarda planlama çalışması yapılırken, kentin kimliğini yansıtan, ona karakterini veren mekânsal oluşumların sürdürülmesi de sağlanmalıdır. Örneğin; yapı- yol-parcel ilişkileri içinde konut ya da diğer eski yapılar varlıklarını, o güne kadar olduğu gibi özgürce sürdürebilmelidir. Kuşkusuz bu alanlardaki şehir parçalarının biçimlendirilmesinde, diğer yerlerdeki yaklaşımdan farklı olarak, kendine özgü planlama metodu ve kararlarının geliştirilmesi öne çıkmaktadır (Bakır, Kalfaoğlu, 2006: 88).

İmar planları, yol ve parsel büyüklüklerini aynı tutarak ya oturma alanı katsayısını ya da yükseklik katsayısını artırabilmekte, bu ise tescil edilmemiş olsa bile, eski yapı stoku niteliğindeki konut alanlarının ters-yüz olmasına neden olmaktadır. İmar planları hazırlayıcı ve onaylayıcılarının bu anlamda kentleşmenin geleceği ve kültürel değerlerin korunması konusunda bilgi, bilinç ve vizyona sahip olmaları, o kentin daha iyi biçimlenmesinin öncelikli koşuludur. Kısacası planlamanın her aşamasında, kültürel zenginliğin korunması kaygısının hissedilmesi ve her çizimde buna uygun hareket edilmesi, kimlikli kentin varlığının vazgeçilmezidir.

Genel planlama açısından konuya yaklaşıldığında, işlevlerin uyumu, donatıların ve açık kamusal alanların tüm kentte bir ağ oluşturacak şekilde yerleştirilmesi, dengeli ve eşitlikçi kentsel hizmet dağılımını ortaya çıkaracaktır. Mekâna dağılım kararları sırasında donatıların birbirleri ile uyumlu ilişkiler kurmasının sağlanması ise verimlerini artıracaktır. Örneğin, eğitim tesisleri ile spor ve kültürel hizmetlerin ilişkilendirilmesi, ilgili grupların vakit kaybetmeden bu alanların tümüne ulaşmasını sağlayacaktır (Şahin, Olgun, Aksel, Enşici, 2006).

Kültürün kuramsal çerçevesinden biraz dışarı çıkarak mekân ile ilişkisini, özellikle konut ile olan ilişkisini hem özel alanda hem de kamusal alanda kültürün mekânı nasıl etkilediğini irdelemek yararlı olacaktır. Konutu tek başına bir ürün olarak yani piyasada dolaşıma giren bir mal olarak ele aldığımızda konutun değişimindeki sürekliliği önem kazanmaktadır. Konutun değişimi diğer malların değişimine benzememektedir. Kullanım süresi çok daha uzun bir ürün olup sürekli bir değişim içindedir. Bu değişim konutun mekânları ve bu mekânları oluşturan donatılarda yaşanmakta ve kültür ile ilişkisini kurmaktadır (Çınar, 2006).

Mimarlığın en yoğun ürün verdiği tasarım alanı olan konut, aynı zamanda mimarlık kültürüyle, gündelik yaşamın kesişme ve örtüşme biçimini temsil etmektedir. Bir başka deyişle, popüler kültürün mimarlıkla buluşma noktasında konut vardır. Mimarlık, konut alanında da kültürel yapının özelliklerini barındırmakta, kültür ortamı içindeki değer çeşitliliklerini kimi zaman çelişkilere varan farklılıklar içinde yansıtmaktadır. Böyle bakıldığında, popüler kültürün ağırlıklı yansıma alanı olan konut mimarisi, tüketim toplumu tartışmaları içinde bu farklılık ve çelişkilerin

örneklenmesine yönelik olarak öncelikli bir çalışma alanını oluşturarak, kültürel çatışma ve direnme alanlarını da temsil etmektedir (Güzer, 2004: 29–30).

Kentleşme sürecine etkili olan kültür bir yönüyle uygarlığın ve ona ait her gelişim aşamasının ifade biçimidir. Uygarlığın doğrudan etkisi altında kalan kültür dallarının belki de en önde geleni mimarlıktır. İnşaat yöntemleri, araçları, malzemeleri gibi faktörler, mimarının aynı çağda bile ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye, kentten kente ve mahalleden mahalleye büyük farklılıklar gösterebilmesini mümkün kılmıştır (Özer, 2004: 9, 19).

Özetle kentler, orada yaşayan insanların yüzü ve onların kültürlerinin aynasıdır. Dünyaya verilen mesajdır. Eflatun “Yasalar” adlı yapıtında 2350 yıl öncesinden, aynı soydan gelen ve aynı kentte doğmuş olan pek çok zalim yurttaşın bir araya gelip, adil kişileri kendilerine köle yapmaya zorlayabileceklerini, egemen olduklarında kentin yenildiğini, kötü bir kent olduğunu, bu zalim yurttaşlar yenilgiye uğradığında ise, kentin kendini yeneceğini ve iyi olacağını, dile getirmiştir. Binyıllar ötesinden büyük Filozof kentlerin uğrayacağı felaketleri görerek, “kendini yenen kent” özlemini dile getirmiş ve değerlerine ters düşen kentleşmenin kötülüğünü haber vermiştir. Keza aynı düşünür, *kent kurma ve kurallarını koyma, insanları erdeme yönelten en iyi araçlar*, derken kente verdiği önemi de ortaya koymaktadır (Platon, 2007: 163).

Sonuç olarak, yüzyılımız kültürlerin, uygarlıkların savaşımına sahne olmaktadır. Bu savaşım kentlerde ortaya çıkmakta, başka bir anlatımla kentler kültür savaşının öncülüğünü ve aktörlüğünü yapmaktadır. Toplumlar ülkeleriyle değil,

kentleriyle tanınmaktadır. Onun için “Londra, İngiltere’den daha büyüktür” ya da “Paris Fransa’dan daha büyüktür” denilmektedir. Kentleri değerli kılan ise, tüm üretim ve yaşamsal mekân olmasının ötesinde, geçmişindeki zenginliği yaşatması ve devam ettirmesidir.

2.2. Ekonomik Açıdan

Kültürel değer kavramı, kentsel gelişmeyi ve daha geniş anlamda kentsel kalkınmayı hareket geçirmeye elverişli bir sektör olarak ele alınabilecektir. Kültürel zenginlik yerele özgüdür ve bu farklı yapısıyla kentin gelişmesi ve rekabet edebilmesine olanak sağlayabilmektedir. Bu gelişme sadece turizm yoluyla yöreye gelecek yerli/yabancı ziyaretçilerin varlığıyla sınırlı olmayıp bunun yanı sıra kültürün korunması ve öne çıkarılması, kentin imajını da güçlendirecek ve çeşitli etkinliklere (festival, spor yarışmaları, hatta politik zirveler) ev sahipliği yapma ile de ortaya çıkacaktır.

Venedik, Prag ve Brugge’a kentleri dokularını ve eski kent merkezindeki kültür yaşantılarını değiştirmemiş olup, her yıl gelen turist sayısı on milyonlarla ifade edilmektedir. Venedik’te San Marco Meydanındaki kuleye çıkıp tüm kent gözlemlendiğinde, bir beton binaya hatta oluklu kiremit dışında bir çatı malzemesine rastlanılmamaktadır. Prag Eski Kenti de gezildiğinde, sanki dört yüz yıl öncesi yaşanmaktadır. Brugge ise, kültürüne sahip çıkma anlayışını temsil etmektedir.

Fatih Rıfkı Atay, Zeytindağı adlı kitabında 1915 yılında Bahriye Nazırı (Denizcilik Bakanı) ve Filistin’deki 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa ile birlikte

Almanya, Avusturya ve Brüksel’e ziyarette bulunduklarını ve Brugge’de Dantel Müzesini gezdiklerini yazmaktadır (Atay, 2004: 100). Aynı müzeyi ve tarihi dokuyu Brugge’de görmek şimdi de mümkündür. Dolayısıyla yüzyıllardır koruduğu kültürel zenginliğinden ekonomik anlamda yararlanmaktadır.

1970’li yıllarda Almanya’da Stern dergisi ülkeyi ziyaret eden yabancılar arasında bir anket yapmıştır. Bu anketteki, “Almanya denilince aklınıza ne geliyor?” sorusuna katılımcıların % 70’i, tarihi ve doğal yapısını koruyan Heidelberg kentini yanıt olarak vermişlerdir.

Tıpkı Heidelberg gibi Neva Irmağı kıyısında 1701 yılında 1. Petro tarafından kurulan Petersburg da tarihi dokusunu koruyarak (2. Dünya Savaşında Alman Orduları tarafından bombalanmasına karşın eski yapılarını birebir inşa etmiştir) Avrupa’nın en güzel kentlerinden biri ünvanını taşımış ve milyonlarca meraklıyı kendine çekmeyi bilmiştir. İspanya’nın Toledo kenti, tarihi kent dokusu ve El Cazar binası ile bin yıl öncesini adeta yaşatmakta, Portekiz’in Guimaraes kasabası da Ortaçağ havasını soluklamak isteyen dünya insanına evsahipliği yapmaktadır.

İtalya’nın Portofino kenti de bir başka örnektir. 1910 yılından beri sadece üç yeni bina (PTT, Belediye ve sağlık tesisi) yapılmış, yüz yıl önceki dokusunu bugün de koruyarak çekim merkezi olmuştur. Gelen turistler, kentin 18 km uzağında inşa edilen konaklama ünitelerinde kalmaktadırlar. Belçika’daki dünyanın en küçük kenti olarak nitelendirilen Durbuy de, hem tarihi binaları ve el sanatları, hem de “Parc des Topiaires” deki 250 adet yeşil figürüyle yöreye olağanüstü ekonomik canlılık

sağlamaktadır. Bu sayılanlar dünyadaki binlerce örnekten sadece birkaç tanesi olup artırmak mümkündür.

Kuşkusuz kültür korumacılığı, o kente ekonomik hareket getirerek, yeni iş alanlarının açılmasına, istihdam olanaklarının artmasına, vergi gelirlerinin çoğalmasına ve yeni iş kollarının ortaya çıkmasına neden olacaktır. Bu toplumsal kalkınmayı, sadece turizmin getirisi ile de sınırlamamak gerekir. Doğaldır ki en büyük pay yerli ya da yabancı turist akımından sağlanacaktır. Ancak bunun yanında, kentli insanın kentinin değerlerini tanıyarak ve sahiplenerek kendine olan güvenini hissetmesi ve kentdaşlarıyla dayanışma içinde olması bir başka önemli sonuçtur. Böyle bir özgüven ise, girişimciliği destekleyen ve ekonomik gelişmeyi tetikleyen belli başlı temel bir unsurdur.

2.3. İdeolojik Açıdan

Kültür değerlerinin kentsel gelişme üzerinde ideolojik açıdan etkilerini incelerken, güncelliği ve etkinliği nedeniyle küreselleşmeden başlamak doğru olacaktır. Küreselleşme kapitalizmin günümüzdeki adıdır ve dünyayı global tek bir Pazar şeklinde görmekte, ona göre de kurallar geliştirmektedir. Küreselleşmenin geniş halk yığınlarını yoksullaştırdığı, işsiz bıraktığı, buna karşılık sermaye sahiplerini daha da zenginleştirdiği bilinen sonuçlarındandır.

Küresel kültür, kitle iletişim araçları yoluyla dünyayı “tek bir kültüre” yönlentmekle suçlanmaktadır. Bu suçlamayı yapanlar, örneğin; İngilizce’nin giderek dünya iletişim ağının dili oluşuna dikkat çekmektedir. Gerçekten İngilizce’nin bugün

30'dan fazla devletin resmi dili ve 350 milyon insanın ana dili olduğu bilinmektedir (TASAM, 2006: 7).

Küreselleşme sürecinde ulus devletler modern döneme ait anlamlarını ve fonksiyonlarını yitirmektedirler. Yeni sistem içinde ekonomik gelişmenin motoru olarak kentler veya bölgeler ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu bağlamda kentin tanımlaması da değişikliğe uğramıştır: Artık belirli bir ulus devlet içinde yer alan ve söz konusu ulus devletin parçası olan kent tanımı yerine, tüm dünya üzerinde nüfuz alanı oluşturabilen, bunun için diğer kentlerle sürekli bir yarış içinde olan ve bu süreci hem etkileyen hem de ondan etkilenen kent tanımı ağırlık kazanmaktadır.

Küreselleşmenin sonuçlarından biri de, kentlerin yeni tehdit ve aynı zamanda fırsatlarla karşı karşıya gelmiş olmalarıdır. Daha çok neoliberal olan bugünkü dünyamızda, ulus devletler daha önce sahip oldukları yetkilerden birçoğunu terketmektedirler. Küreselleşme neo-liberalizm gündemiyle ilişki içinde olup bu bağlamda hem gelişmiş ve hem de gelişmekte olan yerler için ciddi tehditler taşımaktadır (Çelik, 2005: 75–80).

Tek cümleyle özetlenecek olursa, *dünya kent oldu, kent ise dünya*. Ekonominin kilit noktası, siyasi yönlendirme merkezi ve milyonlar için yaşam alanı olarak mega kentler, küresel değişime tabi olan ve aynı zamanda bu değişimi yönlendiren güçlü aktörler konumuna gelmekte ve bunun etkileri Sanayi Devrimi'nden daha büyük olmaktadır. Birçok kez bu kentler, içinde yaşayanların yaşam kalitesini aşırı derecede olumsuz etkileyen kültürel yerel kimliğin yadsınması, çevre kirliliği, yüksek kaynak tüketimi, doğal felaketlerin tehdidi altında bulunma ve

insan eliyle oluşturulan olumsuzluklar nedeniyle küresel risk bölgeleri olarak algılanmaktadır (Kraas, 2006: 18–20).

Bu süreçte bazı kentler ön plana çıkarak çekim merkezleri olurken diğerleri önemsizleşmekte, yoksulluğa itilmektedir. Kendilerini yenileyemeyen eski sanayi kentlerinin ve hızlı ulaşım/iletişim alt yapısına ayak uyduramayan merkezlerin, küresel ilişkiler ağının dışında kaldığı ve dolayısıyla bunların çağın ortaya çıkardığı gönençten pay alamaması sonucunu doğurmaktadır. Bu noktada *yarışan kentler* kavramı ön plana çıkmaktadır.

Aslında yarışan, ulus devletlerde olduğu gibi kentler değildir. Rekabet gücüne dayalı bu yarış, firmalar ve bireyler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu nedenle kentleri oluşturan birimlerin, ortak bir strateji ve sinerji etkisi yaratabilecek ortam için düzenleme mekânizmalarına gereksinim duyulmaktadır (Eraydın, 2001: 371).

Küreselleşme sürecinde “dünya kenti” olmak için yarışan kentlerde “farklılaşan yerler” yaratılması olgusu ile “yerin anısının sürdürülebilmesi” ilkesi arasındaki çelişki birlikte ortaya çıkmaktadır. Bu çelişkinin, kentin kültürel kimlik değerleri ile küreselleşmenin çağrıştırdığı dönüşüm istemleri arasında gerilim doğurduğu da bir gerçektir. Küresel ekonomiye uyum sağlamak çabasında olan ve bunda yol alan kentlerin, giderek geleneksel özelliklerini yitirme riskiyle karşı karşıya kaldıkları bilinmektedir. Küresel kent-dünya kenti olgusunun doğurduğu aşırı büyüme, yoğunlaşmaların yanı sıra toplumsal ve mekânsal farklılaşma ve parçalanmalarla ortaya çıkan kültürel değişimler, bir tür kimlik bunalımının da bir

bakıma nedenidir (Bilsel, Polat, Yılmaz, 2006: 55-63). Küresel kent gerçek zamanda ama gerçek olmayan alanda kurulmaktadır. İletişim ağıyla sanal kent artık her yerdedir ve yerel bütünlüğü zedelenmiştir.

Bu arada, Uluslararası kuruluşların küreselleşmedeki etkileri dikkatten kaçmamalıdır. Dünya Bankası ya da IMF, Türkiye gibi ülkelere önce bir proje önermekte, sonra da onu yüksek faizli kredilerle desteklemektedir. O projenin başarısız olması durumunda, projeyi kendisinin gündeme getirdiğini anımsamayarak faiziyle birlikte parasını geri almaktadır. Uygulanan programların ülkede işsizliğe, yoksulluğa neden olması ise, hep gözardı edilmektedir (Stiglitz, 2002: 56–76). Bu projelerin belli bir kısmının kentsel altyapıya ya da kentsel gelişmeye ilişkin olduğu bilinmekle birlikte, bunların ne kadarının yararlı olduğunun araştırılmaya ihtiyaç duyduğu iddia edilmektedir.

Dünyanın geleceğiyle ilgili temel sorun, küresel alışverişlerin bizi, kültürlerin, ortak anlayışın, zevklerin, bilinçlerin homojenleşmesine mi götüreceği yoksa tam tersine özel, yerel, ulusal veya kıtasal duyguların egemenliğini korumaya devam mı edeceğidir? Aslında toplumları gelişmeye götüren yollardan biri de, özgünlüğünü kanıtlama isteği ile taklitçilik ilkesine uyarak her şeyi tektipleştirme eğilimi arasındaki çatışmadır. Bu diyalektiğin uluslar ve ulus grupları ölçeğinde yansımaları ise önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır (Allegre vd, 2006: 201).

Küreselleşme eğilimleri her ne kadar ulusal egemenlik ilkesini sınırlasa ve küresel dayanışmanın sonucu bir “dünya devleti” özlemi doğsa da, devletler dünyasından dünya devletine geçmek kolay gözükmemektedir. Öncelikle, siyasal,

ekonomik, toplumsal ve kültürel yapı ve gelişmişlik farkı, ortak çıkarlar saptamayı zorlaştırmaktır. Diğer taraftan, sadece AB kapsamında bile, birliğe üye ülkelerin kendi ulusal kimliklerinden vazgeçmeye yanaşmadıkları gözlemlenmektedir. Bu nedenle küreselleşme sürecinde, ayrı kimlik ve kültürel öğelere sahip ulusal devletlerin ortadan kalkacağını varsaymak, gerçekçi olmayacaktır (Kaplan, 1999: 188–189).

Ancak, buna aykırı düşünceyi savunanlar da vardır. Nitekim Benjamin Barber şu saptamayı yapmaktadır: “Dünyayı küreselleştirip tek bir Pazar haline getirmeye çalışan güçler, tüm küreyi benzer temalardan oluşan bir alan haline getirerek daha fazla kâr elde etmek için kültürlerin tekdüzeliğini dayatmaktadır (Barber, 1996).

Londra’lı bir insan 1939 yılında yatmış ve bugün uyanmış olsa, her şeyden önce eski Adanın ne ölçüde Avrupalaştığı ve Amerikanlaştığını fark edecekti. İlk şoku, sağ tarafındaki Starbucks ve solundaki Cafe Nero nedeniyle Putney High Street’de yaşayacak, Pizza ve Panini’yi her köşede bulurken, Talgpudding ve Spotted Dick’i (kurutulmuş meyva puding) uzunca bir süre araması gerekecekti. Geleneksel İngiliz birası yerine Alman birası içmek durumunda kalacaktı. Öte yandan Paris’in kalbinde her ne kadar bej ve kırmızı renkli ahşapla döşenmiş, genç tarzındaki lambalar ve Victor Hugo’nun yapıtlarının sergilendiği cam bölmesiyle dünyanın en soylularından bir tanesi olsa bile, AB’nin kurucusu Jeanne Monet’in adını alan zarif 16. Arrondissement’deki meydan bile McDonalds’a “hayır” diyemeyecekti (Ash, 2004: 35–114)

Küreselleşmenin kentlerdeki belirgin etkisi, artan eşitsizliğin paralelinde ortaya çıkan *ikili kentsel yapıdır* denilebilir. Bu ikili yapı, yoksul ve varlıkların kentsel alanda yer seçimi tercihlerini etkilemekte, varlıklar konut gereksinimini kent çeperlerinde ve yeni konut alanlarında karşılar, yoksullar bu sorunlarını ya gecekondulu alanlarında ya da kentin eski mahallelerinde çözmektedirler. Bu eğilim, geleneksel yapıların yoğunlukta olduğu kent bölgelerini yoksul ve köhnemiş hale düşürmekte, bir anlamda yıkımı hızlandırmaktadır (Özden, 2006:111).

Küresel kentin bir özelliği ise kentleri tekdüze kılmasıdır. Şangay'ın görünümü ile Los Angeles, Frankfurt ya da Defense' (Paris) inki arasında fark kalmamaktadır. Yapılar çelik ve cam kütlesi halinde, sıkışık, temiz hava ve doğal ışıktan yoksun, iç dünyaları çevrelerinden soyutlanmış bir konumdadır. Yurtseverliğe karşı bir tavır sergiler gibi, beraberlerinde kültürel farklılığın ortadan kalkması sonucunu doğurmuştur. Mimari açıdan çok zengin değişkenlikleri olan Doğu ve Batı kültürleri gölgelenmiş ve tek tipe yönelmiştir (Yılmaz, 2004: 137).

Küresel pazarın kente yönelttiği parasal kaynaktan kent de kendi payına düşeni alacaktır. Bu anlamda küreselleşmenin kentlerin gelişimine doğrudan etkisine bir örnek vermek gerekirse, 1990–2000 yılları arasında Şangay, 13 milyar dolar kiralardan ve 100 milyar dolar yabancı yatırımlardan gelir elde ederek, bunu kentsel altyapıya yatırmıştır. Dönemin belediye başkanına göre bu dönemde gerçekleştirilen kent yenileme projelerinin geleneksel bütçe ile yapılması durumunda, en az yüzyıla gereksinme duyulacaktı Şangay eski kent dokusunu ortadan kaldırmak yerine gökdelenler kurmayı büyük bir coşkuyla sürdürmektedir (Chen, 2006: 46).

Her şeye karşın küreselleşmenin kentler üzerindeki ağırlaşan etkisine direnmeler de gözlenmektedir. Şöyle ki, Şangay örneği gibi birçok yerde gökdelenler ve köprüler yapılırken, Almanlar kent merkezlerine gökdelen yapılmasına izin verilip verilmeyeceğini (Köln); kentin silüetinin modern altyapılarla değiştirilip değiştirilmeyeceğini (Dresden); bir kaç milyon nüfuslu kentlerin gerçekten havaalanına ihtiyaç duyup duymadıklarını, ihtiyaç varsa bu amaçla açılan arazilerin kent dinamiğini artıran unsurlar olarak kullanmak yerine ağaçlandırılması gerektiğini (Berlin) sorgulamaktadırlar (Nolte, 2006: 57).

Kısacası küreselleşme bağlamında; bilim ve teknolojiadaki hızlı ilerlemeler, ekonomik ve finans sistemleri, tüketici yaşam biçimi vs, insanlığın yaşam biçimini değiştirmeye devam edecektir. Bu kaçınılmaz olgu karşısında kentler, yerel topluluklar ve bireyler, kültür, çevre ve iklim konularında bilinçli ve etkin çabalar göstermek durumundadır. Aksi takdirde yerel kimlikler ve kültür değerleri varlıklarını sürdüremeyecek, küresel özentide kaybolup gidecektir.

Bu çabaya güzel bir örnek, güney Fransa'da Nimes kenti yakınlarındaki 1900 nüfuslu Sauve beldesinde yerleşen ünlü Amerikan çizgi romanı (Fritz the Cat) ressamı Robert Crumb'un, burada kurulmak istenen süpermarkete karşı verdiği uğraştır. Yüzyıllardır evlerinin duvarları şirin bir şekilde Vidourle nehrinin kıyısından kat be kat yukarıya bir kule gibi uzanan Sauve oturanları, seilmeyen globalizmi kontrol altında tutabilmek için bir anlamda Amerikalılara gereksinme duymak zorunda kalmışlardır. İki güzel taş köprü, sakın akan nehre güzellik katmakta ve yılda bir kez, yerel geleneklere göre boğaları dar sokaklardan kovalama çılgınlığı dışında yerel halk huzur ve sessizlik içinde yaşamını sürdürmektedir.

Çoğunluğu Fransız olmakla birlikte yirmibeş farklı ulustan kişilerin oturduğu bu beldedeki taşınmazların değeri de son derece yüksektir. Eskiden beldenin kasabı olan 79 yaşındaki Belediye Başkanı Joseph Malgoire şöyle demektedir: “Fiyatlar çok yükselmişti. Yerli halkın gücü çoğu zaman satın almaya yetmiyordu. Bir çok yabancınn köye zenginlik getirdiğı ve evleri en güzel şekilde restore ettirdikleri yadsınamaz” (Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung, 2007: 36).

Bir iş adamının nehir kenarındaki arsasını bir süpermarket zincirine satacağını açıklamasıyla Sauve’deki şirin hava aniden sona ermişti. Aynı zamanda Belediye Encümeni üyesi olan bu iş adamının gerekçeleri de vardı: Yerel tekstil sektöründeki küçülme, işsizlik, ekonomik durgunluk ve ayrıca alım gücü zayıf belde halkını daha uygun market fiyatlarından yoksun bırakmamak gibi. Ancak hiçbir gerekçe Sauve’nin doğal ve kültür değerlerinden daha önemli olamazdı ve bu bilinçle Crumb’un önderliğinde sivil eylem hareketi başlatılmıştı. Amaç bu kırsal kültür mirasını korumaktı. Beldede yerleşik ve bir zamanlar bir McDonalds’ın tahrip edilmesiyle ünlenen, kısa süre önce seçimleri kaybeden Başkan adayı Jose Bove’nin danışmanı Bayan Agnes Bertrand’ın da katkısıyla direniş başarıya ulaşmış ve işadamı pes etmişti. Daha sonra Belediye Başkanın önerisiyle kasaba dışındaki bir alanda bu süpermarketin kurulması fikrine çizgi roman ressamı Crumb da “olabilir Sauve’da olmadığı sürece” diyerek çözüme onay vermişti (Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung, 2007: 36).

Eğer kültürler itibariyle “yapılan ve söylenen her şey insan için” tanımını kabul edersek, kültürel değerler, küresel pazarda olanaklar dahilinde aktarılabilir veya satılabilir bir katılım oluşturacaktır. Uygarlık süreci, küresel ya da

küreselleştirilebilir doğasından ötürü amaca dahil edilecek ve yerel kültürler ona şekil, renk ve nitelik verebilecektir (Nweihed, 2007: 76).

Jeremy Rifkin, Alwin Toffler gibi birçok yazar ise, küreselleşmeyi olumlu açıdan değerlendirerek, 21. yüzyılın, kültür zenginliğine sahip toplumların yüzyılı olacağını, bunun iyi pazarlanması gerektiğini, dile getirmişlerdir.

Thomas Friedman da, küreselleşme bağlamında kültür değerlerinin toplumsal kalkınmada önemine ve yöntemine işaret etmektedir: “Özel bölgelerinizi ve kültürel mirasınızı sinsi homojenleştirici girişimlerden korumak için, imar yasalarınız, koruma altındaki alanlara ilişkin yasalarınız ve eğitim programlarınız olmalıdır. Ayrıca kolayca satın alınamayacak bürokratlar ve kültürün korunmasına değer veren politikacılar tarafından gerçekleştirilecek sağlam bir planlamaya gereksiniminiz vardır. Kültürel korumanın değerini anlayacak ya da bunun için girişimde bulunacak büyüklükte bir orta sınıfa sahip olmayan, imar yasalarının ve çevre hukukunun zayıf olduğu, kolayca delindiği ya da hiç bulunmadığı gelişmekte olan ülkelerde başka ciddi çarelere başvurmak gerekir. Yerli halkı bir yerin karakterini ve geleceğini korumaya özendirilmede turizm önemli bir rol oynayabilir” (Friedman, 2000: 303-304).

Şurası bir gerçek ki, küreselleşme sonunda gelmiştir ve artık geriye dönülmesi mümkün değildir. Küba Devlet Başkanı Fidel Castro da, 1998 yılında Dominik Cumhuriyeti’ne yaptığı gezide bunu resmen kabul etmiştir. Fakat küreselleşmenin varlığı, onun tüm toplumlara vizesiz girebileceği anlamına gelmemektedir (Nweihed, 2007: 96).

Ülke yöneticilerine düşen görev, küreselleşmenin olumsuzluklarını fark ederek önlem almak ve kimlik kaybının önüne geçmektir. Örneğin; küresel sermayenin gücü ve yoğunluğu, bir tarihi kentin kültürel ve rekreasyon (yeşil alan yoğunluklu) amaçlı kullanılabilecek alanlarını, ticari ya da konut amaçlı yapılaşmaya açmakta başarılı olacaktır. Üstelik bu girişim yüksek ihale bedeli nedeniyle “kazançlı bir iş” olarak algılanabilecektir. İşte küreselleşmenin devleştirdiği maddi değerlerin, etik ve kültürel değerler karşısında egemen olmasını önleyecek belirleyici unsur, kent ya da ülke yönetiminin bilinci ve duyarlılığıdır. Aksi taktirde kent toprakları finans kaynağı olarak pazarlanacak ve dönüşü olmayan şekilde rant düşüncesine kentler kurban edilecektir.

Aynı endişeyi daha büyük ölçekte Escovar Salom, *Küreselleşme Saflığı* adlı yapıtında şöyle dile getirmektedir: “Küreselleşme Saflığı bizi temel hatalara sürükleyebilir. Bu hatalardan ilki, ulusal çıkarlardan ve Devlet ile ulusal hükümetlerin temsil ettikleri ülkelerin çıkarlarını korumak için yüklenmek zorunda oldukları rolden vazgeçmektir. Teknolojik ve iletişimsel gelişimin ürettiği diyalog, pazarlıklar, pazar açılımları ve tüm diğer özveriler son derece iyidir. Fakat bu oyunun içinde korumanız gereken bazı çıkarlarımız bulunmaktadır. Bunlar sorumluluğunu yüklendiğimiz bir duruş ve sürekli uyanık durmamızı gerektiren bir tavidir” (Nweihed, 2007: 157).

Kentsel planlama ve mimari açıdan konu irdelendiğinde görülecektir ki, küresel pazar ekonomisinin biçimlendirdiği yenedünya düzeninde onların yüklendiği rol yatırımcıların kâr amaçlı, rekabete dönük beklentilerini karşılamaya yöneliktir.

Kenti, kentsel mekânı dışlayan, kent merkezlerine alternatif olma savıyla ortaya çıkan son dönem mimarlık ürünleri –çok amaçlı alışveriş merkezleri, popüler kültür için yaratılan imgeleri ve ithal edilmiş “yaşam tarzı” (life style) özlemlerini kullanan kent dışı “suburbia” projeleri, imge yaratma amacının öncelikli tasarım motifi olduğu şirket binaları, birbirleriyle yarışan yüksek ofis blokları vb.- “yenidünya düzeni” adına mimarlar tarafından bugün sorgulanmaksızın üretilmektedir. Plancılar, kent tasarımcıları ve mimarlar bugün serbest pazar ekonomisinde yönlendirilen mekân üretme pratiklerinin kaçınılmaz olarak etkin aktörleri konumundadırlar (Bilsel, 2006).

Bu gelişmeler karşısında dünyada son dönem planlama, kentsel tasarım ve mimarlık yazınında “değişen dünya düzeni” ve “post-modern çoğulculuk” adına meşru görülen kentleşme ve mekân üretme pratiklerine karşı eleştirel duruşların gelişmekte olduğu izlenmektedir. “Kamusal alan” (public realm – public sphere) ve kamusal mekân (public space) paradigması bu karşı duruşun odaklarından birini oluşturmaktadır. Neoliberal yaklaşımların egemen kıldığı kentsel gelişme ve mekân üretme pratikleri kamusal alanı hemen tümüyle dışlamakta, kentleri içe kapalı, denetimli özel alanlara ayırmaktadır. Bu koşullar karşısında kent planlama, kentsel tasarım ve mimarlık disiplinleri bugün bir yol ayrımında bulunmaktadır: Bu gelişmeye ve özel sektörün taleplerine hizmet edip ondan ekonomik pay alabilecek; ya da kentlerin kamusal alanının korunması hedefini ana ilke edinebileceklerdir. (Bilsel, 2006).

Kentsel gelişmedeki temel amaç, herkes için yaşam kalitesinin artırılması ve paylaşıma dayandırılması gerekliliğidir. Bu yaklaşım 'eşitlik' ve 'kültürlerarası kaynaşma' ilkeleri ile kamusal alanın ideolojik karşılaşmalardan uzak mekânsal oluşumunu talep eden Avrupa Kentsel Şartı'nın, kamusal alanları ideolojilerin temsil alanı haline gelmesini önleme çabasının da temelini oluşturmaktadır (Olgun, Enşici, 2006).

Bir başka ideolojik yaklaşım irdelendiğinde, örneğin; Nazi Almanyasının temel mimarlık ve şehircilik anlayışının, form dilini klasisizme dayanarak geliştiren anıtsal yaklaşım olduğu görülecektir. Bu anlayış, özellikle devleti simgeleyen resmi binaların aşırı büyük boyutlarda tutularak, bireylerin kendilerini bu yapılar ve dolayısıyla iktidar karşısında oldukça küçük, önemsiz hissetmelerini desteklemektir. Nitekim o dönemde gerek gerçekleştirilen projeler (1936 Olimpiyat Stadı ve yapıları -ki bu yapılaşma için özel bir metro istasyonu bile yapılmıştır-, hükümet merkezi olan Wilhelmstraße, Fehrbelliner Platz) kökü klasisizme dayanan anıtsal yapılardır (Arın, 2003).

İdeolojik bir yaklaşım olarak nitelendirilmese bile, Nazi sistemine bir tepki olarak değerlendirilebilecek savaş sonrası Almanya'daki klasik modern mimarlık anlayışına göre kent alanları, karışık kullanımdan arındırılarak (Tarihi yapılaşma: Blok içlerinde üretim binaları, sokağa bakan blok çeperlerinde daha üst düzeydeki gelir gruplarına, avlu içlerinde düşük gelirlihitlere hitabeden konutlar ve giriş katlarında dükkânların bulunduğu binalar) işlev ayırımı yaklaşımı ile "konut alanları", "iş yeri alanları", kültürel kullanım alanları" gibi monofonksiyonel alanlara ayrılmaktadır.

Nitekim, Hans Scharoun'un etkisiyle, tüm kültür etkileşimlerini bir araya toplama girişimi sonucu, kentin merkezinde "Kültür Forumu" (Kulturforum) olarak bilinen ve içinde Devlet Kütüphanesi, Filarmoni, Oda Müziği Konser Salonu (Staatsbibliothek, Philharmonie, Kammermusiksaal; mimarı: Hans Scharoun), Yeni Ulusal Galeri (Neue Nationalgalerie; mimarı: Mies van der Rohe), El Sanatları Müzesi (Kunstgewerbemuseum; mimarı: Rolf Gutbrod) gibi ünlü binaların bulunduğu alan ortaya çıkmıştır. Bu alana daha da yoğun müze ve galerilerin yerleştirilmesi planlanmış, fakat muhtemel bir savaş halinde tüm kültür varlığının yok edilme tehlikesinin oluşacağı nedeniyle bundan vazgeçilmiştir (Arın, 2003).

İdeolojinin kentleşme üzerindeki etkisini en iyi eski Doğu Almanya'da (DDR) izleyebiliriz. Duvar yıkıldıktan sonra kentler birden bire kapitalist kentler haline gelmiştir. Ekonomik yönden verimsiz çocuk yuvaları, gençlik kulüpleri, eğlence merkezleri, barlar, küçük dükkânlar ve pastaneler kapatılmıştır. Örneğin kutlamaların yapıldığı bir toplum merkezi, kazançlı bir mobilya deposuna dönüştürülmüştür (Weyland, 2005: 110). Şunu da itiraf etmek gerekir ki, DDR döneminde kentlerin tarihi ve doğal dokusunun yaşatılmasına önem verilmiştir. Tarihi yapılar birebir onarılamasa bile, hiçbirini yıkılıp yerlerine apartman blokları dikilmemiştir. Bunun en güzel örneği Potsdam'dır. Bu eski kentteki Hollanda Mahallesi gibi nefis mimari yapılar günümüze gelebilmiştir. Aslında bu yaklaşım tüm eski Doğu Bloku ülkelerinde görülmüştür.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE KENTSEL GELİŞME VE KÜLTÜR DEĞERLERİNİN KORUNMASI ARASINDAKİ ETKİLEŞİM

I. Kültür Değerlerinin Korunması

1. Tarihçe

Çeşitli kültür ve uygarlıkların beşiği olan Anadolu, birçok tarihsel mirası barındırmaktadır. Osmanlı döneminde özellikle vakıflar idaresi, eski eserlerin ayakta kalmasına para ayırmakta ve ilgilenmekte idi. “Tamir Ambarları” yoluyla bu yapıtlar onararak sağlamlaştırılırdı. Vakıf kaynaklarının yetersiz kaldığı durumlarda ise hazine devreye girerdi.

Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülmeye başlayan tarihi kentlerin yıkıma konu oluşu, daha sonra da devam edegelmiştir. Bursa’daki Hanlar bölgesi 1880’ler itibaren adeta kesilerek, dönemin valileri tarafından açılan yollara kurban edilmiştir. O hanlar ki her biri bir loncaya verilerek bir mesleğin ya da zanaatın sürdürülmesi amaçlanmıştı.

Cumhuriyetin ilk yıllarında kültür mirasımızın korunması konusunda, daha çok antik dönemlere ait eserlere ilgi duyulmuştur (Özdemir, 2005: 21). Ancak Cumhuriyet’in kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ün bu konudaki yaklaşımı açıktır ve yol göstericidir: “Türkiye Cumhuriyeti’nin temeli kültürdür (İnan, 1959: 261).

Atatürk'ün 20.2.1931 tarihinde Konya gezisi sırasında Başbakan İsmet İnönü'ye çektiği telgraf, onun kültür değerlerine verdiği önemi ortaya koymaktadır (Önder, 1966: 66):

“Son inceleme gezimde çeşitli yerlerdeki müzeleri, eski sanat ve uygarlık eserlerini de gözden geçirdim:

1. İstanbul'dan başka Bursa, Antalya, Adana ve Konya'da mevcut müzeleri gördüm. Bunlarda şimdiye kadar bulunabilen bazı eserler saklanmakta ve kısmen de yabancı uzmanların yardımı ile tasnif edilmektedir. Ancak memleketimizin, hemen her tarafında eşsiz defineler halinde yatmakta olan önceki uygarlık eserlerinin ileride tarafımızdan meydana çıkarılarak ilmi bir şekilde saklanması ve tasnifleri ve geçen devirlerin sürekli ihmali yüzünden pek harap bir hale gelmiş olan abidelerin muhafazaları için müze müdürlüklerinde ve kazım işlerinde kullanılmak üzere arkeoloji uzmanlarına kesin ihtiyaç vardır. Bunun için Milli Eğitim tarafından yurtdışına öğrenime gönderilecek öğrencilerin bir bölümünün buraya ayrılmasının uygun olacağı düşüncesindeyim.

2. Konya'da yüzyıllarca devam etmiş ihmaller nedeniyle büyük bir yıkım içinde bulunmalarına rağmen sekiz asır önceki Türk uygarlığının gerçek şaheserleri değerli yapılar vardır. Bunlardan özellikle Karatay Medresesi, Alâeddin Cami, Sahip-Ata Medrese, Cami ve Türbesi, Sırçalı Mescid ve İnce Minare derhal ve acilen onarıma muhtaç bir durumdadır. Bu onarımın gecikmesi, bu abidelerin tamamen yok olmasına neden olacağından, öncelikle asker kullanımında bulunanların boşaltılmasının ve tümünün uzman kişilerin gözetiminde onarımının sağlanmasının buyrulmasını rica ederim”

Atatürk'ün 10. Yıl Söylevini de hatırlamakta yarar görülmektedir. Büyük ve zorlu bir Kurtuluş Savaşından çıkalı henüz on yıl olmuş, birçok maddi sorunu olan ve altyapısı eksik bir ülkede bunların hiçbirini öne çıkarılmamış, konuşmanın odak noktasını ulusal kültürün ve bilimin önemi ile güzel sanatlar sevgisi oluşturmuştur.

Bu yaklaşımlar dışında, Cumhuriyet dönemindeki yasal tarihçeye bakıldığında, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkiline ve Vazifelerine Dair 5805 sayılı Yasanın 1951 yılında yürürlüğe girdiği görülmektedir. Daha sonra tarihi yapıtlarla ilgili olarak 1960 yılında 7463 sayılı, 1973 yılında 1710 ve 1741 yasalar, son olarak 21.7.1983 tarihinde 2863 sayılı Yasa, TBMM tarafından kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.

1710 sayılı Eski Eserler Yasası ile anıtlar ve çevresi ile sit alanları eski eser olarak belirlenmiş ve koruma ilkeleri getirilmiştir. Tüzel ve özel kişilerin elinde bulunan arkeolojik nitelikteki anıtların kamulaştırma veya takas yoluyla devletin sahiplenmesi öngörülmüş, taşınmaz eski eser sahiplerinden bakım ve onarım yapmakta maddi olanağı olmayanların, sahip oldukları mülklerin kamulaştırılması, teknik ve parasal yardım verilmesi hükümleri düzenlenmiştir. Ancak bu yasanın öngördüğü koruma anlayışı, belki uygulayıcıların önemsememesi, belki de kurumsal alt yapının gerektiği gibi oluşturulamaması nedeniyle sağlanamamıştır.

1972 yılında, büyük kentlerin doğal ve kültürel değerlerinin korunması, yerleşme ve ulaşım konularında, planlama, uygulama ve yatırımlarla ilgili alınacak kararlar arasında eşgüdüm sağlamak üzere, Bakanlıklararası İmar ve Koordinasyon Kurulu oluşturulmuştur.

2863 sayılı Kültür ve Tarihî Varlıkları Koruma Yasası, sit, kültür varlığı, tabiat varlığı, koruma gibi kavramlarını tanımlamış, korunması gerekli taşınmaz kültür ve doğal varlıklarını örneklendirerek listelemiş ve bunların devlet malı niteliğinde olduğunu belirtmiştir. Yasada kültür varlığı, tarih öncesi ve tarihsel dönemlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan yer üstünde, yer ya da su altındaki taşınır ve taşınmaz olarak tanımlanmıştır. 1710 sayılı Yasa gibi bu yasanın düzenlemeleri de etkin bir şekilde uygulanamamış ve dolayısıyla beklenen olumlu sonuç ortaya çıkmamıştır.

2863 sayılı Yasa ile ilk defa sit alanlarında korumanın, koruma amaçlı imar planıyla sağlanması hususu düzenlenmiştir (m.17). Böylece koruma anlayışı

bütüncül ve kapsamlı bir içeriğe kavuşmuş, planlama korumanın bir aracı olarak algılanmıştır. Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kaldırılarak yetkileri, yeni oluşturulan bölgesel düzeydeki koruma kurullarına devredilmiştir. Ayrıca bakanlıkların üst düzey bürokratlarından oluşan Yüksek Kurul koruma ilkelerini belirlemek, bölgesel koruma kurulları arasında koordinasyonu sağlamak ve görüş bildirmekle görevlendirilmiştir.

Daha sonra 14.7.2004 tarih ve 5226 sayılı Yasa ile 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasasında önemli değişiklikler yapılmış ve korumaya yönelik politika oluşturma amacı yanında, yeni kavramlar da yazılı hukuka dahil edilmiştir. Bunları şu şekilde sıralamak olasıdır: Örenyeri, yapılanma haklarının devri, çevre düzenleme projesi, yönetim alanı, yönetim planı gibi.

Bunlardan *yapılanma haklarının devri* kavramına değinmekte yarar görülmektedir. 2863 sayılı Yasanın 17. maddesinde yapılan değişiklikle, yapılanma hakları kısıtlanmış taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarına veya bunların koruma alanlarında bulunan ya da koruma amaçlı imar planlarıyla yapılanma hakları kısıtlanan taşınmazlara ait mülkiyet ve yapılanma haklarının kısıtlanmış bölümünü, imar planlarıyla yapılanmaya açık aktarım alanlarına aktarmaya belediye veya valilikler yetkili kılınmıştır. Bu düzenleme bir anlamda *takas*’ı ifade etmektedir. Aktarım işleminde Sermaye Piyasası Kurulunca belgelenmiş olan “gayrimenkul değerlendirme şirketleri”nce yapılacak rayiç değer denkleştirmesi esas alınacaktır. Bu yeni düzenleme, yasada daha önce varolan ve “kesin inşaat yasağı getirilen korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının bulunduğu sit alanlarındaki taşınmaz malların hazineye ait taşınmazlarla değiştirilmesini” öngören uygulamanın

(2863 sayılı yasaya 3386 sayılı Yasayla eklenen 15/f maddesi) belediye ve il özel idarelerine ait taşınmazlara da yaygınlaştırılmasına yöneliktir.

Tarihi kültürel ve doğal alanların korunmasına yönelik “Transferable Development Rights” (yapılanma haklarının devri) kavramını, ortaya çıktığı ABD’deki gibi ülkemizde de uygulamak kuşkusuz yarar sağlayacaktır. Ancak iyi sonuç alınması, bilimsel ve yönetim etkinliğine sahip uygulamayla sınırlı olacaktır. Şunu da eklemek gerekir ki, taşınmaz sahipleri bakımından gerek koruma alanı gerekse aktarım alanlarında yaratılan “rantın” cazibesi, klasik planlama ve koruma kararıyla elde edilmek istenilen kısıtlayıcı korumacılık önlemlerine göre daha rasyonel ve etkili sonuç verecektir (Yamak, 2006: 73).

5226 sayılı Yasa ile getirilen değişiklikler kapsamında koruma amaçlı imar planının hazırlanma ve onay sürecinde yaşanan sorunların çözümüne de değinmek gerekir. Son aşamada koruma kurullarının planı onaylaması öngörülmüştür. Ayrıca büyükşehir belediyelerinde, il özel idarelerinde (Valilik) ve Kültür ve Turizm Bakanlığınca izin verilerek belediyelerde onarım bürolarının kurulmasına olanak tanınmıştır. Diğer önemli bir yenilik de, emlak vergisinin % 10’u oranındaki ek gelirin yönetimlerin restorasyon hizmetinde kullanılması hususu ve diğer bir kısım yeni finans yollarının düzenlenmesidir.

Kültür korumacılığını imar planlaması disiplininin ayırmak olası olmayıp, planlamanın yararı ve sürekliliği konusunda ise Türk toplumundaki egemen düşünce çok olumlu değildir. Şöyle ki kişiler kendi çıkarları uğruna ya planı gözardı etmekte

ya da onu kendi isteklerine uygun hale getirmektedirler. Kamu da buna aracılık etmekte ve göz yummaktadır.

Cumhuriyetin ilk yıllarına ait bir anlatım buna güzel bir örnektir: Ankara Belediyesinin Planlama Başkanışmanı olan Hermann Jansen, Atatürk'ü, arsa spekülasyonunun, kent planının uygulamasına yapacağı olumsuz etkiler hakkında uyarmış ve yönetimin, Ankara Kent Planını uygulayacak güce sahip olup olmadığını sormuştur. Atatürk bu soru karşısında hayretini gizleyememiş ve Jansen'e sert bir yanıt vererek bu gücünün olduğunu söylemiştir.

Daha sonraki yıllar göstermiştir ki, Jansen haklıydı ve kent planının uygulanmasında arsa spekülasyonu olumsuz rolünü oynayacaktı. Bu yüzden ki Atatürk'ün yakınında olan, bir dönem de Ankara İmar Yönetim Kurulu'nun başkanlığını yapmış bulunan yazar Fatih Rıfkı ATAY, “ Mustafa Kemal, kılık ve alfabe reformlarını başaracak ölçüde güçlü bir yönetim kurabilmiş, fakat bir kent planını uygulatacak güçlü yönetimi kuramamıştı. Çünkü bu uygarlık ve kültürün sorunudur diye kaleme almıştı (Keleş, 1993: 222).

Diğer taraftan, yakın geçmişe kadar toplumda kültür duyarlılığının olduğunu söylemek de güçtü. Safranbolu ilçesindeki ve İstanbul'daki bazı sokak ve tek yapı restorasyon çalışmaları bir tarafa bırakılacak olursa, tarihi yapılar kamu yöneticileri tarafından önemsenmemiş, yıkılmış ve yönetilenler de bunun peşinden gitmiştir. Kültürel varlıkları sahiplenme, “kalkınma önünde engel” oluşturma” gibi algılanıp, suçlama nedeni yapılmıştır. Korumaya ilişkin yasalar da gerektiği gibi uygulanamamıştır. Bir istisna olarak Safranbolu kent dokusunda 1970 li yıllarda

başlatılan koruma çabaları, 1994 yılında Dünya kültür Mirası Listesine alınmasıyla başarısını kanıtlayan bir uygulama olarak kültür tarihine geçmiştir (<http://whc.unesco.org/en/list>). Amasya ve İzmir (Birgi beldesinde) Valiliklerinin 1990 lı yıllardaki çalışmalarını da iyi örnekler olarak belirtmeden geçmemek gerekir.

Küresel kapitalizmin sadece maddi unsurlarını öne çıkaran yaklaşımlar sonucu, otoyollara, bayındırlık hizmetlerine, konut ve ikinci konut yapımına öncelik verilmiş tarihi mirasın varlığı yâdsınmış, hatta İstanbul ve daha birçok kent örneğinde olduğu gibi zarar verilmiştir. Toplu konuta (ikinci konut dahil) ayrılan kamu kaynaklarının sadece yüzde beşi eski eserlerin onarımına ayrılrsa idi, bugün daha onurlu kentlere sahip olunabilirdi. Kıyıların ve sahildeki tarihi kentlerin elden çıkmasına göz yumulmuş, hatta teşvik edilmiştir. Ne gariptir ki bunun adı da, “kalkınma” olarak konulmuştur.

2. Yasal Yapı

2.1. Anayasa

Anayasa’nın 56. 57. ve 63. maddeleri konu ile doğrudan ilgilidir. 56. madde herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğunu ve bunu sağlamanın Devletin ve vatandaşların ödevi olduğunu belirtmektedir. 57. madde ise, Devlet’e kentlerin özelliklerini ve çevre koşullarını gözeten bir planlama çerçevesinde konut gereksinimini karşılama görevi vermektedir. 63. madde de, Devlet’in tarih, kültür ve doğa değerlerinin korunmasını sağlayacağını ve bu amaçla gerekli önlemleri alacağını vurgulamaktadır.

Bunların dışında, herkesin yerleşme ve seyahat özgürlüğüne sahip olduğunu içeren 23. madde yine herkesin mülkiyet ve miras haklarına sahip olduğunu ve mülkiyet hakkının kullanılmasının toplum yararına aykırı olamayacağını düzenleyen 35. madde ve kamu yararının gerektirdiği durumlarda devlet ve kamu tüzel kişilerin yapacak kamulaştırmayı hüküm altına alan 46. madde de dolaylı da olsa konu ile ilgili görülmektedir.

2.2. Yasalar

Kültür değerlerinin korunmasına yönelik yasaları belli bir sıralamaya tabi tutarak alt başlıklar altında incelemek düşünüldü ise de bunun kolay olmadığı gözlenerek bundan vazgeçilmiştir. Belediye Yasasında kentsel dönüşüme ilişkin düzenlemeler ya da Kültür Bakanlığınca hazırlanması gerekirken, İçişleri Bakanlığınca hazırlanarak Bakanlar Kuruluna sunulan ve Meclisçe yasalaşan kültürel değerlerin yaşatılmasına yönelik 5366 sayılı Yasa bu zorluğu gösteren örnekler olarak belirtilme gereği duyulmuştur. Bu nedenle yasalar belli sınıflandırma olmaksızın anlatılmıştır.

a. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası

1983 yılında yürürlüğe konulan Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası, kentsel korumanın bir planlama olduğunu belirtmekte, planların hazırlanma, değerlendirme ve onaylama süreçleri belirlenmektedir. Söz konusu yasa birkaç kez değişikliğe uğramış olup önemli değişiklik 5226 sayılı Yasa ile 14.7.2004 tarihinde

gerçekleşmiştir. Bununla yerel yönetimlere kültürel değerlerin korunmasına yönelik ek yetki ve olanaklar sağlanmıştır.

Yasanın 10. maddesinde “Her kimin mülkiyetinde veya idaresinde olursa olsun, taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunmasını sağlamak için gerekli tedbirleri almak, aldirmek ve bunların hertürlü denetimini yapmak veya kamu kurum ve kuruluşları ile belediyeler ve valiliklere yaptırmak Kültür ve Turizm Bakanlığına aittir” denilmektedir.

TBMM’nin yönetiminde bulunan kültür ve tabiat varlıklarının TBMM’ce, Milli Savunma Bakanlığının yönetim ve denetiminde bulunan kültür ve tabiat varlıklarının bu bakanlıkça korunacağı, yine aynı maddede yer almıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğüne bağlı vakıf eserleri ise, Koruma Bölge Kurulları kararı alındıktan sonra bu genel müdürlükçe korunacaktır.

30.5.2007 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 5663 sayılı Yasa ile yapılan değişiklikle de, birinci grup olarak tescil edilmiş olan kültür varlıklarının bulunduğu taşınmazlar ile birinci ve ikinci derecede arkeolojik sit alanlarındaki taşınmazların zilyetlik yoluyla mülkiyetinin kazanılamayacağı hususu düzenlenmiştir. Ayrıca 27.7.2004 tarihinden itibaren zilyetlik koşulları olduğu halde sit alanlarında kalmayı nedeniyle Hazine adına tescil edilmiş taşınmazlardan 1. ve 2. derece arkeolojik sit alanları dışında kalan sit alanlarındaki taşınmazların kadastro tutanaklarında zilyet ve hak sahibi olarak belirtilen kişilerin başvurusu üzerine, Maliye kuruluşunun talebi ile doğrudan ilgisi adına tapuya kayıt edileceği hükmü getirilmiştir.

b. 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Yasası

Söz konusu Yasa 5.7.2005 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kentsel yenileme kapsamında sit alanları ile koruma alanlarındaki kültürel varlıkların korunması ile restore edilmesine yönelik düzenlemeleri içermektedir. Bu yasanın doğurduğu beklentiler oldukça yüksektir. Bu yasa ile geniş açıklama, İkinci Bölüm III.2.2.'de verilecektir.

c. 5393 sayılı Belediye Yasası

Belediye Yasası 13.7.2005 tarihli Resmi Gazetede yayımlanmış olup, kentsel gelişmeye ve kültürel değerlere yönelik bazı düzenlemeler getirmiştir. Kentsel dönüşümle ilişkin düzenleme İkinci Bölüm III.2.2.'de incelenecektir. Kültür Varlıkları bakımından ise, belediyeler tarihi dokunun ve kent tarihine ilişkin mekânların ve işlevlerinin korunmasını sağlayacaklar, bu amaçla bakım, onarım ya da yeniden yapım gerçekleştirebileceklerdir. Ayrıca meslek kuruluşları, sendikalar, üniversiteler, sivil toplum örgütleri, siyasi partiler ve kamu kurum temsilcilerinden oluşan Kent Konseyleri kurulmuştur. Kente ilişkin konuların görüşüleceği bu konseydeki değerlendirmeler belediye meclisinin ilk toplantısında gündeme alınacaktır. Yine aynı yasayla kültür dahil birçok yerel hizmete yönelik *gönüllü katılım programlarının uygulanması* getirilmiştir.

d. 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Yasası

23.7.2004 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan bu Yasa, imar ve planlamaya ilişkin görevleri yanında büyükşehir belediyelerine, tıpkı diğer belediyelerde olduğu gibi, kültür ve tabiat varlıkları ile tarihi dokunun ve kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin korunmasını sağlamak, bu amaçla onarımlarını yapmak, korunması mümkün olmayanları aslında uygun olarak yeniden inşa etmek, görevini vermektedir. Coğrafi ve kent bilgi sistemi kurmakla da görevlendirilen Büyükşehir belediyeleri ilçe ve ilk kademe belediyelerinin imar uygulamalarını denetlemeye yetkili olacaklardır.

e. 5197 sayılı İl Özel İdare Yasası

4.3.2005 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan İl Özel İdaresi Yasası, il özel idarelerine belediye sınırları dışında olmak şartıyla, kültür görevini vermekte idi. Böyle bir yetki sınırlamasının doğru olmadığı anlaşıldığından, 3.7.2005 tarih ve 5393 sayılı yasanın 85. maddesi ile kültür hizmetlerinin tüm il sınırları içinde yapılabilmesi hususu düzenlenmiştir. Ayrıca il çevre düzeni planının Valinin eşgüdümünde büyükşehir ya da, il belediyesi ile özel idaresince birlikte yapılacağı ve belediye meclisi ile il genel meclisi tarafından onaylayacağı hususu getirilmiştir. Önemli bir değişiklik de, belediye sınırları dışındaki alanların imar planlarını hazırlama yetkisi daha önce il Bayındırlık ve İskan Müdürlüğü vasıtasıyla Valilikte iken yeni düzenlemede bu yetkinin il özel idaresine verilmiş olmasıdır.

f. Kültürel ve Sanatsal Faaliyetlerin Yürütülmesi İçin Yeni parasal kaynaklar Oluşturulması Saray, Köşk ve Kasırların Bakımı ve Onarımı İçin zel denek Ayırılması hükmünü içeren 5217 sayılı ve 14.7.2004 tarihli Yasa.

Bu Yasa tarihi binaların onarımına ek kaynak sağlamakta ve gerekli koşulları belirtmektedir.

g. 5225 sayılı Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Yasası

21.7.2004 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan Yasanın amacı kültürel mirasın korunmasını teşvik etmek olup, taşınmaz kültür varlığının tahsisini, gelir vergisi indirimini, sigorta primi işveren payı indirimini, su bedeli indirimini ve enerji desteğini ve tatil günlerinde faaliyette bulunma serbestişini içermektedir.

h. 775 sayılı Gecekondur Yasası

Bu yasa dar anlamdaki kentçilik sorunlarının çözümünü, “iyileştirme”, “ortadan kaldırma” ve “nleme” erekleryle sağlamaya çalışan bir düzenlemedir. (Keleş, 2006a: 586). Gecekondur bölgelerinin saptanması, arsa yardımları, kamu hizmetlerinin giderlerine katılma ve yıkım konularını kapsamaktadır. 28.3.2007 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 5609 sayılı Yasayla getirilen değişiklikle Gecekondur Yasasında Bayındırlık ve İşkan Bakanlığı/İmar ve İşkan Bakanlığına tanınan yetkiler, Toplu Konut İdaresi Başkanlığına (TOKİ) devredilmiştir. Ayrıca mülkiyeti hazineye ait olup 775 sayılı Yasaya göre proje başlatılacak taşınmazlar TOKİ'ye aktarılacaktır. 8.12.2004 tarihinde kabul edilen 5273 sayılı Yasayla Arsa Ofisi Genel Müdürlüğünün kaldırılarak yetkilerinin TOKİ'ye devredilmesi de göz

önüne alındığında bu kurumun yeni yetki kazanımıyla çok güçlü bir konuma geldiği görülmektedir ki sorgulanması yararlı olacaktır.

1. 2762 sayılı Vakıflar Yasası

5.6.1935 tarihli Vakıflar Yasası, Vakıflar Genel Müdürlüğüne bağlı çeşitli vakıfların sahip oldukları eski eserlerin korunmasına ilişkin çeşitli hükümler içermektedir. Vakıflara ait olup da, akar olmayan yani gelir getirmeyen ve ibadet yeri niteliğinde bulunmayan taşınmazların bir bölümünü il özel idarelerine ve belediyelere devretmek ya da bedelsiz tahsis etmek, onların onarımına katkı sağlayacaktır.

j. 2872 sayılı Çevre Yasası

9.8.1983 kabul tarihli Çevre Yasası, çevrenin korunmasına, iyileştirilmesine ve kirliliğin önlenmesine ilişkin ilkeler, önlemler, yasaklar ve yöntemler getirmektedir. Çevre Yasasında 26.4.2006 tarih ve 5491 sayılı Yasayla önemli değişiklikler yapılmıştır. Bir taraftan yasadaki cezalar artırılırken ve etkin kılınırken, diğer taraftan bazı ithalat kalemlerinden belli oranda pay alınarak kaynak sağlanmış ve çevre yatırımlarına aktarılması öngörülmüştür. Ayrıca su rejimi, hava kalitesi, katı atık ile atık su ve arıtma düzenlemeleri daha belirgin hale getirilmiştir.

k.2873 sayılı Milli Parklar Yasası

9.8.1983 tarihli Milli Parklar Yasası, milli park kapsamında, bilimsel ve estetik bakımından ulusal ve uluslararası ender bulunan kültürel ve doğal kaynak

değerleri ile koruma, dinlenme ve turizm alanlarına sahip doğa parçalarının düzenlenmesine ilişkin hükümleri içermektedir.

1. 2960 sayılı Boğaziçi Yasası

18.11.1983 kabul tarihli bu yasa, İstanbul Boğaziçi alanının kültürel ve tarihi değerlerini ve doğal güzelliklerini kamu yararı gözetilerek korumak ve geliştirmek ve bu alandaki nüfus yoğunluğunu artıracak yapılanmayı sınırlamak için uygulanacak imar mevzuatını belirlemek ve düzenlemek amacıyla yürürlüğe konulmuştur.

Bu amaç doğrultusunda, Boğaziçi alanında yerleşme ve yapılaşmanın planlanması, koordinasyonu, imar uygulamalarının yapılması ve denetlenmesi için Boğaziçi İmar Yüksek Koordinasyon Kurulu, Boğaziçi İmar İdare Heyeti ve Boğaziçi İmar Müdürlüğü kurulmuştur.

m. 5035 sayılı “Kültür Varlıklarının Bakım, Onarım, Restorasyon ve Yaşatılması Amacıyla Yapılan Bağış ve Yardımların Gelirden İndirilmesi ve Kazancın Tespitinde Giderden Kaydedilmesi” Hükümünü İçeren 25.12.2003 Tarihli Yasa

Söz konusu yasa maddeleri ile gerek 193 sayılı Vergi Usul Yasasında gerekse Kurumlar Vergisi Yasasında yapılan değişikliklerle, vakıflar, belediyeler ve diğer kamu kurum ve kuruluşları adına kayıtlı eski eser tescilli abide eserlerin, bakımı, onarımı ve yaşatılması için, eserin sahibi ilgili kuruma yapılan bağış ve yardımların

tamamı gelirden indirilerek, kurum kazancı açısından gider kaydedilebilmektedir. Ancak bu düzenleme 16.7.2004 tarih ve 5228 sayılı Yasa ile daha geniş bir kapsama kavuşturulmuştur. Örneğin kültür amaçlı ilgili kuruluşlara yapılan bağış ve yardımlar dışında vergi yükümlüsünün aynı amaçla kendisinin yaptığı harcamalar da vergi indirimi kapsamına alınmıştır. Gerek 5035 gerekse 5228 sayılı yasalarla 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Yasasına getirilen bu hükümler, 21.6.2006 tarih ve 26205 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 5520 sayılı yeni Kurumlar Vergisi Yasasında da aynen korunmuştur.

2.3. Uluslararası Sözleşmeler

a. Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme⁹

Sözleşmenin dördüncü maddesine göre, bu sözleşmeye taraf olan her devlet, topraklarında bulunan kültürel ve doğal mirasın saptanması, korunması, saklanması, teşhiri ve gelecek kuşaklara iletilmesinin sağlanması görevlerini kabul eder. Bunun için kaynaklarını sonuna kadar kullanarak ve uygun olduğunda hertürlü uluslararası yardım ve işbirliği sağlayarak elinden geleni yapacaktır. Devlet, bu mirasın, bütün uluslararası toplum tarafından işbirliği ve korunması gereken evrensel bir miras olduğunu kabul edecektir.

Bu Sözleşme ile ayrıca, özgün evrensel değere sahip kültürel ve doğal mirasın korunması için BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO)

⁹ 2658 sayılı ve 14.4.1982 tarihli yasa ile onaylanmıştır.

çerçevesinde “Dünya Mirası Komitesi” adı altında bir hükümetler arası komite kurulmuştur. Bu komite üye devletler tarafından verilecek kültürel envanteri değerlendirerek, “Dünya Kültürel Miras Listesi” ni yayınlayacak ve her iki yılda bir, bu listeyi güncelleyecektir. Diğer taraftan Sözleşme ile özgün evrensel değeri olan dünya kültürel ve doğal mirasını korumak için “Dünya Mirası Fonu” kurulmuştur.

b. Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi¹⁰

3.10.1985 tarihinde Granada’da kabul edilen bu sözleşmedeki mimari miras deyiminden, anıtların, bina gruplarının ve ören yerlerinin anlaşılması gerektiği belirtilerek, devletin bunlara ilişkin envanteri hazırlayacağı, korunması için yasal önlemleri alacağı ve ülkeye özgü yöntemlerle bunu gerçekleştireceği hususları yer almaktadır.

Sözleşme önemli koruma politikaları ilkelerini de dile getirmiştir. Şöyle ki; mimari mirasın korunmasının, kırsal yörelerle kentlerin düzenlenmesinde hedef alınması, bu nedenle kültürel ve çevresel planlama politikalarının başlıca unsuru olarak kabul edilmesi ve mimari mirasın restorasyonu ve bakımı ile ilgili programların teşvik edilmesi gerekmektedir. Ayrıca binaların yaşam tarzı çerçevesinde korunmasının ve kullanılmasının sağlanması, geleneksel becerilerin ve malzemenin geliştirilmesi, el sanatları eğitiminin teşvik edilmesi önem kazanmalıdır.

¹⁰ 3534 sayılı ve 13.4.1989 tarihli yasa ile onaylanmıştır.

c. Avrupa Arkeolojik Mirasın Korunması Sözleşmesi¹¹

1992 yılında Malta’da kabul edilen bu sözleşme Avrupa ortak belleğinin kaynağı görülen arkeolojik mirası koruma açısından gerekli görülen kazı ve diğer etkinlikler için çeşitli yöntemler önerilmektedir.

3. Yönetsel Yapı

Korumaya ilişkin yasalar yetkiyi çok çeşitli kurum ve kuruluşlara vermektedir. Yakın geçmişe kadar daha çok özeysel kuruluşlar yetkili kılınırken, artık bu konuda diğer birimlere de sorumluluk verilmektedir. Kültürel değerlerin korunmasında doğrudan ya da dolaylı yetki ve sorumluluk alan kamu kurum/kuruluşlarıyla meslek odaları, vakıf, dernek ve diğer sivil toplum kuruluşları şu şekilde sıralanabilir:

3.1. Özeysel Kamu Kurum ve Kuruluşları

a. Kültür ve Turizm Bakanlığı: Bakanlığa bağlı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ile Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları bu konuda yetkilidirler. Kültür Bakanlığından beklenen bir davranış, Bakanlık bürokrasisine tahsis edilen birçok tarihi binanın müze haline getirilerek, Etnoğrafya, Anadolu Medeniyetleri gibi

¹¹ 4434 sayı ve 5.8.1999 tarihli yasa ile onaylanmıştır.

müzelerin depolarındaki eşsiz eserlerin sergilenmesidir. Ankara’da eski Sayıştay, Adliye ve Tekel Genel Müdürlüğü binaları bunlara örnek verilebilir.

Yüksek Kurul; Kültür ve Turizm Bakanlığı Müsteşarı, Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı, Bakanlığın ilgili Müsteşar Yardımcısı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü, Yatırımlar ve İşletmeler Genel Müdürü, Bayındırlık ve İskan Bakanlığının ilgili Genel Müdürü, Orman Genel Müdürü, Vakıflar Genel Müdürü, Maden İşleri Genel Müdürü, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürü ile Koruma Bölge Kurulları başkanlarından Bakanlık tarafından seçilecek altı üyeden oluşmaktadır.

Bölge Kurulları ise; arkeoloji, sanat tarihi, hukuk, mimar ve şehir plancılığı konularında uzmanlaşmış kişiler arasından Bakanlıkça seçilecek beş temsilci; Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) tarafından ilgili bilim dallarından belirlenecek iki öğretim üyesi; görüşülecek konu belediye sınırları içinde ise, belediye başkanı ya da teknik temsilcisi; görüşülecek konu Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile ilgili ise bu bakanlığın, Vakıflar Genel Müdürlüğünce ilgili ise bu genel müdürlüğün, Çevre ve Orman Bakanlığı ile ilgili ise bu bakanlığın teknik temsilcileri ile ilgili konuda müze müdüründen oluşmaktadır. Meslek odaları toplantılara gözlemci olarak katılabilirler.

Koruma Bölge Kurulları, Koruma Yüksek Kurulunun ilke kararları çerçevesinde şu görevleri yapmaktadır: Kültür ve doğa varlıklarını tescil etmek ve gruplandırmak, koruma amaçlı imar planlarını kabul etmek, özelliklerini kaybeden kültür varlıklarının tescilini kaldırmak, uygulamaya yönelik projeler hakkında ve

korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı parsellerinde ayrılma ve birleştirilmeleri kararlarını almak, vb.

b. İçişleri Bakanlığı: Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü başta olmak üzere İller İdaresi Genel Müdürlüğü ve Strateji Geliştirme Başkanlığı, mülki idare amirleri ile seçimle ya da atamayla göreve gelen yerel yöneticilerin dikkatini, kültür ve kentsel gelişme hizmetlerine çekmede önemli bir işleve sahiptir.

c. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı: İŞKUR Genel Müdürlüğü tarafından restorasyon ve el sanatlarına yönelik meslek kursları ve aktif işgücü programları açılmakta, bu programlarda yeterli donanıma sahip kişiler yetiştirilmektedir. Eğitim alan elemanlar istihdam olanağına kavuşmada güçlük çekmemekte ve işgücü piyasasında “aranan kişi” olmaktadır.

d. Vakıflar Genel Müdürlüğü: Özellikle son yıllarda parasal kaynak sorununu da çözerek birçok eseri onaran bu genel müdürlüğün eleştirilecek tek yönü, önceki yıllarda vakıf binalarını restore etmek üzere kurulan ama birtürlü bu anlamda görev yapmayan Vakıf İnşaat Şirketi bünyesinde atölyeler kurdurarak, ona işlerlik kazandırılmaması, olacaktır.

e. TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı: Dolmabahçe, Yıldız, Beylerbeyi gibi birçok tarihi yapıya sahip Meclis, aynı zamanda yurt genelindeki diğer restorasyon çalışmalarına da katkı sağlamaktadır. Ancak sarayların depolarındaki binlerce tarihi objenin biran önce sergilenmesine yönelik yeni müzelerin açılmaması, haklı görülmemektedir.

f. TOKİ : 2863 sayılı yasanın 12. maddesine eklenen “2985 sayılı Toplu Konut Yasası uyarınca verilecek kredilerin en az % 10’u tescilli taşınmaz kültür varlıklarının bakımı, onarımı ve restorasyon işlemlerine ilişkin başvurularda kullanılır” hükmü gereğince TOKİ, projelere maddi destek sağlamaktadır. Bu düzenleme kuşkusuz gecikmiş olmakla birlikte son derece yararlıdır. Arsa Ofisinin yetkilerini TOKİ’ye devreden 5273 sayılı Yasanın 8. maddesinde yer alan “tarihi doku ve yöresel mimarinin korunup yenilenmesine yönelik uygulamalar yapmak” hükmü gereğince, TOKİ doğrudan restorasyon da yapmaktadır. Ankara Vilayet Konağı, Elazığ eski Hükümet Konağı gibi.

3.2 .Yerel Yönetimler

İl özel idareleri, belediyeler ve yerel yönetim birlikleri tarafından korumaya ilişkin çalışmalar yapılmaktadır. Ancak bu çalışmalar atanmış ya da seçilmiş yerel yöneticilerin ilgilerine göre farklı düzeyde olmaktadır. Bu nedenle gerek yerel yöneticilerin gerekse karar organı üyelerinin konunun önemi ve yöreye sağlayacağı yararlar konusunda aydınlatılması önemli görülmektedir. Son yıllarda Kastamonu dışında, Edirne, Mardin, Afyon, Sivas il özel idareleri ile Beypazarı, Mudurnu, Taraklı, Kula belediyesi başkanlıklarının bu yöndeki çalışmaları topluma güven ve sevinç vermektedir.

Özekselsel birimler, diğer konularda olduğu gibi kültür değerlerinin sahiplendirilmesinde de, “her eylem benim bilgim içerisinde ve benim kontrolümde

olsun, isterse hiç olmasın” anlayışına sahip olmuşlar, bu ise olumsuzluk doğurmuştur. Son yıllardaki yasal değişiklikler, bu konudaki yanlış tutumu kısmen değiştirmeye yönelik olup, bir bölümü yukarıda açıklanmıştır.

Bunun yanında; 5226 sayılı Yasa ile kurulan Koruma Uygulama ve Denetleme Büroları (KUDEB) yerel yönetimlerin bünyelerinde hizmet görececek etkin birimler olarak faaliyete geçmiştir. KUDEB’lerin aracılığıyla il özel idareleri ve belediyeler kendi proje ve onarım elemanlarını yetiştirip ve istihdam ederek daha hızlı, daha etkin ve daha az maliyetli koruma eylemlerini gerçekleştirebileceklerdir. Eklemek gerekir ki, bir yerel yönetim biriminde KUDEB’in kurulması ve ona olanak tanınması, üst yöneticinin (vali, genel sekreter ya da belediye başkanı) konuya olan duyarlılığına bağlı olacaktır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın 19.8.2007 tarihli verilerine göre Adana, Muğla, Çanakkale, Sivas, Zonguldak ve Hatay il özel idareleri ile İstanbul, Ankara, Antakya, Gaziantep, Kayseri, Eskişehir ve Kocaeli büyükşehir belediyeleri ve Çanakkale, Kütahya, Muğla, Trabzon, Şanlıurfa ve Alanya belediyelerinde KUDEB faaliyete geçmiştir. Konya Büyükşehir Belediyesi ile Eyüp ve Ayvalık belediyeleri ise KUDEB’i oluşturmakla birlikte henüz staj aşamasındadır.

3.3. Üniversiteler

Birçok üniversitenin bünyesinde bulunan mimarlık, şehir planlama, mühendislik, arkeoloji alanlarında eğitim veren fakülteler ve restorasyon bölümleri,

korumacılığa katkı sağlamaktadır. Ülke genelinde bazı restorasyon projeleri üniversitelerin mali ve teknik kadro desteğiyle yürütülmektedir. Özellikle restorasyon, röleve ve restitüsyon projelerinin hazırlanmasında ilgili fakülte ve yüksekokullar belli bir destek vermektedir. Arzu edilen bir eksikliği burada dile getirmekte yarar görülmektedir: Çok sayıda Arkeoloji Bölümü olmasına karşın ülkemizdeki antik kentler halen toprak altında beklemektedir. Burada yapılması gereken, bunun bir devlet politikası olarak algılanıp bu bölümlerin maddi olarak önünün açılmasıdır. Görülecektir ki harcanan kaynaklar çok daha fazlasıyla kısa sürede kültür turizmi yoluyla geriye dönecektir.

3.4. Meslek Odaları

TMMOB'a bağlı başta Mimarlar Odası ve Şehir Plancıları Odası olmak üzere diğer meslek odaları bu kapsamdadır. Meslek odalarının kültürel değerlerin sahiplenilmesinde ve buna bağlı olarak kentsel planlamada bu varlıkların göz önüne alınmasında önemli katkıları olmaktadır. Örneğin, imar ve koruma planlarının yapılmasında ve değiştirilmesinde gerekli özeni göstererek kamuoyu oluşturma ve gerektiğinde yargıya gitme fonksiyonu görmektedir. Ayrıca bilinçlendirme konusunda çok sayıda bilimsel etkinlik düzenlemekte ve bunları yayın haline getirmektedir. Burada eleştirel gözle bakıldığında, tarihi yapıların projelendirilmesine Mimarlar Odasının katkısının yeterli olmadığı söylenebilecektir. Birçok kurum ya da kuruluş maddi yetersizlik nedeniyle proje yaptıramazken, meslek odalarının kaynak sorununun olmadığı bilinmektedir.

3.5. Dernek, Vakıf ve Diğer Sivil Toplum Kuruluşları

Bu başlık altında, ÇEKÜL Vakfı, Tarihi Kentler Birliği (TKB), Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, TAÇ Vakfı (Turizm, Anıt ve Çevre Değerlerini Koruma Vakfı), Tarihi Türk Evleri Derneği, Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği, Türkiye Çevre Vakfı ve Koruma ve Restorasyon Uzmanları Derneği sayılabilir.

Bunlardan TKB'yi, hem yeni hem de daha yaygın hizmetleri nedeniyle yakından incelemek yararlı olacak ve bunun için 3.6.2000 tarihine gitmek gerekecektir. Bu tarihte Kastamonu Valiliği, ÇEKÜL, Türkiye Mimarlar Odası ile Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği tarafından Kastamonu'da, "Kültürel Değerlerin Korunmasında Yerel Yönetimlerin Rolü ve Sorumluluğu" konulu sempozyum düzenlenmiştir. Sempozyum sonunda Kastamonu Bildirgesi yayınlanmış olup, bu konuda Üçüncü Bölüm II.3.7.'de geniş bilgilendirme yapılacaktır.

Bildirgenin bir cümlesini burada belirtmekte yarar görülmektedir. "Kastamonu'da başlatılan süreç, herhangi bir koruma kampanyası değil, 2000'leri kimlikli, kültür değerlerine yabancılaşmayan ve uygarlık sürecinde geçmişin tüm birikimlerinden güç alarak daha ileriye ulaşma hedefini kucaklamış bir ülke ve toplum olma yürüyüşüdür. Bu yürüyüşe herkesin katılmasını bekliyoruz... (Kastamonu Valiliği, 2000: 72/74).

Bu çağrıya uyarak birbuçuk ay sonra 20.7.2000 günü Bursa'da TKB kurulmuştur. Başka bir ifadeyle Kastamonu'da gerçekleştirilen sempozyum ve arkasından yayımlanan Bildirge, TKB'nin düşünsel temelini oluşturmuş ve böylece

Kastamonu'dan başlayan hareket, Bursa'da ivme kazanarak devam etmiştir. (Tarihi Kentler Birliği, 2004: 9)

Belediyeler Birliği Statüsünde çalışmalarını yürüten Tarihi Kentler Birliği'nin meclisinde, ÇEKÜL, Mimarlar Odası, Akeoloji ve Arkeologlar Derneği, UNESCO ve ICOMOS Milli Komiteleri, Gündem 21'ler gibi tarihsel mirasın korunmasıyla ilgili hükümet dışı kuruluşların temsil edilmesi, demokratik bir oluşumu ve yönetimi ortaya koymaktadır.

Gerek Kastamonu Valiliğinin gerekse ÇEKÜL ve TKB'nin çalışmaları özeksel yönetimin taşra temsilcilerinde (vali, kaymakam, il müdürleri) ve yerel yönetim birimlerinde (belediyeler, il özel idareleri) kültürel değerleri sahiplenme açısından genel bir ilgi ve heyecan yaratmıştır.

ÇEKÜL Vakfı ve TKB Danışma Kurulu Başkanı Metin Sözen Birliği şöyle tanımlamaktadır: “ Kişilerin-kurumların olduğu kadar, toplumların-kentlerin de özel anları vardır. Eğer yirmibirinci yüzyıl bir başlangıç noktasıysa, Tarihi Kentler Birliği bir büyük birlikteliği, bir büyük yürüyüşü, bir büyük buluşmayı başarmış gözüküyor”(Tarihi Kentler Birliği, 2004: 3).

TKB Danışma Kurulu üyesi Ruşen Keleş ise birliği şu sözlerle anlatmaktadır: “Tarihi Kentler Birliğini, rantçı belediyeçilik anlayışını tarihin derenliklerine gömmeyi amaçlayan bir kurtarıcı olarak değerlendiriyorum. Birlik, bilimi, kuramı ve uygulamayı bir bütünlük içinde rehber edinmiş, kültürle sanatı, gelişmeyle doğallığı aynı bütünün ayrılmaz parçaları olarak gören bütünlükçü bir anlayışı, yerel

yönetimlerimizde egemen kılmanın çabası içinde görünmektedir” (Tarihi Kentler Birliği, 2004: 8).

Yine TKB Danışma Kurulu üyesi Cevat Geray da düşüncelerini şöyle dile getirmektedir: “Tarihi Kentler Birliği günlük siyasal akımların hiçbirini dışlamadan, tüm partilerden belediye başkanlarını bir araya getirmektedir. Birlikten giren herkes siyasal kimliğini dışarıda bırakmaktadır. Bu bağlamda siyasal çekişmeler karşısında toplumumuzda eksikliği duyulan hoşgörü, anlayış ve birlikte iş başarma konusunda örneklik etmektedir” (Tarihi Kentler Birliği, 2004:7).

TKB öncelikle, tarihi kent dokularının ve kentsel-kültürel mirasın koruma ve imar konularında, birliğe üye belediyeler arasında işbirliği ve deneyim alışverişi sağlayarak üye belediyelere belediyeçilik, koruma, kültür, çevre, imar ve tarihi kent konularıyla ilgili bilgi, belge, mevzuat kaynaklara ve eğitime dönük çalışmalar yapmaktadır.

TKB ayrıca, birliğe üye tarihi kent belediyelerinin Avrupa Tarihi Kentler Birliği’ne üye belediyelerle diyalog ve işbirliği kurmasını kolaylaştırmak, tarihi ve doğal çevreyi, kültürel mirası koruma ve yaşatma yönünde üye belediyelerin girişimlerine destek vermek, kent halkının tarihi kent dokusunu, doğal-kültürel çevreyi koruma bilincini yükseltmeye yönelik film, multivizyon ve benzeri görsel, belgesel malzeme hazırlamak ve son olarak kültürel mirası korumanın ekonomik gelişmeyi destekleyeceği inancıyla, tarihi kentlerin yaşama yeteneğini ve sürdürülebilirliğini desteklemek, amaçlarını gütmektedir.

Özetlemek gerekirse, korumacılık alanında yönetsel yetki, ağırlıklı olarak halen özek birimlerdedir. . Halbuki özeksel yönetim tarafından yürütülen işlerin verimlilik ve süratli olmaktan ne kadar uzak olduğu, kültürel değerlerin kazanımında da kendini göstermektedir. Taşrada ise, bu konuya duyarlı yöneticinin söz konusu olması durumunda ancak etkinlik göze çarpmaktadır

Burada gerek Avrupa Hukukunda gerekse modern yerel yönetim anlayışında benimsenen “Subsidiarite” ilkesi dikkate alınmalıdır. Hizmetlerin esas sahibinin vatandaşa en yakın birimler olmasını içeren ve bunların gücünü aşanların ancak üst birimlerce yerine getirilmesine izin veren bu ilke gereğince, kültürel varlıkların korunmasında yerel birimler yetkili olacaktır.

Doğaldır ki, kültürel ve tarihi değerlerin korunmasına yönelik çalışmalar büyük bir dikkat ve özen istemektedir. Bu yönüyle gerekli donanıma sahip olmayan taşra birimlerinin bilgisizce ve titiz olmayan çabaları iyi niyetli de olsa, eserlere zarar verecek ve geriye getirilmesi de söz konusu olmayabilecektir. Türkiye böyle bir olguyla 3194 sayılı İmar Yasasının imar planı konusundaki yetkiyi, yeterli personel ve donanıma sahip olmadan belediyelere vermesiyle karşılaşmıştır. İmar planı konusundaki yanlış eski eser korumacılığında da yaşamamak için, yetkiler yerele aktarılırken taşra birimlerini bu konuda bilinçlendirmek, elemanları her düzeyde eğitmek ve etkin denetimi sağlamak öncelik kazanmaktadır.

4. Mali Yapı

Kültürel değerlerin korunmasındaki mali yapıyı, iki ayrı boyutta irdelemek gerekmektedir. Birincisi; ilgili kişilere yapılacak maddi yardım, ikincisi de; yönetim birimleri bazındaki yardımlardır. Çeşitli yasal düzenlemeler, taşınmaz kültür varlıklarının korunmasında bazı maddi katkılarda bulunulmasına ilişkin hükümler içermekte olup bunları yukarıda da belirtildiği üzere iki ana başlıkta ele almak mümkündür:

4.1.Özel ve Tüzel Kişilere Yapılacak Katkılar

a. Özel Hukuka Tabi Özel ve Tüzel Kişilerin Mülkiyetindeki Taşınmaz Kültür Varlıkları için Kültür ve Turizm Bakanlığı Tarafından Yapılan Yardımlar: 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasasının 12. maddesi uyarınca hazırlanan “Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Onarımına Yardım Sağlanmasına Dair Yönetmelik” ile yardımın koşulları ve çerçevesi belirlenmiştir. Yardımın amacı, maliki bulunduğu taşınmaz kültür varlığını onaracak mali güce sahip olmayan özel hukuka tabi gerçek ve tüzel kişilere katkı sağlayarak o kültür yapısını yaşatmaktır.

Kültür ve Turizm Bakanlığınca gerçekleştirilen bu yardım, parasal, teknik ve malzeme türünde yapılmaktadır. Başvuruların önceliği; durumları ivedilikle ele alınmayı gerektiren yapılar ile mimari ve kültürel açıdan dönemsel ve bölgesel özellik gösteren yapılara aittir. Bunların dışında, niteliği bozulmamış olan sit alanları

ile korunması gerekli sokak veya meydanlardaki yapılar ve başvurulduğu yıl içinde tamamlanabilecek projeler dikkate alınacaktır.

Yardım tutarı; proje hazırlanmasında 50.000 YTL yi, uygulamalar için yaklaşık bedelin % 70'ini, bu bedel ne olursa olsun 200.000 YTL yi geçmemektedir. Onarımın yaklaşık bedeli 50.000 YTL yi geçmiyorsa, bu bedelin tamamına kadar yardım yapılabilmektedir

b. Kültür Yatırım ve Girişimlerine Gelir Vergisi Stopajı, Sigorta Primi İşveren Payı ve Su Bedeli İndirimi ile Enerji Desteği Uygulamasına Dair Yönetmelik Kapsamında Yapılacak Yardım: Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan ve Resmi Gazete'de 14.7.2006 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe giren sözkonusu Yönetmelik, kültür belgesi verilen yatırım ya da girişimlere, kültür belgeli yatırım veya girişimde çalıştıracakları işçi ücretlerinden gelir vergisi stopajı, sigorta primi, işveren payı ve su bedeli indirimi ile enerji desteği sağlanmasına ilişkin usul ve esasları belirlemektedir.

Yönetmelikle, yatırımcılar ya da girişimcilerin, sigorta prim bordrolarından bildirdikleri işçilerin ücretleri üzerinden hesaplanan gelir vergisinin yatırım aşamasında 3 yılı aşmamak kaydıyla en fazla % 50 oranına kadar, işletme aşamasında ise 7 yılı aşmamak kaydıyla en fazla % 25 oranına kadar vergi indirimi yapılacaktır. Ayrıca, yatırımcı ya da girişimcilerin sigorta prim bordrolarında bildirilen işçiler için hesaplanan sigorta primlerinin işveren hissesinin yatırım aşamasında 3 yılı aşmamak kaydıyla en fazla % 50'si, işletme aşamasında da 7 yılı aşmamak kaydıyla en fazla % 25'i Hazine tarafından karşılanacaktır.

Elektrik ve doğalgaz giderlerinin % 20'sinin Hazine tarafından ödenmesinin yanı sıra yönetmelikle, su bedellerini en düşük tarifieden ödeme, yabancı uzman ve sanatçı çalıştırabilme ile hafta sonu ve resmi tatillerde faaliyette bulunabilme gibi olanaklar da sağlanmaktadır.

c. Tescilli Taşınmaz Kültür Varlıklarının Onarımı Amacıyla Verilen Toplu Konut Kredileri: 2985 sayılı Toplu Konut Yasası uyarınca verilecek kredilerin en az % 10'u tescilli taşınmaz kültür varlıklarının bakım ve onarımı için ayrılmaktadır. Bu kapsamda hangi projelere kredi verileceği, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile TOKİ Başkanlığınca ortaklaşa belirlenmektedir. Taşınmaz sahibi başvurusunu TOKİ'ye yazılı olarak yapacaktır. Tarihi kent dokularının sağlıklılaştırılmasına yönelik olan ve yerel yönetimlerin öncülüğü ve koordinasyonu ile gerçekleştirilecek projelere öncelik tanınmaktadır.

TOKİ tarafından kullanılacak kredinin miktarı, projenin tahmini bedelinin en fazla % 70'i oranında olup, 2006 yılı en fazla 75.000 YTL iken, 2007 yılı için 80.000 YTL'ye yükseltilmiştir. Her yıl bu kredinin üst miktarı TOKİ'ce belirlenmektedir. Kullanılan kredinin faizi yıllık % 4, vadesi ise 10 yıl olup, geri ödemeler aylık sabit taksitler halinde yapılacaktır.

4.2. Yerel Yönetimlere Yapılacak Katkılar

Bu katkılar iki başlık altında toplanabilir:

a. Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına Katkı: Yerel yönetimler kültürel değere sahip eski yapılarının onarımında “Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına Katkı Payı”ndan yararlanabileceklerdir. Emlak Vergisi Yasası uyarınca toplanan Emlak Vergisinin % 10’u, bu katkı payına ayrılmaktadır.¹²

İl özel idaresine ait bir hesapta toplanan bu Katkı Payı’ndan ilgili belediyelere yardım, İl Valisinin onayı ile yapılmaktadır. Katkı, proje maliyetinin ve kamulaştırma bedelinin % 49’unu aşamamakta, ancak belirli durumlarda bu yardım oranı artırılabilir. Katkı Payı üç konuda verilmektedir: Kamulaştırma, Projelendirme ve Planlama, Uygulama.

Belediyeler, şu çalışmaları için valiliklerden yardım isteyebilmektedir:

- Koruma amaçlı İmar Planı yaptırmak,
- Kentsel Tasarım ve Sokak Sağıklaştırma Projelerini yaptırmak ve/veya hazırlanan projeleri uygulamak,
- Tek Yapı Ölçeğinde Röleve-Restitüsyon-Restorasyon Projelerini yaptırmak ve/veya uygulamak,
- Tescilli taşınmaz kültür varlıklarını kamulaştırmak ve koruma amaçlı imar planlarının uygulanması için kamulaştırma yapmak.

b. Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca Sağlanan Katkı: Belediyelere koruma amaçlı imar planlarının yapımı için İller Bankası Genel Müdürlüğü bütçesindeki ödeneklerden yardım verilmektedir. Ayrıca dört yıllık imar

¹² 2863 sayılı yasanın 12. maddesine getirilen bu hükmün hazırlık aşamasında 2004 yılında, dönemin Kültür ve Turizm Bakanının başkanlığında İstanbul’da yapılan toplantıda, bu oranın daha yüksek tutulması Tezin yazarınca önerilmiş, ancak uygun görülmemiştir.

programında bulunması koşulu ile imar uygulamaları için de Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca (Teknik Araştırma ve Uygulama Genel Müdürlüğü) belediyelere yardım yapılmaktadır. Bu tür yardımlar kamulaştırma alanında tarihi ve turistik eserlerin ve anıt çevrelerinin açılması işlerine, düzenleme alanında ise, tarihi yapı ve anıtların çevre iyileştirmelerine yönelik kullanılmaktadır.

4.3. Tanıtma Fonu Tarafından Sağlanan Katkı

Başbakanlık Tanıtma Fonu'ndan ise, “Türk kültür varlığının yayılmasını sağlamak” amacıyla, eski eserlerin onarımı ve yaşatılması içerikli projelere ve uygulamalarına mali destek verilmektedir. Bunun için Tanıtma Fonu Kurulu'nun kararı ve Başbakanın onayı gerekmektedir.

Şurası gerçek ki, ülkemizde kültürel değerlerin yaşatılmasında mali araçların varlığı ve etkinliği hep gözardı edilmiştir. Aslında gerek özeysel gerekse yerel yönetimler sahip oldukları kaynakları daha akılcı kullanabilir ve bu yönde finansman sağlayabilirlerdi. Her şeye karşın yukarıda anlatılan düzenlemeler bu yönde güzel sonuçlar sağlama niteliğindedir. Şunu bilmek gerekir ki tarihi bir binayı “koruma altına almak” demek sadece masa başında alınan kararla olmamakta, o kararı eş zamanlı olarak mali araçlarla desteklemekten geçmektedir.

5. Yargı Denetimi

Bu bölümde kültür korumacılığı konusunda üst yargı organları olan Anayasa Mahkemesi, Danıştay ve Yargıtay'ın kararları irdelenecektir. Bu çerçevede yargının, kültürel değerlere yönelik koruma anlayışı ortaya konmaya çalışılacaktır.

5.1. Anayasa Mahkemesi Kararları Açısından

Anayasa Mahkemesinin bu yönde verilmiş çok kararı olmamakla birlikte var olanları belirtmekte yarar görülmektedir. Kültür varlıklarının korunmasına ilişkin Anayasa Mahkemesine 1987 yılında Ana Muhalefet Partisi Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) tarafından açılan davada, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bu Yasaya Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkında 3386 sayılı Yasanın bazı maddelerinin Anayasa'ya aykırılığı iddia edilmiştir. Dava gerekçesinde, “tarih ve kültür varlıklarının korunması konusunda siyasal iktidarlara, özekselyönetime ve yerel yönetimlere son söz verildiği, Bakanlık emrinde olmayan uzman ve akademisyenlerin dışlandığı” ileri sürülmüştür. Bir diğer iddia da, “yasa ile getirilen düzenlemelerin, Anayasa tarafından devlete verilen koruma görevini yerine getirmekten uzak olduğu”dur.

Anayasa Mahkemesi, Anayasanın 63. maddesiyle tarih, kültür ve doğa varlıklarının korunmasını sağlamak, bu amaçla destekleyici teşvikleri yürütmek ve önlemleri almak görevinin devlete verildiğini, Bakanlığın bu yetkisini, kadrosunda

bulunan uzmanlarla yerine getireceğini, dolayısıyla dava konusu maddenin Anayasaya aykırı olmadığını belirtmiştir.

Dava konusu yapılan, “korunması gerekli kültür varlıklarının belirlenmesinde devlet olanaklarının göz önünde tutulacağı” hükmünün, bazı eserlerin korunamaması sonucunu doğuracağı gerekçesiyle iptal istemi de, Anayasa’ya aykırı bulunmamıştır. Zira Anayasanın 65. maddesinde, devletin ekonomik ve sosyal görevlerinin akçal kaynakların yettiği ölçüde yerine getirilebileceği hususu düzenlenmiştir. Korunması gerekli kültür ve doğa varlıklarının belirlenmesi ve tescili ile ilgili yöntem, esas ve ölçütlerin yönetmelikte gösterilmesine ilişkin yasa hükmü de, Anayasa’ya uygun görülmüştür.

Anayasa Mahkemesi ayrıca, “bir alanın koruma kurulunca sit alanı olarak ilan edilmesinin imar planı uygulamasını durduracağı” ifadesinin, koruma görevi ile ilgili olduğunu, dolayısıyla Anayasa’ya aykırı bulunmadığını kararlaştırmıştır. Bununla birlikte Yüksek Mahkeme, “yapılanma hakları ile ilgili kazanılmış haklar yönetmelikte belirlenir” ifadesini, yönetmeliğin, yasalarda bulunmayan bir kısım kazanılmış hak yaratmasına olarak verecek nitelikte bulduğu için, iptal etmiştir.

Anayasa Mahkemesi, “koruma amaçlı imar planlarında yapılması istenen değişikliklerin ilgili belediye meclisinin onayına sunulmasını”, yerinden yönetim ilkesine uygun gördüğü gibi, “belediye meclisinin bu onaylama işlemini engeç bir ay içinde karara bağlama zorunluluğunu” da Anayasa’ya aykırı bulmamıştır. Sonuç olarak yüce mahkeme, tek madde dışında diğer dava konusu maddeleri iptal etmemiştir.

5.2. Danıştay Kararları Açısından

Yüksek yönetsel yargıyı temsil eden Danıştay'ın da kültürel değerlerin korunmasına yönelik çeşitli kararları bulunmaktadır. Bu konuyla görevli Danıştay 6. Dairesinin 28.2.1990 tarih ve 2248 Esas, 246 Karar sayılı kararıyla, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasasının 57. maddesinde yer alan “Kamu kurumu ve kuruluşları (valilik ve belediyeler dahil) ile gerçek ve tüzel kişilerin koruma kurulları kararlarına uymak zorunda oldukları” kuralı gereğince, imar mevzuatı uyarınca yıkım kararı verme yetkisi belediye ve valiliklere ait olmakla birlikte kurul kararlarının bağlayıcı niteliği nedeniyle, ilgili idarenin takdir yetkisinin bulunmadığı, belirtilmiştir.

Danıştay 6. Dairesinin 20.3.1991 tarih ve 361 Esas, 480 karar sayılı kararıyla ise, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu tarafından onaylanmış kentsel sit alanlarında bulunan tescilli parsellere bitişik parsellerdeki yeni yapılanmalar için, koruma kurulundan izin alınması ayrıca onaylı projelerin uygulandığının aynı kurulca belirlenmesi ve daha sonra ilgili belediyece iskan izni verilmesi gerektiği, vurgulanmıştır.

Danıştay 6. Dairesinin 8.5.1991 tarih ve 1440 Esas, 1031 Karar sayılı kararıyla, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun hertürlü taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının yakın çevresinde büfe, satış yerleri, benzin istasyonları, otopark vb. gibi tesislerin, geçici ve sökülebilir türden olsa bile, izinsiz yapılamayacağına ilişkin görüşü onaylanmıştır. Kararda, “taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları konusunda varılmak istenen hedef, onların hertürlü olumsuz

etkilenmelerden arındırılıp, şimdiki ve gelecek kuşakların istifadelerine bu olgunun gerektirdiği bilimsel ve çağdaş koşullarla sunabilmektir. Bu bakış açısından hareketle, alınmış önlemlerin ve sağlamak istenen düzenlemelerin hukuka aykırılığından söz etmek mümkün değildir” denilmektedir.

Danıştay 6. Dairesinin 14.12.1992 tarih ve 3178 Esas ve 4895 karar sayılı kararı ise, bir belediyenin tarihi yapıya olan ilgisizliğini açık olarak göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu kararda, anıtsal tescilli taşınmaz bitişiğinde bulunan belediye hizmet binasına izinsiz olarak yapılan 3. kata ilişkin projenin, gerek Kuşadası III. derece kentsel sit alanı yapılaşma koşullarına aykırı olduğu, gerekse eski eser bitişiğinde ezici bir kütle oluşturularak genel görünümüyle kötü emsal teşkil ettiği gerekçesiyle, yıktırılması gerektiği vurgulanmıştır.

Altıncı Dairenin 27.12.1993 tarih ve 1245 Esas, 5891 sayılı kararıyla ise, idare mahkemelerinde iptal davasına konu edilen koruma kurulu kararlarının, yargılama sonuçlanmadan ilgili kurulca yeniden ele alınıp görülmesinin doğru olmadığı, bunun idari yargı kararı sonuçlanıncaya kadar bekletilmesi istenmiştir. Yüksek yargı, korunması gerekli kültür ve tabiat varlıkları hakkında, yeni bir kurul kararı alınması suretiyle mahkeme kararlarının etkisiz hale gelebileceği endişesini, açıkça ortaya koymuştur. Nitekim aynı Dairenin, 24.11.1998 tarih ve 4439 Esas, 5786 karar sayılı kararı da benzer hükmü içermektedir.

Danıştay 6. Dairesinin 27.1.2000 tarih ve 6773 Esas ve 444 karar sayılı kararı ise, bir başka güzel korumacılık anlayışını yansıtmaktadır. Şöyleki; idare mahkemesi, dava konusu tescilli yapının “sivil mimarlık örneği niteliği taşımakla birlikte, mali

inhidam (yıkılacak) durumda olması, taşınmazın bulunduğu sokağın kültürel kimliğini yansıtan dokusunun tamamen ortadan kalkması ve yol kotundan belirgin şekilde aşağıda kalması nedeniyle çevresindeki yapılarla tarihi doku oluşturamayacağı” gerekçesiyle kültür varlığı olarak tescilinin iptaline karar vermiştir. Kültür Bakanlığı, idare mahkemesinin bu kararını temyiz etmiş ve Danıştay tarafından yukarıda belirtilen kararla idare mahkemesinin kararı bozulmuştur. 6. Daire, kararını şu şekilde bağlamıştır:

“Dosyadaki bilirkişi raporunda, geleneksel Türk konutlarının genel özelliklerini taşıyan yapının inşa edildiği dönemin zevk anlayışını yansıtan bir sivil mimarlık örneği olduğu, bu nedenle korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak kabul edilebileceği, eski eser tesciline ilişkin koruma envanterinde de yapının yöresel mimari özelliklere sahip malzemesi ve konumu ile korunması gerekli sivil yapı özelliklerini gösterdiği belirtilmiştir. Bu durumda, yapının sokak dokusunun bütünlüğü içinde korunması gerekli eski eser niteliğinde olmadığı, kendi başına korunması gerekli sivil mimarlık örneği olduğu anlaşıldığından, idare mahkemesi kararında doğruluk görülmemiştir. Öte yandan, yapının yıkılacak durumda olmasının eski eser tescil kaydının kaldırılmasını gerektirmediği açıktır”

Yukarıda örneklerde görüldüğü üzere, yargı farklı karar verebilmekte, farklı koruma anlayışı gösterebilmektedir. Ancak her şeye karşın, üst yargının bilinçli kültür anlayışını benimsemiş olması, korumacılık anlayışının egemen kılınmasında önemli bir güvencedir.

Keza Danıştay 6. Dairesinin bir başka kararıyla da, tescilli bir taşınmazın kiracısı olan davacının, binanın sahibi tarafından hazırlatılan ve koruma kurulunca da düzeltilerek uygun bulunan restorasyon projesinin iptalini isteme konusunda geçerli bir çıkarının bulunmadığı gerekçesiyle, davanın ehliyet yönünden reddine karar verilmesi gerekirken, idare mahkemesince davanın incelenmesi, hukuka uygun bulunmamıştır. Danıştay “kiracının, eski eseri korumaktan çok aleyhine açılmış olan tahliye davası sonucu tahliyesini önlemek ve kiracılık ilişkisini devam ettirmek amacıyla davayı açtığı, meşru bir menfaatinin bulunmadığı” belirtilerek idare mahkemesi kararını bozmuştur (28.12.2004 tarih, 2750 Esas, 7115 Karar sayılı karar).

Ancak ters yönde kararların da varlığı bilinmektedir. Şöyleki; Danıştay 6. Dairesinin 15.3.2005 tarih ve 1556 Esas, 1541 Karar sayılı kararında, dava konusu taşınmazların bulunduğu Bodrum Karaburgaz’daki alanın, 2000 yılında sit alanı ilan edilmiş olmasına karşın idarenin, daha önce alınmış ruhsata dayalı inşaatı iki yıl sonra durdurması ve aradan geçen sürede yapımı sürdürülen inşaatın ruhsat ve eklerine aykırı olduğu yolunda bir saptamada bulunmamış olması karşısında, tamamlanmış bölümlerin korunmasının gerekip gerekmediğinin kazanılmış hak oluşturup oluşturmayacağının tartışılması istenmiştir. Bu nedenle tescilli binanın yıkımına ilişkin Muğla İdare Mahkemesinin kararı bozulmuştur.

Buna karşılık Danıştay, Tunç Çağı dönemine kadar uzanan Konya Karahöyük’deki höyükün üzerine aynı adla bir kasabanın kurulmuş olması nedeniyle yapılan ve yapılacak kültürel varlık yıkımının önüne geçmek üzere bu alanda Arkeolojik Sit ilanını iptal eden idare mahkemesi kararını bozmuştur. Kararda

Danıştay 6. Dairesi, höyüklerin iskana açılmasının tarihi ve kültürel değerlerin yeterince korunamaması sonucunu doğuracağı, önceden iskana açılmış olmasının, bu yerlerin arkeolojik sit alanı olma özelliğini kaybetmelerine yol açmayacağını açık bir şekilde ortaya koymuştur. (27.5.2005 tarih, Esas No: 6185, Karar No: 3132)

Bir başka kararında ise (22.11.2005 tarih ve 8151 Esas, 5673 Karar sayılı) Danıştay 6. Dairesi, fiilen yıkılarak ortadan kaldırılmış olsa bile, Doğal ve Kültürel Varlıkları Koruma Envanterindeki kayıtlar ve fotoğraflardaki özellikleri nedeniyle tescil işleminin devam etmesi gerektiği, aksi bir yorumun, bu nitelikteki yapıların yıkılarak eski eser kapsamından korunmasını olanaksız kılacağını belirtmektedir.

Danıştay İçtihatları Birleştirme Kurulu'nun 14.11.2002 tarih ve Esas no: 2002/2, Karar No: 2002/5 sayılı kararında, “koruma kurullarının koruma amaçlı imar planları ile ilgili kararlarının, idari davaya konu olabilecek kesin ve yürütülmesi zorunlu kararlar olduğu, yasada öngörülen, kurulca uygun görülme, yerel idarelerce onaylanma hususunun ise, imar planlarının imar mevzuatı gereği yürürlüğe girme aşamasını belirleyen bir düzenleme olup, kurul kararlarının kesin ve yürütülmesi zorunlu işlem niteliğini ve bağlayıcı olma özelliğini ortadan kaldırmadığı açıktır” denilmektedir.

Danıştay Altıncı Dairesinin 25.10.1983 tarih, Esas: 1981/740, Karar: 1983/3285 sayılı kararında ise, birinci derecede korunması gerekli eski eser olan yapının bitişiğindeki, aynı ada 3 parsel sayılı taşınmaza verilen beş katlı inşaat izninin yasal olduğu belirtilmiştir. Gerekçe olarak, “onanan koruma planına göre eski eser olan yapının koruma sahasının gerek cephesinden gerekse yanlarından geçen

imar yolları olduğu, cephesinden geçen beş metre genişliğindeki imar yolunun koruma sınırı teşkil ettiği, bu sınırın dışında kalan 3 sayılı parselin onaylı imar planında beş katlı ticari alanda kaldığı anlaşıldığı” belirtilmiştir. Bu kararda görüldüğü üzere, idari yargı bazen salt hukuk açısından yargılama yapmakta, yasa koyucunun ya da uygulayıcıların (yerel yönetim ya da koruma kurulu) görmezden geldiği bütüncül korumayı kendisi de dikkate almamaktadır.

Ancak İstanbul’daki Amcazade Hüseyin Paşa yalısının sadece Divanhanesinin korunması, kalan kısımlar üzerindeki tescil işleminin kaldırılmasına yönelik Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu kararının idare mahkemesi tarafından onaylanması üzerine konu temyiz edilmiş ve Danıştay 6. Dairesi yerinde bir kararla bunu düzeltmiştir (6. Daire 9.4.1990 tarih, Esas: 1989/2365, Karar: 1990/620 sayılı karar).

Söz konusu kararın gerekçesi “koruma dersi” niteliğindedir:

“Uyumsuzluğa konu olan yalının 1699 yılında yapıldığı, Osmanlı Türk Mimarisinin özelliklerini taşıdığı, bu yalının divanhane binası, harem, hamam, 19. yüzyıl sonlarında yapılan hamam ilavesi binası, setler, eski boğaz yolu kalıntıları, rıhtım, bahçe bölümleri ve ağaçlarıyla birlikte bir bütün teşkil ettiği ve tüm parseli yayılmış durumda bulunduğu anlaşılmaktadır. Tüm bu öğeleri ile bir kültür varlığı oluşturan bu yalının bazı bölümlerinin harap hale gelmesinin yalının bu özelliği ve bütünlüğünü bozmayacağı, tamamlayıcı unsurlarının çevreden soyutlanamayacağı, çevresi, konumu, bulunduğu yer, önemli tarihi olaylara tanıklık etmiş bulunması özellikleri göz önünde bulundurularak; böylesine bir bütünlük arz eden yalının sadece divanhanesinin sağında ve solunda kısıtlı bir alanın koruma alanı olarak belirlenmesinde isabet görülmemiştir”

Boğaziçi’nde Anadoluhisarı ile Kanlıca arasındaki bu yalı, Sadrazam Amcazade Hüseyin Paşa tarafından yaptırılmış olup, Karlofça Anlaşmasının bazı görüşmelerine tanıklık etmiştir. Boğazın her iki ucunu gören bu eşsiz yapıyı bile ortadan kaldırmaya yönelik girişimlerin, üst yargı organının kararıyla başarısız kalması, sevindiricidir. Üzücü olan ise, o aşamaya kadar ki sorumluların olumsuz

tutumlardır: Bilirkişi raporu, Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu kararı, idare mahkemesi kararı.

Diğer taraftan Danıştay 6. Dairesinin 3.12.2002 tarih ve Esas: 2001/6023, Karar: 2002/5756 sayılı kararında, tescilli eski eser niteliğindeki yapının bakımsız ve harabe duruma gelmiş olmasının, üzerindeki tescilin kaldırılması için gerekçe olamayacağı, belirtilmektedir. Kuşkusuz yargının bu tür olumlu yaklaşımı, birçok tarihi yapının ortadan kaldırılmasını önlemiştir.

Danıştay 6. Dairesinin 9.11.2004 tarih ve Esas: 2004/1372, Karar: 2004/5476 sayılı kararı da, önemli bir içeriğe sahiptir. Şöyle ki; Yalıköy Belediye Başkanlığı tescilli bir taşınmazın, sonradan koruma kurulundan izin almaksızın yapılan onarımlarla bu niteliğini kaybettiğini belirterek, koruma kararının kaldırılması yönünde idare mahkemesine dava açmış ve kazanmıştır. Ancak, Bakanlık tarafından temyiz edilmesi üzerine, idare mahkemesi kararı Danıştay 6. Dairesince bozulmuştur. Gerekçede şu cümle yer almaktadır: “Korunması gerekli taşınmaz kùltür varlığı olarak tescil edilmiş herhangi bir yapı, dışardan yapılan onarım ve müdahalelerle bu niteliğini yitirmeyeceğı gibi, yapılan onarım ve müdahalenin niteliğı ve boyutları ne olursa olsun sanat değeri, mimari, tarihi, estetik, mahalli değerlerini barındıran arşiv kayıtları, fotoğraf, röleve ve restitüsyon projeleri vb. yardımıyla, bu yapının her zaman orijinal haline dönüştürölmesi teknik olarak olanaklıdır”

Yasa koyucunun, çevre, imar, tarihi ve kùltürel değerlerin korunması gibi konularda hak arama yetkinliğini geniş tutması büyük önem taşımaktadır. Çünkü bu

tutum Türk İmar Hukukunun gelişimine, dolayısıyla kentleşme ve korumacılık alanındaki olumluluğa örnek oluşturan birçok idari yargı davasının açılmasına olanak tanımıştır. Başka bir anlatımla, meslek kuruluşlarının, sivil toplum örgütlerinin ve sosyal tarafların, kent ve kültür bilinci ölçüsünde, kentsel ve kültürel değerleri sahiplenmelerinde etkin rol oynamıştır (Mengi, Keleş, 2003: 280).

5.3. Yargıtay Kararları Açısından

Adli yargı üst mahkemesi olan Yargıtay'ın da, kültürel değerlere ilişkin birçok kararı bulunmaktadır. Bu konuyla yetkili Yargıtay 16. Hukuk Dairesi Esas: 2003/9254, Karar: 8530 sayılı 2.10.2003 tarihli kararında “2863 sayılı yasanın 11. maddesi uyarınca kültür ve tabiat varlıkları ile bunların koruma alanlarının mülkiyeti zilyetlikle kazanılmaz” demek suretiyle bu konudaki duyarlılığını göstermiştir. Benzer bir karar da, Zeugma Antik Kenti ile ilgili verilmiştir. “Dava konusu taşınmazın Tabiat ve Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu kararı gereğince Zeugma Antik Kenti kültür varlığı koruma alanı olarak tespit edilen alanda bulunduğu mahkemece yapılan keşif, toplanıp değerlendirilen delillerle belirlenmiştir. Bu gibi taşınmazların zilyetlikle kazanılması mümkün değildir” (Yargıtay 7. Hukuk Dairesi'nin, 18.3.2002 tarih, Esas: 2001/11103 Karar: 2002/1968 sayılı kararı)

Yargıtay 9. Ceza Dairesi ise, tarihi duvarın tapu kütüğüne tescili olmasa bile, kentsel sit alanı içerisinde yer alması yönüyle koruma kurulundan izin almadan yıkımı nedeniyle, sanığın cezalandırılması gerektiğini kararlaştırmış ve yerel mahkeme kararını bozmuştur (4.3.1993 tarih, Esas: 1993/302, Karar: 1993/1156).

Yine aynı Daire, 8.2.1993 tarih ve Esas: 1992/11642, Karar: 1993/549 sayılı kararında, sanığın Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun koruma alanı olarak belirlediği taşınmaza ruhsat almadan inşaat yaptığı, inşaatın mühürlenerek durdurulmasından sonra yine devam ederek inşaatı bitirdiği anlaşıldığından suçun tüm unsurlarıyla oluştuğu ve ilgilinin cezalandırılması gerektiği belirtilmiştir. Yerel mahkemenin bu konuda, duyarsız şekilde, “inşaatın durdurulmasından sonra yapılan kapı, pencere, cam takılması, çatının kapatılması gibi faaliyetlerin yapının sabit unsurları olmayıp kalıcı özellik taşımadığından” beraat kararı verdiğini belirtmekte yarar vardır.

Yargıtay 9. Ceza Dairesi'nin bir başka kararında da, yerel mahkeme tarafından koruma altındaki ve tapuda eski eser olarak kayıtlı işhanının avlusuna sanıklar tarafından yapılan inşaatla belediye başkanlığından izin alınmasının yeterli görülmesi ve beraat kararın verilmesi hukuksal bulunmamıştır. Yargıtay, koruma kurulu izninin zorunlu olduğunu ve inşaatın eski eserin özelliğini bozacak nitelik ve derecede olup olmadığının saptanmasını yerel mahkemeye iletmıştır (22.12.1992 tarih Esas: 1992/10637, Karar: 1992/11218).

Yine Yargıtay 9. Ceza Dairesi, 17.9.1991 tarih ve Esas:1991, Karar: 1991/3137 sayılı kararında, sit alanı içinde kaldığını bildiği binanın çatısına ekler yapan sanığın, suçunun oluşması için korumaya ilişkin Koruma Kurulu kararının duyurusunun ve sanığa tebliğ edilmesinin gerekmediği belirtilerek, yerel mahkemenin beraat kararı bozulmuştur. Söz konusu kararda, “koruma” ya ilişkin

kurul kararlarının duyuru ve tebliğinin dava konusu suçun oluşumunun koşulu olmadığı vurgulanmıştır.

Yukarıda belirtilen kararlar, üst yargı organlarının önüne gelen kültürel değerlerin korumasına ilişkin davalarda, genel olarak koruma bilinciyle hareket ettiğini göstermektedir. Doğal olarak bu yaklaşım toplumsal kesimde güvence yaratmaktadır.

II. Kültür Değerlerinin Kentsel Gelişmeye Etkileri

1. Mekâna Etkileri

Kültürel değerlerin kentsel mekâna etkisini tarihi gelişim içinde ele almakta yarar olup, bu çerçevede çeşitli kültür ağırlıklı yapıların kent gelişiminde oynadığı rol, açık şekilde gözlemlenmektedir.

Türk kentlerinin belirgin bir niteliği mahallelere bölünmüş olmasıdır. Bir kentsel örgütlenme birimi ve toplumsal yaşamın merkezi olan mahallenin yönetim sistemi ve sosyal yardımlaşma yapılanması daima korunmuştur. “Mahallenin namusu” gibi bir deyim onun adeta bir aile topluluğu şeklinde anlaşıldığının karakteristik açıklamasıdır. Mahallenin zengini ve fakiri olmakla birlikte hiçbir zaman “slum” gibi insanlığa yakışmayacak koşullar taşıyan alanlar olmamıştır. En fakir evlerin bile havası, güneşi ve küçük bahçesi olmuştur. Bu nedenle geleneksel Türk Mahallesi kırsal niteliktedir (Eldem, 1987: 261-262).

Türklerin oturdukları eski ev tiplerinin özellikleri ise yaşadıkları bölge ve dönemlere, geleneklere göre değişmiş, yerleştikleri yörelerde kolaylıkla bulunan inşaat malzemesine bağlı olarak şekil almıştır. Tarihi geçmişte Türk evinin özellikleri şöyle sıralanabilmektedir: En önemli unsur oda olup, her oda evli bir çiftin geleneklere uygun yaşaması için tüm eşyaya sahiptir. Evlerde, orta sofalı tip çoğunluktadır. Evler en az iki katlı ve zemin kat yüksek ve kâgir, üst kat ise yaşama alanıdır. Çatılar genelde dört yana eğimli, saçaklar geniş ve eğim düşüktür. Türk evinin başlıca taşıyıcı malzemesi, başta ahşap olmak üzere taş ve kerpiçtir. Ahşap yapılarda çatki arası dolgu veya bağdadidir. Buna karşılık ahşap az olduğundan bazı yörelerde ana malzeme taş kullanılmıştır (Üçcan, 2002: 205–206).

Safranbolu’da, Kastamonu’da, Kula’da, Birgi’de ve daha nice Anadolu kentinde görülen evler kentsel mimarinin güzel yapı unsurları olup, her biri değişik bir karakterde, ama Türk kültür öğelerini taşıyan sanat eserleridir.

Türkler Anadolu’ya geldiğinde, kentler sur içinde yer almakta iken, Türk grupları mahalleler oluşturarak kentin büyümesine neden olmuşlardır. Ancak büyüme planlı olmadan ilerledikçe, mahallenin belkemiği olan bir ana yol ve ona katılan kıvrımlı sokaklardan oluşan kent düzeni ortaya çıkmıştır. Sokak tasarımı yaya yanında yüklü bir hayvanın geçeceği genişlik ve eğimde olup evlerin sokağa taşan çıkma ve saçakları ile bahçedeki ağaçların dalları sokağa güzel bir görüntü vermektedir. Çeşmeler yolun genişlediği yerde veya sokak başlarında konuşlanırken, yaya kaldırımına gerek görülmemektedir. Mahallenin merkezinde ibadet yerleri, han, hamam, külliye, bedesten gibi taş yapılar çoğunlukla düz alanda yer almaktadır.

Vadide yer alan evler ise yamaca yaslanırmakta ve her biri diğzerinin manzarasını kapatmamaktadır (Günay, 1998: 29-30).

Türk evinin çok yönlü gelişimi, Anadolu'dan Balkanlara kadar yayılmasının nedeni, Türklerin değişik uygarlıklarla buluşmalarının ve yerel kültürlerle kendi kültürlerini bütünleştirebilme yetenekleridir. Türk evinin, hareket halindeki insanların gereksinimlerini karşılayabilme esnekliğiyle köklü yerleşik kültürlerin uzun süre aynı yörede yaşamanın sorunlarına getirdikleri kalıcı çözümlerin birlikteliğı, yeni oluşumlara yol açmıştır. Yerleşme dokularının oluşumunda arazinin eğimi, iklim, yön ve görsel zenginlik ana etkenler olup, evlerin zemin katları sokaklara yalnızca giriş kapısıyla bağlanırken, arka ya da yan bahçeyle olabildiğince bütünleşmektedir. Evlerin konut alanı içindeki konumu ve yan yana gelişleri, düzgün olmayan çizgisel bir doku oluşturmakta ve geniş yollar, mahalleleri ticaret, kültür ve ibadet merkezine bağlamaktadır (Sözen, 2006, 78-79).

Şunu da gözden uzak tutmamak gerekir ki, Anadolu'nun bölgeleri arasındaki ortak ve ayrılan noktaların belirlenmesi, titiz bir çalışma gerektirmektedir. Çünkü birbirine çok yakın, aynı konumdaki yerleşme yerlerinde bile benzerlikler kadar ayrılıklar da söz konusudur. Ev ve kentsel yapının ortaya çıkışında ve şekillenmesinde siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel nedenlerin etkinliğı rol oynarken, evin yerleşme bütünü içinde ele alınması kaçınılmaz görölmektedir. Geleneksel Anadolu evlerinin mimarları/ustaları kültürel öğeleri de kullanarak çağdaş yapı sanatının çözüm aradığı konulara cevap vermişlerdir (Sözen, 2006: 314–315).

Türkler, büyük güçlüklerle, yağmalara, yangınlara, saldırılara ve doğal yıkımlara karşın Anadolu'ya biçim vermede kesintiye uğramamışlardır. Kaleler ya da camiler onarılmış, anıtlar elden geçirilmiş, evlerin bacaları yeniden tüter olmuştur. Anadolu kentlerinde uygarlıklar, uygarlıkların üzerinde kurulmuştur. Yeni kentler kurma gereği de pek duyulmamış, duyulsa da sınırlı sayıda kalmıştır. Bugün özelliklerini yitirmemiş kentlere gidildiğinde, doğal çevreyle kültürel değerlerin birlikteliği, insan emeğinin uyumlu çözümlere ulaştırdığı örneklerle karşılaşılmaktadır. Uzun bir zaman diliminde oluşan Anadolu kentleri, ne yazık ki bilgidir ve bilinçten uzak yöntemlerle, büyük bir başıboşlukla, kültürel değerlerinden ve kimliğinden sıyrılmıştır (Sözen, 2000: 15).

Tarihi kent merkezleri anıt niteliğindeki binaların yoğun olduğu kent bölümleridir. Dar, eğri ve bazen “çıkamaz” olan sokaklar ile bu sokaklar üzerinde yer alan ahşap ya da kargir iki/üç katlı binalar kültürel değerlerin bir yansıtıcısıdır. Görünüm çeşitliliği göstermesine karşın çoğu kez tarihi çevre, kendi içinde tekçi yapı göstermektedir. Tarihi dokuda oran ve boyutlar bütüne uygun olmakla birlikte, ayrıntılardaki mimari zenginlik göze çarpmaktadır. Her bir yapı ayrı bir çizim özelliğine sahip olup, tip proje yaklaşımı ve estetikten yoksun yapılar ender görülmektedir. Genellikle eski mahalleleler kendiliğinden gelişerek var olsa da, yerleşmede düzensizlik yoktur ve doku, günlük yaşam gereksinimleri, yapı geleneği ve mali olanaklar ölçüsünde biçimlenmiştir.

Kentlerde sokakların bir araya gelmesinden doğan eski mahalle birimleri, sosyal ilişki bütünlüğünü yaşatmaktaydı. Toplumumuzun eski geleneklerinden biri olan komşuluk ilişkileri kurulmakta, akrabalıktan öte bir anlam taşımaktaydı.

Doğumdan cenazeye kadar her türlü olay paylaşmakta ve ortak etkinliklere katılmaktaydı. Bitişik birkaç mahalle ise, kültürel ve sosyal bir *bütünlüğü* olan semti oluşturmakta ve semt insanları ne yaşadığı mekâna ne de diğer insanlara yabancılaşmaktaydı (Boysan, 2004a: 189–191).

Burada dile getirilmesi gereken bir husus da, tarihi kentlerde yerleşme dokusunun topografla yaptığı bütünleşme ve uyumdur. Genel görünümüne egemen bir ya da birkaç anıtın çevresinde yöreye özgü yapı biçimleri, kent için tanımlayıcı bir özellik taşıyan kent silüetini oluşturmaktadır. Yerleşmenin temel öğeleri gibi genel görünüm de o kentle özdeşleşen, bozulması ve değiştirilmesi istenmeyen bir imge olmuştur. İstanbul’da Tarihi Yarımada’nın Haliç Silüeti bunun çok güzel bir örneğidir.

Mekâna etkisi bağlamında kültürel yapıtların, kentin oluşumuna etkisi kaçınılmazdır. Örneğin; Selçuklu ve Osmanlı döneminde cami salt bir ibadet yeri olmayıp, aynı zamanda bir toplumsal buluşma düzlemidir ve kentin şekillenmesinde önemli yeri vardır. Mimarlığın temel öğeleri onun etrafında toplanmaktadır. Günlük yaşamı destekleyen külliye (medrese, aşevi, imaret, hamam, sebil, kütüphane, hastane gibi unsurlardan oluşan hizmet birimleri topluluğu) ticari yaşama mekân teşkil eden arasta, çarşı ve bedesten bu kapsamda sayılabilir (Günay, 2005: 12–13).

Anadolu’nun dünya coğrafyasında, Batı ile Doğu’nun ulaşım yolu üzerinde yer alması, onun her iki taraftan da etkilenmesi sonucunu doğurmuş ve yer yer ortak üretime dayanan Anadolu yöresel mimarlıkları oluşturmuştur. Ayrıca gerek kırsalın

Üretim tarzları, gerekse de kentlerdeki yaşam şekilleri yörenin mimari örneklerine de yansımıştır.

Bu mimari örneklerin bir bölümünü oluşturan ve tükenmek üzere olan geleneksel ahşap yapı örnekleri, 1931’de yapılan bir sayımda iki ve üç katlı evlerin % 56,3’ kadardı. Batı kentlerinin bugünkü fizyonomisinde, 19. yüzyılın aristokrasi ve burjuvazisinden kalan konutlar önemli yer tutmaktadır. Bizde o dönemin ürünü olan konutlar ahşap olup, sanatsal değeri yüksek olmakla birlikte koruma zorluğu gerekçe gösterilerek büyük oranda tahrip edilmiştir. Bugün sayıları oldukça azalan bu yapıtları bakımlı hale getirerek tarihsel belge niteliğinde korumak, ulusal bir görevdir (Kuban, 2001: 8–10).

Kuşkusuz, mimarlık akımlarının oluşumunda geçmiş ile gelecek arasındaki diyalektik bağın önemi büyüktür. Choay (1969) sosyal gelişmeye uygun olarak geleceğe bakan yaklaşımları ilerlemeci (progressist), geçmişe zlem duyanları ise kültürel (culturalist) olarak betimlemektir. Her akım kendi tarzını üretmeye çalışmakta, bir önceki döneme tepki olarak çıkmakta, daha sonra ise diyalektik olarak bir başka yeni aranmaktadır (Günay, 2005: 50).

Türkiye’de ise yöresel mimarlığın önemli bir niteliği, özgünlüğünü koruması ve Cumhuriyet’e geçişte ulusçuluğun bir öğesi olarak kullanılmasıdır. Kısacası yöresel mimarlık örnekleri sürekli esin kaynağı olmuş, bazen ulusçuluk, bazen yreselcililiğin yeniden üretilmesi, bazen de postmodern yaklaşımlar, yöresel mimarlığa yönelerek ondan yararlanmışlardır. Bu köklü kültür mirası, varlığını sürdürmeye çalışırken, bir yandan koruma siyasalarının nesnesi olarak

değerlendirilmiş, bir yandan da bazı mimarlık akımlarını besleyen kaynak olma özelliğini sürdürmüştür (Günay, 2005: 28).

Mimarlık dalında, kültür benliğinin kent dokusuna işlenmesi hareketi, 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan ve Cumhuriyet döneminde 1927'ye kadar devam eden Birinci Ulusal Mimarlık adı altında görülmektedir. Dönemin iki ünlü mimarı Kemalettin ve Vedat Tek tarafından götürülen bu akım, bir anlamda kültürel yozlaşmaya biçimsel bir tepki niteliğinde başlamıştı. Her iki mimar yaptıkları eserlerle Ankara'da oluşan yeni kimliği şekillendiriyorlardı. Ancak bu akım yerini, o yılların geçerli uluslararası biçimleme yöntemlerine terk etmede geç kalmamıştır. Zira Cumhuriyet'in kurucuları, geçmişe gereğinden fazla dayanan bu akım yerine, ileriye dönük çağdaş çizimleri yeğlemişlerdi.

1940'larda dünya üzerinde büyümekte olan ulusçu akımlar, ülkelerin şanlı geçmişlerine, yüceltilen folkloruna ve genelde klasik formlara dönüşü körüklemekteydi. Dünyayı saran akımlardan etkilenecek Türkiye'nin de bu eğilime ayak uydurması fazla gecikmemiştir. Dolayısıyla ilk yılların radikal modernizminden bir kopma yaşanmıştır. 1934'te inşa edilmiş olan Sergi Evi'nin 1940'lı yıllarda Opera Evi'ne dönüştürülmesi, kimlik politikasının tek bir yapı üzerinde egzersiz edildiği çarpıcı bir örnektir. Yapının ilk hali, Sovyet Yapısalcılığı'nın izinde modernist bir çizgi sergilerken, dönüştürülmüş yapı, devrimci kimliğin çok değil onbeş yıl içinde evcilleştirilmesine tanıklık etmektedir. Yapı klasikleştirilmiş; kule ile yalın beyaz görünüm gitmiş, yerini göze aşına revaklar ve takılar almıştır (Balamir, 2003).

Aynı yıllarda İstanbul'daki mimarlık ve mühendislik okulları önemli bir düzeye gelmiş ve bu okullarda yetişen Türk mimarları, yabancı mimarlara karşı seslerini yükseltmeye başlamışlardı. Onlar önce uluslararası mimari çizgilerini geliştirmişler, daha sonra da geçmişe yönelerek, tarihi ve yöresel vurgulardan yararlanmışlardır. Bu şekilde ortaya çıkan İkinci Ulusal Mimarlık Akımının önde gelen mimarı ise, Sedat Hakkı Eldem'dir. Çizimlerinde eski Türk evlerinden yararlanmıştır. Bu yorum, Ankara'daki uluslararası biçimlemeye tepki olarak gelişmiş ve benzetmeye dayalı Birinci Ulusal Mimarlık akımından farklı bir tarz getirmiştir.

Eldem'in yaklaşımı, Anadolu yöre mimarlığının –ya da özelleşmiş bir durum olarak ahşap evin– modernist yapı adabına uyarlanmasından oluşmaktaydı. Klasik Osmanlı formlarının uyarlaması olan Birinci Ulusal Mimarlık Akımı gericilik olarak algılanırken, yöre mimarlığının uyarlamasına mimarlık tarihi ve eleştirisi daha toleranslı bakmıştır. Kültürel olarak yöre mimarisinin bir şansı, reddedilen 'egemen Osmanlı uygarlığı' karşısında kırılğan ve değişken kültürleri, masumiyeti ve arketip rasyonelliği idi. Bir diğer şansı ise, modernizmin unsurları ile savunulabilir oluşu idi. Hafif yapısı, sökülebilir sistemi ve odalara cömert bir biçimde gün ışığı sağlayan çok sayıda pencereye sahip cepheleriyle geleneksel ahşap ev, tam da Modern Akım'ın ideallerine uymuş oluyordu (Balamir, 2003).

Sedat Eldem'in Taşlık Kahvesi'nden hemen sonra modern mimarinin Türkiye'deki öncü örneklerinden İstanbul Hilton Projesi, mimari açıdan bir "kimlik sapması" şeklinde yorumlanmıştır. Hilton, popüler kültürün yeni odağı olarak her

alandayayılanAmerikanmodasınınmimarikarşılığıdıve imaettiğıanlamlar, mimari boyutundaoñünegeçmiştir.Hilton,bir zamanlar ‘Avrupa’nın hasta adamı’ olarak anılan Türkiye’nin, artık uluslararası ailenin sağlıklı, varlıklı ve çok ziyaret edilecek bir üyesi olma umudunu simgelemektedir (Balamir, 2003).

Şunu da belirtmek gerekir ki, Cumhuriyetin kurulmasından 1960’ lı yıllara kadar Türk mimarlığı ile kent arasında açık bir çelişki görölmemektedir. Cumhuriyetin amaçları doğrultusunda yaratılan batı değerlerine sahip toplum ile bu toplumun kenti (ve mimarlığı) uyumlu olarak yöresel özellikler bozulmadan sürdürölmüştür. Daha sonra ise, kentlerin hem geleneksel dokuları, hem de Cumhuriyetin ilk dönemlerinde oluşturulan çevreler bozulmuş, çirkinleşmiş ve sıradanlaşmıştır (Günay, 2005: 86–88).

1980’lerde ise, ölketekrarliberalleşme sürecine girmiş ve önceki devletçilik siyasaları eleştirilmiştir. 1930 ve 1940’lara damgasını vuran Keynesçi uygulamalar terk edilerek, pazar ekonomisi olarak adlandırılan Friedmancı iktisat teorisi devreye konulmuştur. Böylece tüketim toplumu desteklenmiş, bir anlamda kamu yararının ve ahlaki değerlerin önemi yadsınmıştır. Mimari açıdan ise hem Devlet, hem de rantadayalı gelişen sermaye birikimi yeni yorumları özendirmiş ve adı konulmasada Üçüncü Ulusal Mimarlık akımının temelleri atılmıştır. Bu ise, Yeni Yöreselcilik ve Tarihçi Postmodernizim olarak iki boyutlu ortaya çıkmıştır. Yeni Yöreselcilik, ölkenin yöresel mimarlık değerlerinden hareket etmiş ve bunu izleyen Tarihçi Postmodernizm ise, batı taklitçiliğine ve topluma yabancı yeni-klasik mimarlık akımına dayanmıştır (Günay, 2005: 64–68).

Günümüze gelindiğinde, emlak sermayesinin kentsel mekânın yeniden üretilmesinde devreye girmesi ve işlevlerin ayrılması ilkesinin terk edilerek ticaret, konut ve diğer ortak kullanımları bir arada tutan “kuleler” in yapımı, yeni mimari akım olarak kendini göstermiştir. Boğaziçi gibi dünyada tek olan bir doğal değer in çerperinde inşa edilen yüksek yapılar, tarihi binaların da görüntüsünü kirletmiş, kenti geçmişinden soyarak, yüksek bina yığının a dönüşürmüştür.

Halbuki, topluma özgü çağdaşın yaratılmasında, geçmişin yorumunun doğru yapılarak, eski kent dokuları ve mimari ürünlerin korunması önem kazanmaktadır. Toplumun tarih bilincinin varlığı ve güçlülüğü, kültürel nitelikteki nesnel ve tinsel verilerinin yaşatılmasına bağlıdır. Eski çevrenin bilinçsiz yok edilmesi, bu verileri ortadan kaldırdığı gibi topluma özgü çağdaş değerlerin oluşumuna da engel olmaktadır (Kuban, 2002: 91).

2. Sosyal Yaşama Etkileri

Korumanın önemli sonuçlarından birisi de sosyal etkileridir. Turizm yoluyla bu etkileşim açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunu olumlu ve olumsuz olarak görmek olasıdır. Olumludur, çünkü yerel halk, farklı kültürleri ve özellikleri tanımak olanağına kavuşmaktadır. Daha özgür, daha bağımsız düşünmekte ve “öteki” kavramıyla tanışmaktadır. Olumsuzdur, çünkü kendi geleneklerini ve yaşam öğelerini yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalabilmektedir. Ancak kültür turizminin sağladığı maddi getirinin bilincinde olarak, kültürel kimliğinden uzaklaşmanın bunu

geriye götüreceğini gözardı edemeyecektir. Daha açık anlatımla, kültürden uzaklaştıkça turizm ve gelirleri düşmüş olacaktır. Bu ise bir anlamda kültürel değerleri daha fazla sahiplenmeyi gerekli kılmaktadır.

Yabancı turizmin sosyal getirileri içinde, yöre insanının yabancı dile olan ilgisinin artması ve dilin daha çok kullanılması yoluyla öğrenilmesine katkı sağlayacağı da yer almaktadır. Avrupa'da değişik ana dillere sahip ülke yurttaşlarının, az gramer bilgisiyle çok sayıda dili konuşabilmelerinin önemli nedeni olarak, bu ülkeler arasındaki turizmin yoğunluğu gösterilmektedir. Liseyi hatta üniversiteyi bitiren bir Türk genci, daha iyi yabancı dil gramer bilgisine karşın, pratik yapma şansından uzak olduğu için konuşamamaktadır. Bu bakımdan aktif olarak başka ülkelere seyahat yapan - özellikle kültür amaçlı - kişiler ya da kültür turizmine ev sahipliği yapan yöre insanı, yabancı dili bilme olanağına sahip olabileceklerdir.

Kültür değerlerinin sosyal yaşama katkısı bağlamında dikkate alınması gereken bir husus da, kuşaklar arasındaki ilişkinin ve karşılıklı anlayışın yoğun şekilde kurulmasıdır. Değerlerine bağlı kişiler, o değerlerin yaratıcısı önceki atalarına daha bağlı, daha saygılı ve daha hoşgörülü olacaktır. Böyle bir tutum ise, aile ve çevre bağlarının güçlenmesi sonucunu doğuracaktır. Ailedeki çözülmenin birçok toplumsal sorunu beraberinde getirdiği bilinmektedir. Bu nedenle AB programları kapsamında, ailenin güçlendirilmesine yönelik birçok etkinlik ve proje uygulamaya konulmaktadır. Toplumu ayakta tutan önemli aktörlerden birisi, hiç kuşku yok ki en küçük sosyal birim olan ailedir. Ailenin, çağdaşlaşma düşüncesiyle zıtlık teşkil etmeyecek bir geleneksel tabana oturması, aile üyelerinin kültür bilincinin gelişmesiyle daha da güç kazanacaktır.

Kültür değerlerini benimseyen toplum katmanlarında daha az suç işlendiği ve o yörelerde daha az güvenlik sorunun olduğu da bir başka gerçektir. Özellikle tarihi doku çevresinde yer alan ve bu dokunun yaşatılarak işlev verildiği alanlarda kişiler, suç işlemeye yatkın olmamaktadır. Belki de bunun, ekonomik kazançla ilintisi vardır. Şöyle ki insanlar kültür turizmi yoluyla para kazandıkça daha iyi yaşama duygusuna sahip olmakta, dolayısıyla suça eğilimleri azalmaktadır.

Kısacası kültür zenginliğine dayanan turizmin gelişmesi, kentin sosyal dokusuna ve güvenlik sorununa doğrudan olumlu yansıyacak, ekonomik gelişmeden pay alan insanların suça itilmesi zorlaşacaktır. Böylece sorunlu sosyal alt gruplar yerini daha sorunsuz sosyal gruplara bırakacaktır.

Kentteki kültürel yaşam merkezlerinin iyi duruma getirilmesi, sosyal katmanlar arasındaki ayrışmanın da bir anlamda önüne geçecek ve bu gruplar bir arada yaşayabilecektir. Aksi taktirde eski yerleşim yerleri daha düşük sosyal sınıfların yaşam alanları olarak tanımlanacaktır. Farklı gelir grubu ve farklı standartlara sahip kişilerin ayrı mahallelerde kümelenmesi ise, toplumsal sorunları tetikleyecek ve alevlendirecektir. Mekânsal birliktelik kuşkusuz sosyal uyumu sağlamada temel bir işlev görecektir.

Bu nedenle korumanın her zaman maddi gelişme, büyüme, imar ve kullanma amaçlarına hizmet etmek zorunda olmadığını vurgulamak gerekir. Kültür ve doğa değerlerini korumak, maddi olmayan içerikleri de barındırabilir. Manevi değerlerin ölçülmesi de, korunması da güçtür ve korumanın özünü, ruhunu oluşturan bu

güçlüktür. Bu açıdan sadece elle tutulur kültür varlıklarının korunması anlayışından ziyade, tüm değerlerin korunmasına önem verilmelidir. Özetle bu zenginliği dikkatsiz ve saygısızca kullanarak, tahrip ederek, “yağmalayarak” zenginleşme yerine, bunları koruyarak sürdürülebilir sosyal kalkınma yoluyla refah toplumu olma anlayışının benimsenmesi gerekmektedir (Bademli, 2005: 11).

Özetlenecek olursa, kültür bir yönüyle farklılığı bir yönüyle de benzeşmeyi temsil etmektedir. Kültür, toplumsal gruplar arasındaki bölünmenin bir ürünü olup hem belli bir toplumsal grubu birarada tutmakta hem de onları diğerlerinden ayırıp kapalı bir hale getirmektedir. Çevredeki simgeler, semboller, göstergeler, kültürel varlıklar bu farklılığın ürünleridir. Uygarlıklar arasındaki kültürel zenginlikler ise, bu farklılığın sonucunda ortaya çıkmıştır.

3. Kent Ekonomisine Etkileri

Kültürel değerlerin kent ekonomisine olumlu etkisi, başta turizm yoluyla olacaktır. Kültür kaynaklı turizm, kentin ekonomisinin kuvvetlenmesine ve kent halkının refahına önemli katkı sağlayacaktır. Böylece kentin tarihi alanı bir prestij ve çekim/cazibe merkezi haline gelecektir.

Kentin finansman güçlüğü nedeniyle onarılamaz tarihi yapıları turizmden sağlanan gelirle restore edilecek, bu ise ilave insanın turizm amaçlı kente gelmesi sonucunu doğuracaktır. Bu kapsamda sağlanan gelir akılcı kullanılırsa, tarihi kentin sürekli olarak kendini yenilemesi ve diğer kültürel unsurlarla donatılması mümkün olacaktır. Keza kente ait olup, yitirmeye başlanılan hatta yitirilen el sanatları,

turistin ilgisiyle yeniden canlanacak, böylece emek-yoğun yapıya sahip bir üretim modeli içinde üretilen bu beceriler istihdama da olumlu katkı sağlayacaktır.

Daha açarsak, bir el dokuma ürünü bez, halı ya da kilim bundan beşyüz yıl önce metrekare olarak birim kişi tarafından ne kadar birim sürede dokunuyorsa, bugün de aynı birim kişi/zamanda dokunacaktır. Gelişmiş ya da gelişmekte olan tüm ülkelerin, en önemli sorunlarından biri olan işsizlik ile mücadelede güçlü bir etken olarak el sanatlarının geliştirilmesi, bu nedenle önem kazanmaktadır. Turizmin artması bir taraftan üretilen ürünlerin paraya dönüşmesini sağlarken, diğer taraftan bu el sanatlarının çeşitlenmesi sonucunu doğuracaktır.

Sanayi Devrimin gerçekleşmesinden önce, her yörenin kendine has el sanatları, ekonominin belli başlı unsurlarından birini oluşturuyordu. Bu daha çok, ham maddesini yöreden temin eden nitelikte idi. Örneğin; keten ekilen yerde ip ve urgancılık, ormancılık alanlarda ağaç oymacılık, şimşir ağacı olan yerlerde kaşık, tarak vs. yapımı gibi sanatlar yoğunlukta idi. Ama sonuçta her yöre insanının ticari ya da kullanım nitelikli bir sanatı biliyor olması gerçeği yansıtıyordu. Makineleşme ile ortadan kalkan bu kültürel uğraşlar, turizm yoluyla yeniden canlanabilecek, insanlar bir taraftan el sanatlarını üreterek kültürün yaşamasına destek verirken, diğer taraftan para kazanacaklardır.

Turizmin yararları yanında, olumsuz niteliklerini de gözardı etmemek gerektiği söylenebilir. Şöyle ki; turizm gibi rant getirisi yüksek olan bir sektör spekülâtif amaçlı eylemleri tetikleyebilecektir. Bu ise, tarihi dokuya zarar verici boyuta ulaşma riskini taşımaktadır. Bu durumda yerel yöneticilere büyük görev

düşmektedir. Turizmin parasal getirisini birincil amaç olarak görmeyip, kültürel değerlerin yaşatılmasının ve korunmasının bir sonucu olarak algılamaları gerekmektedir.

Daha açık deyişle, *önce kültür mü yoksa turizmin getirisi mi?* sorusuna verilecek yanıt, hep “birincisi” olmalıdır. Aksi taktirde turizmin sağladığı ekonomik rant, kültür değerlerinin önemini ikinci plana atacak ve belki de gözardı edecek bir noktaya kadar gelebilecektir. Bu ise, ikisi arasında var olması gereken olumlu bağı tersine çevirerek, birbirine zıt unsur haline getirecektir. Bu bakımdan kenti yönetenlerin, kısa vadeli getiriler yerine, uzun vadeli kazanımları kendi ilgi alanları içinde görmeleri ve ona uygun eylemde bulunmaları önerilmektedir.

III. Kentsel Gelişmenin Kültürel Değerlerin Korunmasına Etkileri

1. Kentleşmenin Niteliği ve Süreci

Tarihi süreç içerisinde Türklerin kurduğu ya da geliştirdiği kentlerde belli bir özgelik ve belirginlik göze çarpmaktadır. Diğer Türk Devletlerinde olduğu gibi Selçuklu ve Osmanlı’da da böyledir. Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ilk döneminde de buna özen gösterilmiştir. Konya, Erzurum, Sivas, Kayseri, gibi önemli Selçuklu kentlerine bakıldığında, Osmanlı Devletinin bu kentlerdeki Selçuklu kimliğini ikinci plana itecek yapılaşmadan uzak durduğu görülecektir. Oralardaki Osmanlı eserleri hiçbir şekilde Selçuklu dönemi yapıtlarını gölgeleyecek boyutta ve büyüklükte

olmamış ve önceki kültür mirası ile uyumlu olmayı gözönünde tutmuştur. Ama 19. yüzyıla gelindiğinde, bu korumacılık anlayışından uzaklaştığı ve kendi döneminin eserlerini bile yıkarak yapılaşmaya gidildiği görülecektir. Beşiktaş Sahil Sarayı ve Çinili Köşkünün yıkılarak yerine Dolmabahçe Sarayının yapılması buna örnektir.

Mimar Sinan'ın Bursa'da hiçbir eser yapmamış olması da, koruma düşünce ile ilintili görülmektedir. Kendisinin notlarının bulunduğu *Mühimme Defteri*'nde, Bursa'ya eser kazandırması yönünde Saray tarafından emir verildiğinin yazılı olmasına karşın, bunu gerçekleştirmekten kaçınmıştır. Bu yaklaşım "İmparatorluğun kuruluş döneminin havasını yansıtan Bursa'nın görünümünü bozmamak" niyetine bağlanmaktadır. Sinan'ın dokunmaya kıyamadığı *Yeşil Bursa*'nın son kırk yılda ne hale geldiği ise ortadadır.

Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren başta Ankara olmak üzere kentlerin düzenli gelişimine önem verilmiş, kentdaşlara kamu yararının önceliği benimsetilmeye çalışılmıştır. Değil sadece kent, köylerin bile planlı olması için düşünceler üretilmiştir. *İdeal Cumhuriyet Köyü* (1937) böyle bir düşüncenin ürünüdür. Ortadaki Anıt'ın etrafında halkalar halinde gelişecek alanda önce okul, okuma odası, otel, park ve çocuk bahçesi, tarım ve el sanatları müzesi, hamam gibi tüm köylülerin kullanımına sunulan mekânlar, daha sonra yeşil alanlarla iç içe yerleşim yerleri, son halkada ise üretime yönelik işletmeler (mandıra, değirmen, fabrika, fidanlık) bulunacaktır. Toplam 43 kamu kuruluşuna sahip olacak bir köy için bu planda her şey düşünülmüştür (İnan, 1972: 3). Ama ne yazık ki sonraki yıllarda ne kırsal alanda bu güzel planlar uygulamaya geçirilebilmiş, ne de kentler olası nüfus artışına ve akımına yönelik yeterli bir çalışma içinde olmuşlardır.

Sonunda 2. Dünya Savaşı ertesinde kentlerde sanayileşmenin gelişmesi ve tarım sektöründe makineleşmenin ortaya çıkardığı işgücü ile hızlanan köyden kente göç, kentleri hazırlıksız yakalayarak bir taraftan düzensiz gelişmenin yolunu açmış diğer taraftan ise kentlerde konut sorununu doğurarak bir anlamda kent yenilemenin temelini oluşturmuştur. Kente gelenlerin yerleşmeleri için planlı bir arsa ve konut politikası izlenememesi, çözümü olanaksız kılmıştır. Kırsal kesimin içinde bulunduğu toplumsal ve ekonomik koşulların elverişsizliği, toprak ve gelir dengesizliği, topraksız ve işsiz köylülerin tarımdan ve köyden kopmalarını hızlandırmıştır. Buna ulaşım ve iletişim olanaklarının eklenmesi ile göç ve onun doğurduğu sorunlar giderek artmıştır (Geray, 1999: 92)

Yasa koyucu aslında, sorunun ortaya çıkışını zamanında gözlemlemiş ve 1580 sayılı yasaya 1950 yılında 5656 sayılı yasayla yaptığı ekleme ile belediyeleri kent yenileme çerçevesinde arsa ve konut üretimi için esnek yetkilerle donatmıştır. Ama ne yazık ki ya belediyelerin yetersizliği ve beceriksizliği ya da özeysel yönetimin diğer konularda olduğu gibi, yerel yönetimleri güçlendirmemesi (hazine arazilerinin devri, yerel yönetimlerin mali özerkliğine engel olması vs.) gibi nedenlerle yasanın getirdiği düzenlemeler amaçlandığı gibi uygulanamamış, de facto çözüm, gecekondü olarak ortaya çıkmıştır. Kent merkezleri yağmalanmış, tarih-kültür varlığı devlet gücünün ilgisizliği ve bilinçsiz tutumuyla gözden çıkarılarak, paylaşımına konu edilmiştir.

Yoksul kesimlerin konut gereksinimini karşılamaktan ziyade, yüksek rant elde etmeye dönüşen gecekondü sürecini Fehmi Yavuz şöyle özetlemektedir:

“Gecekonduculuk başlangıçta çok masum ve tabi olan barınma ihtiyacından doğmuştur. Fakat zamanla bu işi bir kazanç, kâr ve rant vasıtası haline getiren bir zümre türemiştir. Bu kazancın, gecekondu için toprak sağlamak, inşaat ekipleri kurmak, malzeme temin etmek ve nakletmek gibi çeşitli yolları vardır.” (Yavuz, 1961: 45).

Gecekondulaşma ile kentlerde ortaya çıkan düzensiz yapılaşmalar daha sonra imar afları ile yasal hale getirilmiş, alt yapı ve tapu vs. gibi üst yapı hizmetleri, merkezi ve yerel yönetim birimlerince tamamlanmış, hatta bu süreç defalarca tekrarlanmıştır. Yaratılan *gecekondu-imar affı- çok katlı bina yapımı* sürecinde kentler, planlama disiplininin öngördüğü yaşanabilir, kimliğine ve tarihi dokusuna sahip çıkan kentleşme olgusundan uzaklaşmış ve kaotik bir yapının içine itilmiştir. Bunda önemli bir etken de kuşkusuz, kent taşınmazında süratli artan değer, kamu ya da toplum yerine spekülâtörlerin sahiplenmesidir. Kentlerin yoğunluğu hep teşvik edilmiş, bu yoğunluğu karşılayacak yeni kentsel dönüşüm alanları yerine, mevcut alanlarda ya yeşil alanlar ve kültürel dokular feda edilerek konut ve ticari parseller kazanılmış ya da mevcut konut alanlarında oturma ve kat yüksekliği katsayıları yükseltilerek kent merkezleri insan ve araç yoğunluğuna boğulmuştur. Üstelik bunun adı da “modern kentleşme” konulmuştur.

Kentsel topraklar üzerindeki vurgunculuk yani arsa spekülasyonu, bir yandan taşınmazların değerindeki artışın öbür yatırım araçlarının getirisinden daha çok olması nedeniyle birikimlerin arsa ve konuta yönelmesiyle beslenmiş, diğer yandan dar gelirli ve yoksul kesimin konut edinme bedelini yükselterek gelir dengesizliğini artırmıştır. Hiçbir emek harcamayı gerekli kılmayan, buna karşılık

vergilendirilmemiş yüksek kazanç sağlayan kentsel toprak vurgunculuğu aynı zamanda “etiksel erozyonu” da hızlandırmıştır. Bunlar yanında arsa spekülasyonu kentlerde plan kararlarının uygulanmasını güçleştirmiş, kentleşmenin denetimini olanaksız kılmış, alt yapı maliyetlerini artırmıştır (Keleş, Geray, Emre, Mengi, 1999: 44-48). Bütün bu olumsuzluklar, neden-sonuç ilişkisi bağlamında kentleşmenin niteliğini açık bir şekilde ortaya koymakta olup, süreç devam edegelmiştir.

Gelişmeler daha yakından izlendiğinde, 1948’de noter senediyle kat mülkiyetinin yolu açılmış, 1954 yılında ise, Tapu Yasasında yapılan değişiklikle kat mülkiyetinin yasalaşmasına kadar aynı olanağı tanıyan ve “kira evi” olarak adlandırılan apartmanlar ilk defa İstanbul’da yaygınlaşmaya başlamıştır.

Kat mülkiyetinin yasalaşmasıyla birlikte kent içinde izin verilen katların artırılması yönünde baskılar ortaya çıkmış, bu baskıların sonucunda, Ankara’da İmar İdare Heyeti, 1955 yılında Bina İrtifalarının (yükseklik) Tesbiti Kararnamesi’ni yürürlüğe koymuştur. 1961 yılında ise İmar İskan Bakanlığı’nın onayladığı yeni bölge kat düzeni ile Ankara Cebeci, Maltepe, Emek, Gaziosmanpaşa, Çankaya ve Etlik mahallelerinde yoğunluk 2,5 misli, Mebusevleri, Keçiören ve Bahçelievler’de ise 6 misli artırılmıştır. Böylece konut sorununun çözümüne katkı sağlayacağı varsayılarak uygulamaya konulan kat mülkiyeti düzenlemeleri, kentleri yaşanmaz hale getirmenin aracı olmuştur.

Yavuz’un şu sözleri dikkate değerdir: “1965 tarihli Kat Mülkiyeti Kanunu dış görünüşü ile konut sorununa çözüm getirmeyi amaçlar. Gerçekte ise bu kanun

taşınmaz mal fiyatının artmasına, boş arsalar ya da yıkılan küçük binaların yerine, yoğunluğu artıran ve çok katlı binaların yapılmasını hızlandırmıştır. Bütün bunlar yeşil alanın azalması, hava akımının güçlendirilmesi, artan otopark yeri gereksinmesinin karşılanamaması, kamu görevlerinin gerektiği gibi yapılamaması sonucunu da yaratıyor” (Yavuz, 1973: 205-210).

Böylece, Ankara Cumhuriyet’in ilk planlı kenti olma özelliğini yitirmiş, arsa ve yapı vurguncuların ile onların destekçilerinin çıkarlarına göre yapılaşmaya bırakılmış ve imarlı alanlarda oturanların oranı % 50 nin altına düşmüştür. Toplumsal donatı ve işgörlere ayrılan alanlar da gitgide daralmıştır (Geray, 2003: 9).

Önceleri ‘temelden satış’ ağırlıklı başlayıp daha sonra müşterinin tamamen anonimleştiği ‘yap-sat’ modeline geçilmesiyle, mimar-müşteri-müteahhit ilişkisi giderek kopmuştur. Apartman yapıları kat mülkiyeti yasasından önce, sahipleri için bir övünç kaynağı, mimarlar için de yeteneklerini göstermek için elverişli bir ortam oluşturmaktaydı. Anonimleşen müşteri, kalifiye olmayan müteahhit ve ruhsat teknisyenliğine indirgenmiş mimarlık hizmeti, yapı-yaşam kültürünü kökünden değiştirmiş ve adeta yok etmiştir (Balamir, 2003). Türkiye altmış yıllık süreçte, geleneksel ahşap ve taş konutlarını terk ederek apartmanlaşma yolunu seçmiş ve mimari niteliği olmayan tek düze kimliksiz yapılar ortaya koymuştur.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında bile, arsa spekülasyonu niyetleri gözden kaçmamaktadır. Nitekim 1933 Ağustos ayında kadro dergisinde yayınlanan ve Vedat Nedim Tör tarafından kaleme alınan “Şehirlerimizin Güzelliğini Zevksiz Ev

sahiplerinin Tecavüzünden Korumalıyız” başlıklı yazıda şöyle denilmektedir: “İstanbul’un son senelerdeki hummalı, adeta anormal inşaat temposundan doğan eserlere bakınca, sarf olunan bunca para ve emeklerin sanki bu güzelim şehri kasten çirkinleştirmek için kullandığı zannolunabilir... Çirkin bir bina yalnız sahibinin zevksizliğini ilanla kalmaz, aynı zamanda şehrin de güzelliğini lekeler: Şehirlerimizin güzelliğini zevksiz ev sahiplerinin tecavüzünden kurtarmalıyız” (Emiroğlu, Ünsal, 2006: 55).

Falih Rıfkı Atay’ın yaptığı spekülasyon hesabı ise son derece basittir: “Mesele basit değil midir? Bir dönüm içinde bir kır evi disiplinine göre bir metre arsa fiyatının bir lirada karar kıldığını düşünürseniz, aynı yerde bitişik ve dört katlı apartman sistemi bu fiyatı on liraya, yirmi liraya çıkarır. Müsaadeyi verenler spekülasyoncularla ortaklırlar. Onun için nerede arsacılar lehine bir plan değişikliği duyarsanız, hemen hırsızlığa hükmediniz. Ankara’da milyonlar çalınmıştır İstanbul’da milyonlar vurulmaktadır” (Atay, 1969: 428).

Sonraki dönemlerle kıyaslandığında belki de önemsiz olarak değerlendirilecek bu rant kaygılarının, kentleşme bağlamında düşün adamlarınca eleştirilmesi olumlu bir olgudur. Ne yazık ki gittikçe bu duyarlılık azalacak ve neredeyse tükenecektir. Yazar ve bilimciler de dahil, toplum olup biteni büyük oranda kanıksayacaktır.

Zeki Sayar, Arkitekt Dergisinde 1940’lı yıllarda, şunları kaleme almıştır: “...Betonarmeyi hiç lüzum olmadığı halde Anadolu’nun en küçük kasabalarına kadar, köy mekteplerine, evlere, belediye şubelerine vs. ye kadar soktuk; medeniyet

icabıdır diye fabrikalarımızda, imalathanelerimizde, en lüks seramik, vs. inşaatı tatbik ettik. Tek katlı evlerde bile betonarme döşemeleri kanunlar ile mecburi kıldık... Bizim kadar yerli malzeme ili kurulmuş zengin mimari örnekleri olan bir memlekette ahşap ve kâgir inşaat usullerini unutmak ve yerli malzemeyi ihmal etmek hiç de doğru değildir.” (Emiroğlu, Ünsal, 2006: 154–155).

Sonuçta, kentsel planlamada imarlı alanlar için sık aralıklarla uygulanan yoğunluk artırımı, geleneksel mimariyi olduğu kadar, erken modern konut örneklerini de ortadan silerek, yerlerini süfli bir pratiğe bırakmıştır. Anadolu şehirlerinin çoğu, 50’li yıllarda başlayıp 70’lerde ivme kazanan ve 80’lerin liberalizmiyle tırmanan bir süreçle, toplam yarım asırlık bir süre içinde, tarihi dokularını kaybetmiştir. Kentlerini 2. Dünya Savaşı’nın yıkımından korumayı başarabilen ülke, tarihi kentlerini kendi eliyle yok etmiştir (Balamir, 2003).

Antakya’da, Gaziantep’te ve daha nicelerinde yaşananlar üzücüdür:

“Antakya’da Roma Köprüsünü yıkan zihniyet, kentin taş kaplamalı sokaklarını asfaltla kaplamış tarihi yapılarda çok ciddi tahribatlar yapmıştır. Bu gerçekleri görmezden gelmek körlük olur. Üç semavi dinin yüzyıllar içinde yağurduğu ortak kentsel mimari kimliğinin korunması gerekliliği açıktır.” (Şentürk, 2001: 76–78).

“Antep’te yitirilmiş taraf görüyorum. Bu kadar sanayileşen, bu kadar büyüyen Antep, el kadar yeri kimlikleriyle onur duyacağı, içini dolduracağı ve farklı boyutta zenginliklerini taşıyacağı yeri anlamlı-anlamsız, planlı-plansız yıkamaz değiştiremez. O açıdan şimdi tek evlere razı olduk. Antep’linin komşuluk ilişkisi vardı, dayanışma ilişkisi vardı. O dayanışmadan doğan gücüyle Antep, Antep oldu. Paramparça bir Antep içinde bir sokağı dahi koruyamadık” (Sözen, 1999: 10–11).

Başkent Ankara’da Atatürk Bulvarı bile iki defa yıkılmış ve üç defa yapılmıştır. Önce üç katlı binalar yapılmış, onlar yıkılıp yedi katlılar onlar da yıkılarak on katlılar inşa edilmiştir. Son olarak tarihi Bulvar Palas da bu yıkımdan

kısmetini almıştır. Kentlerin tarihi dokularının yitirilmesi dalga dalga tüm Anadolu'ya yayılırken anıtsal yapılar da bundan payına düşeni almıştır. Trabzon'da Birinci Dünya Savaşının sonlarında yapılan tarihi Opera Binası (Sümer Sineması) bunlardan birisidir.

Ne yazık ki, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan önemli birçok bina da, daha sonra ortadan kaldırılmıştır. 1939 yılında inşa edilen Kayseri Hükümet Konağı 1990'larda yıkılarak yenisi yapılmıştır. Keza Zonguldak Hükümet Konağı, Çorum, Gaziantep, Sivas Vali Konakları (Rezidans), Elazığ Belediye Binası aynı kadere uğramış sayısız örneklerden birkaçıdır. Bunun yanında "artık ihtiyaca yetmiyor" anlayışıyla terk edilerek yeni yapılan estetikten yoksun binalara taşınan Vilayet Konaklarının sayısı da azımsanmayacak düzeydedir (Gaziantep, Samsun, Elazığ, Mardin, Kütahya vb.).

Gelinen süreçte, kentlerin yüzlerce yılda oluşmuş dengeleri altüst olmuş, geleneksel kent dokuları, neredeyse yokolmuştur. Özellikle büyük kentlerde 1980 sonrası sermaye birikim süreçlerinin kentsel taşınmazlara yönelmesi ve yüksek oranda rant beklentilerini karşılaması, etik değerler ile birlikte kültürel ve doğal varlıkları da tehdit etmiştir (Özden, 2005: 28). Tarihi çevrenin korunmasına yönelik önlemler, belirli kesimce kentsel rantı kısıtlayan absurd (anlamsız) kararlar olarak yansıtılmıştır. Çaba gösterilmeden elde edilen bu *kentsel rant* geliri, kentin tarihi yapısı yanında sosyal yapısını da bozmuş, ekonomik farklılıklar gittikçe belirginleşmiş, sosyal tabakalar arasındaki uçurum kapatılamaz hale gelmiştir.

Gerçekten, kentlerimizin tarihi, doğal, güzel duysal, fiziksel vb. değerlerine sahip çıkmak konusunda yurttaşların, kent yönetimlerinin (belediye) devlet ve siyaset kadrolarında görev alanların, her zaman duyarlı olduklarını ve kendilerinden beklenen sorumluluk duygusuyla davrandıklarını söylemek güç olmuştur. Kısa ve uzun erimli bireysel, ekonomik ve politik amaçların yönlendirmesi ve baskısı altında özel çıkarların toplumunkilere tercih edildiği gözlenmiştir (Mengi, Keleş, 2003: 13).

Yarım yüzyılı aşkın süredir yitirilen doğrular, tarih, dil, sanat, evrensel boyut içeren kültür aramaktadır. Toplumun kentlere yaklaşımı, nasıl bir “hemşehri”, nasıl bir “yurttaş”, nasıl bir “dünyalı” olduğunun göstergesi olup, 21. yüzyıl herkese ortak sorumluluklar yüklemekte ve gecikmeden somut uygulamalara geçme zorunluluğunu hissettirmektedir. Doğal-kültürel değerler birlikteliği, doğrularla-yeniliklerle donatılmış bireylerin yetiştirilmesinin ana kaynağını oluşturmakta ve tüm kurumların ortak bir amaç ve eylem birliği içinde buluşmasını gerektirmektedir. Bu ise, neyi, nerede, hangi kadro ve mali kaynakla sağlıklı gerçekleştirebileceğini bilen kararlı yöneticilerin/yönetimlerin varlığına bağlı bulunmaktadır (Sözen, 2002: 56–58).

Sonuçta, elle tutulur güzel bir tek kent dokusu üretilemeyerek, planlardaki amaç gerçekleştirilemedi. Başarısızlık açık şekilde ortada olup, vahşi ve umursamaz güçlerle karşı karşıya kalınmış oldu. Bu nedenle artık stratejik bir karar alınması zamanı gelmiştir (Cansever, 1999: 28).

2. Kentsel Yenileme ve Kentsel Dönüşüm

2.1. Kentsel Yenilemeden Kentsel Dönüşüme

Kentsel dönüşümü geniş anlamıyla “Değişime uğrayan bir kentsel bölgenin ekonomik, sosyal, fiziki ve çevresel sorunlarına kalıcı ve kapsamlı bir çözüm sağlayan plan ve eylem” olarak tanımlamak mümkündür. Kentsel dönüşüm farklı şekil ve türde ortaya çıkmaktadır. Örneğin; mevcut tarihi yapıların tümünden ortadan kaldırılarak yerlerine bulvarlar açılması, meydanlar yapılması da kentsel dönüşümdür, ama kötü bir şeklidir. İstanbul’daki 1940’lı yıllarda Vali ve Belediye Başkanı Lütfi Kırdar’ın, 1956-1960 arası Başbakan Adnan Menderes’in, 1983 yerel seçimlerinden sonra ise İstanbul Büyükşehir Belediyesinin imar hareketlerini bu kapsamda görmek gerekir.

1980’li yılların ikinci yarısından itibaren toplumsal sorunlara duyarlı, sorunların ekonomik ve sosyal kaynaklarına odaklanmış ılımlı müdahaleler içeren kentsel iyileştirme ve kentsel sağlıklaştırma yaklaşımları benimsenmiş ve yerel yönetim/Toplu Konut İdaresi/özel sektör ortaklığına dayalı kentsel yenileme ve geliştirme projeleri uygulamaya başlanmıştır (Yıldırım, 2006: 8–9). Ancak bu kapsamda yapılan tüm çalışmalarda tarihi dokunun önemsendiğini söylemek kolay değildir.

Tarihi kent dokusunun bir eylem bütünlüğüyle ve bütüncül yaklaşımla ele alınıp onarılıp, yeniden işlev verilmesi, ticari ve konut alanı olarak düzenlenmesi ve butik otel nitelikli konaklama ünitelerinin bu merkezde yoğunlaşmasını esas alan

kentsel yenileme uygulamalarını ise ayrı tutmak gerekir. Kastamonu Valiliğinin 1997–2003 yılları arasındaki çalışmaları, Antalya Büyükşehir Belediyesinin Kaleiçi bölgesi ve Beypazarı Belediyesinin çalışmaları buna verilecek en iyi örneklerdendir.

Hâlbuki postmodern anlayışta, kentin bir bütün olarak görülmesinden vazgeçilince kent, parçalı değişik öğelerin bir araya gelmesinden oluşan bir oluşum olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu durumda kapsamlı akılcı planlama anlayışının yerini değişik projelerden oluşan bir plan anlayışı almış ve kentsel tasarım projeleri ön plana çıkmıştır (Tekeli, 1999: 29–31).

Bununla birlikte, planlama ve uygulama sürecindeki üç değişkenin etkileşimi bilinmektedir. Bunlardan ilki, ülkede egemen olan populist siyaset yapma yöntemi ya da patron-adamı ilişkileri olup ikincisi, kentsel alanda ortaya çıkan rant ekonomisi ve son olarak kentli yurttaşın oluşamamasıdır (Tekeli, 2001: 46). Patron-adamı ilişkisi, kamunun denetlediği kaynakları siyasal bağlılık gösteren kişilere çıkar sağlayacak şekilde, yasal düzeni bozarak ya da yapılan eylemi yasal hale getirerek dağıtmaktadır.

Düşüncemize göre, ülkemizde, tarihi kentlerde dördüncü değişkeni de buna eklemek gerekir: Yerel halkın tarih ve kültürel değerler konusunda bilinç eksikliği. Bu dört değişkenin birlikte yaptığı olumsuz etki, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerdeki kent geri kalmışlığının açıklamasını yapmaya yetecektir.

Diğer taraftan, Türkiye’de mekânsal planlama, korumanın karşıtı olarak algılanmaktadır. Öncelikli amaç “gelişmek/büyümek, imar etmek, ne pahasına olursa

olsun kullanmak” olduğu için koruma düşüncesi bir sınırlayıcı bir engel olarak görülmektedir. Yani istenmeyen, önemi yadsınandır (Bademli, 2005: 10).

Kentsel dönüşümün ardında yer alan sosyal-ekonomik etkenlerin dışavurumu olarak, bazı fiziksel ve işlevsel yönleri değinilmesi yararlı olacaktır. Dönüşümüne konu olan alanları tanımlarken, büyük oranda bu alanların fiziksel, konumsal ve mekânsal karakteri dikkate alınmaktadır. Kent merkezi, tarihi alanlar, kent çevresi, gecekondu bölgeleri, afet riski altındaki alanlar ayrı ayrı dönüşmektedir. Konut alanlarının ticari ve karma kullanım alanlarına, tarihi konut dokusunun turizm amaçlı tesisleri dönüştürülmesinde ise işlev, belirleyici bir unsur olmaktadır (Yıldırım, 2006: 9).

İşte bu dönüşüm gerçekleşirken şehir plancılarının ve mimarların dikkate alması gereken husus, kentin tarih boyunca sahip olduğu anıtsal değerleri hiçbir rant ya da kazanç bağlamında gözden çıkarmaya yanaşmamaları olmalıdır. Burada kentin yerel yöneticilerine, özeysel hükümetin taşradaki temsilcilerine ve sivil toplum kuruluşlarına büyük görev düşmektedir. Kentin kaderi ne birkaç mimara ya da plancıya ne de bir belediye başkanına ya da imar komisyonu üyesi birkaç belediye meclisi üyesine terk edilemez. Daha da ileri giderek kent ne kent halkının ne de ülke insanındır, kent dünya insanındır.¹³

¹³ Almanya’nın Dresden kentinde 2. Dünya Savaşı sırasında bombalanan ve tamamen yıkılan Frauen Kirche (Kadınlar Klisesi) eski mimarisine göre tekrar yapılmış ve 2005 yılında hizmete açılmıştır. Yanındaki boş alandaki beş katlı yapının da bombardımanda yıkıldığı ve Dresden Belediye Meclisinde bu yapının “yıkıldığı andaki mimarisıyla mi, yoksa cam ve çelik ağırlıklı modern teknikle mi yapılması” konusunda tartışma yaşanmıştır. Bu tezin yazarı kenti ziyaret ettiği 2005 yılında Dresden Büyükşehir Belediye Başkanına Almanya’daki Türk Derneği (Türkische Gemeinde zu Berlin e.V) vasıtasıyla bir mektup yazarak bu binanın eski mimaride inşasının daha uygun olacağını bildirmiştir. Başkan iki sayfa yanıt göndererek, ilgiye teşekkür etmiş ve bölgenin mimari özelliklerini ve önemini anlatmıştır. Daha sonra binanın tarihi şekli ile tekrar yapılmasına karar verildiği öğrenilmiştir. Bu olay katılımcılığın boyutunu ve değerini açıkça ortaya koymaktadır.

Kentin varolan dokusunda yapılacak bilinçsiz bir değişim, geri getirilmesi mümkün olmayan yıkımı içerebilecektir. Bunun binlerce örneği kentlerimizde yaşanmıştır. Üstelik bu tahribatı yapanlar, iyi yönetici olarak değerlendirilmiş ve isimleri kamu alanlarına verilerek yaşatılmaya çalışılmıştır. Tarihi binaları yıkarak cadde ve bulvarlar açan yöneticilerin isimlerinin buralara verilmesi, örnek gösterilebilir. Bunların yanlışlığını anlamak ve anlatmak, herhalde düşünen ve algılayan yurttaşa düşmektedir. Gerek imar planlarının yapımındaki subjektif ve rantsal düşüncenin egemenliği, gerekse yapılan planların uygulanmasındaki denetim eksikliği, tarihi dokularda olumsuz anlamda kentsel dönüşüme uygun zemin hazırlamaktadır.

Diğer yandan, eskimiş ve gerçek işlevini yürütemez olmuş kent bölümlerinin yenilenme gerektiren kentsel yenileme denemelerinde Kuzey Amerika'nın izinden gidilerek var olan yapılar tümünden ortadan kaldırılmış ve yerlerine yenileri yapılmıştır. Hâlbuki gelişmekte olan ülke olarak Türkiye'de mevcut konut stokunun korunmasına titizlik gösterilmesi–bakımsız ve iyi durumda olmasa bile-daha iyi olacaktı (Keleş, 2006a: 738).

Her şeyden önce, karmaşık kentsel dinamikler kentsel dönüşümü zorunlu kılmaktadır. Kuşkusuz, bu dönüşüm ve yenileme çabalarında, eski hataların yinelenmemesi, başka bir anlatımla arsa ve bina spekülasyonu, mülk sahiplerine rant sağlama, kültürel ve çevresel değerleri göz ardı etme, insan ve araç yoğunluğuna mahkum olma gibi düşüncelerden uzak tutulması gerekmektedir. Kamu yararını gözeten, kişiler ya da kurumlar yerine toplumun çıkarını ön planda tutan, kentlerin de bir doluluk oranı olduğunu kabullenen ve onun ötesinde yapılaşmaya izin vermeyen

bir anlayışın egemen olması arzu edilendir. Kentleşme ve ona ilişkin uygulamalar sonucunda kentlerde oluşacak büyük rantsal değerleri kişiler yerine topluma kazandırmak, özeksel yönetimi, yerel yönetimlere yönelik mali transfer yükünden de önemli oranda kurtaracaktır (Keleş, 2006b: 458).

Kentsel dönüşüm eylemlerinin geliştirilmesine öncülük eden aktörler, önce kamu kurumları, sonra birey ve özel kuruluşlardır. Bu anlamda, Başkent yönetiminin kentsel dönüşüm sorunlarına belirli ilkeler doğrultusunda tutarlı ve kapsamlı bir tavır geliştirmesi gerekmektedir. Bu ilkeler, bütünleşik yaklaşım, stratejik planlama anlayışı, katılmalık, ‘sürdürülebilirlik’, ‘çok boyutluluk’, ‘olanaklara eşit erişim’, ‘yaşam kalitesinin artırılması’ gibi temel kavramlardır (Akkar, 2006: 36).

Bununla birlikte, kültüre değerlerine yönelik kentsel dönüşüm politika ve stratejilerine uygun bir kurumsal örgütlenmenin oluşturulması, projelerin başarısı için ön koşuldur. Başarılı görülen projelerin bazılarında, yeni kurumsal yapılanma ve örgütlenmelerin yaşama geçirildiği saptanmıştır. Ayrıca projelere müzakereci yöntemlerle özel ve kamu sektörünün, gönüllü kuruluşların ve farklı kesimlerin katılımının sağlanması başarı şansını artıracaktır (Akkar, 2006: 35).

Bunlara ilave olarak, planlama disiplinin öğelerine uygun, kültür değerlerinin kent yaşamına sağlayacağı katkının bilincinde, yetkin ve teknik uzman niteliğine sahip kişi ve örgütlerin düşünsel ve eylemsel katılımına açık bir süreç ile sonuca ulaşılabilecektir. Buna karşın halkın, sivil toplum örgütlerinin, meslek odalarının, yatay ve dikey kamu kurumlarının denetimine kapalı bir planlamanın ve

uygulamanın adı, kulağa hoş gelecek “dönüşüm” “gelişim” “yenileme” kavramlarını da içerse, beklentileri karşılamaktan uzak olacaktır.

Bütün bu nedenlerle, ülkemizde kültürel mirası korumaya ve yaşatmaya yönelik kentsel dönüşüm çabalarında, kamu kurumlarının, özel sektör ile gönüllü kuruluşların ve tüm paydaşların katılımıyla ortaklıkların kurulması önemli görülmektedir. Ayrıca, özeysel ve yerel yönetimlerin kentsel dönüşümde rol ve sorumluluklarının açık bir biçimde belirlenerek, eylem alanlarının planlanması gerekmektedir (Akkar, 2006: 36).

Kuşkusuz, gerek kültür olayı gerekse kentleşme belli bir gruba özgü kılınamayacak ya da belli bir kümenin tekelinde görülemeyecek kadar önemli olup, çok yönlü katılımı gerekli kılmaktadır. Bu nedenle kamunun tekeldi anlayışı yarar sağlamayacaktır. Bugüne kadar ki uygulamalar bunun göstergesidir. Kamu yönetimi yönlendirici, destekleyici ve denetleyici rolüne soyunmalıdır. Her şeyden önce halkın yani yönetilenlerin, yönetime (siyasi ve bürokratik düzeyde) olan güveninin sağlanması ya da var olan güven oranının artması önemlidir. Siyaset ve bürokrasi de ana hedefini bunu başarmaya yönlendirmelidir.

Kent halkının kentin yönetimine ilişkin aktif düşünmesi ve dünyadaki gelişmeleri izlemesi önem kazanmaktadır. Kentte, daha fazla otomobil kullanımını özendiren kavşak, ilave yol şeritleri, alt ve üst araç geçitleri, belki hizmete girdikleri yıl ya da izleyen birkaç yılda yarar sağlayabilecek, ancak çok sayıda yeni otomobilin hergün trafiğe çıktığı gerçeği karşısında, bir şey ifade etmeyecektir. Kentlerin geçmişten gelen, otomobili değil insanı ön planda tutan ve ona huzur veren

yapılanmaları alt-üst oldukça, bütün bu yanlış yatırımlar gelecekte nasıl giderilecektir. Kent merkezine daha çok otomobil yerine, kitle ulaşım araçlarıyla (metro, raylı sistem, otobüs vb) daha fazla insan taşımının önemi yadsınarak yapılan uygulamalar halk tarafından sorgulanmadıkça, bu bağlamda halkın yerindelik denetimi olmadıkça bir yap-boz izlencesi içinde sürüp gidecektir.

Kısacası, sağlanacak artı değeri öncelikle topluma ve kent halkına mal etmeyi öngören, tarihi ve doğal zenginliklerin yaşatılmasını ön planda tutan, kültürel ve toplumsal bilince sahip, çevresel değerleri ve yaşam kalitesini yükseltmeyi amaçlayan bir kentsel dönüşüm/kentsel yenileme anlayışı benimsenebilecektir. Gerçekten insanların yaşam kalitesinin yükseltilmesinde önemli bir rol oynayan eski ve tarihi yapıların korunması bağlamında kurumsallaşmalar gelişmekte ve bu kurumsal örgütlenmeler, kentsel dönüşüm baskıları karşısında geciktirici ya da durdurucu etki yapmaktadır.

Ancak, tarihi alanları salt koruma altına almak, dokunmaktan uzak tutmak, bu alanların zaman içinde harap olacak çöküntü bölgelerine dönüşmesine neden olabilecektir. Bu nedenle, fiziksel anlamda koruma düşüncesini, ekonomik olarak gerçekleştirilebilir kılmak gerekecektir. Bu da iki yolla olacaktır: Birincisi, yapıyı ya da eski yapı alanını koruyarak yeni bir işlev vermek ve bu yolla ekonomik yaşayabilirlik sağlamaktır. İkinci yol ise, mekansal yapıyı ve çevreyi koruyup soylulaştırma yoluyla, içinde yaşayan sosyal tabakayı değiştirmek ve yeni toplumsal sınıfın daha iyi olan olanakları kapsamında, korumayı sağlamaktır (Tekeli, 2006: 5–6).

Ülkemizde geleneksel dokunun yer aldığı eski mahalleler, bakımsızlık nedeniyle kiracılık oranının giderek yükseldiği ve düşük gelir gruplarının oturduğu yoksul yerleşme bölgelerine dönüşmektedir. Bu bölgelerde son yıllarda “kentsel dönüşüm projeleri” adı altında yapılan uygulamalarla, yaşanan sorunların aşılmasına çalışılmaktadır. Bu bağlamda kent yenileştirme ya da koruma projeleri biçiminde iki farklı uygulama ortaya çıkmaktadır: Birinci uygulama türünde; koruyarak geliştirmekten çok yeniden yapılandırma olarak nitelendirilen kentsel dönüşüm projeleri ile eski binaların ortadan kaldırılarak rant getirisi olan modern binaların yapımı söz konusudur. Burada, koruma bilincinden uzak, daha fazla yükseklik, daha yoğunluk ve küreselleşmenin gereği yeni işlevler verilmesi amaçlanmaktadır. Tüketim odaklı yeni iş alanları ve modern iş merkezleri eski dokunun alternatifi olarak yaygınlık kazanmaktadır. Bu tür dönüşüm sürecinde kentlerin özgün kimliklerinin son unsurları da yitirmekte ve kentliler yaşadıkları çevreye yabancılaşmaktadırlar.

Kültür değerlerine duyarlılık gösteren sınırlı sayıdaki koruma projelerine dayalı ikinci tür çalışmalarda ise; daha çok eski yapıların fiziksel görünümünün korunması ve çevrenin sağlıklılaştırılması öngörülmektedir. Uygulama sonunda genellikle yapıların işlevleri ve kullanıcıları değişmekte, daha kazanç getirici ticaret ve turizm amaçlı kullanımlar ön plana çıkmaktadır. Bir başka deyişle, mevcut kullanıcılar yöreden dışlanırken, bir soylulaştırma (gentrification) olgusu yaşanmaktadır. Böylece toplumsal boyutu da içerecek biçimde kurgulanmış bir koruma anlayışından çok, turistik “seyirlik mekânlar” ortaya çıkmaktadır (Kiper, 2004: 16).

Kentsel dönüşüm projeleri bağlamında “imar hakları transferi” gibi yenilikçi yaklaşımlar da uygulanabilecektir. Taşınmaz sahibinin kendi isteğiyle imar hakkını kullanmayıp bunu koruma alanı dışındaki bir uygulama bölgesinde kullanılmak üzere paraya çevirmesini kapsayan bu sistemde, taşınmaz ve finans sektörleri bir araya gelmektedir. Taşınmazın korunacağı bölge ile gelişecek bölgenin tasarımı (Gönderen bölge-Alan bölge), imar hakları, transfer sertifikası başlıca unsurlar olup, yerel yönetim birimi ile mülk sahibi arasındaki pazarlıkla uygulanabilecektir (Göksu, 2005: 100-104).

Son olarak, sınıflandırma yaparak dönüşüme konu olacak kentsel koruma alanlarını üçe ayırmak mümkündür (Özden, 2006:112): Birincisi, fiziksel açıdan eskimiş, ama sosyo-ekonomik canlılığını sürdüren alanlar olup bu canlılığın sürmesi ya bu alanda yaşayan yerel sakinlerle ya da dışarıdan gelen kullanıcılarla olabilecektir. Bu alanlarda süregelen sosyo-ekonomik canlılık, kuşkusuz alandaki kültürel mirasın korunmasında ve sürdürülebilirliğinde bir olumlu unsur olarak değerlendirilebilecektir.

İkincisi, fiziksel açıdan eskimiş olmakla birlikte, sosyo-ekonomik hayatın sönük olduğu alanlar olup, her iki yönden en zorlu alanlardır. Yeni bir ekonomik ve kültürel girdinin öngörülmesi ve bu anlamda alana yönelik yeni bir işlevin, kültürel değerlere verilecek önemle birlikte ele alınması yararlı olacaktır.

Üçüncüsü, fiziksel açıdan yenilenmiş ama sosyo-ekonomik anlamda canlılığın olmadığı, kullanıcıları ya da sakinlerince benimsenmeyerek terk edilmiş alanlar söz konusudur ki bu da müdahalenin başarısızlığını gösterecektir. En büyük

sorun da burada ortaya çıkmaktadır. Çünkü insan unsurlarıyla yaşatılmayan kentsel alanların, bir süre sonra yeniden çöküntü alanlarına dönüşmesi riski var olacaktır.

Her üç durum, kültürel ve kentsel açıdan irdelendiğinde girişimi gerekli kılmaktadır. Gözden uzak tutulmaması gereken husus, fiziksel ve sosyo-ekonomik içerikli eylemlerin kültürel değerler boyutunda ele alınması ve ona aykırılık oluşturmamasıdır. Ayrıca kentsel gelişmedeki yenilemenin rolünün iyi biçimlenmesi ve tutarlı olması koşulu unutulmamalıdır.

2.2. Kentsel Yenileme ve Kentsel Dönüşüm Konusundaki Yasal Yenilikler

Kentsel yenileme ve dönüşüm konusundaki yeni yasal düzenlemelere değinmekte yarar görülmektedir. Ülkemizdeki çarpık ve düzensiz kentleşme olgusu karşısında kentsel dönüşüm ve kentsel yenileme düzenlemelerinin mevzuatımızda yer alması önemli bir gelişmedir.

5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Yasası.

5.7.2005 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan ve kentsel yenileme alanında önemli düzenlemeler içeren bu yasanın amacı, sit alanları ile koruma alanlarının yeniden inşa ve restore edilmesi, buralarda konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulması, doğal afet risklerine karşı önlemler alınması ile kültür varlıklarının yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılmasıdır.

Yenileme alanlarının belirlenmesi, belediye meclisinin kararı ve Bakanlar Kurulunun izni ile (Büyükşehir Belediyelerince yürütülecekler hariç) gerçekleşmekte, uygulama bir program kapsamında aşama aşama projelendirilebilmektedir. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından olumlu karar alınmasından sonra kamulaştırmaya ve uygulamaya başlanabilecektir. Kent yenileme çalışması kapsamında, belediyeler ve onların yetki alanı dışında il özel idarelerince, ya doğrudan ya da kamu veya özel kurumlarına ya da Toplu Konut İdaresine, yenileme projeleri hazırlatılabilecektir.

Yenileme alanı içinde parsel sahibi, belediyece kabul edilen projeye bağlı kalmak ve il özel idaresi veya belediyece belirlenecek amaca uygun kullanmak koşuluyla, kendi binasını onarabilecektir. Ancak bu durumda uygulamanın, projeyle eş zamanlı olarak başlatılması ve tamamlanması esastır. Uygulama esnasında her türlü denetim ve izleme işlemleri, ilgili il özel idaresi ve belediyece yapılacak veya uzman ekiplere yaptırılacaktır. Yenileme alanlarındaki uygulamalar her türlü vergi, resim, harç ve ücretten bağıştır. Yenileme projelerini onaylamak üzere, gerektiği sayıda Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu oluşturulabilecektir.

Yenileme alanlarındaki her türlü mal ve hizmet alımları ile yapım işleri, Kamu İhale Yasasına tabi olmayıp yetkili yerel birimlerin meclislerinin kabul edecekleri esas ve usullere göre yürütülecektir. Ancak ihaleleri üstlenecek kişi veya kuruluşların teknik ve mali yeterliğe sahip olması gerekmektedir. Görüşümüze göre İhale Yasası kapsamı dışında tutulması, olumlu bir durum olmakla birlikte, ilgili meclis tarafından çıkarılacak ihale yönetmeliği ya da yönergesinde, objektif ve

yeterli firmalara aynı şansı tanıyan hükümlerin yer alması, doğru olanıdır. Daha doğru olanı ise il özel idaresi ya da belediye bünyesinde tıpkı “uygulama birimi” gibi “proje ve restorasyon birimi”nin oluşturulmasıdır. İdarenin kendi bünyesinde ya da işletme/şirket statüsünde kurulacak bu merkez, daha etkin, daha süratli ve daha maliyeti düşük bir yapılanma sergileyecektir.

İl özel idaresi ve belediye, bu alanlardaki taşınmazlar üzerinde her türlü yapılaşma, kullanım ve işletme konularında, proje tamamlanıncaya kadar geçici kısıtlamalar getirilebilecektir. Yapıların boşaltılması, yıkımı ve kamulaştırılmasında anlaşma yolu öngörülmekle birlikte anlaşma sağlanamazsa, gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerinin mülkiyetinde bulunan taşınmazlar, il özel idaresi veya belediye tarafından kamulaştırılabilecektir.

Yenileme alanı içerisinde kalan Hazineye ait taşınmazlar, başka bir işleme gerek kalmaksızın projeyi yürüten il özel idaresine veya belediyeye bedelsiz devredebilecek, ancak satış ve gelir getirici bir işe dönüştürüldüğünde, proje ve uygulama giderleri çıktıktan sonraki gelirin yüzde yirmibeşi Hazineye devredilecektir.

Yasanın getirdiği önemli bir düzenleme de, kamu kurumlarının ellerinde bulunan tarihi eser niteliğini haiz binaların, eğitim, sağlık, kültür ve sosyal amaçlı kullanılmak ve tarihi özelliklerine uygun restore edilmek üzere kamu yararına çalışan dernek, vakıf, meslek kuruluşu, üniversite diğer kamu kurumu ile gerçek ve özel hukuk tüzel kişilere tahsis edilebileceğidir. Bu durumda binanın mülkiyeti, ilgili

kurumda kalarak, devredilecek kurum ya da kuruluşa bina üzerinde sınırlı aynı hak tesis edilecektir.

Yukarıda da açıklandığı üzere, yasa çıkarılması gecikmiş olmakla birlikte önemli hükümler getirmiştir. Yasanın eleştirilecek bir yönü il özel idarelerini belediyelerin sorumluluk alanı dışında yetkili kılmasıdır. Bir belediye kentin tarihi değerlerine yabancı kalıyorsa, kültürel değerlerin kentleşmeye olumlu etkilerini görmezden geliyorsa, il özel idaresinin yasa tarafından konudan uzak tutulması doğru görülmemektedir. Yasanın diğer tenkit edilecek hususu ise, koruma terminolojisindeki eksiklik ve tutarsızlıkları ile yöntemlerin belirsizliği, sayılabilir. Ama her şeye karşın bu yasa, kültürel değerlerin kentsel gelişime katkısında olumlu sonuçlar doğuracaktır. Yeter ki yerel yöneticiler yeterli bilince sahip olsunlar.

Yasadaki bazı belirsizlikler 14.12.2005 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan, Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği ile giderilmiştir. Yönetmelik, il özel idareleri ve belediyelerce oluşturulacak yenileme alanlarının belirlenmesine, teknik altyapı ile yapısal standartların ve projelerinin oluşturulmasına, uygulama, örgütlenme, yönetim, denetim, katılım ve kullanımına ilişkin yöntem ve kuralları kapsamaktadır.

Gerek yasa gerekse yönetmelik hükümleri, yenileme projeleri ile “koruma amaçlı imar planı” arasında bir ilinti kurmamış, belki de bundan özellikle kaçınmıştır. Olumlu açıdan bakıldığında koruma amaçlı imar planının mevcut olmaması durumunda bunun gecikmeye neden olabileceği savı ileri sürülebilecektir.

Var olsa bile koruma amaçlı imar planının yanlışlıklarının da olabileceği, bir başka tez olarak belirtilebilir. Ancak planlama anlayışında, alt ve üst plan disiplinlerinin varlığı ve birbirlerine uyumu, aranan ve gerekli olan bur kuraldır. Bu bakımdan giderilmesi gereken bir eksiklik olarak görülmektedir.

Yönetmelik (m.5), yenileme projelerinin hazırlık ve uygulama sürecini yürütmek, yönlendirmek, denetim ve koordinasyonunun sağlamak amacıyla bir uygulama biriminin oluşturulmasını öngörmüştür. Yetkili idare, yenileme alanı içinde kalan taşınmaz sahiplerini ve bölge halkını uygulama konusunda bilgilendirmek üzere bir araya getirebilecek ve gerektiğinde üniversite, meslek kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, kamu kurumları ve muhtarlarla danışma toplantıları yapabilecektir (m.7). Katılımcılık açısından önemli olan bu düzenlemenin daha formel ve kurumsal şekle dönüştürülmemesi, etkinliği açısından zayıflık yaratacaktır.

Ayrıca, yenileme kararları yetkili meclis üye tam sayısının salt çoğunluğu ile alınacaktır. Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisindeki ilçe ve ilk kademe belediye meclislerince alınan kararlar, büyükşehir belediye meclisince onaylanacaktır.(m.10) Yetkili yönetimlerin kesinleşen kararları İçişleri Bakanlığı yoluyla, Bakanlar Kurulu tarafından onaylanacak ve Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girecektir. Uygulama en geç bir yıl içinde başlatılacaktır. (m.11).

Yenileme alanına ilişkin işlerin daha süratli yürütülmesi amacıyla, ki bu da koruma kurullarının hantallığını ve verimsizliğini kabullenmek demektir, yetki ve sorumlulukları yenileme alanları ile sınırlı olmak üzere, gerektiği kadar koruma

bölge kurulu oluşturulabilecektir (m.12,13) . Ayrıca uygulama bir bütün halinde yapılabileceği gibi, aşamalar halinde de gerçekleştirilebilecektir (m.14). Yerel yönetimler tarafından yapılan veya yaptırılan yenileme avan projesi, koruma bölge kurulu kararının sonrasında il genel meclisi veya belediye meclisi/büyükşehir belediye meclisi üye tam sayısının salt çoğunluğu kararı ile; il özel idarelerinde valinin, belediyelerde belediye başkanı/büyükşehir belediye başkanının onayı ile yürürlüğe girecektir (m.17). Bunlar yanında, yenileme alanlarında uygulanacak projelerin kamulaştırma plan, proje ve yapım işlerinde kullanılmak üzere, 2863 sayılı Yasanın öngördüğü katkı payından belediyelere yardım yapılabilecektir.

Uygulama esnasında her türlü kontrol, denetim ve izleme işlerinin ilgili yerel yönetim biriminin bizzat kendisi tarafından veya uzman kamu ve özel kişi ya da kuruluşlar aracılığıyla yapılabileceği belirtilmiştir (m.31). Bu denetimin özel kişi ve kuruluşlara yaptırılması sakınca doğurabilecek ve bu tür denetimin ilgili idare tarafından tekrar bir denetimden geçirilmesi zorunluluğu ortaya çıkabilecektir. Benzer olayda, “Yeminli Serbest Mimarlık ve Mühendislik Büroları”nın kurulmasını öngören 3194 sayılı İmar Yasasının 24. maddesi, Anayasa Mahkemesinin 11.12.1986 tarih ve E.1985/11, K.1986/29 sayılı kararı ile iptal edilerek yürürlükten kaldırılmıştır. Dolayısıyla aynı kapsamda olan benzeri yetkilendirmelerin sorunlu olabileceği gözden uzak tutulmamalıdır.

Diğer taraftan, gerek yasada gerekse yönetmelikte, yenileme alanının belirlenmesinde dikkate alınacak ölçütler, koruma bilimi bakımından belirsiz düzeydedir (Yıldırım, 2006: 20). Böyle bir belirsizlik iyi niyetle getirilen bir düzenlemeyi kötüye kullanmaya yol açabilecektir. Ancak yenileme alanının, kültür

ve tabiat varlıklarını koruma kurullarınca tescil ve ilan edilen sit alanı ile bu bölgelere ait koruma alanları içinde yer almasının gerekliliği, büyük oranda kuşkuları azaltmaktadır.

Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü verilerine göre 5366 sayılı Yasanın yürürlüğe girdiği 7.5.2005 tarihinden Ağustos 2007'ye kadar çeşitli tarihlerde yenileme alanı ilan edilen yerler, şu belediyelerin sınırları içindedir. Ankara Büyükşehir Belediyesi (Ankara Kalesi ve Çevresi), Samsun Büyükşehir Belediyesi, Çanakkale, Karaman ve Kütahya il belediyeleri, Beyoğlu, Eminönü, Fatih, Tuzla ve Zeytinburnu Büyükşehir ilçe belediyeleri.

5393 Sayılı Belediye Yasası'nın 73. Maddesi ile Getirilen Düzenleme.

Kentsel dönüşüme ilişkin bir diğer yasal düzenleme ise, 13.7.2005 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 5393 sayılı Belediye Yasasının 73. maddesinde yer almıştır. Buna göre, belediye eskiyen kent bölümlerini yeniden inşa ve restore etmek, sanayi ve ticaret alanları, teknoloji parkları ve sosyal donatılar oluşturmak, deprem riskine karşı önlemler almak veya kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulayabilecektir. Bu projelere konu olacak alanlar, meclis üye tam sayısının salt çoğunluğu ile karar altına alınabilecektir.

Bir yerin kentsel dönüşüm gelişim proje alanı olarak belirlenebilmesi için, o yerin belediye veya imar alanı sınırları içerisinde bulunması ve en az ellibin metrekare olması, ön koşuldur. Yasaya göre, kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanlarında bulunan yapıların boşaltılması, yıkımı ve kamulaştırılmasında anlaşma

yolu tercih edilecektir. Taşınmaz sahipleri tarafından proje kapsamında açılacak davalar, mahkemeler tarafından öncelikle görüşülüp karara bağlanacaktır.

5014 Sayılı Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Yasası.

2004 yılında yürürlüğe giren 5104 sayılı Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Yasasının amacı, fiziksel durumun ve çevre görüntüsünün geliştirilmesi, güzelleştirilmesi ve daha sağlıklı bir yerleşim düzeni sağlanması ile kentsel yaşam düzeyinin yükseltilmesi, olarak ifade edilmiştir. Böyle bir amaç, sadece fiziksel bir dönüşümü öngörerek ekonomik ve toplumsal boyutları ihmal etmekle kalmamış, aynı zamanda parçacıl yaklaşımların da önünü açmıştır (Uzun, 2006: 51).

Kültür değerlerinin kazanımı ilgili olmayan bu Yasa ile, Esenboğa havalimanından Çankaya Köşküne kadar ki “Protokol Yolu” olarak adlandırılan görünüm bölgesinin gecekondularından arındırılarak, daha modern ve düzenli, ancak bir o kadar yoğunluklu bir yerleşke yaratılması, düşünülmektedir.

Kentsel Dönüşüme İlişkin Yasa Tasarısı

Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca hazırlanarak Bakanlar Kurulunda görüşülen ve 22.6.2006 tarihinde TBMM’ye gönderilen “ Dönüşüm Alanları Hakkında Kanun Tasarısı”na göre, fiziki mekânın güvenli, nitelikli ve yaşanabilir kılınması için afet riski taşıyan alanların, köhneme alanlarının, korunması gerekli

doğal, tarihi ve kültürel çevre alanlarının toplum yararına ve dönüşüm plan ve projeleri kapsamında tasfiye, yenileme ve iyileştirmeye tabi tutulması amaçlanmaktadır. 5393 sayılı Belediye Yasasının 73. maddesine paralel olarak dönüşüm alanının en az beş hektar olması zorunluluğu getirilerek, yönetime dönüşüm amaçlı imar ve parselasyon planlarını en geç üç yılda kesinleştirme yükümlülüğünü vermiştir.

Tasarıda, dönüşüm alanı sınırları içerisinde 12.10.2004 tarihinden önce yapıldığını belgeleyen gecekondular ve ruhsatsız yapı sahipleri ile bu yapılarda ikamet edenlere, bedelini en fazla yirmi yılda borçlandırmak suretiyle yapılacak sosyal konutlardan verilmesi hususu yer almıştır. Bu hükmün bir anlamda af niteliğinde olduğu belirgindir. Gecekondu barınma amaçlı olmayıp büyük kentlerde rant getirici bir rol oynadığı ve ayrıca 1984 yılında yürürlüğe giren 2981 sayılı “İmar ve Gecekondular Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler ve 6785 sayılı İmar Kanunu’nun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun” un getirdiği af ile kentlerde yaratılan olumsuzluk göz önüne alındığında, bu düzenleme eleştiriye açıktır.

Kentsel gelişmenin önemli bir ögesi olarak görülen dönüşüm alanlarının belirlenmesi, bu alanlardaki planlama, yapılaşma ve uygulamaların yasal temele kavuşturulması kuşkusuz, 5366 sayılı Yasa ve 5393 sayılı Belediye Yasasının 73. maddesindeki düzenlemeler olmasına karşın bir eksikliği giderecektir. Ancak bu tür yasaların daha geniş boyutta tartışılması ve olumlu katkıların dikkate alınması, uygulamadaki etkinliğini artıracaktır.

2.3. Kentsel Dönüşüm Konusunda Ankara'daki Uygulamalar

Kentsel dönüşüm konusunda Ankara'da ortaya çıkan ilk örnek, 1980'li yılların ikinci yarısında Ulus Tarihi Kent Merkezi'nin yarışmaya açılarak projelendirilmesidir. Diğer taraftan 1989 yılında yerel yönetim seçimlerinde göreve gelen Ankara Büyükşehir Belediyesi yönetimi, Dikmen ve Portakal Çiçeği Vadisi projeleriyle kentsel dönüşüm alanında ciddi çalışmalar başlatmıştır.

Yeni bir proje Ankara Büyükşehir Belediye Meclisinin 14.1.2005 tarih ve 210 sayılı kararı ile Ulus Tarihi Kent Merkezi Yenileme Alanının belirlenerek İçişleri Bakanlığına gönderilmesidir. Bu meclis kararında, ilk sit kararının alındığı 1980 yılından beri Ulus semtinde köklü değişim sağlanamadığı belirtilerek, mevcut dokudaki yapıların yıkılmaya, yıpranmaya yüz tuttuğu, semtin mezbelelik bir görünüm kazandığı, bu nedenle hızlı, hayata geçirilebilecek güncelleştirilmiş yeni bir “Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Proje Alanı” oluşturma gereksiniminin ortaya çıktığı, dile getirilmiştir. Ayrıca Ankara Büyükşehir Belediye Meclisi kararında, Belediye Yasasının 73. maddesinin verdiği yetkiye dayanarak Ulus Tarihi Kent Merkezi Yenileme Alanı sınırları içinde kalan tüm mevcut planların iptali öngörülmüştür.

Yenileme alanında mevcut belediye ana binası da dahil tarihi nitelikteki (tescil kararı olmasa da) bazı binaların yıkılarak yerlerine, yeşil alan, otopark ve iş merkezi yapılmasını öneren bu yenileme projesine başta Mimarlar Odası olmak üzere bir çok örgüt tepki göstermiştir. Yıkılacağı söylenen Cumhuriyet dönemi yapılarından yedi ana yapının kültür varlığı olarak tescil edilmesi talebiyle Mimarlar

Odası Ankara Şubesi, 13.1.2005 tarihinde Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Korumu Kuruluna başvurmuştur.

Diğer taraftan Ulus Tarihi Kent Merkezi Yenileme Projesi bitişiğinde yer alan Atatürk Kültür Merkezi (AKM) alanının kullanımı da, irdelenmesi gereken önemli bir konudur. AKM alanının kullanımı, 2302 sayılı Yasa ile saptanmış olup bu alanda, Milli Mücadele tarihini, Türk halk kültürünü ve sanatını tanıtan kullanımlar ve Sayın Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında oluşan Milli Komitenin belirleyeceği tesisler bulunabilecektir. Milli Komite'nin 9.12.2004 tarihli toplantısında, alanla ilgili projenin plan ve maketleriyle birlikte yapımı için, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığına ortaklaşa yetki verilmiştir.

Ancak Mimarlar Odası Cumhurbaşkanı'na bir mektup göndererek alanın planlama içinin Büyükşehir Belediyesine devrine ilişkin endişelerini iletmiştir. Bunun  zerine, konu tekrar Milli Komite'de g r ş lm ş ve teknik bir alt komite kurulmuştur. Alt komitenin çalışmaları sonucunda belediye önerisini geri çekmiştir (Ulusoy, Turan, Yıldıırım, 2005: 40–47). Sanat yapıları açısından fakir Ankara, halen Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılanlarla yetinmektedir. Birçok kültür etkinliğine evsahipliği yapabilecek binalarla donatılması gereken bu alanın bir bölümü Adliye Sarayı ve ek Adliye Binasına tahsis edilirken, kalan bölümü de yıllarca boş tutularak hizmete dönüştürülememektedir.

3.Kentsel Gelişmenin Yönetsel Boyutu

Kentsel gelişmenin yönetsel boyutunda en önemli unsur planlamadır. Dolayısıyla bu alt bölümde planlama ile kentsel gelişme arasındaki ilişki, planlamanın yasal boyutu ve planlama yetkisini kullanan kurumlar ele alınacaktır.

3.1. Kentsel Gelişme ve Planlama İlişkisi

Ülkemizde elli yılı aşkın süredir kent planları yapılmakta olup, bunlar kendilerinden beklenen düzenli gelişimi sağlayamamışlardır. Kentsel gelişme daha önde gitmekte, imar planlarıyla kentlere getirilmek istenen düzen ve şekil uygulanamamaktadır. Uzun vadeli ve geniş alanları kapsayan planlar yerine, belirli dönemleri ve bölgeleri kapsayan uygulama kabiliyeti yüksek planları yapmak, belki daha etkinlik sağlayacaktır. Bu nedenle süreç anlamındaki planlama yaklaşımının Türkiye’de egemen olması, hızla gerçekleştirilecek gerçekçi eylem izlencelerini ortaya çıkaracaktır. Üstelik böyle bir planlama anlayışında plan, yalnız fiziksel bir çerçeve olmakla kalmayıp, aynı zamanda toplumsal gelişmenin her yönüne uygulanabilen bir araç niteliğini de alacaktır (Keleş, 2006a: 162).

Süreç esasına dayalı planlama anlayışının, kentin tarihi dokusuna zarar verebileceği iddia edilebilecektir. Çünkü bu tür planlamada, kentin devingenliğine bağlı olarak etkilenme daha büyük boyuttadır. Ancak şunu anımsatmak gerekir ki, eski kent merkezlerine ilişkin imar planlarının bu kapsamda ve dönemler itibariyle değiştirilmesi söz konusu değildir. Burada öngörülen, bu bölgelere yapılacak baskıyı

ortadan kaldırmak için kentin diğer yerleşim ve gelişim alanlarındaki tasarım ve planlama fonksiyonunu etkin hale getirmektir. Çevre kuşakta başarılabacak çözümler, hiç kuşku yok ki tarihi kent bölgelerini daha güvenceli ve korunaklı duruma getirecektir.

Günümüzde egemen olan toplumsal devlet anlayışı, hukuk devleti anlayışının ilerisinde toplumu oluşturan bireyler, toplumsal sınıflar ve coğrafi bölgeler arasında daha adaletli bir gelir dağılımı sağlamak yanında, artan gönençten eşitlikli bir paylaşım amacını da gütmektedir. Bunun ötesinde toplumsal devlet, bireyi insan onuruna yaraşır bir yaşam kalitesine kavuşturacak uygarlık ve kültür hizmetleri ile tanıştırmak görevini de üstlenmektedir. Tarihi süreç içinde kent planlaması, yukarıda belirtilen toplumsal devletin amaçlarına uygun ereklerle birlikte hareket etmiştir. Gerçekten kent planlamasıyla insanların mutlu ve huzurlu yaşamını olanaklı kılacak bir yerleşim düzeni getirilmek istenmektedir (Keleş, 2006a: 189–190).

İnsanların yaşadıkları kentte mutlu olmaları, yaşamlarının kolaylığına, ekonomikliğine, boş zaman aktivitelerinin elverişliliğine ve kültürel mutluluk duymalarına bağlıdır. Nasıl ki işyerine giderken kullanacağı ulaşım aracının niteliği ve trafikte zaman kaybı yaratmaması birey için önemli ise, kentinin yeşil alanlara ve kültür mekânlarına sahip olması da yaşamdan zevk almasını sağlayan etkenlerdir. Dolayısıyla toplumsal devlet anlayışındaki bir kent planlaması, toplumun sahip olduğu değerleri bir kültür gönenci olarak görüp, onların yaşamasına ve korunmasına yönelik önlemleri alması beklenmektedir.

Belirtilmesi gereken bir diğ er konu da, ülkemizdeki koruma planlamasının diğ er mek ansal planlamalarda olduğu gibi “pasif planlama” oluşudur. Yani sadece hedefi gösteren, ancak hedefe nasıl ulaşılacağını anlatmayan planlama anlayışı egemendir. Yönetimlerin hedeflere ulaşma bağlamında izleyeceği siyasalar ile stratejilere açıklık getirilmemektedir. Hâlbuki planların sonuçlar yanında süreçleri de göstermesi gerekir. Plancılar “eylem plan”ları yapmak, “strateji plan”ları geliştirmek durumundadırlar. Bu nedenle onaylanan koruma planları içinde tümüyle uygulananların sayısı oldukça azdır (Bademli, 2005: 13).

Diğ er taraftan bir koruma planının gündeme getirilip yürürlüğe konulması o planın kapsadığı alanın yöneticiler tarafından sahiplenildiği anlamına gelmemektedir. Planı hazırlamak kadar değerli olan şey, alan yönetimini oluşturarak halkı plana ve uygulamasına inandırmaktır. Burada planın objektif kriterler taşması, toplumun ve halkın yararına olması, değiştirilme olasılığının gündemde tutulmaması, hukuk ve kentleşme ilkelerine uygun olması gibi özellikler, önemli rol oynayacaktır.

Ayrıca kentsel gelişmede kent toprağının iyelik ve planlama sınırlamalarında vergilendirme gibi mali araçlarla denetimi önemli bir yer tutmaktadır. Ülkemiz bu konuda, iyiden ziyade kötü örneklere tanıktır. Kentler fiili durumun tutsağı olmuşlar, yönetimler olumsuzluğu ya seyretmişler ya da ellerindeki yetkilerle kötü önekleri teşvik etmişlerdir.

Olumlu  rnek, Cumhuriyet’in ilk yıllarında görülmüştür. Başkent olduktan sonra, Ankara’nın  ağdaş ve modern bir şekilde planlamasını içeren 583 sayılı Yasa Meclis’te görüşülürken Ankara’lı bazı milletvekilleri kentin, eski merkezde

kurulmasını - kendi taşınmazlarının da varlığını göz önüne alarak- önerirken, diğerleri Yenişehir yönünde yeni bir alanda gelişimin sağlanmasını istemişlerdir. Sonuçta ikinci gurubun isteği doğrultusunda tasarı yasalaşmıştır. Yine yasanın görüşülmesi sırasında, yeni Ankara'nın kurulması için, belediyeye tanınan 4 milyon metrekare toprağın kamulaştırma yetkisinin, 1915 yılındaki değerinin 15 katı üzerinden mi, yoksa o günkü değeri üzerinden mi (çok daha yüksek tutardadır) olacağı da tartışılmıştır. Yenişehir bölgesinde toprak sahibi milletvekilleri, çok daha yüksek olan günün değerinin esas alınmasını savunmuş, ancak kabul ettirememişlerdir.

Bu Yasanın, eski kent dokusu (Ulus merkezli) yerine yeni ve boş bir alanda Başkent'in kurulmasını öngörmesi kuşkusuz, kültürel değerler açısından da önemli bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Aksi takdirde bugün var olan tarihi dokuyu bile görmekten uzak bir yapılanmaya tanıklık edilecek, tıpkı Sıhhiye'de Hacettepe Üniversitesini kurmak için yok edilen tarihi doku yıkımının benzeri, hatta daha acımasızı yaşanacaktı.

583 sayılı Yasada ayrıca konut ve yeni mahalleler kurmak için de kamulaştırma yapılabileceği benimsenmiştir. Bu önemli bir adımdır. Nitekim 1940'lı yıllarda Kızılay'daki Saraçoğlu Mahallesinin kurularak bürokratlara konut yapmak üzere 100.000 TL para ayrılmış, arsa sahibi bazı milletvekillerinin fiyatı artırma gayretleri, İsmet İnönü'nün karşı çabasıyla sonuçsuz kalmış, arsa kamulaştırılabilmiş ve mimar Paul Bonatz tarafından çizilen proje ile Devlet Mahallesi kurulmuştur. Diğer taraftan bu Yasa, Ankara'da hızla artan arsa değerini kamuya mal edilmesi zorunluluğunu açık bir şekilde ifade ederek, toplumsal niteliğini ortaya koymuştur.

Jansen'in hazırladığı Ankara İmar Planı, 1956'da yeni planın hazırlanışına kadar ancak dayanabilmiş, 1960'lı yılların ortalarından itibaren ise özeysel nitelikli Ankara Nazım Plan Bürosu, Ankara İmar Planı ile yetkilendirilmiştir. 1986 yılından itibaren ise tekrar Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığına bu yetki verilmiştir. Gerek planlamacıların gerekse uygulayıcıların bilinçli, bilgili ve kararlı davranmamaları sonucu, Ankara hızlı ve yanlış bir kentsel gelişme süreci yaşamış, yıkılan her bina - eski bir geçmişe sahip olmasa bile - hem koruma kültürünün yokluğunu göstermiş hem de ekonomik kayıba yol açmıştır.

Bu uygulamalar bir tarafa bırakılacak olursa, öğretide kamu hizmeti genel olarak şöyle tanımlamaktadır: “Siyasal organlar tarafından kamuya yararlı olarak kabul edilen, bir kamu kuruluşunun ya kendisi ya da yakın denetimi ve gözetimi altında özel kesim tarafından yürütülen faaliyetlerdir” (Günday, 2003: 298). Kamu hizmetinin bu tanımı, kent planlamasının da bir kamu hizmeti olduğunu açık olarak göstermektedir. Bu nedenle planlama, kent halkının genel ve ortak gereksinimlerini karşılamalı ve böylece kamu yararına hizmet etmelidir.

3.2. Planlamanın Yasal Boyutu

Kuşkusuz kentsel gelişmenin temel aracı imar planı olup, hazırlanışından yürürlüğe konulmasına ve denetimine kadar her aşaması toplum açısından önem kazanmaktadır.

3194 Sayılı İmar Yasası

1986 yılında yürürlüğe giren İmar Yasası, planlamayı kademelendirip “Bölge Planı” ve “İmar Planı” olarak ikiye ayırmış, imar planlarının da, “Nazım İmar Planları” ve Uygulama İmar Planları” şeklinde olacağını belirtmiştir. Ayrıca bu Yasa önemli bir değişiklik getirerek, imar planının hazırlanışı ve onaylaması yetkisini geniş ölçüde belediye yönetimine vermiştir. Söz konusu Yasanın 18. maddesinde, arazi ve arsa düzenleme koşulları gösterilmiştir. Buna göre belediyeler ve valiliklerce düzenlemeye tabi tutulan arazi ve arsaların dağıtımı sırasında önceki yüzölçümlerinin % 35’inden fazla olmamak koşuluyla yeterli bir alan “düzenleme ortaklık payı” olarak düşülebilecek ve kamuya kazandırılacaktır. Bu oran, 3.12.2003 tarih ve 5006 sayılı Yasa değişikliği ile % 40’a çıkarılmıştır.

Eski İmar Yasası son derece merkeziyetçi bir yapı sergileyerek imar planlarının yapımı ve değiştirilmesini Bakanlığın onayına tabi kılıyordu. Bu da hem zaman alıyor, hem de uygulama kabiliyeti oransal olarak düşük ama çoğunlukla ideal planlama anlayışını taşıyordu. Ancak yeni İmar Yasasının imar planını onama yetkisini belediye meclisine vermesiyle birlikte yetersiz personele sahip belediyelerde, belediye meclisinin oluşumundaki yanlışlıklar da eklenince, yağma düzeninin kötü sonuçları ortaya çıkmış oldu.

Kamu görevlilerinin üye olamadığı, buna karşın emlak, inşaat ve komisyon işleriyle uğraşanlar da dahil serbest meslek sahiplerinin üyeliğine açık belediye meclisleri, bu yasanın getirdiği serbestiyle, sık sık imar planını değiştiren, kat yüksekliğini ve oturma katsayısını artıran, yeşil alanları daraltan, konut ve ticari

alanları artıran bir mekânizmanın aracı olmuşlardır. Kültürel varlıkların önemi, koruma kararı alınmış sit alanlarında bile görmezden gelinmiş, koruma kurulunun tescil kararlarının kaldırılmasına belediyeler ön ayak olmuş ve hararetle kurulda savunmuşlardır.

Diğer taraftan, denetim ve teftiş yetkisi, bu konuda yetkin bilgiye sahip Bayındırlık ve İskân Bakanlığı müfettişlerinden alınarak, inceleme ve soruşturmalarını ağırlıklı olarak bilirkişi yoluyla yapmak durumunda kalan mülkiye müfettişlerine ya da mahalli idareler kontrolörlerine verilmiştir. Böylece denetim unsuru da köreltilmiş, imar uygulamaları adeta sorumsuzluğa itilmiştir. Sonuçta tıpkı 1960'lı yıllarda Kat Mülkiyeti Yasasının yaptığı yıkımın bir başka boyutta ortaya çıkışına ve yaşanmasına tanık olunmuştur.

Burada, koruma amaçlı imar planlarına da yakından bakmak yararlı olacaktır. Bu kavram ilk kez, 1983 yılında yürürlüğe giren Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası'nda kullanılmıştır. Yasaya göre, *sit* olarak ilan edilen alan için *koruma amaçlı imar planı* hazırlanacaktır. Hazırlanan planların engeç bir yıl içinde, valilikler ve belediyelerce onaylanmak üzere Bayındırlık ve İskân Bakanlığına gönderilmesi gerekmektedir. Koruma amaçlı imar planları, sözkonusu alanlarda yapı yapma koşullarını ve koruma ilkelerini belirlemektedir. İyi niyetle getirilen bu düzenlemenin gerektiği şekilde uygulandığını söylemek güçtür. Bazı istisnalar dışında yerel yönetimler koruma amaçlı planlara soğuk bakmışlar, yerel halkın da baskısıyla bunu kendi hareket serbestisini kısıtlayan araçlar şeklinde görmüşlerdir.

Zaten ülkemizin önemli bir sorunu, çıkarılan bir yasa ve diğer mevzuatın, biçimsel ve içeriksel olarak uygulamasının yeterince gerçekleşmemesidir. Mevzuat adeta herkesin istediği oranda veya düzeyde uygulanmaktadır. Bunda, *toplumda hukuk ve kültür bilincinin olmaması* (Çakır, Yıldırım, 2004: 21) olgusu yanında, mevzuatın hazırlanışında katılımcılıktan uzak, bilgilendirmeden yoksun, tartışmasız bir yöntemin tercih edilmesi rol oynamaktadır. İnsanlar düşünsel olarak katkıda bulunmadıkları ya da amacı ve kapsamı hakkında yeterince bilgi sahibi olmadıkları yasaları, bir bakıma, kendilerine dayatılan ve yarar sağlamaktan uzak düzenlemeler olarak görmektedir.

Hâlbuki izlenecek yol, getirilmek istenen hükümlerin hangi gereksinimi karşılayacağı, sorunun boyutlarının ne olduğu, elde edilecek toplumsal yararın somut olarak ne olabileceğinin dile getirilmesi, bütün bunların tartışmaya açılarak kamuoyunun sahiplenmesinin sağlanması olmalıdır. Aksi takdirde sürece dahil edilmeyen yurttaş, kurum ya da sivil toplum kuruluşları, hazırlık aşamasında yapmaları gereken sorgulamayı, yasalar yürürlüğe girdikten sonra yapmaktadırlar.

Kısacası, ülkemizde halkın kent planlaması sürecine katıldığı görülmemektedir. İmar mevzuatında, halkın planlama aşamalarına doğrudan katılımını engelleyen hükümler olmamakla birlikte bunu mümkün kılan düzenlemeler de yoktur. Belediyelerin imar planı yapmalarına ilişkin bugün yürürlükte olmayan 1936 tarihli bir yönetmelik, plan hazırlıklarını yapmak üzere oluşturulan komisyonda, üç belediye meclisi üyesi yanında, beldeyle ilgili yapıt yazmış ya da kentin imarı konusunda incelemesi olan en az iki kişinin de yer almasını öngörüyordu. Yürürlükteki imar düzenlemeleri ise, kamu kurumlarının,

özel ve sivil toplum kuruluşlarının ya da doğrudan halkın planlama sürecine katılımına izin vermemektedir.

2981 sayılı İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler ve 6785 sayılı İmar Kanunu'nun Bir maddesinin Değiştirilmesi Hakkındaki Yasa.

Bu Yasa 1984 yılında çıkarılmış olup, gecekondu alanlarının dönüşüm sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Bu af yasası ile gecekondu alanlarında iyileştirici imar planı yapma olanağı gelirken gecekonduların alınıp satılması ve yüklenicilere verilmesi mümkün olmuştur. Ancak af kapsamında çıkarılan bu çeşit yasaların kentsel gelişmeye olumlu katkı sağladığını söylemek zordur. Tersine bu düzenlemeler yasaya ve imar planına aykırı eylemleri cesaretlendirerek bir anlamda teşvik etmiştir.

Planlamaya İlişkinin Yasa Tasarı Taslağı

Kentsel gelişmenin yönetsel boyutu başlığı altında planlamaya ilişkin bir yasa tasarısı taslağından bahsetmek yararlı görülmektedir. Bu “İmar ve Kentleşme Yasası” tasarı taslağı olup, yasalaştığı takdirde mevcut İmar Yasasının yerini alması öngörülmektedir. Taslağa göre amaç, doğal çevre ile uyumlu yaşanılması, yaşam kalitesinin artırılması, doğal ve kültürel mirasın korunması ve böylece insanların toplum ve doğa ile uyumlu olarak sürdürülebilir gelişmenin sağlanmasıdır. Ayrıca kırsal çevrenin iyileştirilerek, bu yerleşimlerin birbirleriyle ve kentlerle ekonomik ve toplumsal ilişkilerinin güçlendirilmesi hedeflenmektedir.

Taslağa göre planlar, ülke mekânsal politika planı, bölge planı, çevre düzeni planı, nazım imar planı, uygulama imar planı ve kırsal yerleşme planı olarak kademelendirilmektedir. Bunlar arasında ilişkilerin kurulması, üst planlarda belirlenen ilke ve kuralların alt planlara yönlendirilmesi öngörülerek, imar planının tanımı içine, yerel kalkınmayı sağlamada araç olma ve doğal, tarihi ve kültürel mirası koruma gibi unsurlar da eklenmiştir.

İmar planının uygulanmasını sağlamak üzere, yönetime kamulaştırma yapmadan kullanım hakkı oluşturma yetkisi tanınmakta, bu yetkiyle imar planı sınırları içinde altyapısı götürülmüş yerlerde boş tutulan arsalarda taşınmaz sahipleri yapı yapmaya zorlanabilmektedir. Bunun yanında, mekânsal, ekonomik, sosyal, kültürel ve doğal özelliklerine göre, bölgenin dönüşüm amaçlı planlarının hazırlanması ve üst ölçekli planlarla ilişkisinin kurulmasına ilişkin düzenlemeler getirilmiş, kentsel ve kırsal dönüşüm bölgelerinde dönüşüm amaçlı imar planları onaylanıncaya kadar plan ve ruhsat uygulamalarının durdurulması yetkisi tanınmıştır.

3.3. Planlamada Yetkili Kurumlar

Planlama yetkisini kullanan kurumlar ülkemizde ağırlıklı olarak yerel yönetimlerdir. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, TOKİ gibi özelsel kurumlarca kullanılan planlama yetkileri genel nitelikte değildir. Örneğin TOKİ gecekondü dönüşüm projesi uygulayacağı veya konut uygulama alanı olarak belirlediği ya da valiliklerce “toplü konut iskan sahası” olarak belirlenen yerlerde imar planlarını yapmaya yetkilidir. Bu planlar alanın bulunduğu idari birime göre büyükşehir

belediye meclisi, belediye meclisi ya da valilikçe 3 ay içinde aynen ya da değiştirilerek onaylanmak durumundadır. Eğer onaylanmazsa, TOKİ Başkanlığınca doğrudan yürürlüğe konulacaktır. Son yıllarda yerel yönetimlere ilişkin yasalar, planlama konusuna ilişkin bazı hükümler de getirmiştir ki, bunlara aşağıda kısaca göz atılacaktır.

İmar Yasasının 9. maddesi ise, bazı durumlarda imar planının Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından belediyeler adına yapılabileceğini düzenlemektedir. Bakanlığın belediyeler için hangi durumlarda plan yapabileceği Yasada sayılmıştır.

Diğer taraftan belediyelerin imar planına ilişkin yetkilerinin özelsel yönetimce kullanılabilir olması, hizmetin etkinliği açısından olmasa bile yerellik ve özerklik ilkeleri açısından tartışmaya uygun bir konudur. Bu konudaki bir Anayasa Mahkemesi kararı ile 1987 yılında kabul edilen 3394 sayılı Yasanın “Büyükşehir ve diğer belediyelerde imar planına ilişkin tüm yetkilerin geçici olarak Bayındırlık ve İskan Bakanına verilebilmesi” ne Başbakanın yetkili kılınması kuralı iptal edilmiştir¹⁴ (Mengi, Keleş, 2003: 26). Ancak Anayasa Mahkemesi bir başka kararında, 388 sayılı Yasa Gücünde Kararname ile GAP yönetimine, GAP bölgesindeki belediyelere ait imar planı yapma yetkisini devreden düzenlemeyi, yerel özerkliğe dolayısıyla Anayasaya aykırı bulmamıştır¹⁵ (Mengi, Keleş, 2003: 27).

5393 sayılı Belediye Yasası imar planını görüşmek ve onaylamak yetkisini belediye meclisine vermektedir. Büyükşehir ve il belediyelerinde meclis aynı zamanda il çevre düzeni planını da kabul etmekle yetkili kılınmıştır. 5216 sayılı

¹⁴ E.1990/38, K.1991/32., RG: 28.11.1991/21065

¹⁵ E.1990/1, K.1990/21

Büyükşehir Belediyesi Yasası da, çevre düzeni planına uygun olmak kaydıyla, büyükşehir belediye ve mücavir alan sınırları içinde 1/5000 ile 1/25000 arasındaki her ölçekteki nazım imar planını yapmak ve onaylayarak uygulamak görevini büyükşehir belediyesine vermiştir. Büyükşehir belediyesi ayrıca ilçe ve alt kademe belediyelerinin nazım plana uygun olarak hazırlayacakları uygulama imar planlarını, parselasyon planlarını ve imar ıslah planlarını aynen veya değiştirerek onaylayacaklar ve uygulamasını denetleyeceklerdir.

5302 sayılı İl Özel İdaresi Yasası ise, belediye sınırları il sınırı olan büyükşehir belediyeleri hariç, il çevre düzeni planı ile belediye sınırları dışındaki alanların imar planlarını görüşmek ve karara bağlamak yetkisini il genel meclisine vermiştir. Planlamaya dolayısıyla kentsel gelişmeye ilişkin bu yapılanma kuşkusuz yerel yönetim anlayışının ruhuna uygun görülmektedir. Ancak yerel meclisleri ve yöneticilere düşen görev, bu yetki ve sorumlulukları hertürlü subjektif düşünce ve rant kaygısından uzak toplum yararına kullanmalarıdır.

4. Kentsel Gelişmenin (Planlama) Yargı Boyutu

Koruma alanlarındaki kentsel gelişmeyi yönetecek planlarla ilgili hukuk davalarının bir kısmı yetki ile ilgili iken, bir kısmı kamu yararı-özel yarar tartışmasına ilişkilidir.

Danıştay 6. Dairesinin 1990/118 Esas ve 1991/1120 Karar sayılı kararıyla, tümü sit alanı ilan edilen ve ilke kararları getirilen İstanbul Adalar İlçe Belediyesinin

görev kapsamına giren Büyükada, Heybeliada, Burgaz, Kınalı ve Sedef adalarında Başbakanlık onayı ile nazım ve uygulama imar plana yapma yetkisinin Bayındırlık ve İskân Bakanlığına verilmesi, iptal edilmiştir. Çünkü 2863 sayılı Yasanın 17.maddesinde, belediyelerin yetkileri sıralanmakta, koruma amaçlı planların nasıl hazırlanacağı ve değiştirileceği belirtilmektedir. Bu nedenle 2863 sayılı Yasada yer alan bu düzenlemenin, 3194 sayılı Yasanın 9. maddesine göre alınan onay ile Bakanlığa devri hukuki görülmemiştir.

Danıştay'ın bir başka kararında ise, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun koruma amaçlı imar planı içindeki tescilli yapılara bitişik alanlardaki yeni yapılanmalar için, onaylı projelerinin aynı kurulca belirlenmesinden ve ilgili belediyeye iskân izni verilmesi konusunda görüş belirtilmesinden sonra belediyece iskân verilebileceği yönündeki kararı onanmıştır (Danıştay 6. Daire, E.1990/361, K.1991/480).

İdari yargıda ayrıca, tarihi eserlerin yer aldığı parsellerde yönetim tarafından alınan kamulaştırma kararlarına yönelik hususlar da dava konusu olmaktadır. Nitekim sit alanı içinde kalan bir taşınmazın bir bölümünden imar planına göre yol geçirmek amacıyla belediye tarafından yapılmak istenen kamulaştırma işlemi Danıştay'ca iptal edilmiştir (6. Daire, E.1978/1055, K.1981/1861). Bu karar da göstermektedir ki, belediyeler bir taşınmazın tescil edilmiş olması ile çok da ilgilenmemektedirler. Anadolu'da yol geçirmek için sadece arsalar değil, binalar bile feda edilmiş, bazen tümüne kıyılmamış, bıçakla keser gibi bir bölümü kaldırılmıştır. Kastamonu'daki Kefeli Yokuşu Sübyan Mektebi (ilkokul) binası buna örnektir.

Diğer taraftan Danıştay, Koruma İmar Uygulama Planını yaşama geçirmek için ilgili yönetimce söz konusu plana uygun yapılacak kamulaştırmaları yasaya uygun görmüştür. (6. Daire, E.1982/3069, K.1983/613) Bu karar ortaya koymaktadır ki, koruma amaçlı planlar, ancak kapsadıkları yapılar onarılıp işlev verilirse yararlı olacaktır. Eğer iyelik sahiplerinin buna olanağı yoksa kamulaştırma yolunun açık olması büyük katkı sağlayacaktır. Aksi taktirde planlar kağıt üzerinde kalacak ve koruma bölgelerindeki eserler birer birer yok olacaktır (6. Daire, E.1994/3698, K.1995/367).

Bir başka kararda Danıştay, idare mahkemesinin, imar planında ticari ve turistik amaçlı alanda bulunan tescilli yapının restore edilerek kültür hizmetlerinde kullanılmasına yönelik Valilik idare kurulu kararını iptal etmesini, yasal görmemiştir. İdare mahkemesi, kamulaştırmayı yapma yetkisinin ancak, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası'nın 15. maddesi gereğince Bakanlıkça kullanılabileceğini belirtmiştir. Buna karşılık Danıştay haklı olarak, bu kamulaştırmanın Valilik tarafından da yapılabileceğini, hatta il idare kurulunca kamu yararı kararının alınmasına gerek olmadığını, yapının eski eser olarak tescil edilmiş olmasının bunu karşıladığını ve imar planında ticari ve turistik amaçlı alanda kalmasının kamulaştırma amacına aykırılık oluşturmadığını, vurgulamıştır.

Bu karar önemli bir hususa dikkat çekmektedir. Genelde kabul edilen görüş, korumaya yönelik uygulamaların, Bakanlık güdümünde ve tekelinde yönetilmesidir. Halbuki gerek özeysel yönetimin taşradaki temsilcilerine, gerekse yerel yönetimlere tanınacak yetki serbestisi, çok sayıda eserin korunmasını ve kurtarılmasını sağlayacaktır. Bu demek değildir ki Bakanlık bilgilendirme, eğitim ve denetim

yetkilerini kullanmasın. Restorasyon konusu titizlik ve bilgelik isteyen bir uğraştır ve Bakanlığın yapması gereken de, bunun alt yapısını oluşturmaktır. Her tarihi yapıyı Bakanlığın kamulaştırması, onarması, işletmesi olanaksızdır ve bugüne kadar ki bu anlayış, başarısızlığın nedenidir. Bu bakımdan, son yıllarda çıkarılan yerel yönetimlere ilişkin yasalarda bu konudaki düzenlemeler olumlu değerlendirilmektedir.

5. Kente Karşı Suç Boyutu

Kente karşı suç kavramı çerçevesinde konuyu irdelediğimizde, yasalarımızda birçok yerde, kentleşme ya da kültürel değerlerin kaybına yönelik kent suçlarının yer aldığını görmekteyiz: Belediye Yasasında, İmar Yasasında, Gecekondu Yasasında, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasasında, Türk Ceza Yasasında ve diğer ilgili yasalarda.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, ceza hukuku kapsamında bir suçun varlığı için dört unsur söz konusudur: Bunlardan birincisi; suçta yasallık ilkesinin zorunlu bir sonucu olarak eylemin yasada gösterilen tanımına uygun olması, ikincisi; bir eylemin bulunması (maddi unsur), üçüncüsü; eylemi gerçekleştirenin suç işleme niyeti (manevi unsur), dördüncüsü de, bunlar arasında nedensellik bağının varlığıdır.

Doğal olarak ceza hukuku anlamındaki suç ile “kent suçu” arasında fark vardır. Tarihi bir konağın yanmakta olduğunu görüp de itfaiyeye haber vermeyen ve sonucunda yangının büyümesine yol açan kimse, sonuçtan ceza hukuku açısından sorumlu tutulamaz ama kente karşı suç işlemiş sayılmaktadır. Tarihi bir yapının adım

adım sklp yok edildiğini gören bir kentli buna seyirci kalıyorsa, kente karşı suçludur. Belki cezai sorumluluğu yoktur, ama etiksel yönden yanlış yapmıştır ve hemşehrilik hukukunu çiğneyen kötü bir kentli yurttaştır.

Türk hukukunda kente karşı suç kavramı tek ve bütünleyici kavram olarak yer almamakla birlikte, yukarıda saydığımız yasalarda yer alan ceza hükümleri hep kente, kentliye karşı işlenen suğların karşılığı olarak düşünülmüştür. Ne acıdır ki yürürlükteki bu yasalara karşın, kentlerimiz hep tecavüze uğramıştır ve halen de uğramaktadır. Kenti, kendisine karşı işlenecek suğlardan korumanın en önemli yolu, yasal düzenlemelerin etkin uygulanması yanında, kentlilik bilincinin geliştirilmesinden geçmektedir. Bunun için meslek odalarına, sivil toplum kuruluşlarına ve basın-yayın organlarına büyük görev düşmektedir. Böylece, kente karşı işlenen suğları, aldığı kararla yasal duruma getiren yerel meclisleri ve yerel/genel yöneticileri denetlemek ve sınırlamak olanaklı hale gelecektir. Örneğin; görsel yayın organlarında kısa süreli de olsa o kentteki, bölgedeki ülkemizdeki tarihi dokuların veya yapıların anlatımı bilinç düzeyinin artmasına büyük katkı sağlayacaktır. Fransızca yayın yapan TV5 bunun güzel örneklerini veren yabancı yayım kurumudur.

Tescilli bir binayı bakımsız halde bırakarak yıkılmasına neden olan bina sahibinin eylemini, o taşınmazın bulunduğu yeri koruma alanı dışına çıkararak beton bina ruhsatı veren belediye yönetimini ya da koruma kurulunu sorgulayacak kamuoyu bilincinin varlığı, bir güvencedir. İşte bu bilinç, kente karşı suçu tanımlayarak gerek yöneticilere gerekse yönetilenlere uyarı görevini yapacaktır. Kamu mülkiyetindeki tarihi yapıları bakımsız ve ilgisiz durumda bırakan kamu

yöneticilerinin de kent suçu işlediğini söylemek herhalde yanlış olmayacaktır. Bu suçun cezasının ne olacağı ise cevaplandırılması gereken husustur. Zira açık yasa maddelerine aykırı eylemler bile cezasız kalırken, soyut, estetik ve etik yaklaşımlara aykırı davranışların cezalandırılmasının istenmesi, gerçekçi olmayabilecektir.

Keza bir belediye meclisi, kendi üyesinin/üyelerinin rant kaygısıyla gündeme getirdiği bir plan değişikliğini onaylayıp koruma alanlarını daraltırsa, yeşil alanları, konut ya da ticaret alanına açarsa, bunun cezası yerel yönetim seçimlerinde o üyeleri tekrar seçmemek mi olacaktır? O meclisin kentsel gelişmeye yaptığı zararı gidermeksizin, kente karşı suç kapsamında olan müdahaleleri cezalandırmaksızın, yeni meclis üyelerini göreve getirmek, onları da kötüye yönelmede cesaretlendirmeyecek midir?

Kısacası kente karşı suç kavramı yazılı olmamakla birlikte, yazılı hukuk üstü bir özelliğe sahip, uyulması gereken değerlere aykırılığı ifade etmektedir. Bir anlamda kentte yaşamının bedelidir ve duyarlılık gerektirir. Özellikle düzenli kentsel gelişmede ve kültürel değerlerin korunmasında etkin rol oynayacaktır. Bu rolü ne düzeyde oynayacağı ise, kentdaşların kentlerine verdikleri önem ve ona duydukları özenle doğrudan ilintilidir.

Bu başlık altında üzerinde durulması gereken bir kavram da kentsel haklardır. Şöyle ki, kente karşı suç ile kentsel haklar arasında doğrudan bir ilişki vardır. Zira kentsel hakların zarar görmesi, aynı zamanda kente karşı işlenen bir suçun varlığını da ortaya koymaktadır. Avrupa Kentsel Haklar Bildirgesi yirmi dolayında kentsel

haktan söz etmekte olup, bunların içinde çevreye, kültüre, kaliteli bir mimari ve fiziksel mekâna, doğal zenginliklere ait alanlar önemli bir yer tutmaktadır.

Ülkemizde, özellikle kentsel hakların tanınırlığı konusunda bir takım boşluklar vardır. Kentdaşların yasa koruyucuyu bu boşlukları doldurmak üzere yeterli düzeyde baskı altına alma durumunda olmadıkları bilinmektedir. Hâlbuki kentsel hakları güvence altına alma bağlamında kentsel çevre kalitesinin geliştirilmesi ve denetimi, kent yönetiminin öncelikli görevi olmalıdır. Burada yönetişim ya da “paydaşlı yönetim” denilen yeni yönetim modeli gündeme gelecektir. Bu modelin işlerliği ise, kentteki tüm toplumsal aktörlerin katılımını zorunlu kılmaktadır. Kentsel çevre kalitesinin denetimi de kuşkusuz çevre yönetiminin yapısına benzer olmalıdır. Daha açık anlatımla, denetime de tüm taraflar (Stokenholder) katılmalıdır. Böyle bir katılım olmadığı takdirde geriye negatif katılım denilebilecek bir denetim yolu kalmaktadır ki; bu da yargı denetimidir. Hatta ülke içinde yargı yolları tükenir ve sonuç alınamazsa, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine gidilebilecektir (Hamamcı, 2004: 50–52).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖRNEKLERLE KENTSEL GELİŞME VE KÜLTÜR DEĞERLERİ

ARASINDAKİ ETKİLEŞİM

I. İstanbul Örneği

1. Kentin Tarihi Gelişimi

İstanbul'u bir dünya merkezi olarak kurma kararını Roma İmparatoru Constantinus vermişti. İmparatorluğu yönetsel olarak ikiye ayırma fikrinden hareketle doğuda kurulacak yeni imparatorluğun başkentinin, Roma kentine denk olması gerekiyordu. Önce Troya (Truva) düşünülse de daha sonra gelecek vaad eden İstanbul tercih edilmiş oldu (Belge, 2007: 16).

Eski Yunanca'da (Stan Polis) “kente doğru” anlamına gelen İstanbul, üç imparatorluğa başkentlik yapmış bir merkez olarak, hep önemini korumuştur. Bizans İmparatoru Justinian tarafından çıkarılan bir emirle, İstanbul'da başkalarının denizi görmesini engelleyecek biçimde bina yapılması yasaklanmıştır. Yine aynı dönemde konulan ve denize yüz adımdan daha yakın yapılaşmaya izin vermeyen kurallar, yüzyıllarca etkinlikle uygulanmıştır.

2. Mehmet Bizans'ın başkentini ele geçirdiğinde, kent 1204 Latin işgalinin de etkisiyle iyice çökük durumdaydı ve nüfusu elli bine kadar inmişti. Türkler tarafından yeniden şekillendirilen İstanbul'da yeni kurulan mahalleler, modern çağda

sınıf temeline göre mekânı paylaşarak oluşturulan Batı Avrupa kentlerinden ve sınıf farklılığın öne çıktığı klasik (Greko-Romen) modelden ayrılıyordu. Her mahallenin zengini, yoksulu ve orta sınıfı birlikte yaşıyordu (Belge, 2007: 17-19).

Arnodin, Bouvard isimli kent plancıları gibi kendisine de İstanbul Gelişme (imar) Planı ısmarlanan Alman General Moltke 28.12.1837 tarihli mektubunda şöyle söylemektedir: “İstanbul’un üzerinden öylesine tahrip dalgaları geçmiştir ki, eski çağlara ait bütün izler hemen hemen silinip gitmiştir” (Moltke, 1999: 153).

17. ve 18. yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkan aydınlanma hareketi, Osmanlı İmparatorluğunu ve dolayısıyla İstanbul’u da etkilemiştir. 1840’lı yıllardan itibaren Osmanlı ekonomisi dünya ekonomisiyle bütünleşme sürecine girmiş ve onu mülkiyet ve bireysel hakların kurumsallaşması ile bürokrasinin oluşması izlemiştir. Bu gelişmelerin kent mekânını değiştirmeye başlaması ise, 1860’lı yıllarda olmuştur. Galata surlarının yıkımı, tünel, taramvay ve demiryolu hatlarının yapımı bu dönemde yaşanmıştır. Böylece kent merkezleri geleneksel yapı içinde yer alan bedesten, kapanlar ve pazarlardan, çevre merkezlere kaymıştır.

İstanbul’un 1900 yılında 1,2 milyon olan nüfusu, 1930 yılında 700.000’e düşmüştü. Başkent fonksiyonun yitirilmesi yanında, savaşlar ve ülke ya da dünya kaynaklı ekonomik nedenler bu sonuca yol açmıştır. 1935-2005 yılları arasındaki dönemde ise nüfusu 16 kat artarak 11.300.000’e yükselmiştir (www.iktisadiarastirmalar.org/makale-detay.asp?id=9, 12.6.2007).

Atatürk, 1.3.1922 günkü TBMM Açış Sylevinde, o sırada düşman işgali altında bulunan İstanbul'u bir kültür kenti olarak şöyle anarken (Cunbur, 46-47), 19 Mayıs 1919'dan beri ilk defa geldiği 1.7.1927 günü de benzer duyguları dile getirecekti (Ortaylı, 2005: 172):

“İstanbul şehri milletimizin namütenahi (sınırsız) mesai ve fedakârlığı muhassalasının tecelligahıdır (getirilerin yeri) Filhakika, milletimizin maddi ve manevi varlığını ila eden (yükselten) abidat ve müessesat ve asar-ı medeniyet İstanbul'da tekâsf etmiştir (yoğunlaşmıştır).

Milletimiz memleketin heyeti umumiyesi zararına olarak bütün varını, yoğunu en büyük gayret ve hizmetlerini kalbgah (merkez) telakki ettiği bu şehre ibzal (esirgemeyip bol kullanma) ve hatta israf eylemiştir. Binaenaleyh, İstanbul bizce çok kıymetlidir. Çok ehemmiyetlidir. Bunun içindir ki İstanbul şehrinin emniyetini hertürlü halelden masun yoksun bulundurmak umdei asliyesi (ana ilke) Misakı Millimizin dördüncü maddesinde en kuvvetli prensiplerimizden birini teşkil etmektedir”

Cumhuriyet döneminin ilk belediye başkanı olan Haydar Bey döneminde kent, Beyazıt merkezli olarak planlanmıştı. 1930'lu yıllarda Alfred Agache, H.Lambert, Hermann Elgoetz ve Wagner gibi kent planlamacıları İstanbul için raporlar hazırlasalar da, bunların hiçbiri yeterli görülmemişti.

İstanbul'un modernite projesi kapsamında biçimlendirilmesi, 1936 yılında Fransız mimar Henri Prost'un davet edilmesiyle başlamıştır (Kiper, 2006: 119). Prost Planına dayalı olarak 1938-1948 yılları arasında Vali ve Belediye Başkanı Lütfi Kırdar'ın yrtmyle, Cumhuriyet döneminin İstanbul'da ilk plan ve uygulaması, kültürel değerlerin sahiplenmesinden çok, yol, meydan, gezi alanı gibi yeni fiziki dönüşümlere yol açmıştır. Bu kapsamda Taksim Topçu Kışlası yıkılarak gezi alanı haline getirilmiş, Dolmabahçe Saray Tiyatrosu yıkılarak yola katılmış, Dolmabahçe Sarayının has ahırları ise ortadan kaldırılarak, stadyum yapılmıştır. Tophane Kışlası

yıkılarak önünden geçen yol genişletilirken, Azapkapı'daki Tak yola feda edilmiş, Sultanahmet Meydanındaki Kanuni Sultan Süleyman'ın Sadrazamı İbrahim Paşa'ya ait sarayın iki bölümü yıktırılarak, yerine Adliye Sarayı inşa edilmiştir.

Roma'daki İspanyol Merdivenleri'ne benzer Galata'daki Yüksek Kaldırım'ın taş merdivenleri sökülerek asfalt döşenmiş ve otomobil yoluna dönüştürülmüştür. (Boysan, 2004a: 43).

2. Dünya Savaşı sonrasında, tüm dünyada yaşanan hızlı nüfus artışı ve kırsal alandan çözülme bizde de yaşanmış, İstanbul bir anda “taşı toprağı altın” özdeyişine konu olmuştur. Özeksel ve yerel yönetim, işbirliği, ortak hedef ve akıl birliği içinde gerekli yaklaşımı gösterememiş, sonuçta İstanbul kaderine terk edilmiştir. Artan kent nüfusuna hizmet verecek alt ve üst yapı yatırımları oluşturulamazken, göçle gelen kişileri barındıracak konut da üretilenmemiş, işleyen bir planlama, organizasyon ve denetim sistemi kurulamamıştır.

Böylece, kamu gücünün beceremediğı kenti yönlendirme ve yönetme işlevini, fiilen halk yüklenmiş, kendine göre bulduğu çözümleri uygulamaya koymuştur. Nitekim, 1948 yılında Zeytinburnu'nda başlayan gecekondulaşma olgusu, dalga dalga kentin her yerine uzanmıştır. Önceleri kamu arazileri ya da arsaları üzerinde kendi emekleriyle üretilen gecekondu, daha sonra hisseli tapulu topraklar üzerinde ücretli yapımcılara inşa ettirilmiştir. Gecekondu yapımına seyirci olan özeksel ve yerel yönetim, populist yaklaşımla seçim dönemlerinde onları yasal hale getirmiş ve hatta her türlü alt yapısını götürmüştür. Bu davranışla, yerel ya da mülki yönetimlerin yeterli konut üretememe durumuna gerekçe olarak ileri sürdüğü kaynak

yetersizliğinin de bahaneden ibaret olduğu ortaya çıkmıştır. Çünkü boş alanlarda daha az masrafla kurulabilecek yerleşim birimleri ve konutların yerine, gecekondu bölgelerinde çok daha maliyetli elektrik, kanalizasyon, yol gibi tüm altyapı hizmetlerine kaynaklar bulunmuştur.

1956–1960 yılları arasında Menderes İmar Hareketi, kente bir başka yıkımsal darbe vurmuştur. Özellikle Tarihi Yarımada’da bilinçsizce artırılan bina, insan ve araç yoğunluğuna çözüm olarak, tarihi dokunun ortadan kaldırılması öngörölmüş ve sınırsız bir şekilde uygulanmıştır. Murad Paşa Hamamı, Simkeşhane, Hasanpaşa Hanı, Beyazıd Hamamı, Fatih Külliyesinin Akdeniz Medreseleri, Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi, Ali Paşa Konağı, Kemankaş Kara Mustafa Paşa Külliyesi Sebili zarar gören eserlerden birkaçıdır. Saraçhane’deki Belediye Sarayı yapılırken de, Acemioğlanları Kışlasının yeni odalar bölümü ile şehzadebaşı Karakolu ve birçok konak yok edilmiş, üstelik bu belediye binası Mimar Sinan’ın şehzade Camii önüne kondurularak, kentin görünüme büyük bir darbe indirilmiştir.

Tarihi Yarımada’yı hiçbir doğal afet, 1956 imar düzenlemesi kadar altüst etmemiştir. Bu dört yıllık, bilinçsizce yürütölen ve cahile ihtirasa dönüşen tarihi hortum, eski uygarlığımızı adeta yok etmiştir. “Caterpillar” iş makinaları konakları, medreseleri, mescidleri, sebilleri, kütüphaneleri, hamamları, alıp götürmüştür (Ortaylı, 2006).

Eski kent merkezini yapılaşmaya açmak ve artan ulaşım sorununu çözmek için kendi kültür zenginliğinden vazgeçmek, affedilir bir durum değildir. Bu alanda yapılaşmayı durdurup, dokuya uymayan yeni binaları yok etmek, böylece yoğunluğu

azaltmak gibi akılcı bir çıkış yolu varken, bunun yerine, tarihi silmek gibi bir anlayış benimsenmiştir. Büyük Sinan'ın bir yüzyıla yaklaşan ömründe imza attığı eserlerin büyük bir bölümünün ya özgünlüğünü yitirdiği ya da yok olup gittiği, ÇEKÜL Vakfınca yürütülen “Sinan’a Saygı Projesi” kapsamında dile getirilmiştir. Mimari yoksunu betonarme kamu binalarına yeterli kaynak bulan kamu yönetimi, nedense tarihi değerleri sahiplenmede yoksulluk çekmiştir.

İstanbul'un kültürel dokusunda yıkım yaratan bir başka uygulama da, kat mülkiyeti uygulamaları olmuştur. Bu uygulama ile gerek yapılan bina sayısında, gerekse binaların yükseklik ve oturma alanı katsayılarında artışlar gerçekleşmiştir. Buna bağlı olarak yap-sat dönemi başlamıştır. Bunların ötesinde kişiler yerel meclisleri ve yerel yöneticileri etkileyerek, denetimin de zayıflığını hatta yokluğunu fırsat bilerek, çevre ve kültür değerlerini yok sayıp imar planı değişiklikleri yaptırmışlar ya da planlara aykırı kaçak yapılaşmaya gitmişlerdir.

İstanbul 1980'li yıllara, 4,6 milyon nüfusuyla, sahip olduğu güzelliklerin farkına varmadan, üst üste yaşadığı yıkımlar bir tarafta, güzel coğrafyada onunla ters orantılı çirkinlikler diğer tarafta, girmiştir. Bu yıllarda da beklentiler karşılanmadığı gibi daha büyük boyutta olumsuzluklar yaşanmıştır. Haliç'in yeniden yeşil alan olarak düzenlenmesine, bazı tarihi yapıların (Eminönü'deki hal binaları gibi) yok edilmesini görmezden gelerek olumlu gözle bakılsa bile, Tepebaşı yıkımı, Boğaziçi'nin yapılaşmaya açılması gibi tasarrufları benimsemek herhalde zordur. Bunlar yanında yol sorununu çözmek için ekolojik dengeyle oynanmış, deniz doldurularak kazıklı yol yapılmış ve Boğaz'ın eşsiz konumu yoğunluğa kurban edilmiştir.

2. İstanbul'un Kentsel Gelişmesi

2.1. Kentleşme Süreci

İstanbul'un kentleşme sürecinde en önemli faktörlerden birisi göç olup, bunun irdelenmesinde yarar görülmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul'daki göç oranının yüksek olmadığı bilinmektedir. Örneğin, 1935 yılında İstanbul'un nüfusu 883.000, Türkiye'nin ise 16.158.000. dir. Aynı yıl İstanbul'da nüfus artış hızı binde 11 iken, ülkenin nüfus artış hızı binde 21'dir. Başka bir ifadeyle 1935 yılında Türkiye'nin nüfus artış hızı İstanbul'un yaklaşık iki katıdır. Ancak 1950'li yıllardan sonra durum tersine dönerek ülkenin nüfus artış hızı binde 25'lerde iken, İstanbul'un ki binde 50'ler düzeyine yükselmiştir. 1980 yılından itibaren nüfus artış hızı düşmüş olup 1980 yılında binde 38 iken, 2000 yılında binde 33 olmuştur (Elvan, 2006: 52).

1970'li yıllardan itibaren İstanbul bir taraftan göç alırken, diğer taraftan kendisi de göç vermeye başlamıştır. Örneğin 1975-1980 döneminde yaklaşık 550.000 kişi İstanbul'a gelirken, yaklaşık 268.000 kişi İstanbul'dan diğer kentlere gitmiştir. 1985-1990 döneminde İstanbul'a gelen kişi sayısı yaklaşık 1 milyon iken, giden kişi sayısı 339.000, 1995-2000 yılları arasında ise yaklaşık 900.000 kişi İstanbul'a göç ederken, yaklaşık 550.000 kişi İstanbul'dan diğer kentlere gitmiştir (Elvan, 2006: 52).

Kuşkusuz, göçün olumsuz etkisi sadece kentleşme üzerinde olmamıştır. Birçok sosyal ve ekonomik sorunun ortaya çıkmasına ya da artmasına neden

olmuştur. İstanbul'dan diğer kentlere göçen insanların eğitim düzeyleri gelenlerin daha üstünde olması, gelen insanların işsiz ve mesleki nitelikler açısından yetersiz durumu kenti ve sosyal yapısını oldukça olumsuz etkilemiştir.

Göç ve onunla birlikte yüksek doğum oranının ortaya çıkardığı nüfusun gereksinimini karşılayacak düzenli konutların üretilmemesi, İstanbul'un temel sorunu olarak ortaya çıkmıştır. Özeksel ve yerel yönetimler kendi üretemedikleri ya da altyapısını oluşturamadıkları konutların kötü koşullarda üstelik yasadışı üretimini seyretmekle kalmamış, bu fiili durumu yasal hale getirme uğraşı da vermişlerdir.

İstanbul'un kentleşme sürecini çeşitli ölçütlerle belli dönemlere ayırmak mümkün olsa da bunun pratikte yararı olmayacağından böyle bir yöntemle gidilmemiştir. 1950 yılı önemli bir dönüm noktasıdır. O tarihten sonraki gelişme günümüze kadar olumsuzluğu yansıtmıştır. Yönetim birimlerinin, kendini yetkili ve yeterli görmemesinden aralarındaki uyumsuzluğa, denetimin eksikliğinden yargısal koğuşturmanın sonuç sağlamamasına kadar birçok neden İstanbul'un kentsel gelişmesini bugünkü şekle getirmiştir. Yönetimin iyi niyetle yaptığı bazı uygulamalardan sonuç alınamamış, bazen de yönetimin ana düşüncesi popülist yaklaşımın ötesine geçememiştir. Getirilen yasal ve yönetsel kuralların, onaylanan planların objektif olarak uygulanması yerine çeşitli düşünce ve endişelerle göz ardı edilmesi toplumda hukukun üstünlüğü ilkesinin varlığı konusunda kaygı yaratmıştır. Örneğin 1970'lerde tarihi ve kentsel koruma yasalarıyla kentsel gelişme açısından yasal çerçeve oluşturulsa bile kalıcı sonuç sağlamamış, açıkcası uygulanmamıştır.

Zafer havasıyla 1961 yılında tramvay hatlarının sökölüşü, sonraki yıllarda acı bir yanılı olarak anımsanmıştır. Tarihi Yarımada dahil eski kent merkezinde yapılan kavşakların, alt-üst geçitleri ilave yol şeritlerinin, tünellerin kentin trafik sorununu çözmekten ziyade yoğunlaştırmaya hizmet ettiğı hep göz ardı edilmiştir. Yollar ve kaldırımlar özel arabaların park edebilmelerine ayrılırken, insanların ulaşımında geçirdikleri zaman, değersiz olarak algılanmıştır.

2.2. Yönetisel Yapı ve Yetki Kullanımı

İstanbul gibi kentler dünya örneklerinde tek elden yönetilmektedir. Yönetimin başında ya seçilmiş ya da atanmış bir kişi bulunmakta ayrıca halkın temsilcilerinden oluşan meclis yer almaktadır. Onun da ötesinde kentlerin yönetimi için özel yönetim modelleri geliştirilmektedir. Londra, Tokyo, New York, Paris, Kahire, Toronto ve daha birçok kentte adına metropoliten yönetim, anakent yönetimi ya da büyükşehir yönetim denilen farklı yönetim biçimlerine rastlanmaktadır (Keleş, 2006: 376). Bütün bu örneklerden hareketle, İstanbul için önerilecek model kendine özgü bir yapı göstermeli ve tek başlı olmalıdır.

Aslında, 1930 yılında yürürlüğe giren Belediye Yasasının 149–153 maddeleri İstanbul'un yönetimini tüm diğer belediyelerden ayırarak farklı yapılandırmıştı. (Geray, 2001: 38). Şöyle ki; İstanbul'da tek üst yönetici olacak, vali ve belediye başkanlığı görevi hükümet tarafından atanan bir kişide birleşecekti. İl özel idaresi ve belediye başkanlığı da kurumsal olarak tek yapı haline gelecek, il genel meclisi ile belediye meclisi bir çatı altında toplanarak, İstanbul Meclisini oluşturacaktı. 1956

yılına kadar uygulanan bu örgütlenme biçimi, yönetim organizasyonunu tek başlı kılması, kaynakları bütünleştirmesi açısından olumlu düşüncelerle getirilmiştir. Ancak Kırdar'ın uygulamalarında, bu yapılanma olumsuzluğa alet olmuş ve eşsiz tarihi değerler, tek ve güçlü yönetimin yaptığı yanlışlarda zarar görmüştür.

Diğer taraftan, zaman zaman İstanbul'un ikiye ya da üçe bölünerek her birinin başında bir vali ve en üstte İstanbul Valisi görev yapacak şekilde öneriler de ortaya çıkmaktadır. Böyle bir bölünme rasyonel görülmemektedir. Mevcut ilçeler ile zaten İstanbul yönetimi kademelendirilmiş olmaktadır. İlçe düzeyinde kaymakamlık ve belediye başkanlığını birleştirerek güçlü ilçe oluşturmak daha yararlı sonuç sağlayacaktır. Bu anlamda ilçe yerel yönetim birimi olarak merkezi nitelikteki görevleri yerine getirecek, asayiş gibi sorumluluklar ise il merkezinde örgütlenecektir.

Bugünkü sistemde vali ve kaymakamlar gibi özeysel yönetimin taşra temsilcileri yanında büyükşehir belediye başkanı, ilçe ve ilk kademe belediye başkanları gibi yerel yöneticiler ve diğer kurumlar (TOKİ gibi) kamu yönetimini üstlenmişlerdir. Ayrıca güçlü bir sivil toplum kuruluşu örgütlenmesi bulunmaktadır.

Kentsel gelişmeye ve dolayısıyla planlamaya ilişkin temel yetkiler yerel yönetimler tarafından kullanılmakla birlikte özellikle büyükşehir belediyesi öne çıkmaktadır. Büyükşehir içindeki belediyelerin imar uygulamalarını denetleme görevi İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığına verilirken, İl Valiliğinden bu yetki esirgenmiştir. Vali ancak genel hükümlere göre denetim yapabilecektir ki uygulamada seyrek karşılaşılmaktadır.

Özeksel yönetim, TOKİ, yerel yönetim ve özel kesim yoğun bir bina yapma yarışına girmiş, böylece kentin tarihi yapılara dayalı silüeti, yüksek binalara dayalı şekil almıştır. Boş alanlar ile işlevsizlik ya da kent dışına taşınma gibi nedenlerle kazanılan yeni alanların yerine iş merkezleri veya konutlar yapılmış, yoğunluk olabildiğince artırılmıştır. Hâlbuki bu bölgeler yeşil alan ya da kültürel mekânlar olarak yapılandırılrsa, insanlar bu kentte yaşamının daha fazla onurunu ve mutluluğunu hissedeceklerdi.

Sonuç olarak kent; aldığı yoğun göç ve hızlı doğum oranına bağlı nüfus artışı, toprağın yüksek düzeyde getiri/rant sağlaması ve bunun topluma mal edilememesi, kamu yöneticilerinin vizyon ve irade eksikliği ve Anadolu’da alternatif merkezler oluşturulamaması gibi nedenlerle yönetilemez duruma gelmiştir. Bütün bu olumsuzluklar kültürel zenginliğin algılanmasını da engellemiş ve kentsel gelişme, bu değerlerin yok edilerek insan, araç ve bina yoğunluğuna sahip olma şeklinde varsayılmıştır. Kültür, tarih, turizm, bilim, kongre ve güzel sanat başkenti olmak için, başta geçmişi ve coğrafyası olmak üzere her türlü niteliğe sahip bu kent, sanayiden ticarete, eğitimden hizmet sektörüne kadar her tür faaliyete açık plansız, programsız ve amaçsız bir hareketin mağduru olmuştur.

Geleceğin İstanbul’unu tanımlarken, yapılaşmayı durduran, nüfus hareketini kontrol altına alan, göçün yapısal nedenlerini kaynağında ortadan kaldıran, kitle ulaşımına öncelik veren, tarihi, kültürel ve çevresel değerlerini öncelikli olarak koruma altına alan ve kent kimliğine uygun yeni anlam ve işlev kazandıran bir kent

anlayışı benimsenmelidir. Böyle bir etkin uygulama sonucunda ancak tarihi mirasına sadık kalmış, yaşanabilir ve zevkle soluklanabilir İstanbul var olabilir.

2.3. Kentsel Dönüşüm ve Kentsel Yenileme

İstanbul metropolü, kentsel dönüşüm ve yenileme uygulamalarına en çok gereksinim duyan yerleşimlerden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Bir yandan kentte bu tür projelere ağırlık verilirken, diğer yandan “Tarihi Yarımada” gibi kültür mirası açısından zengin ancak çeşitli nedenlerle köhnemeye terk edilmiş, yanlış ve zararlı kullanımlara açılarak tahrip edilmiş kent bölgesi ivedilik göstermelidir. İstanbul’da uygulanacak kentsel yenilemenin kentsel koruma/kültürel koruma ile paralellik içinde ve koruma ilkelerinin ışığında gerçekleştirilmesi zorunluluktur. Bir yandan alandaki kültürel miras korunurken diğer yandan varolan yapıların ve yapı çevrelerinin fiziksel kalitelerinin yükseltilmesi ve bu alanda yaşayan nüfusun sosyal açıdan iyileştirilmesi gibi eylemler de gerçekleştirilecektir.

Genel olarak İstanbul’daki dönüşüm ve yenileme çalışmalarını beş döneme ayırarak incelemek olasıdır (Gürler, 2006: 126-127): Birinci Dönem (1923-1940); Prost Planına dayanmakta ve dolayısıyla CIAM yaklaşımını esas olmaktadır. İkinci Dönem (1940-1965): 1956-1960 Högg Planı, 1958 Piccinato Planı ve Kırdar-Menderes yıkımlarını kapsamaktadır. Üçüncü Dönem (1965-1980) de; ekonomik kalkınma planları ile koruma yasaları planlanma çerçevesini oluşturmuştur. Bu dönemdeki kentsel yeniden canlandırma yaklaşımı 1971 tarihli İstanbul Nazım İmar Planına dayanmaktadır. Dördüncü Dönem (1980-1990); içinde Pazar ekonomisinin talepleri doğrultusunda kent içi tarihi alanlar, *Endüstri sonrası piyasa-yönelimi*

Kentsel Rönesans Yaklaşımı ile kentsel gelişme sürecinin yer aldığı dönemdir. Bu dönemdeki kentsel dönüşüm müdahaleleri, 1980 tarihli Nazım İmar Planına dayanmaktadır. Büyük ölçekli kamulaştırma ve tarihi bina yıkımı içeren yenileme projeleri yürütülmüştür. Dalan operasyonları buna örnektir. Ekonomik ve turizm amaçlı yeniden canlandırma projeleri sonucu dönüşüm sürecindeki kentsel alanlar, kentsel mekân şeklini almıştır. Beşinci Dönem ise; *Endüstri sonrası rant-yönelimli Kentsel Rönesans Yaklaşımı* ile kentsel dönüşüme konu olduğu devre olmuştur. Bu dönemdeki kentsel dönüşüm müdahaleleri 1995 tarihli Alt-Bölge Nazım İmar Planına dayanmaktadır. 1996 HABİTAT İstanbul Deklarasyonu ile tarihi ve kentsel korumaya yönelik vurgulama, İstanbul’da bütünleşmiş dönüşüm programlarının önünü açmıştır. Bu dönemde sosyo-ekonomik iyileştirme amaçlı kentsel dönüşüm projeleri, dönüşüm sürecindeki kentsel mekânları “kentsel atmosfer” şeklinde değiştirmiştir.

2.4. İstanbul’u “Dünya Kenti” Yapma Savı

İstanbul 19. yüzyıldan beri küresel sisteme bağlanmış ve Manuel Castells’in bağımlı kentleşme olarak nitelediği, dünya kapitalist sistemiyle bütünleşmiş ve Üçüncü Dünya ülkelerinde görülen tipik eğilime örnek olmuştur. 1980’li yıllardan itibaren yayılan küreselleşmeden etkilenmiş, ekonomik, finansal, sosyo-ekonomik ve siyasi kurumları ile yeniden bir dünya kenti olma yolunda, uluslararası sermayenin ilgisini çekmiştir (Yıldırım, 2006: 14).

Gittikçe küreselleşen, daha megapolleşen ve neoliberal kentleşmenin merkez üssü olan İstanbul'un, bugüne kadar yaşadığı ve bundan sonra yaşayacağı dönüşümü iyi analiz etmek gerekmektedir. Neoliberal yaklaşımlara olabildiğince ve tavırsızca kapılarını açan İstanbul, bu bağlamda küresel sermayenin rekabetçi ve sınır tanımayan taleplerine boyun eğmektedir. Böylece kazanç ve tüketim mekânı olma iddiasının ötesinde, binyılların kültür zenginliğini özümsemeyerek ve önemsemeyerek, aynı zamanda gerilimlerin ve sosyal farklılaşmanın tehlikeli yüzüyle karşı karşıya gelmektedir.

Diğer taraftan, öteki kentlerde de görülmekle birlikte, İstanbul'da daha yüksek boyutta ortaya çıkan alışveriş merkezleri, rezidanslar, korunaklı siteler bir kent kültürünü belirlemekten ziyade ayrışmaları pekiştirmektedir. Sosyal halk tabakasına kapalı yerleşkeler oluşturuldukça, ekonomik yaşam ilişkilerinin birbirinden ayrı mekânsal boyutu, sınıfsal farklılığı daha belirgin kılacaktır. Bu ise, geleneksel anlamda kültürel değerlerin kentli paydaşlar tarafından paylaşımını ve kazanılması engelleyici bir faktör olarak kendini gösterecektir. Üstelik alt ve üst sosyal kesimin yaşadığı alanlar birbirine çok yakın hatta yan yana gelişmektedir. Ataşehir ile Küçük Bakkalköy, Etiler ile Armutlu, Tarabya sırtları ve Hisarüstü'nde yaşayanlar bu duruma örnek gösterilebilir.

Nobel Edebiyat Ödülü sahibi Pamuk'un anlatımıyla, “geleneksel kültürle Batı kültürü arasında ve aşırı zengin küçük bir azınlık ile milyonlarca yoksulun yaşadığı mahalleler arasında sürekli göçlere açık ve bölünmüş olması, İstanbul'da son yüzeli yılda kimsenin bütünüyle evde hissedememesine yol açmıştır” (Pamuk, 2004: 114).

20. yüzyılın sonlarından itibaren kentteki rantlar, küçük girişimcilerin yanında büyük sermayenin de ilgi alanındadır. Konut, küçük ölçekli yapsatçılar yerine, büyük ölçekli toplu konut ve site yapımcılarının da uğraş konusu olmuştur. Sanayi tek işletmeler yerine organize sanayiler şeklinde toplu olarak konuşlanmaktadır. Eğitim ve sağlık kurumları rant kapısı haline gelmiş, otuzbeşi bulan kamu ve özel üniversite faaliyete geçmiştir. Ulaşım da otomobil kullanımı özendirilmiş, kitle ulaşım araçları ihmal edilmiştir. Başta bankalar olmak üzere birçok kamu ve özel kurum merkezini İstanbul'a taşıyarak, Ankara ve diğer kentleri terk etmişlerdir. Artık kent, tek yapılar yerine kütleler halinde büyümekte ve önüne set çekilemez hale gelmektedir.

Küreselleşen dünyada İstanbul, bir küresel kent olarak çok daha fazla nüfusa, daha fazla sermayeye, daha fazla sanayiye, daha fazla konuta, açıkçası daha fazla “yaşanmazlığa” mahkûm olmuştur. Belki böyle bir planlı tasarım yoktu, ama uygulamalar bu sonuca götürmüş oldu. “Dünya Kenti” yaratma iddiası böylece, hertürlü dünyanın yer aldığı ama kendi yaşamsal önceliklerinin olmadığı bir yerleşkeye çevirmiştir, megakenti.

3. Kùltür Değerleri ve Kentleşme Etkileşimi Kapsamında Yapılan Çalışmalar

3.1. Genel olarak

20. yüzyıl sonuna dek İstanbul'da eski mahallelerin korunması, daha çok Tarihi Yarımada'da tarihi binaları ve alanları koruma şeklinde ortaya çıkmıştı. Tarihi çekirdek dışında seçkinleştirme eylemleri ise, 1980'lerden sonra başlamıştır.

İstanbul'da Kuzguncuk, Cihangir ve Galata dönüşümleri “sivil müdahale” olarak nitelendirilebilecek türdendir. Bunların ortak özellikleri arasında; tarihi bölgelerde entellektüel ve profesyonellerin öncülüğünde birey ya da sivil toplum örgütü temelli süreçlerle, özgün kimliği ve kültürel değerleri canlandırma uğraşını içermesi, semt içi örgütlenme ve belirli düzeyde kurumsal desteğin alınması sayılabilir. Bunun yanında UNESCO ve AB destekli Fener-Balat Rehabilitasyon Projesi ise Fatih belediyesi tarafından yürütölen “kurumsal müdahale” içerikli bir dönüşüm projesi niteliğindedir.

Bunlardan Kuzguncuk çalışması başarıya ulaşmış olanlardandır. “*Evlerde değişmeler başladı usul usul... Bir sokakta azıcık bakım onarımla değişiveren evler, öbür sokaklara örnek oldu. Boyanan, onarım geçiren evler çoğalmaya başladı. Yıkılıp yerine apartman yapılmak için onayı bile alınmış koca bir yapıyı sahibi yıkmaktan vazgeçti. Olduğu gibi onarıldı*” (Bektaş, 2003: 248).

İstiklal Caddesi çevresindeki Fransız Sokağı da, sokak dokusu yenileme projesi ile daha bakımlı hale getirilmiş, kafe ve restoranlarla donatılarak turizme hizmet vermesi sağlanmıştır. Yine İstiklal Caddesindeki tabela kirliliğine son verilerek, daha göze hoş gelir bir uygulama gerçekleştirilmiştir.

Son olarak, İstiklal Caddesine açılan Tarlabası semtindeki üçbin civarındaki tarihi binanın restore edilerek konut yanında kültür-sanat merkezleri, resim galerileri ve dükkan şeklinde düzenlenmesi projesinin ilk etabı 2007 yılında Beyoğlu Belediyesi tarafından uygulamaya konulmuştur. Bu çerçevede 278 bina onarılacak ve bunların yüzde 42'si bina sahiplerinin olacaktır. Kentsel dönüşüm projesi olarak gerçekleşen bu çalışmanın başlaması ve ilk etabın ihale edilmesi ile “suç merkezi” olarak tanımlanan semtteki taşınmaz satışları artmış ve gözle görülür sosyal iyileşme yaşanmıştır (www.beyoglu.bel.tr/,12.6.2007). Fatih Belediyesinin 750 hanenin yaşadığı ve Sulukule mahallesini de kapsayan kentsel alana yönelik çalışmasını da belirtmek gerekir. Belediye TOKİ ile anlaşarak ev sahiplerine 20 yıl borçlanarak yeni yapılacak 550 konutta yer edinme olanağı sağlayacaktır. Fatih Belediyesi tarafından çöküntü alanı haline gelen Ayvansaray Mahallesinde başlatılan kentsel canlandırma projesini de bu kapsamda dile getirmek gerekir (www.fatih.bel.tr/, 12.6.2007).

Yukarıda belirtilen Beyoğlu ve Fatih Belediyelerinin uygulamalarını, özellikle eski yapıların onarımını içerdikleri ölçüde olumlu bulanlar olmakla birlikte, kent alanlarını yatırıma açıp kaynak sağlama arayışının ötesinde kentsel dönüşümün mekâna büyük para, yeni fonksiyonlar ve yeni kullanıcılar çekmek suretiyle neoliberal politikalara hizmet ettiği gerekçesiyle eleştirilenler de bulunmaktadır.

Onlara göre, bu bağlamda neoliberal politikanın anlamı kent gelişimini soylulaştırmaya endekslemek olmakta ve Sulukule mahallesinin villalara, İMÇ'nin pahalı rezidanslara, hatta AKM'nin dünyaca ünlü bir mimar tarafından tasarlanmış “çağdaş” bir kültür merkezine dönüştürülmek istenmesi şaşırtıcı görülmemektedir. Üstelik neoliberalizm, kentleri baştan aşağı dönüştürürken bunu orta sınıf rahatsızlığına yol açmadan yapacak bir çekim gücüne sahip gözükmekte ve soylulaşmanın öteki yüzü gettolaşma olarak ortaya çıkmaktadır. Kentin yeni elitleri de, soylulaştırma fantezisine kapılıp küreselleşmenin derinleştirdiği sosyal dışlanmaya sırtlarını çevirmeye devam ederlerse, kent mekânının metalaşmasının önünde durulamayacaktır (Aksoy, 2007: 7).

3.2. Tarihi Yarımada'da

Ölçek yönüyle bu çalışmada, Tarihi Yarımada'daki kültürel değerler ile kentleşme/planlama arasındaki ilişkiler daha yakından irdelenecektir.

Yüzyıllar boyunca kültürler arası uygarlıklara beşiklik yapmış İstanbul'un en eski yerleşim bölgesi olan Tarihi Yarımada, Eminönü ve Fatih ilçelerini kapsamakta ve tarihi yapılarıyla, üstlendiği çok farklı işlevlerle, sosyo-kültürel farklılığıyla son derece özgün konuma sahip bulunmaktadır (Turgut, Özden, 2005: 49).

Eminönü bölgesi; Kapalıçarşı, Hanlar, Beyazıt, Cankurtaran, Sultanahmet Meydanı, Ayasofya, Topkapı Sarayı gibi evrensel düzeyde önemli mekânları bünyesinde taşımaktadır. Bu alanların içinde Süleymaniye Külliyesi, mimari

karakteri ile özgün bir “Türk Yerleşmesi” olarak türünün önemli bir örneği olarak görülmektedir (Turgut, Özden, 2005: 50). Gerçekten içinde kervansarayından dükkânlara, okulundan kütüphanesine kadar birçok unsuru barındıran bir yerleşkedir. Özellikle 16.yüzyılda dünya kentinin merkezi olan Külliye Sinan yaparken, bilinçli şekilde medreseleri basamak basamak Haliç’e kadar indirmiştir (Bektaş, 2005).

İstanbul’un Marmara, Haliç ve kara surları ile çevrili bölümü, Tarihi Yarımada, Tarihsel Çekirdek ya da Suriçi olarak adlandırılmaktadır. Doku olarak büyük değişiklikler geçirmiş olmasına karşın, yine de kültür ve tarih zengini bir bölge niteliği ile dünyada sayılı yerlerdendir. Bu bölgenin bütün olarak korunmasının önemi açıktır ve merkezi olma yerine kültür, sanat ve konut merkezi olarak görülmelidir. Halbuki şimdiye kadar ki uygulamalar, bunun tersi olmuştur. Belediye, Adliye gibi yönetim birimleri kentin en değerli tarihi köşelerine beton binalarla yerleştirilmiştir. Üstelik bu binaları yapmak için tarihi binalar ortadan kaldırılmıştır.

İlin yönetim merkezi olan valilik, eski Başbakanlık binasına (Babıâli) yerleşmiş, bu da yeni yönetim birimlerinin bölgeye akmasını teşvik etmiştir. Tarihi doku korunarak bu eylem gerçekleştirilmiş olsa, belki göz yumulabilirdi. Ama ortaya çıkan bina gereksiniminin beton binalarla karşılanma yoluna gidilmiş, Suriçi dışındaki gelişme alanlarının bu merkeze ulaşımı için yeni caddelerin açılması yanında, Beyoğlu ve diğer semtlerle ilişkinin artması, altyapısının genişletilmesini gerektirmiştir. Suriçinin 1300 hektarlık alanına yoğunlaştırıcı işlevler verme yerine, varolan doku korunup plan değişikliği sınırlansa ve bu değişmezlik içinde tarihi binalar ana noktalar olarak görülse doku korunmuş olacaktı.

Eminönü bölgesinin sosyal, kültürel ve fiziksel çöküntü alanı haline gelmesi ve giderek değerlerini yitirmek üzere olması, kültürel zenginlik için bir tehlike ve olumsuzluktur. Bölge, ilgisizlik, yanlış fonksiyon kararları, kültür mirasının rant ekonomileri tarafından hiçe sayılması, kurumlar arasındaki koordinasyon eksikliği ve kültürel otorite boşluğu nedeniyle korunamamaktadır (Turgut, Özden, 2005: 50).

Eminönü'nde konutlaşmayı ve Paris, Viyana'daki benzer mahallelerdeki yaratıcı kültürel yaşamın doğuşunu önleyen en tehlikeli unsur ise atölyelerdir. Bu işlikler kent ekonomisine katkı sağlıyor olsa da, hem çevre kirlenmesi hem de toplumsal yaşamın kısıtlanması gibi olumsuzlukları doğurmaktadır. Bölgedeki üretimde yoğun kimyasal maddeler kullanılmakta, zehirli atık sular tarihi sarnıç ve binaların temelini kemirmektedir. Bu atölyelerin kent dışında kurulacak modern üretim merkezlerine taşınması zamanı çoktan gelmiştir (Ortaylı, 2006b).

Bilinçli bir yaklaşımla Tarihi Yarımada'nın sahip olduğu potansiyelin, İstanbul için önemli fırsatlar niteliğinde olduğu anlaşılabacaktır. Buna karşılık bu alanların hızla çöküntüye uğraması, kriminal bölgeler haline gelmesi, yapılaşma yoğunluğuna itilmesi bu fırsatları, krize döndürerek alanı güvensiz ve sıradan bir bölge haline getirmiştir.

İstanbul'un tarihsel gelişimi içinde, yeni kentin yüksek statülü konut alanları suriçinden uzaklaşmıştır. Bunun nedenleri arasında, yangın tehlikesi, altyapı hizmetlerinin yetersizliği, ulaşım olanaksızlığı sayılabilir. Bu nedenler bilinçli bir biçimde ortadan kaldırılsa yani sağlıklaştırma ya da soylulaştırma çabaları başarıya ulaşırsa, bu dokunun tekrar canlandığı ve sosyal yaşama katıldığı görülecektir.

Süleymaniye çevresi başta olmak üzere yarımada'daki tarihi yapı niteliğindeki konutlar onararak çevreleriyle birlikte yaşanabilir mekânlar haline dönüştürülse bir taraftan tarihi doku korunarak açık hava müzesi haline gelecek, diğer taraftan bu dokuyu sürekli kılacak şekilde, insan unsuru yaşama katılacaktır. Başka bir ifadeyle Yarımada'nın yaşamını sürekli kılması için gerekli olan *konut kimlikli gelişim yolu izlenmiş* olacaktır (Turgut, Özden, 2005: 60).

1933 tarihli Elgötz Planı ve 1936 tarihli Prost Planı'nın ertesinde 1964 yılında onaylanan "1/5000 ölçekli Sur İçi Nazım İmar Planı" Tarihi Yarımada ile ilgili hazırlanan ilk plan niteliğindedir. Ancak planda, bölgenin tarihi ve sosyal kimliği içinde korunarak gelişmesini yönlendirecek önemli ilkeler bulunmamaktadır.

İstanbul'da Metropolitan Alanı kapsayan diğer iki adet üst ölçekli plandan birincisi, 1980 tarihli İstanbul Metropolitan Alan Nazım Planı olup, bu planda Tarihi Yarımada ile ilgili özel hüküm ve kararlar bulunmamaktadır. Bununla birlikte genel anlamda, "*Tarihi Çekirdeği oluşturan kent alanlarında gereğinde Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kararlarına göre uyarlama yapılarak Onanlı İmar Planları uygulanacaktır.*" uyarısı yer almaktadır.

İkinci Plan ise, 1995 tarihli İstanbul Metropolitan Alan Alt Bölge Nazım Planı'dır. Bu planda Tarihi Yarımada ile ilgili olarak bu bölgenin, tarihi, turizm ve perakende ticaret merkezi olarak geliştirilmesi öngörülmüştür. Merkezi İş Alanı (MİA) fonksiyonlarının sur dışına kaydırılması ile tarihi konut alanlarının tahrip ve yok olmasının önlenmesi, çöküntü alanlarının ıslah edilmesi ve çöküntüye yol açan

olumsuz fonksiyonların desantralize edilmesi, küçük sanayi depolama ve imalatın merkezden çıkarılması gibi hususlar, bu planda öngörülmektedir.

Aslında 1990 yılında “Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı” hazırlanmıştı. Planın amacı, Yarımada’nın *bir merkezi iç alanı ve bir kentsel yığılma yeri olmaktan kurtarılarak yerleşik nüfusu ile bütünleşmiş, yaşayan bir tarih, kültür, turizm ve rekreasyon alanı olması şeklinde* ifade edilmişti. Ancak Mimarlar Odası tarafından açılan iptal davası sonucu, kamu yararı olmadığı gerekçesiyle plan, idari yargı tarafından iptal edilmiştir.

1995 yılında tüm Tarihi Yarımada’nın sit alanı olarak ilan edilmesi, aslında gecikmiş ve son derece yerinde bir karar olmakla birlikte, bunun uygulanmasına yönelik önlemler alınmadığı için etkin olamamıştır. Başka bir anlatımla, diğer koruma bölgelerinde olduğu gibi “koruma kararları” tarihi yapıları yaşatıp-fonksiyon verme işlerini tek başına sağlamaktan uzak, ancak ön önlem olarak varlığı ve önemi yadsınamaz niteliğini burada da göstermiştir.

İlk defa 1995 yılında, Eminönü ve Fatih ilçelerini kapsayan Tarihi Yarımada, “Kentsel ve Tarihi Sit, Kentsel ve Arkeolojik Sit ve Sur içinin 1. derece Arkeolojik Sit Alanı” ilan edilmiştir. Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı (1/5000) ise 2003 yılında İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi tarafından kabul edilmiştir. Bütün bu gelişmeler İstanbul’un kültürel varlıklarının korunmasında nasıl geç kalındığının belirgin göstergesidir.

Politik vizyon ve iradenin eksikliği, etkin planlama stratejisinin olmaması, kamu ilgi ve farkındalığının yetersiz oluşu, kültür, tarih ve kentleşme bilincinin yerleşmemesi, mali kaynakların kredi şeklinde olsa bile organize edilememesi, bu konudaki gecikmişliğin ve yetersizliğin genel nedenleri olarak sayılabilir. Ayrıca Koruma Alanı ilan edilmesinin ardından Koruma Amaçlı İmar Planlarının yürürlüğe girişinin çok zaman alması, sonraki bir neden olarak belirtilebilir.

Bu bölgeye, ticari, turizm ve kültür fonksiyonlarından birini ön plana çıkararak şekillendirilecek rol, Tarihi Yarımada Planında (2005) farklı senaryolarla tartışılmıştır. Bu senaryolardan birisi, yarımada kültür, konut, turizm ve ticaret işlevlerinin bir arada değerlendirilmesini ve bununla eski eser ağırlıklı alanları canlandırmayı ve yaşatmayı hedeflemektedir. Yarımada bin yıllardır taşıdığı kültürel kimliği ön plana çıkararak, bu kimlikle birlikte konut alanlarını da yaşatmak fikri esas alınmıştır. Bu senaryoda konaklama ve konut alanları artırılmış, böylece gece-gündüz nüfusunun dengelenmesi amacı güdülmüş ise de, sonuçta bina yoğunluğunun artması öngörülmüştür.

Bizim de katıldığımız diğer bir senaryoda ise, tüm eski eserlerin ortaya çıkarılması, tarihi doku dışında kalan alanın ise düşük yoğunluklu ve mevcut dokuya uyumlu olarak planlanması öngörülmektedir. Ancak bu senaryoda da, kültür alanlarının, konut ve konaklama alanları karşısında daha az oranda artırılması önerilmektedir. Doğal olarak, bu senaryo, turizme ağırlık veren senaryo ile ilintilidir ve birbirini besleyen iki ayrı varsayımdır. Burada anımsatılması gereken husus, kültürel değerlerin kazanımının önceliğidir. Kazanılan kültürel zenginlik, turizm yoluyla ekonomiye katkı sağladığında kendi sürekliliğini gerçekleştirmiş olacaktır.

Ancak turizme öncelik verildiğinde kültürel yapılara, onarım anlayışından fonksiyon vermeye kadar daha basit ve amacından sapılmış şekilde bir rol biçilme tehlikesi de kendini gösterebilecektir.

2005 yılında onaylanan bu plan ile, Tarihi Yarımada yasal bir plana kavuşmuş olmakla birlikte, plana ilişkin uygulamanın da son derece titiz, dikkatli ve ivedi olarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde birçok örneğinde olduğu gibi, kapsamlı bir belge ve doküman niteliğinin ötesine gidemeyecektir.

Bu arada, Tarihi Yarımada'ya yönelik düşünsel ve pratiğe yönelik çalışmalar son yıllarda daha katılımcı bir yapı almıştır. 2000'li yılların başında İçişleri Bakanlığı tarafından yürütülen “İstanbul gibi İstanbul” projesi, İstanbul Valiliği, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından ortaklaşa yürütülen “Müze Kent” projesi, ayrıca “Tarihi İstanbul’un Yönetimi” arama toplantıları, sivil toplum kuruluşlarının yoğun katılım ve katkısına açılmış ve bu yönüyle yönetim ilkesine uygun hareket edilmiştir. Yönetime ilişkin kararların kapalı kapılar ardında sadece kamu görevlileri tarafından tartışılması ve alınması anlayış yerine, sosyal taraflarla birlikte hareket edilmesi yolu tercih edilmiştir. Ama bu kez de ne yazık ki konuşulanlar ya da kararlaştırılanlar pratiğe dönüşmemiştir.

İstanbul yönetimi tarafından, tartışılan senaryolardan turizm odaklı olanının benimsenmiş olması da, belki başarılı sonuç alınmayışını doğuran bir etmen olarak ortaya çıkmıştır. Alanın turizm fonksiyonu ile ön plana çıkması olağan karşılanmakla birlikte, böyle bir yaklaşım, egemen unsur olan ve olması gereken kültürel değerlerin bozulmasına ve otantik yapının elden çıkmasına neden olabilecektir.

Diğer taraftan, özgün kimliği konut yerleşkesi olan bir dokunun turizm amaçlı fonksiyon değişimine yoğun bir şekilde uğraması, kendi kimliğine zarar verme riskini beraberinde getirebilecektir. Bu demek değildir ki, hiçbir konut konaklama ünitesi haline dönüşmesin. Burada bir denge sağlanmalı ve mahalle dokusu, tek yapıdan bağımsız şekilde ve yaşantısal özellikleriyle korunmalıdır.

2003 tarihli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı'nın Tarihi Yarımada'ya yönelik çözüm önerileri maddeler halinde şu şekildedir:

- a. Tarihi Yarımada'nın kültürel kimliği ile uyuşmayan, imalat, depolama ve ticaret uğraşlarının bölge dışına çıkarılması ve buna bağlı önemli fonksiyon değişiklikleri,
- b. Boşaltılan bu alanlarda orta ve yüksek gelir gruplarına yönelik prestij konut ve sosyal donatı merkezleri yapılması,
- c. Geleneksel konut alanlarının yaşatılması, yedi tepenin belirgin noktalarında yer alan anıt eserlerin eteklerindeki geleneksel konut dokularının korunması,
- d. Turizmin teşvik edilmesi ve yeniden yapılandırılması nedeni ile yitirilen iş olanaklarının geri kazanılması ve böylece kültürel mirasın sürekli ve dengeli korunması için yeterli kaynak ayrılması,
- e. Tarihi Yarımada'da Marmaray hattı kapsamındaki Yedikule ve Yenikapı Metro Merkez İstasyonu alanlarının inşa edilmesinde ticari yeniden yapılaşma fırsatlarından yararlanılması ve toplu taşımacılığın durak, istasyon alanları dahil olmak üzere iyileştirilmesi.

Bu plan kararları, “İstanbul Tarihi Yarımada Fatih ve Eminönü İlçeleri Sit Alanları 1/5000 ve 1/1000 ölçekli Koruma-Yenileme- Dönüşüm kapsamında Ekonomik Model Oluşturulması Amaçlı Kentsel Tasarım Projesi”nedeniyle uygulamaya temel oluşturacak detaylı eylem planları ve kentsel tasarım projeleri çalışmaları süren elektronik tarih eser envanteri verilerinden de yararlanarak, bir anlamda “Müze Kent Projesi” olarak geliştirilmektedir (Kocabaş, 2006: 133).

Diğer yandan, İstanbul Tarihi Yarımada Kentsel Tasarımı Projesine, ilgili çevrelerden şu eleştiriler yöneltilmiştir (Kocabaş, 2006: 133–134):

- a. Fonksiyonel değişim, pratik ve uygun görülmemektedir.
- b. Daha çok üst gelir grubuna yönelik düşünülen prestij konutlarını kapsayan yeniden yapılandırmaya vurgu yapılması kaygı yaratmaktadır. Zira bu, seçkinleştirmeye yol açabilecektir. Nitekim Fatih İlçe Belediyesi tarafından “Neslişah ve Hatice Sultan Mahalleleri Kentsel Yenileme Projesi” kapsamında Sulukule sakinlerinin bu bölgeden uzaklaştırılmasını hedefleyen girişimi, yoğun eleştiriye uğramıştır.
- c. Var olan tarihi çevrenin korunmasının önceliği yerine, işyerlerinin desentralizasyonuna ve yeniden yapılaştırmaya ağırlık verilmemektedir.
- d. Kısmen de olsa zorla yerinden edilmeye neden olacak yeniden yapılaşma yerine, yöre sakinlerinin gereksinim ve beklentilerini dikkate alan koruma esaslı konut programının öngörülmesi tercih edilmeli idi.
- e. Turizmin artması, tarihi çevreyi tehdit yerine tarihi yapıların bakım ve onarımına kaynak sağlanmasında yararlanacak şekilde yönetilmelidir.

- f. Plan'ın hazırlanmasında sivil toplum kuruluşlarının ve meslek odalarının katkısı yeterince sağlanmamıştır.

Sadece proje esasına dayanan yani fiziki proje bazlı imar planı ya da mimari proje ölçeğindeki yaklaşımla bu bölgenin yenilenmesi mümkün gözükmemektedir. Bu bakımdan Tarihi Yarımada'daki kentsel dönüşüm projelerinin bir eylemler bütünlüğü içinde yürütülmesi gerekmektedir. Sosyal, ekonomik ve kültürel boyutlarıyla sorunun ele alınarak bir stratejik plan kapsamında çözüme ulaşılması zorunludur (Turgut, 2006: 94).

1983 yılında Türkiye olumlu bir adım atarak, UNESCO Uluslararası Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Sözleşmesini imzalamış, 1985 yılında ise İstanbul Tarihi Yarımada'da yer alan dört alt bölge ile UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne alınmıştır. Bu bölgeler , Sultanahmet Arkeoloji Parkı, Süleymaniye Camii ve çevresi, Zeyrek Pantokrator Klisesi/Molla Zeyrek Camii ve çevresi ve İstanbul Surları' dır.

2006 yılında, UNESCO Dünya Mirası Komitesi (ICOMOS) Teknik Kurulu İstanbul'a gelerek, Tarihi Yarımada'daki Dünya Kültür Mirası Alanları'na ilişkin koruma çalışmalarının genel durumunu değerlendirmiştir. Teknik ekip, koruma eylemlerinin en olumlu yönü olarak anıt eserlere yeterli özenin gösterildiğini belirlemiş ve bunun yanında üç olumlu gelişmeyi de özellikle dile getirmiştir: Bunlar; tarihi binaların envanterinin sayısal ortamda hazırlanmasında Müze Kent Proje Ekibinin başarısı, yeni yasal düzenlemelerin koruma çalışmalarındaki kaynak

sorununa sağlayacağı katkı ve İstanbul'un 2010 yılı Avrupa Kültür Başkenti seçilmiş olmasıdır.

Ancak bu olumlu gelişmeler yanında, Teknik Kurul raporunda öncelikle; sorumlulukların net biçimde tanımlanmaması ve kamu kurumları/birimleri arasında yetersiz iletişim ve eşgüdüm ile paydaş katılımının yetersiz olması, eleştirilmiştir. Ayrıca Tarihi Yarımada'daki Dünya Mirası Alanları'nın sınırları ile onaylı Koruma Nazım İmar Planı'ndaki Koruma Alanlarının sınırlarının aynı olmaması ve Büyükşehir Belediye Başkanlığınca Dünya Mirası Alanlarının yer aldığı dokuda siluet açısından olumsuzluk doğuracak Haydarpaşa, Maslak, Karaköy gibi yerlerde yüksek kuleleri de kapsayabilecek projelerinin teşvik edilmesi, doğru bulunmamıştır. Son olarak, Müze Kent Ekibinin öngördüğü ve korumacılık ilkelerine dayalı iyileştirme/restorasyondan çok, yeniden yapılandırma yaklaşımının İstanbul'u yönetenlerce benimsenmiş olmasının yanlışlığı, vurgulanmıştır.

Bununla birlikte Teknik Kurul, iki stratejik projenin tamamlanmasına kadar, Tarihi Yarımada'nın, Risk Altındaki Dünya Miras Listesi'ne aktarılması işleminin 2008 yılına kadar ertelenmesini önermiştir. Bu projelerden ilki, yeni yasal düzenlemelerin olası olumlu etkisinin değerlendirilmesine ilişkindir. İkincisi ise uzun zamandır ertelenen Dünya Mirası Alan Yönetimi Planı'nın uluslararası standartlarda ve 2008 yılı şubat ayından önce uygulamaya konulabilmesi için *bütüncül yönetim yapısının* oluşturulmasıdır. UNESCO Dünya Mirası Komitesi 2006 yılı Temmuz ayında Vilnius kentinde gerçekleştirdiği 30. yıllık toplantısında, önerileri kabul ederek Türkiye'ye bildirmiştir.

3.3. Fener –Balat Projesi

Tarihi Yarımada’da yer alan bölgede uygulanan Fener- Balat Projesi, Fatih ilçesinde UNESCO ve AB desteği ile Fatih Belediyesince yürütülmüştür. Bu program Fener ve Balat mahallelerinde koruma esaslı yenileştirme için bütünleşik ve sürdürülebilir bir sürecin uygulanması yönünde tasarlanmıştır. Bu bölge 1984’den sonra, İstanbul Büyükşehir Belediyesinin dönüşüm projeleri kapsamında Haliç kıyı bandının açılması ve işyerlerinin kapanması sonucunda iş kaybının da etkisiyle köhneleşme yoluna girmiştir.

Proje alanında 1401 bina (280 civarında çok kötü durumda, boş olan 102 tanesi ve kısmen kullanılmakta olan 124 tanesi dahil) bakımsız durumdadır. Binaların yarıdan fazlası tarihi niteliktedir. Bölge yetersiz kentsel donatı ve hizmetlere sahiptir. Fener ve Balat Rehabilitasyon (Sağlıklaştırma/İyileştirme) programı adı altında uygulanan bu proje için 2000 yılında AB Meda Programından 7 milyon Euro kaynak sağlanmıştır. Programın başlangıcında bir tarihi bina restore edilerek Proje Ofisi olarak kullanılmaya başlanmıştır (Kocabaş, 2006: 138).

Tarihi evlerin onarımına yoğunlaşmış bir amaç güden bu programın diğer bileşenleri arasında, sosyo-ekonomik yenileştirilme ve kentsel sürdürülebilir iyileştirmenin sağlanması, yerel halk için ekonomik aktiviteler ve iş olanakları, belediyenin teknik donanımının güçlendirilmesi, sayılabilir.

Bu program, İspanya, İngiltere ve Fransa’dan uzmanların katıldığı Teknik Destek Ekibi (TDE) ile Türkiye Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı’nın katkıları

yanında, Fatih Belediyesi tarafından uygulanmıştır. İslah çalışmaları % 4 faizle on yılda geri ödenmek üzere her bir yapı için 75.000 YTL krediyi kapsamakta olup, bölgede uzun yıllar yaşayan ve binalarının onarımını kendi güçleriyle yapamayan, yine bölgede oturmaya niyetli olan yurttaşlara öncelik vermiştir. Uygulamaya yönelik tüm ihaleler için çağrı, AB sözleşme kuralları çerçevesinde Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu tarafından yapılmış olup, yenileştirme süreci aşağıdaki çalışmaları içermektedir (Kocabaş, 2006: 140):

- a. Program kapsamında mali ve teknik yardımdan yararlanacak ikiyüz binanın belirlenmesinde kullanılacak seçim kriterlerinin hazırlanması,
- b. Birden fazla sahibi olan binalarda tüm maliklerin katılımının sağlanması,
- c. Binaların röleve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin hazırlanarak Koruma Kurulu onayına sunulması,
- d. İhale dosyasının hazırlanması,
- e. İç mekân onarımının olacağı binalarda oturanlar için geçici barınmanın sağlanması,
- f. Restorasyon sözleşmelerinin izlenmesi, danışmanlık hizmetinin götürülmesi ve ödemelerin gerçekleştirilmesi.

Binaların değerlendirilmesinde ise, mimari ve kültürel değeri, iç ve dışta gerekli iyileştirme düzeyi ile çevreye etki katsayısı, deprem riski ve Koruma Kurulu'ndan izin almadaki güçlük derecesi, ölçüt olarak dikkate alınmıştır.

İyileştirme Programı iki türlü içeriğe sahiptir: Birincisi, *Cephe İyileştirme* türüdür. Çatı, pencereler, kapılar, oluklar ve dış duvar elden geçirmeleri gibi

cepheleri kapsayan çalışmalardır. Büyük boyutta onarımı gerekli kılmayan sınırlı sayıdaki binalar bu türde iyileştirme işleminden geçirilerek, erken ve görülür sonuçları ile toplumun desteğinin alınması öngörülmüştür. İkinci tür ise, büyük boyutta yapılan iyileştirme çalışmasıdır. Dış cephe yanında iç mekânlarda hatta statik yapıda yenileme yapılarak, modern standartlarda kullanıma elverişli konutların üretimi tasarlanmıştır.

Restorasyon ihalelerinden ilki, 2005 yılı Temmuz ayında gerçekleştirilmiş olup, yirmialtı tarihi evin restorasyonu bitirilmiştir. İkinci grup içinde 24 binanın ve Balat Çarşı'sındaki 28 dükkanın basit onarımı, 13 binanın ve 5 dükkan ile 2 sosyal merkezin (Birisi Tarihi Dimitri Kantemir Evi) restorasyonu öngörülmüştür. İhale 5.6.2006 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Üçüncü grupta ise, toplam 21 binanın onarımı öngörülerek 9.10.2006 tarihinde ihalesi yapılmıştır (www.fenerbalat.org. 19.4.2007). Bu program kapsamında, restorasyon kalite standartlarının belirlenip, kentin başka yerlerindeki benzer projelere destek sağlayacak bir Restorasyon Merkezinin oluşturulması ve restorasyon/iyileştirme çalışmalarının olumlu etkisinin gösterilmesi, amaçlanmıştır. Ayrıca başka mali kaynakların da bölgeye getirilerek, sürdürülebilir iyileştirmenin ve toplum katılımının sağlanması, semtteki kişiler için yeni becerilerin ve iş olanaklarının yaratılması, bakım onarım el kitaplarının hazırlanması ile restorasyon proje ve onay işlemlerinin desteklenmesi öngörülmüştür (Kocabaş, 2006: 141).

Program, toplum katılımına büyük önem vermekte ve kadın/erkek semt gönüllülüğünü teşvik etmektedir. Bu bağlamda düzenli Danışma Kurulu toplantıları düzenlenmektedir (Kocabaş, 2006:139–142). Fener-Balat'daki çalışmalar, kuşkusuz

İstanbul'un diğer tarihi mahalle ve semtlerine de örnek olacak ve bu yöndeki çabalara katkıda bulunacaktır.

Bunlar yanında Fatih Belediye Başkanlığınca, alt yapının sağlıklılaştırılması, boş yapıların kamulaştırılarak mahalle sakinlerinin gelişimi ve eğitimi için değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu çerçevede Bölge Atölyesi, Bölge Sakinleri Evi, Kadınlar Evi, Sanatkar Evi, Eğitim Sonrası Öğrenci Çalışma Noktaları gibi merkezlerin yaşama geçirilmesi öngörülmüştür (Akın, 2006: 22-23). Nitekim, Sosyal Merkez çatısı altında çeşitli sosyal etkinlikler düzenlenmiş, bayanlara ve gençlere eğitim seminerleri verilmiştir.

Sonuç olarak, Tarihi Yarımada bölgesi (Fener-Balat Semti de dahil) geleceğini, tarihi kimliğiyle barışık ve ondan güç alan bir kültür-kentleşme- turizm üçlü yapılanması ile kuracaktır. Bu yapı içinde bölgede var olan tarihi evler konut olarak sosyal yaşama kazandırılacaktır. Geliştirilecek turizm sektörü, yapı stoğunu artırmayıp, tam tersine betonlaşmış ve mimari estetikten yoksun binaların ortadan kaldırılması ya da cephe giydirme ile tarihi silüete uygun hale getirilmesi, bölgenin kimliğini öne çıkaracak ev pansiyonculuğu, butik otel şeklinde konaklama konseptini geliştiren, konut kullanımını özendiren bir özellik taşıyacaktır. Bölgede taşınmazların sağlayacağı yüksek rantın, eski eserlerin yok edilerek daha yoğunluklu bir yapılaşma hareketine yol açmaması, ilk ve öncelikli önlem olarak göz önüne alınacaktır.

Ancak çalışmalar sona yaklaştıkça, restore edilecek ev sayısının amaçlananın çok altında kalacağı anlaşılmıştır. En önemli eksiklikler olarak, kurumsal destekten yoksunluk, temel yaklaşımın düşünülmemesi, iç ve dış onarımın birlikte ele

alınmaması, evlerin ıslak zeminlerindeki yenilemelerde kabul edilebilir çözüm geliştirilmemiş olması sayılabilir. Ayrıca programın başında, daha kentsel bütünlük içeren bir sağlıklılaştırma kabul edilmişken ileri aşamalarda bölge içine dağılmış tek evlerin onarımı ancak mümkün olabilmıştır. Çünkü mal sahipleriyle yaşanan alım zorlukları, çevre ölçeğinde korumayı engellemiştir (Akın, 2006: 24). Ama bunların da ötesinde projenin sürdürülebilirliği, daha önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. AB Fonlarıyla başlatılan diğer projelerde olduğu gibi burada da fon yardımı bittiğinde başlatılan işin tamamlanması güçleşmektedir. Buna çözüm de, kendi kaynaklarımızın bu tür etkinliklere yönlendirilmesi olmalıdır.

4. İstanbul’a Yönelik Bir Öneri

Aslında İstanbul’un bir dünya kenti olabilmesi için ilk başta kent yönetiminin reorganize edilerek kentin bütününde yönetim açısından bir eşgüdümün sağlanması gereklidir. İyi yönetim ve iyi organizasyona sahip bir kent, diğer sorunlarla birlikte kentleşme ve kültür sorunlarının üstesinden gelebilecektir.

İstanbul’da ortaya çıkan bu parçacıl dönüşüm projeleri kuşkusuz, kentin büyüklüğü ve zenginliği karşısında düşük boyutta kalmaktadır. Bunun nedeni ise kültürel değerleri ve tarihi dokuyu yaşatmayı, eylemin odak noktasına koyarak yürütülecek kentsel dönüşüm veya kentsel yenileme çalışmalarında bir “üstlenici”nin ortaya çıkmaması ya da bu göreve istekli olmamasıdır.

Bu rolü üstlenebilecek resmi kurumlar; Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul Valiliği, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı olarak sayılabilir. Kuşkusuz bu

rolün önemi büyüktür ve ancak arkasında parasal gücü de olan bir kamu birimi tarafından etkin olarak yerine getirilebilecektir. Doğal olarak ÇEKÜL, TKB ve diğer sivil toplum kuruluşları da bu eylemde ortak rol alacaktır.

Görüşümüzce, bu rolün en iyi şekilde, İstanbul Valiliği tarafından yüklenilmesi yararlı olacaktır. Bu savımızın nedenlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Valinin iki şapkasından birincisi; devletin, hükümetin ve her Bakanlığın ildeki en üst temsilcisi olması, ona hükümetin İstanbul ilindeki tüm birimleri üzerinde yetkinlik vermektedir ki, bu önemlidir. Zira kültürel değerlerin kazanımı, hemen hemen tüm birimleri ilgilendirmekte ya da katkıları sağlanabilmektedir. Örneğin Bayındırlık ve İskân Bakanlığına bağlı Karayolları Bölge Müdürlüğü tarihi bir köprüyü onarma ya da onartma yetkisine sahiptir ya da Sağlık Bakanlığına bağlı bir hastaneye ait bir tarihi köşkün (Erenköy Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Hastanesi gibi) onarılacak işlev verilmesi, ancak Valinin olayı izlemesi ve yönlendirmesi ile gerçekleşebilecektir.

Nitekim, Maliye Bakanlığına bağlı iken 20.5.2006 tarihinde yürürlüğe giren yasa ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına bağlanan Emekli Sandığının yıllarca büyük bölümü boş duran İstiklal Caddesinin en güzel binalarından Serkldoryan (Cercle d'Orient) Han'ın müze ya da güzel sanatlara yönelik başka bir amaçla kullanımı için bir kuruma devri ile ilgili düşünce, sonuca ulaşamamıştır.

- Valinin ikinci şapkası ise; il yerel yönetiminin yani il özel idaresinin başı olmasıdır. Vali, sadece özeysel yönetimin taşradaki en üst yöneticisi sıfatıyla tanınmakta, yerel yönetici niteliği gözardı edilmektedir. Gerçekten Vali olaylara aynı zamanda yerel yönetici gözüyle bakabilmekte hatta maddi bağı olmaması nedeniyle daha da objektif olabilmektedir. Üstelik il özel idaresinin azımsanmayacak düzeyde geliri olup, bu kaynaklar iş merkezi, (Örneğin; Bayrampaşa da İstanbul İl Özel İdaresi tarafından yaptırılan iş merkezi) lojman ya da kamu binaları yapımı gibi verimsiz alanlara harcanmaktadır.

- Valinin güçlü konumu, bu konuda, emek, para ve zaman ayırabilecek vakıf, dernek, meslek odası, sendika gibi sivil toplum kuruluşlarının katkısını almada önemli rol oynayacaktır. Bu gibi kuruluşlar okul, sağlık tesisi gibi kamu hizmeti gören birçok tesis, bina ya da donanımına kaynak ayırmaktadırlar. Valinin gerek bilgilendirme gerekse yönlendirme çabaları ile tarihi eserlerin onarımına ve dokunun iyileştirilmesine büyük katkı sağlanacaktır.

- Sivil toplum kuruluşları dışında banka, şirket gibi özel işletmeler de gerektiği gibi konunun önemi üzerinde aydınlatılırsa, kültürel değerlerin kazanımı ve yaşatılmasında büyük destek vereceklerdir. Sakıp Sabancı'nın Atlı Köşk'ün müze olarak 2000 yılında hizmete giriş törenindeki şu cümleleri dikkat çekicidir: Bundan 30-40 sene önce bana "güzel sanatla ilgilen" deselerdi, ben cevap olarak derdim ki "ben sanayiciyim benim ne işim var güzel sanatla, müzeyle" Ama şimdi diyorum ki "ben geç kalmışım, keşke bu işlerle çok daha önceleri ilgilenseydim. Bu sanayinin de önünde geliyor"

- Valinin mülki idare amiri olması ve mevzuatın ona, kamu kurumları üzerinde denetim ve koordinasyon görevi vermesi, onun Büyükşehir Belediyesi, diğer belediyeler, kültür ve turizm müdürlüğü, vakıflar bölge müdürlüğü, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı gibi doğrudan kültürel hizmetlere yönelik faaliyetleri olan birimler arasında, eşgüdümün yardımlaşmanın ve işbirliğinin sağlanmasında yararlı olacaktır.

- Vali, bizzat kendisinin başkanı olduğu vakıf, dernek gibi kuruluşların düşünsel katkısını ve kaynaklarını da kentin kültürel anlamda yenilenmesine yönlendirebilecektir. İstanbul Valisi, Çevre Vakfı, Trafik Vakfı, İstanbul Çocukları Vakfı, İstanbul Afet Derneği ve İstanbul Konseyi (dönüşümlü) gibi birçok kuruluşun başkanlığını yürütmektedir.

Diğer taraftan, 3 Haziran 2000 tarihinde Kastamonu’da düzenlenen “Kültürel Değerlerin Korunmasında Yerel Yönetimlerin Rolü ve Sorumluluğu Sempozyumu”nda valilerin tek görevlerinin “asayiş” olmadığı, bu görevin bile toplumsal bilinçle desteklenerek yerine getirilebilmesi için “ kentin kimlik ve yaşam değerlerinin korunmasının” giderek öncelik kazandığı gerçeği, “ilk kez” dile getirilmiştir (Ekinci, 2000).

Başka bir anlatımla, Valinin şefliğinde uyumlu bir orkestra kurulduğu takdirde, kısa sürede güzel sonuçlar alınabilecektir. Kentin tarihi dokusundaki yapıtlar ve anıtlar adeta paylaşım yöntemiyle, özeksel ve yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve özel kuruluşların çaba ve parasal destekleriyle sahiplenilecek, onarılacak ve konumlarına uygun şekilde işlev verilecektir. Bu mekânlardaki yeni

betonarme bina ve eklentiler ise ya gerektiğinde kamulaştırılarak yıkılacak ya da cephe giydirmе şeklinde bölgedeki genel mimari üsluba benzetilerek, çirkin görünüm ortadan kaldırılmış olacaktır.

Alandaki tarihi binalar ivedilikle belirlenerek envanteri yapılacak, bunlardan kamuya ait olanlar, başta müze ya da sanat galerisi olmak üzere kültür hizmetlerinin emrine verilecektir. Bir tarafta Cağaloğlu'nda birçok mimari değeri yüksek binanın sağlık müdürlüğü, milli eğitim müdürlüğü gibi hizmetlerde kullanıldığı ve bakımsız durumda oldukları, diğer tarafta ise Topkapı Sarayı, ya da Dolmabahçe Sarayı'nın depolarında, çok sayıda eserin bulunduğu bilinmektedir. Binalarla bu sanat yapıtlarını bir araya getirmek zor olmayıp, bilinçli ve akılcı bir yönetim anlayışının inisiyatif kullanması yeterli olacaktır.

Özetle, tarihi ve coğrafi özellikleri itibariyle önemli bir merkez olan İstanbul'un yönetimini 100 nüfuslu bir kentin yönetimiyle aynı çerçevede kurgulamak doğru değildir. Onun yönetimini sadece yöneticilerin yeteneğine ya da becerisine bırakmak yerine, iyi oluşturulmuş ve kurumsallaştırılmış bir yapı ile sağlamak etkin olacaktır. Böyle bir sistem içinde yöneticilerin gayretleri, doğal olarak daha olumlu sonuç verecektir. Amaç, nüfusu on milyonu aşan İstanbul'un, bir taraftan tarihi ve kültürel dokusunu koruyup, diğer taraftan modern yeni yerleşim bölgelerine ve daha az yoğunluğa sahip, tüm yurda yayılan üretim ve hizmetlerin yönetim ve yönlendirme yeri olan bir büyükşehir, olmasıdır. Kentin yönetimindeki çelişkilerin, otorite bolluğunun/boşluğunun, kent hukukuna saygı ve İstanbullu olma bilincinin gelişmemiş olmasının sonuçları ortadadır. Bunu tersine çevirmek ise hiç zor değildir (Yeter, 2002a: 49–50).

II. Kastamonu Örneği

1. Kentin Tarihi Gelişimi

Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden biri olan Kastamonu yöresi, uzun asırlar Hitit, Firig, Lidya, Pers, Roma ve Bizans gibi uygarlıklara beşiklik yapmıştır. Bilinen tarihi M.Ö. 5000 tarihine kadar gitmektedir. Selçuklular, Candaroğulları ve Osmanlı döneminde de önemli bir kültür, sanat ilim ve ticaret merkezi olan Kastamonu'da, güzel mimari eserler yapılmıştır. Döneminde sancak olan Kastamonu, 1864 yılındaki yönetsel düzenlemede onaltı eyalet merkezinden birisi olmuştur.

Kentin son yüzelli yıllık tarihine baktığımızda, yenileşme hareketlerinde önde olduğu görölmektedir. Özellikle eğitim, kültür ve imar alanında yapılan atılımlardan söz etmek gerekir. 1868 yılında Kastamonu Vilayet Matbaası kurulmuş olup, 1937 yılına kadar hizmet vermiştir. Bu süre içerisinde il yıllıkları diyebileceğimiz 21 adet Vilayet Salnamesi ile çeşitli kitaplar, dergiler ve gazeteler yayımlanmıştır.

1872 yılından 1938 yılına kadar 66 yıl süreyle ilin resmi yayın organı olan Kastamonu gazetesi çıkarılmıştır. 1908–1918 yılları arasında, İttihat ve Terakki'nin yayın organı olan Köroğlu gazetesi 485 sayı yayınlanmıştır. 1919–1931 arasında yayınlanan Açıksöz gazetesi ise yakın tarihimizin kaynak eserlerinden biridir. İstiklal Marşının güftesi ilk defa burada yayınlanmıştır.

1868 yılında Sanayi Okulu kurularak mesleki eğitime önem verilmiştir. 1885 yılında ise Vali Abdurrahman Paşa tarafından, Kastamonu Lisesi'nin temelleri atılmıştır ki bu okul, Anadolu'da açılan ilk lise olarak kabul edilmektedir. İlk Meclis Binasında kullanılan oturma sıralarının yapıldığı, 1916 yılında Almanlar tarafından inşa edilen teknik lise de, türünde Anadolu'da açılan ilk eğitim kurumudur.

Kastamonu'da Ulusal Mimari Akımın temsilcilerinden mimar Vedat Tek ve mimar Kemalettin Bey'e ait iki yapı bulunmaktadır. Bunlardan Vedat Tek'e ait olanı Hükümet Konağı (1902), diğeri ise İttihat Terakki Parti Binası olarak inşa edilip, daha sonra Arkeoloji Müzesine dönüştürülen yapıdır. Bu iki bina da dahil, sivil mimaride kendine özgü bir uslubunun bulunması, kenti özel kılmaktadır.

Batılılaşma – çağdaşlaşma girişimlerinin Türkiye'deki gelişimi, ağırlıklı olarak İstanbul özelinde incelenmiştir. Oysa aynı dönemde İmparatorluk'un başka yörelerindeki küçük ve orta ölçekli kentlerde de benzer çabalar görüldü. Mimariden eğitime, güzel sanatlardan bilime kadarki bu girişimlerin başarılı kılındığı kentlerden biri de Kastamonu idi (Eyüpgiller, 1994: 115).

Kastamonu, Milli Mücadele'de de çok önemli görev üstlenmiştir. Eli silah tutanlar cepheye gitmiş; geride kalan yaşlı insanlar, çocuklar ve kadınlar cepheye taşınmışlardır. Büyük Önder Atatürk “Gözüm Cephede, Kulağım İnebolu'da” demiştir. İlk kadın mitingi 10 Aralık 1919 tarihinde, Kız Öğretmen Okulunun önünde toplanan üçbin kadın tarafından burada gerçekleştirilmiştir. Kastamonu halkının Kurtuluş Savaşına verdiği desteği unutmayan Atatürk, 1925 yılında buraya gelerek, bir hafta kalmış ve Şapka ve Kıyafet Devrimini açıklamıştır.

Tüm ile yayılmış, kale, kaya mezarı, cami ve külliye, medrese, han, hamam, köprü ve konaklar ile Kastamonu, genel bir Sit alanı niteliğindedir. İl merkezinde 532 adet kayıtlı tarihi yapı bulunmaktadır. Bunlardan 358 adedi ev türündedir (T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu, 14.5.1990 gün, 1223 sayılı kararı).

1980 'li yıllarda korunması gerekli kültür varlığı olarak hem kentsel, hem arkeolojik Sit bölgelerinde günün gereksinimlerini içeren ve giderek artış gösteren istemler, “eskinin yıkılması” şeklinde gerçekleşmeye başlamıştı. Söz konusu yıllarda kent merkezinde 818 olan tescilli varlık sayısı, daha sonra 532'ye kadar düşmüştü. İl merkezinde tarihi binaların çoğu, ahşap karkas sisteme ve sivil mimari özelliklerine sahip yapılardan oluşmaktadır.

2. Kastamonu'nun Kentsel Gelişmesi

1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımında 335.601 olan il nüfusu son sayımda (2000) 375.476 olmuştur. Ülke nüfusu bu zaman aralığında beş kat artarken Kastamonu vilayet nüfusu sadece 1.1 kat artmıştır. Kent merkezine gelince, 1935 yılında 13.791 kişinin yaşadığı şehirde 2000 nüfus sayımı sonuçlarına göre 85.000 kişi yaşamaktadır. Görüldüğü üzere il genelindeki nüfus artış oranı düşük iken, Kastamonu kentinin nüfusu, ülke nüfus artış oranına paralel olarak yükselmiştir. Kentde nüfus yoğunluğu olarak km² ye 56 kişi düşmektedir (İbret, 2004: 166-171). Kastamonu kenti ilin diğer ilçe ve köylerinden göç alırken, bunlara yönelik altyapı ve konut hizmetini de zamanında yerine getirmiştir. Çözümün nedenleri arasında yapı

kooperatifçiliğinin başarılı uygulaması, 1980’li yıllarda toplu konut politikası kapsamında “Kuzeykent” yerleşim yerinin çağdaş ölçütlerde yapılaşması ve tarihi konakların konut olarak kullanımından vazgeçilmemesi sayılabilir. Bu nedenlerledir ki Kastamonu gecekonduyu ve kaçak yapılaşmayı tanımayan ender kentlerden birisidir.

Ayrıca kırsal alandan göç yoluna çıkanlar Kastamonu merkezi yerine İstanbul ve diğer kentleri tercih etmişler, bu da kent için olumlu olmuştur. Kentin endsütri kuruluşlarından yoksun oluşu dolayısıyla göçle gelecek kişilere iş olanağı sunamaması da belli bir rol oynamıştır. Kent merkezinde bölge kuruluşları ve diğer kamu kurumları hizmet sektörünü canlı tutarken, sanayi ve turizm sektörü varlıklarından söz ettirememişlerdir. Kamu personeli istihdamının gitgide daralması nedeniyle kent umudunu son yıllarda üniversite kurulması, askeri birlik konuşlanması ve kültür/doğa turizminin gelişmesine bağlamıştır.

Kastamonu’da ilk imar planı 1925 yılında, ikincisi ise 1970 yılında yapılmıştır. Daha sonra ise 1985 tarihli imar planı yürürlüğe konulmuştur. Şu andaki imar planı ise, 1996 yılındaki değişiklikleri kapsayan düzenlemedir. 1970 tarihli imar planında kentin tarihi dokusunun korunabilmesi için yoğunluğun artması engellenmeye çalışılmış ve kentin gelişimi kuzeye yönlendirilmiştir. Ancak dönemin Kastamonu Belediye Başkanının “Hanı hamamı anladık da, bu konaklardan niye kurtulamıyoruz? Niçin bunları yıkıp yerine apartman yapamıyoruz? Bunlara eski eser denir mi?” (Mete Akyol, 1976) serzenişi, yerel yöneticilerin bilinçsizliğini açık olarak göstermektedir. 1970 yılında öngörülen kuzeye yönelme, 1985’de Kuzeykent planının yapılması ile devam etmiş ve tarihi kent merkezi yapılaşma baskısından

biraz daha rahatlamıştır. 1996 yılı Revizyon İmar Plan'ında kentin güney yönü de gelişmeye açılmış ve kat yüksekliklerinde artışa gidilmiştir.

Kastamonu Kent Merkezi Koruma İmar Planı ise, Belediye Meclisinin 9.3.1990 tarih ve 2 nolu kararı ile kabul edilmiştir. Bu kararla birlikte meclisten geçen 1/1000 ölçekli 11 adet koruma paftası, Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kuruluna sunulmuş ve 28.5.1990 tarih ve 1226 sayılı kararla onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Daha sonra 1/500 ölçekli detay imar planı hazırlanmış ve Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 6.3.1992 tarih ve 2248 sayılı kararıyla onaylanmıştır. Halen yürürlüktedir.

Koruma imar planı düzenlenirken öncelikle, tarihi eserlerin ve dokunun olabildiğince korunması, trafik akışının rahatlatılması ve tarihi eserlerin kümeler halinde bulunduğu bölgelerde ve kent merkezinde yaya dolaşımına öncelik veren bir yol şemasının geliştirilmesi, amaçlanmıştır. Ayrıca, sağlıklı bir kentsel çevre için mevcut dokuyu iyileştirici müdahalelerde bulunulması hususu göz önünde tutulmuştur.

Bu ilkelere bağlı olarak açılması ya da genişletilmesi zorunlu olan yollar üzerinde yer alan ve yapı kalitesi olarak değer taşımayan bazı yapılar dışında, tarihi eserlerin ve dokunun olduğu gibi korunmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca koruma planı onama sınırları içinde kalan sit alanındaki yeni yapılaşmada, kentsel ve tarihi çevrenin özelliklerini bozmayacak biçimde tasarım yapılması öngörülmüştür.

Koruma planı uygulama sürecinde 1990'dan başlayarak, yerel yöneticilerin korumacılık yönünden daha duyarlı hareket ettiklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak bu duyarlılık, yapının onarılarak işlev verilmesinden ziyade, ona dokunulmaması anlamını taşıyordu.

Kentin ortasından geçen Kastamonu Çayının doğu yakasında yerleşim alanı daha azdır. Bunun nedeni, kentin kuruluşunun önce batı yakada gerçekleşmesi olduğu kadar, bu bölgede düzlüklerin daha az olmasıdır. Batıdan doğuya birbirine paralel uzanan Kırkçeşme ve Deveciler Caddeleri, bu bölgenin en önemli iki ulaşım aksıdır. Dereden birkaç yüz metre içeride, kuzey güney doğrultusunda bir yol olan Uzun Sokak, bu iki aksı birbirine bağlar. Deveciler ve Kırkçeşme caddeleri, doğuya gittikçe, yeni yapılaşma artarak, tarihsel yapının yerini almaktadır.

Kastamonu'nun en önemli iki meydanından biri, Nasrullah Camisi'nin kuzeyinde yer alan ve tarihi yapıların 1960'lı yılların başında yıkılması ile oluşturulan Nasrullah Meydanıdır. Bu meydanın batısında yer alan İsmail Bey Hanı, Urgan Hanı gibi yapıların çevresinde Candaroğulları döneminden başlayarak gelişen çarşı dokusu, Osmanlı dönemi ticaret ve zenaat kollarının adlarını taşıyan sokaklardan oluşmaktadır. Nasrullah Camisi'nin çevresinin, 20. yüzyıl başlarına kadar, kentin eğitim kurumları, için de bir çekim noktası olduğu bilinmektedir. Örneğin Münire Medresesi bu alanda bulunmaktadır. Osmanlı kentlerinin karakteristiği olan hamamların çarşı içerisinde yoğunlaşması olgusu Kastamonu'da da geçerlidir. Mahalle aralarında birkaç hamama rastlanılmakla birlikte, büyük bir bölümü ticari merkez çevresinde yer almaktadır.

Yine çok sayıda tarihi yapının yıkılmasıyla oluşturulan Cumhuriyet Meydanı ise, Hükümet Konağının önünde olup, derenin doğusunda, ticari merkezle hemen hemen aynı doğrultudadır. Merkezinde Atatürk Anıtı'nın bulunduğu bu meydan, askeri ve sivil kamu yapılarla çevrilidir. Askerlik Şubesi, Hükümet Konağı, Eski Abdurrahman Paşa Lisesi (Rektörlük Binası) Eski Cezaevi (Kültür Merkezi), bu kamu yapılarının tarihsel kimliği olanlarıdır. Yamaçlardaki konutlara ulaşım sağlayan yollar, eğim çizgilerine uyan ve gittikçe yükselen paralel çizgilerle tepelere yönelmektedir. Kaleye yaklaştıkça, eğimin dikliği nedeniyle yapılaşma azalır. Çoğunluğu iki, üç katlı kiremit örtülü ahşap evler, Kastamonu'nun mahalle dokusuna egemen olan öğelerdir. Kastamonu'da mahalleler arasında sosyal ve ekonomik statü farklılığı olduğuna dair veri yoktur (Eyüpgiller, 1999: 31).

Konut dokuları, mimari özellikleriyle diğer Anadolu kentlerinde olduğu gibi Kastamonu'da da kente karakterini veren temel öğelerdir. Geleneksel Kastamonu konutları zemin katları kâgir (taş ya da tuğladan yapılmış), üst katları ahşap kargas arası tuğla veya kerpiç dolgulu yapılardır. Bu konutların en önemli ögesi olan ve çardak veya sofa olarak adlandırılan mekânları, ataerkil yaşam tarzı içerisinde ortak yaşamın geçtiği yerler olarak öne çıkmaktadır. Odalar ise çeşitli gereksinimlerin karşılandığı bağımsız mekânlar niteliğindedir. Bu nedenle her Kastamonu konutunun bir veya birden fazla odasında yüklük, ocak ve banyo dolabından oluşan düzenleme mutlaka bulunmaktadır. Mutfaklar ise zemin katta yer almakta ve fırın, taş tezgâh, su deposu gibi unsurlarla donatılmış şekildedir. Konakların dış görünüşleri, her cephede yer alan çıkmalar ve pencere yapılarıyla hareketlendirilmiş olup her birinin mimarisi farklıdır. Böylece sadece sokak silüeti değil kentin genel görünümü de pitoresk kılınmaktadır (Eyüpgiller, Barlık, Başarır, Ersen, 2002: 101-102).

Egemen olan görüntü, konutların kendi haline bırakılmışlığıydı. Büyük kentlere göçen konak sahipleri, bunları kırsal kökenli “yeni şehirli” lere satmakta veya kiralamaktaydı. Kiracı aileler, konutlar üzerinde ciddi değişiklikler ve bozulmalar meydana getiriyordu. Çağdaş konforu betonarme binalarda arayan halk, bahçeli ahşap ve taş binaların sağlıklı yaşama elverişliliğini görmezden gelerek, onları terk etmekte tereddüt etmemekteydi (Eyüpgiller, 2001: 399).

Genellikle düşük gelir gruplarının barınma alanına düşen ve prestij kaybeden geleneksel yapılar, mal sahipleri tarafından özellikle kaloriferli ve betonarme yapılara tercih edilerek terk edilmiştir. Bazılarının orijinal mekânları bölünerek veya yeni mekânlar eklenerek iç plan şeması ve cephe düzeni değiştirilmiştir. Bu değişikliklerin temelinde, yeni bağımsız mekânlar oluşturma çabası yatmaktadır. Böylece bir aileye hitap eden evler, bir kaç ailenin kullanımına sunularak daha fazla kazanç sağlamış olmaktadır. Bilinçsizce yapılan bu teknik girişimler, yapıların yıpranmasını hızlandırmıştır. Zaten düşük gelir grubunda olan kiracıların ise yapıların bakım ve onarımı için kaynak ayırmaları mümkün olmamıştır.

Şurası bir gerçek ki, bu koruma kararlarının çok gecikmeden alınmış olması, Kastamonu’daki tarihi kent dokusunun korunmasının ve sivil mimari örneklerinin büyük oranda ayakta kalmasının belli başlı nedenidir. Ancak bu tür koruma anlayışı, yaşatma anlayışından uzak, sadece var olanı olduğu haliyle devam ettirme düşüncesine dayanıyordu. Hatta fırsat bulunduğu, yasal cezai işlemleri de göze alarak eski yapıyı ortadan kaldırmayla sonuçlanabiliyordu. 1997 yılına kadar bazı konakların yanarak/yıkılarak yok edilmesi bu sürecin bir parçasıydı. Ancak Valiliğin,

bu tür eylemlerin üzerine gitmesi, suçluların belirlenmesi, caydırıcı özelliğini gösterdi.

Diğer taraftan, İstanbul örneğinde olumsuz bir neden olarak ortaya çıkan göç olgusu burada olumluya dönüşmüştür. Şöyle ki, Kastamonu'nun yoğun biçimde göç vermesi, kenti gecekondulaşmaya yabancı kılarken, tarihi binaların tahrip edilmesini oransal bazda engellemiştir. Bu aynı zamanda, kent toprağının getiri/rant konusu olmamasının bir nedeni olarak görülebilir. İstanbul'da aşırı değerlenen ve toplum yerine taşınmaz sahiplerine aktarılan yüksek bedeller, Kastamonu'da görülmemektedir. Ayrıca yine bir farklılık olarak kamu yöneticilerinin bilinçliliği, popülizmden uzak durmaları ve denetime ağırlık vermeleri de diğer önemli farklılıklardır.

3. Kültür Değerleri ve Kentleşme Etkileşimi Kapsamında Yapılan Çalışmalar

1997 yılına dek uygulamada, restorasyon örneklerinin sınırlı olması (Liva Paşa Konağının Etnoğrafya Müzesi olarak hizmete girmesi, Eski Belediye Binasının Osmanlı Sarayı adı altında onarımına başlanması gibi istisnalar dışında), tek başına koruma planının yeterli olmadığını gösteriyordu. Planın uygulamaya geçmesi gerekiyordu.

Burada yapılması gereken, bir konsept içerisinde Kent Koruma Planına uygun restorasyonların gerçekleştirilerek bunlara işlev verilmesi, kentsel gelişmenin kültürel boyutunun önemsinmesi idi. İşte Valilik bu stratejiyi gerçekleştirdi.

Kuşkusuz koruma imar planının önceden yapılmış olması avantajdı. En azından zaman kazanılacaktı ve hızlı hareket edilebilecekti. Ancak kentin tarihi merkezinde yeni beton binalar da yok değildi. Bütün bu koşullar altında, eylem süreci başlatılarak kamuya ait eski yapılar onarılırken, özel kişilere ait konaklar kamuya kazandırılacak, satın alınacak ve onlarda restore edilecekti.

Aslında 1995 yılında Kastamonu evlerinin korunması amacıyla bir sivil hareket başlatılarak dokuz ya da on kişiyle çalışmaya başlanmıştır. Ulusal düzeyde oluşturulan bu kuruluş Kastamonu'ya ziyaretler gerçekleştirmiş ancak daha sonra mali nedenleri gerekçe göstererek varlığını sonlandırmıştır. Bu nedenle tarihi çevreye yönelik müdahale düşüncesi ilk olarak bir grup gönüllü tarafından ileri sürülmüşse de, bir fikir olmaktan öteye gidememiştir (Kes, 2006: 28, 47).

Valiliğin 1997 yılı Eylül ayında başlattığı kültürel değerleri koruma ve yaşatma çabaları ise, düşünsel olduğu kadar eylemsel unsurları da kapsayarak, kendisini başarıya odaklamıştır. Haklı da olsa hiçbir mazeret, elde edilecek güzel sonucun yerini tutamayacaktır. Bu çerçevede korumacılık çalışmalarını tasarım, proje ve tanıtım alanlarında destekleyen ÇEKÜL tarafından 1998 yılında gündeme getirilen ve “doğa-insan-kültür-kent” ilişkisinin sağlıklı birlikteliğinin yarattığı birikimlerin, kentsel dokunun bütününe, mimarlıktan el sanatlarına, üretimin her evresine uzanan sonuçlarının ortak değerlendirilmesini de amaçlayan “7 bölge - 7 kent” projesindeki kentlerden birinin Kastamonu olması, herhalde rastlantı değildir.

Kastamonu konaklarının restorasyonu için biri bitmeden öbürüne geçilmiş, halk sanatlarından yöresel tarım ve ekolojik değerlere kadar ne kadar yaşam

zenginliği varsa hemen tümünün korunması ve geliştirilmesi için proje üstüne proje üretilip, uygulanmıştır (Ekinci, 2003a).

Yönetmel açıdan bakıldığında, il sisteminin anayasal ve yasal düzlemde egemenliği, dolayısıyla yetki genişliği reformunun yaşama geçirildiği bir yapılanmaya gereksinim duyulduğu, birçok yönetim bilimci tarafından dile getirilmektedir (Emre, 2002: 16). Kastamonu'daki kentsel gelişme ve korumacılık etkinliklerini de bu kapsamda yani Anayasa'nın (m.126) öngördüğu yetki genişliği ilkesi çerçevesinde görmek gerekir. Daha açık ifadeyle, Vali merkeze danışmadan ilin/kentin gelişmesine yönelik bu çalışmaları gerçekleştirmiş ve bu yönde parasal kaynakları kullanmıştır. Mali kaynakların yerel bütçe ağırlıklı oluşu, bu niteliği değiştirmeyecektir.

3.1. Restorasyon Çalışmalarından Örnekler

Valilikçe gerçekleştirilen çalışmalar yapıt bazında şöyle sıralanabilir:

a. Sirkeli Konağı

Bu konak, 31.12.1997 tarihinde il özel idare müdürlüğüne satın alınıp restore edilerek, otel ve restoran olarak hizmet vermek üzere kiraya verilen ve 3.6.2000 tarihinde turizme açılan ilk konak niteliğini taşımaktadır.

b. 75. Yıl Konağı

Cumhuriyetin 75. Yılı Kutlamaları çerçevesinde 13.8.1998 . tarihinde Kutlama Komitesince bu tarihi ev satın alınarak onarılmış ve müze haline getirilmiştir. 29.10.1998 tarihinde hizmete açılmıştır. Atatürk'ün Kastamonu gezisindeki fotoğrafları ve bazı eşyalar burada sergilenmektedir.

c. Konyalı Konağı ve Mahalle Evi

Yerel Gündem 21 hizmet binası olarak tarihi bir mekân düşünülmüş ve AB Komisyonunun mali desteğiyle 1.10.1998'de Konyalı Konağı satın alınmıştır. İl özel idare müdürlüğünce onarımı yapılmış ve Yerel Gündem 21 Mahalle Evi olarak 6.10.1999 tarihinde hizmete girmiştir. Mahalle Evi, mahalleli kadınların sosyal uğraşları için mekân oluşturduğu gibi, öğrencilerin çevre eğitim için de kullanılmıştır.

d. Mazlumcuoğlu Konağı

Hükümet Konağının arkasındaki Mazlumcuoğlu Konağı 21.10.1998 tarihinde Valinin başkanı olduğu Kastamonu Kalkınma Vakfı tarafından satın alınarak, onarımı yapılmış ve 30.6.2000'de Hekim Evi olarak hizmete açılmıştır.

e. Sepetçioğlu Konağı

İl Özel İdaresine ait Sepetçioğlu Konağının onarımına 25.11.1999'da başlanmış, onarımının tamamlanmasının ardından Türk Eğitim Gönüllüleri Vakfına

tahsis edilerek 12.5.2002 tarihinden itibaren eğitim hizmeti sunmuştur. Bu konağın yer aldığı Honsalar Mahallesi Kastamonu'nun sosyal ve ekonomik yönden en geri mahallesi olup, çocukları ve gençleri daha az eğitilmiş iken, bu birimin faaliyete geçmesiyle gerek mahallenin sosyal yapısı gerekse öğrencilerin eğitim düzeyi belirgin şekilde yükselmiştir.

f. Eflanili Konağı

Gazi Paşa ilköğretim okulu arkasındaki Eflanili Konağı, 15.10.1999'da Sağlık Vakfınca satın alınarak Valiliğe devredilmiş ve Kastamonu Valiliği Çevre Vakfınca onarımı yapılmıştır. Kastamonu geleneksel yemeklerinin sunulduğu bir mekân haline getirilmiş ve 12.5.2001 tarihinde hizmete girmiştir.

g. Tahir Efendi Konağı

İlin tarih bakımından en eski olduğu kabul edilen, ahşap, alçı ve vitray işçiliği ile nadir yapılarından biri olan Tahir Efendi Konağı, 23.11.1999 tarihinde il özel idare müdürlüğü tarafından satın alınarak turizm faaliyetlerinde kullanılmak üzere Turizm Bakanlığına tahsis edilmiştir. Projesi Gazi Üniversitesi, Mimarlık ve Mühendislik Fakültesi tarafından hazırlanmıştır. Binanın restorasyonu, restitütif yaklaşıma uygun olarak, mevcut durumunun sağlamlaştırılması, yeni işleve uygun hale getirilmesi ve özgün şeklinin korunmasına yönelik yapılmış (Aksulu, Urak, Hersek, 2005: 589-610) ve 2002 yılında hizmete girmiştir.

h. Mimar Vedat Tek Anı, Sanat ve Restorasyon Merkezi

İl özel idaresine ait restorasyon işlerine uygun bir alan, 2000 yılında Kastamonu Valiliği Çevre Koruma Vakfına tahsis edilerek, burada 1.7.2001’de Mimar Vedat Tek, Anı, Sanat, Restorasyon Merkezi açılmıştır. Bu merkeze il özel idaresi personel, araç, gereç, malzeme yardımı yapmıştır. Böylece gerek projelendirme süreci hızlanmış ve maliyet düşürülmüş, gerekse yapım restorasyon çalışmaları süratli, sağlıklı ve ucuz bir nitelik almıştır. Anı, Sanat ve Restorasyon Merkezi gördüğü işlev bakımından ülkede bir ilki oluşturmuştur. Merkezin kuruluş amacı, gerek projelendirme gerekse uygulama anlamında yeterli ve etkin bir örgütlenmeye sahip olmaktır.

Yıllardır “kömür deposu” olarak kullanılan eski ambarlar ve boş alanlar elden geçirilip yeni ve özgün yapılarla bezenerek, restorasyon eyleminin merkezi haline getirilmiştir. Eski yapıların onarımlarında gerekli ahşap uygulamalar ve ustalık eğitimi için “atölye” lerden, kültürel etkinlikler için salonlara, açık ve kapalı sergi salonlarına kadar farklı hizmet sunumunu gerçekleştiriyordu. Ayrıca bahçesinde serender, tahıl ambarı, yayla evi, su değirmeni, keten tohumundan bezir yağı üretim yeri (bezirhane), döğme demir atölyesi gibi otantik yapılara da yer veriyordu. Bu yapılar bir taraftan yeni kuşakların eski yaşantıyı tanımalarına, soluklamalarına olanak tanıyor, diğer taraftan ise gerçek işlevini görerek malzeme ürettiyordu. Örneğin; onarımı yapılan binalarda demir atölyesinin aslına benzer ürünleri (kapı kolu, menteşe, ferforje parmaklık vb.) kullanılıyordu.

Bu merkezde varlıkları azalan köy ustaları bir araya getirilerek bunların yanına meslek lisesi ya da meslek yüksek okulu mezunu gençler verilmiş, böylece hem *eski yapı ve sanat öğretimi*, hem *kuşaklararası bilgi aktarımı* hem de istihdam sağlanmıştır. Böylece deneyimli ve kaliteli yöresel ustaların yetkin teknik kişilerin gözetiminde yetiştirdikleri çıraklarla birlikte ve salt özgün tekniklerle restorasyon ve eski mimaride yapı üretme olanağı yaratılmıştır.

Bu atölyenin katkılarıyla, Kasaba köyündeki 700 yıllık çivi kullanılmadan yapılan üç katlı Mahmut Bey Cami yanında geleneksel mimaride bir sosyal tesis, il özel idaresinin kendi parasal kaynağı ve İçişleri Bakanlığının fon yardımıyla inşa edilmiş ve 30.8.2001’de tamamlanmıştır.

1937 yılında Vali Avni Doğan tarafından temeli atılan ve 26 Kasım 1938 tarihinde dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından, seçilişinden 25 gün sonra ilk yurt gezisini Kastamonu’ya yaparak (Eski, 1995: 9) açılan eski Halkevi binası ise, kullanılamaz halde iken, il özel idare müdürlüğü tarafından onararak, 23.4.2002 tarihinde Çocuk ve Ulusal Egemenlik Bayramında “Viyana Esintileri” opereti ile tekrar hizmete sunulmuştur.

1. Münire Medresesi

İlkel koşullarda öğrenci yurdu olarak kullanılan Münire Medresesi, 28.9.2000 tarihinde Vakıflar Genel Müdürlüğünden Valilikçe tahsisi alınmış olup, El Sanatları Çarşısı şeklinde, il özel idaresince restore edilmiştir. Yirmiiki ayrı el sanatı ürünlerinin üretildiği ve/veya pazarlandığı bir mekân haline dönüştürülmüş ve

15.7.2002 tarihinde açılmıştır. (Oyma, dokuma, nakış, kilim, hat, ebru, antika, sepet, helva, bakır, cilt v.s.). Yurtta kalan öğrenciler ise, daha iyi barınma yerine taşınmıştır. Ayrıca buradaki iki bölüm, Kastamonu Sakatlar Derneğine verilerek özürlü insanların topluma kazandırılması amacı güdülmüştür.

j. Kaya Mezarları

M.Ö. 700 ncü yıldan kalan kaya mezarlarının önündeki evler özel idarece kamulaştırılarak park haline getirilmiş, çevre tanzimi yapılmış ve 1.8.2002’de tamamlanmıştır. Böylece 2700 yılın tanıkları, önlerini kapatan yapılar yüzünden “gözden ırak” kalmışken gün yüzüne çıkmış ve Kastamonu antik geçmişiyle buluşmuştur (Ekinci, 2003: 74).

k. Toprakçılar Konakları

19. yüzyılın ikinci yarısına ait yan yana iki adet konak, Kalkınma Vakfınca 26.7.2000’de satın alınarak onarılmış, otel ve restoran olarak turizm hizmetine sunulmuştur. Restorasyon projesi İTÜ Mimarlık Fakültesi tarafından hazırlanan bu konaklar, konumu gibi mimari özellikleriyle de Kastamonu için özellik taşıyan bir yapı grubudur (Barlık, Başarır, Eyüpgiller, 2005: 665-672).

l. Nasrullah Şadırvanı ve Köprüsü

1506 yılında Nasrullah Kadı tarafından yaptırılan Nasrullah Camii önündeki şadırvan, 1997 yılında il özel idare müdürlüğü tarafından, kent merkezi içinden

geçen Karaçomak deresinin üzerindeki Nasrullah Köprüsü ise 2000 yılında Karayolları Bölge Müdürlüğünce onarılmıştır.

m. Kırkodalı Konak

Diğer taraftan ilde, Vakıflara ait 268 adet eser bulunmaktadır. Bunlardan birisi de şehre bakan tepe üzerinde ve tarihi dokunun yoğunlaştığı Akmescit Mahallesiindeki Kırkodalı diye adlandırılan ve 1977 yılından beri terk edilmiş halde bulunan tarihi yapıdır. Bu binanın Valilikçe onarılarak Kültür ve Sanat Merkezi haline getirilmesi için Vakıflar Genel Müdürlüğünden kiralanmıştır. Binanın röleve ve restorasyon projeleri Ankara Üniversitesi Kastamonu Meslek Yüksek Okulu inşaat bölümü tarafından hazırlanmış ve 2003 yılında onarımı tamamlanmıştır.

n. Yakupağa Külliyesi ve Diğer Vakıf Eserleri

Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait olan dört yüz yıllık Yakupağa Külliyesinin onarımına başlanması için 2.7.2002’de ve 2003 yılında il özel idare müdürlüğü bütçesinden toplam 350 milyar lira ödenek verilmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğünce de mali yönden desteklenen onarım işi, 2007 yılı Temmuz ayında tamamlanarak açılmıştır. El Sanatları Çarşısı olarak kullanılmaktadır.

Ayrıca Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait 1460 yılında Candaroğlu İsmail Bey tarafından yaptırılan Kurşunlu Han ve 1469 yılında Kastamonu Valiliği döneminde Cem Sultan tarafından yaptırılan Cem Sultan Bedestesinin Restore et-işlet-devret modeliyle turizme kazandırılması için Vakıflar tarafından ihale edilmiştir. Keza

Vakıf Hamamı adı altındaki eski hamam binası il özel idaresi tarafından 2002 yılında Vakıflardan alınarak Hamam Müzesi yapılmak üzere projelendirilmiş ve hamamın külhanı üzerinde inşa edilen iki apartman kamulaştırılarak yıktırılmıştır.

o. Kent Tarihi Müzesi

Hükümet Konağının zemin katı, il özel idaresi tarafından Kent Tarihi Müzesi olarak düzenlenmiş ve 29.10.2002 tarihinde açılmıştır. Bu müzenin Türkiye’de açılan ilk kent tarihi müzesi olması yanında, bir yerel yönetim birimince hizmete konulması da önemlidir İnsanlığın evrensel yasaları, ulusal müzeler için merkezi yönetimleri yetkili kılsalar bile, bu hiçbir şekilde bir kentin “kendi geçmişine” ve “yaşanmışlığının kültürüne” sahip çıkarak, toplumsal tarihini belgelemesi ve tanıtması gereksinimini ortadan kaldırmayacaktır. Bu, aynı zamanda katılımcı ve ortak sorumlulukların duyumsandığı “hemşehrilik” bağlarıyla örülmüş kent yaşamına da katkı sağlayacağından, kent müzelerinin çoğalması “yerel demokrasinin kültürel alt yapısını” da zenginleştirecektir (Ekinci, 2004: 41).

Müzedeki tarihi objeler galerisi, kütüphane, arşiv, okuma salonu, dokümantasyon merkezi, araştırma kitaplığı gibi ünitelere yer verilmiştir. Kastamonu’lu ya da bu kentin sanat dünyasına katılmış ressamların, sanatçıların ve edebiyatçıların yapıtlarını, kente özgü toplumsal ve siyasal yaşamın ayrıntılarını burada görmek olanaklıdır. Örneğin; Taşköprü’lü marangoz Mehmet Efendi’nin yaptığı ve bir örneğinin 2. Abdülhamit tarafından Alman Kaiser’i 2. Wilhelm’e hediye edilen “el yapımı piyano” lardan, dönemin Valisi tarafından “Vali Konağı” için alınmış olanına, bu müze şimdi ev sahipliği yapmaktadır.

p. Resim ve Fotoğraf Müzesi

1925 yılında Atatürk'ün de ziyaret ettiği Memleket Kütüphanesi, daha sonraları personel yemekhanesi olarak kullanılmakta iken, 2001 yılında boşaltılmış, il özel idaresi tarafından eski haline getirilerek Resim ve Fotoğraf Müzesi olarak 24.11.2002 tarihinde hizmete girmiştir. Yüzyirmi adet orijinal resim ya da kente ait fotoğraflar burada sergilenmektedir.

r. Ellezler Konağı ve El Dokumaları Müzesi

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından 29.11.2002 tarihinde satın alınarak onarılan Ellezler Konağı, El Dokumaları Müzesi olarak 2003 yılında hizmete açılmıştır.

s. Doğa ve Kültür Köyü, Açık Hava Müzesi

Kastamonu'ya on kilometre uzaklıkta Kadıdağı bölgesinde maliyeden yüz dönüm yer il özel idaresine tahsis ettirilerek, 2002 yılında Doğa ve Kültür Köyü-Açık Hava Müzesi kurulmasına başlanmıştır. Değişik mimarideki evler/konaklar, su hızarı, su değirmeni, hamam, han, camii, ambar, serender, kule, çeşme gibi eserlerin bir kısmı buraya köylerden taşınmış, bir kısmı da yeniden, ama eski stilde yapılmıştır.

t. Botanik ve Kültür Parkı

 l özel idaresine ait Toklutepe ormanında, 2001 yılında Botanik Parkı kurulmuŗ, binlerce bitki türü burada ekilmiŗ, aynı alanda eski yapılara yer verilmiŗtir (Bağ evi,  oban evi, fırın,  eŗme, serender, kuyu, ambar). Orhun Anıtının bir  rneği burada yapılandırılmıŗtır.

u. Zencirlioğlu Konağı

Hükümet Konağının yanında yer alan bu yapı 10.9.2002'de Valilikçe satın alınarak projeleri hazırlatılmıŗ ve Mimarlar Odası Kastamonu Őubesine tahsisi yapılmıŗtır. Mimarlar Odası tarafından restorasyonu yapılan konak, Őube merkezi olarak kullanılmaktadır.

v. Satın Alınan Diğer Konaklar

Ayrıca, Abd lhakhamit  lk ğretim Okulu ile Hisarardı  lk ğretim Okulu yakınındaki iki konak 2001 yılında il özel idaresine kazandırılmıŗ ve onarım projeleri hazırlatılarak eğitim birimi olarak kullanılması  ng r lm ŗt r. Öğrencilerin bilgisayar eğitimi alacağı ve müzik, resim  alıŗması yapacakları birer merkez şeklinde d ŗ n lm ŗt r.

Bunlar yanında, 23.10.2001 tarihinde Kastamonu Kalkınma Vakfı tarafından turizm amaçlı olarak Balılar Konağı, 29.10.2002 tarihinde ise, yine aynı Vakıf tarafından aynı amaçla Uğurlu Konağı satın alınmıŗtır.

y. Cephe Giydirme Çalışmaları

Kentte özgün kalabilen Saylav ve Şamlıoğlu sokaklarında cephe iyileştirme çalışması yapılarak, yıpranmış ve bakımsızlıktan kötü durumdaki binaların dış cephesi geleneksel yöntemlerle onarılmıştır. Ayrıca il özel idaresi müdürlüğü hizmet binası Jandarma sosyal tesisi ve orman bölge müdürlüğü binalarına da, cephe giydirme projeleri uygulanmıştır.

z. Enkaz Kerestenin İl Dışına Götürülmesinin Yasaklanması

Diğer bir önemli uygulama da, gerek il ve ilçe merkezlerinde gerekse köylerde bulunan eski yapıların sökülerek, enkaz kerestenin il dışına götürülmesi hususunun yasaklanmasıdır. Kastamonu Valiliğinin 27.10.1999 tarih ve 4930 sayılı genelgesinde şöyle denilmektedir:

“İlimizde gerek İl ve İlçe merkezlerinde gerekse köylerdeki eski ev, konak, ambar v.s. gibi yapıların sökülerek enkaz kerestesinin çevre illerden gelen kişilere satıldığı, böylece kültür değerlerimizin süratle tahrip olduğu Valiliğimizce müşahade edilmiştir.

İlimiz için önemli bir değer olan bu tür yapıların hangi maksatla olursa olsun tahrip edilmesine fırsat verilmemesi için, enkaz kerestesinin İl dışına çıkarılması Valiliğimce yasaklanmıştır. Bu nedenle İlimiz dahilindeki eski ev, konak, ahır ve ambar gibi yapıların sökülerek kerestesinin İl dışına götürülmesinin önlenmesini, uymayanlar hakkında TCK’nun 526 maddesi uyarınca işlem yapılmasını ve gereken önlemlerin alınmasını rica ederim”.

Bu genelgenin uygulanması güvenlik ve orman birimlerince etkin bir şekilde izlenmiş olup, tarihi eserlerin yıkımına engel anlamında önemli katkı sağlamıştır.

3.2. Soyut Kültür Değerlerine İlişkin alışmalar

a. El Dokumaları ve El Sanatları

Onarım alışmaları yanında, Kastamonu kültüründe önemli bir yer tutan el dokumaları yeniden canlandırılmıştır. 1940'lı yıllara kadar 35.000 dokuma tezghının olduğu bilinmektedir. 1996 yılında kent merkezinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından başlatılan bu çalışmalar, daha sonra diğer ilçelere de yaygınlaştırılmış ve tezgâh sayısı artırılmıştır. Böylece hem kültürel bir değer ortaya çıkarılmakta, hem de ev ekonomisine maddi gelir sağlanmış ve kadınlar sosyal yaşama katılmış olmaktadır. Daha sonra ipek dokumacılığa geçilmiştir.

b. Ahşap Oymacılığı

El dokuması gibi ahşap oymacılığı da Kastamonu'nun geçmişinde önemli bir faaliyet olarak ortaya çıkmaktadır. Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığına bağlı El Sanatları Merkezindeki eğitim, 1999 yılında iki yıla çıkarılarak, oymacılık ve restorasyon konusuna ağırlık verilmiştir. İl zel idaresi ve Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından sağlanan maddi destek ve El Sanatları Merkezinin usta ve işçilik katkısı ile eski konak mimarisinde yeni bir El Sanatları Teşhir Merkezi inşa edilmiş olup, 12.5.2001'de açılmıştır.

c. El Yazma Eserler

Kütüphanede bulunan 5000 dolayında el yazması eserin bilgisayar ortamına alınması için, özel idarece 2003 yılında en son teknik donanım satın alınmış ve bu konunun uzmanı bir kişi görevlendirilmiştir.

d.Müzik ve Folklor

Kastamonu halk müziğinin derlenerek yaşatılması ve tanıtılması için il özel idare müdürlüğünün finansıyla üç bölümlük takım halinde 9000 adet kaset ve 3000 adet CD otantik tarzda hazırlanmış ve ücretsiz dağıtılmıştır. Yine özel idare müdürlüğünün maddi katkısıyla, altı okulda yöresel Sepetçioğlu, altı okulda ise değişik diğer bölgeler folklor elbiseleri hazırlanmış ve okullara verilmiştir. Halk müziği ve sanat müziği korolarına maddi destek sağlanmıştır.

3.3. İmar Denetimine İlişkin Çalışmalar

2000 yılında, İçişleri Bakanlığının genelgesi dayanak yapılarak, Valilik bünyesinde ve Vali Yardımcısı başkanlığında İmar Denetim Kurulu oluşturulmuştur. İmar ve koruma hukukuna uyulup uyulmadığını düzenli olarak kontrol eden ve aykırı hareket edenler hakkında gerekli yasal işlem sürecini başlatan bu kurulun üyeleri arasında Vakıflar Bölge Müdürü, Kültür ve Turizm Müdürü, Belediye İmar Müdürü ile Mimarlar Odası temsilcisi bulunmaktadır. Çok olumlu sonuçlar doğuran

Kastamonu Valiliği İmar Denetim Kurulu’nun iki kararını burada belirtmekte yarar görülmektedir.

Bunlardan birisi, Kurulun 17.10.2002 Tarih ve 4 nolu kararıdır: “Kastamonu Merkez Saraçlar Mahallesi 925 ada 4 ve 5 parseller şehir imar planında Park alanı olarak işaretli bulunmaktadır. İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nün söz konusu parsellerin eğitim alanı olarak değiştirilmesi talebi reddedilirken, itfaiye binasının yetersiz oluşu nedeniyle bu parseller Belediye hizmet alanı olarak değiştirilmesine yönelik Belediye Meclisi kararında sosyal alt yapı (park) yerine bölge içinde eşdeğer yeni bir alan ayrılması önerilmediğinden, söz konusu işlemde; İmar Planı Yapılması ve Değişikliklerine Ait Esaslara Dair Yönetmeliğin 21. Maddesinin 2. Bendine aykırılık görülmüştür.

Diğeri ise, Kurulun aynı tarih ve 16 nolu kararıdır: “İmar planında verilmiş olan kat adedinin değiştirilmesi sonucu nüfus yoğunluğunun artması durumunda; artan nüfus bulunduktan sonra belirlenecek sosyal ve teknik alt yapı ilavesi ve ayrıca kat artırımı istenmesi durumunda önerilecek kat adetlerinin tayininde yoldaki karşılıklı bina cepheleri arasındaki asgari uzaklığın sağlanması gerekmektedir. Yukarıda bahsedilen hususların göz önünde tutulmadan, 1029 ada 92 parselde K-2 yapı nizamının K-3 olarak değiştirilmesi işleminde; İmar Planı Yapılması ve Değişikliklerine Ait Esaslara Dair Yönetmelik’teki 22. Maddenin 1. ve 2. Bentlerin aykırılık görülmüştür.” Görüldüğü üzere, eğer Valilik bünyesinde böyle bir denetim organı olmamış olsa, Belediye tarafından mevzuata aykırı alınan imar kararları uygulama olanağı bulacaktı.

3.4. Arkeolojik Çalışmalar

Kastamonu ili arkeolojik değer açısından da önemli bir yere sahiptir. Paflagonya'nın merkezi olan bölgede birçok uygarlığın izi bulunmaktadır. Örneğin Taşköprü ilçesindeki Roma Kenti Pompeipolis'de çok sayıda antik yapı ve mozaik eser vardır.

Kent merkezine 35 km uzaklıktaki Devrekani ilçesi Kınık mahallesi yakınındaki Deliboyoğlu bölgesinde 1990'lı yılların başında yol açma çalışması sırasında tesadüfen bulunan Hitit eserleri Kastamonu Arkeoloji Müzesinde sergilenirken, Prof.Dr. Aykut ÇINAROĞLU tarafından fark edilerek bilim dünyasına duyurulmuş¹⁶ 1994 yılında ise ilk kurtarma kazısı yine kendisinin bilimsel başkanlığında başlatılmıştır (Genç, 2005: 49-50). Yıllarca ara verilen kazılara Ankara Üniversitesi DTCF Arkeoloji bölümünce Valiliğin İl Özel İdaresi bütçesinden kaynak ayırmasıyla 2002 yılından itibaren devam edilmiştir.

Kınık kazısında Hitit İmparatorluğu'nun başkenti Boğazköy-Hattuşa'da bile olmayan sayıda Hitit metal kabı ele geçirilmiş ve bir kale ortaya çıkarılmıştır (Genç, 2005: 49). Ören yeri kazılarından, yöre halkının madenci olduğu ve kentin güçlü duvarlarla korunduğu anlaşılmıştır. Bu kazı aynı zamanda göstermiştir ki M.Ö. IV.III.II. ve I. Bine ait kalıntılar höyük üzerinde değil, Kınık gibi düz iskan alanlarında aranmalıdır (Genç, 2005: 209).

¹⁶ Kutlu Emre, Aykut Çınaroğlu (1993) A Group Of Metal Hittite Vessels From Kınık-Kastamonu, Nimet Özgüç'e Armağan, Aspects Of Art Iconography: Anatolia And Its Neighbors, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara,

3.5. Bilgilendirme ve Bilinçlendirme Çalışmaları

a. Koruma Bilgi Bankası

Kentde bulunan koruma altındaki yapıların envanterinin çıkarılarak Koruma Bilgi Bankası oluşturulması çalışması başlatılmıştır. Eserlerin yer büyüklüğü, mülkiyet durumu, özellikleri, varsa restitüsyon, röleve ve restorasyon projeleri ile fotoğrafı bilgisayar ortamına alınmış, ayrıca bu eserlerin cephelerine, koruma altında olduklarını gösteren şu levhalar asılmıştır: *BU YAPI, KORUMA KURULUNCA KORUNMASI GEREKEN ESER OLARAK KARAR ALTINA ALINMIŞTIR.- KASTAMONU VALİLİĞİ.*

b. Kültür Bilincinin Artırılması

Kültürel değerlerin öğrencilere ve insanımıza tanıtılması için çaba harcanmıştır. Bu konuda İçişleri Bakanlığının 19.04.2000 tarih ve 2808 sayılı genelgesi şu ifadelerle yer vermiştir:

“Bakanlığımızca yapılan tespitlerde; öğrenim çağındaki çocuklarımız ve gençlerimizin çoğunun içinde yaşadıkları çevreden habersiz oldukları, çevrelerindeki kültür ve tabiat varlıklarının farkında olmadıkları ya da yeterince bilgili olmadıkları görülmüştür. Ülkemizin dünya milletler yarışında hak ettiği yeri alabilmesi; iktisadi, sosyal ve kültürel alanlar başta olmak üzere her alanda çağın gerektirdiği seviyeye ulaşabilmesi, ancak insanlarımıza “yurt sevgisi ve yurttaşlık bilincinin” yeterince verilebilmesiyle mümkündür.

Çocuklarımız ve gençlerimizde bu sevgi ve bilincin oluşması ancak iyi bir eğitimle gerçekleşebilir. Bu eğitimin en önemli kısmı ise; üzerinde yaşadığımız bu toprakların nasıl kazanıldığı ve bu toprakların üzerindeki kültür ve tabiat varlıklarının öğretilmesi, bizzat gezdirilerek gösterilmesi ile mümkündür. Çocuklarımız ve gençlerimizin bu konularda bilgilendirilmesi yakın çevresini tanımalarında en önemli görev ve sorumluluk okullarımıza, okullarımızın idarecilerine ve öğretmenlerimize düşmektedir.”

Bu genelgeden de hareketle, il özel idare müdürlüğüne 2000 yılında otuz kişilik bir otobüs satın alınarak eğitim ve öğretim yılında her gün iki sınıfa üçer saatlik kültür gezisi programı yapılmıştır. Üç yıl içerisinde yirmi bin öğrenciye rehber eşliğinde tanıtım yapılmıştır. Bu program dışında vatandaşa da ücretsiz gezi düzenlenmiştir. Böylece insanlar kültürle tanışmış, kentlerinin zenginliğini görmüş ve önünden geçip giderek ve umursamadıkları eski konakların, nasıl birer şahaser olduklarını fark etmişlerdir.

3.6. Kent Merkezi Dışındaki Çalışmalar

a. İlçelerde Koruma Çalışmaları

Sadece il merkezinde değil, ilçelerde de tarihi yapıların yaşatılması için, her kaymakamlığın, bir konağı ilçe mahalli idare birliği adına alarak onarımını yaptırması öngörülmüştür. Bu amaçla gerekli maddi destek, il özel idaresi bütçesinden sağlanmıştır. Pınarbaşı ilçesinde Paşa Konağı, Abana'da Hacıveli köyü eski okul binası, Bozkurt ilçesinde kullanılmayan eski ilköğretim okulunun onarımı tamamlanarak turizme hizmet verir hale getirilmiştir. Ayrıca 8.11.2000 tarihinde İnebolu eski Türkocağı binasının restorasyon projesine başlanmış, 21.2.2002 tarihinde Cide Rıfat Ilgaz Evi'nin kamulaştırılması Kültür Bakanlığınca gerçekleştirilmiştir.

Diğer taraftan, köy yaşantısının tanıtılması ve köy turizminin başlatılması için, Küre ilçesinin Belören köyü Açık Hava Müzesi şeklinde yaşanan bir köy olarak

seçilmiştir. Bu köyün yol, su, kanalizasyon, telefon, WC ve kadastro gibi alt yapı çalışmaları tamamlanmış olup, konaklama üniteleri yapılmıştır. Eski köy yaşamının canlandırıldığı, Belören köyü projesi, Birleşmiş Milletler'in 2002 yılını "Ekoturizm Yılı" ilan etmesi nedeniyle ele alınmış ve projesi ÇEKÜL tarafından hazırlanarak Valilikçe yürütülmüştür.

b. Köylere Hizmet Götürme Birliği ve Merkez Cazibe Köy Çalışmaları

1071 köyü ile Türkiye genelinde en fazla köye sahip ikinci il olan Kastamonu'da 1997-2003 arasında altı yıl boyunca Köylerin Yenilenmesi Programı geliştirilmiştir. Bu program ile yöresel ve geleneksel özelliklerini koruyan, şehir yaşantısına karşı kendi değerlerini sahiplenen ve çağdaş hizmetlere sahip yerleşim yerleri oluşturmak amaçlanmıştır. Bu amaçla, 20 ilçede kurulu köylere hizmet götürme birlikleri etkin duruma getirilmiş, bütçe olanağı tanınmış ve onların aracılığıyla diğer yatırımcı dairelerle koordineli olarak, kırsal alana önemli hizmetler götürülmüştür. Ayrıca 2001, 2002 ve 2003 yıllarında onar köy toplam otuz köy Merkez Cazibe Köy olarak seçilmiş ve bu yerleşim birimlerinde alt yapı tesisleri yanında sosyal, ekonomik ve kültürel hizmetler sunulmuştur (Yeter, 2006: 72-73).

İlçelerdeki köylere hizmet götürme birliklerine etkinlik kazandırılması, 7. ve 8. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında öngörülen ilçe özel idarelerinin ya da ilçe yerel yönetim modelinin uygulamaya geçirilmesi ile eş anlamlı idi. Böylece Subsidiarite ilkesine uygun olarak kaynaklar daha verimli, daha akılcı ve daha süratli kullanılarak halka doğrudan hizmet götürme olanağı sağlanmış olacaktı (Yeter, 2002: 26). Altı yıl

müddetle uygulanan Köylere Hizmet Götürme Birliği Modeli ile birçok hizmet kırsal alana başarılı şekilde götürülmüş oldu.

Kaymakamlar şantiye şefi gibi çalışmış, gerektiğinde köy halkının katkısı sağlanmış, cari giderler minimize edilmiştir. Birlikler altyapı, ekonomik ve sosyal hizmetler yanında kültür hizmetlerine de eğilmişler, her ilçede bir tarihi konağı kültür ve sanat merkezi olarak düzenlemek yanında, merkez cazibe köylerde etnografik değerlerin sergilendiği mekânlar oluşturmuşlardır (Kastamonu Valiliği, 2003: 25–26).

Kastamonu uygulamasında, il özel idareleri-köylere hizmet götürme birlikleri-vatandaş üçlüsüne dayalı olarak hizmetler yerine getirilmiştir. Kırsal kalkınma konusunda köylere hizmet götürme birliği modelinin son derece yararlı olacağı düşüncesi Kastamonu uygulamasında kanıtlanmıştır (Şahin, 2002: 87).

3.7. Bilimsel Etkinlikler

a. Yerel Gündem 21 Bilgilendirme Sempozyumu

27.2.1998 tarihinde Yerel Gündem 21 Bilgilendirme Sempozyumu düzenlenmiş ve il özel idare müdürlüğü tarafından Türkiye’de ilk defa il ölçeğinde yerel gündem çalışmaları başlatılmıştır. Kastamonu Valiliğinin, Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği Doğu Akdeniz ve Ortadoğu Bölge Örgütü (IULA-EMME) ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ile birlikte gerçekleştirdiği bu sempozyum, Yerel Gündem 21’in Geliştirilmesi Projesinin il düzeyinde ilk

bilgilendirme toplantısı olmuştur. Toplantının açış konuşmasını yapan dönemin İçişleri Bakanı Murat BAŞESGİOĞLU, dünyanın karşı karşıya olduğu sorunlardan birincisinin yoksulluk, ikincisinin ise çevresel kaynakların hızla azalması olduğunu belirterek, sürdürülebilir kalkınma tezinin bu iki sorunun çözümünü hedeflediğini, dile getirmiştir (Kastamonu Valiliği, 2000: 102).

Yerel Gündem 21'ler; kurum, kuruluş, girişim, kişi, özel ve kamusal toplumun örgütlü olarak iletişim ve paylaşım içerisinde kaynaklarını ve güçlerini bir araya getirerek, sürdürülebilir kalkınmanın doğal ve kültürel çevrenin yok edilmeden başarılmasını amaçlamaktadır. Yerel Gündem çalışmalarının desteklenmesi ve sivil toplum örgütlerinin katkısının sağlanmasının “iyi yönetim” anlayışının önemli ögesi haline geldiğini göz önüne aldığımızda, Kastamonu’da düzenlenen bu etkinlik, iller düzeyinde bu harekete hız verecek bir başlangıç olmuştur (Kastamonu Valiliği, 2000: 92).

b. Kültürel Değerlerin Korunmasında Yerel Yönetimlerin Rolü ve Sorumluluğu Sempozyumu

3.6.2000 tarihinde Kastamonu Valiliği, İçişleri Bakanlığı, ÇEKÜL, Mimarlar Odası ile Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliğince ortaklaşa Kastamonu’da, “Kültürel Değerlerin Korunmasında Yerel Yönetimlerin Rolü ve Sorumluluğu” konulu bir sempozyum düzenlenmiştir. Sempozyuma dönemin İçişleri Bakanı, Mahalli İdareler Genel Müdürü, 9 il Valisi ve bazı belediye başkanları ile sivil toplum örgütlerinin temsilcileri katılmıştır. Sempozyum sonucunda yayınlanan Kastamonu Bildirgesi, temel ilkeler ortaya koymuştur (Mimarlar Odası, 2000: 56).

Öncelikle tarihi ve kültürel mirası yaşatmaya yönelik çabaların, sadece bir kalıtın gelecek kuşaklara aktarılması yönünden değil, yurttaşlık bilincinin gelişmesi ve toplumsal aydınlanmanın güçlenmesi açısından da büyük önem taşıdığı vurgulanarak, çeşitli amaçlar ve yöntemler sayılmıştır.

Bildirgenin ortaya koyduğu bir yenilik, kent ölçeğinden havza boyutuna ulaşan bir korumacılık anlayışıdır. Buna yönelik olarak, restorasyon amaç, eğitim ve teknik hizmet birimlerinin havza bazında kurulması, koruma kurulları gibi örgütlenmelerinde bölgesel tanımlamaların getirilmesiyle komşu kentlerle sürdürülecek ilişkilerin güçlendirilmesi gibi konular dile getirilmiştir.

Havza ölçeğinde koruma yaklaşımı ülkemiz için oldukça yenidir ve gecikmiştir. Kastamonu Valiliğinin uygulamalarında bu husus gözönünde tutulmuştur. Şöyle ki, komşu illerdeki çabalara katkı sağlanmış, bu yerine göre proje çizimi, yerine göre usta/yapımcı/üstlenici tedariki, ya da yöresel malzeme gönderilmesi şeklinde olmuştur. Örneğin; eski Sinop Cezaevinin kültür merkezi olarak onarılmasına katkısı, Çankırı Yarenler Evinin restorasyonuna üstlenici sağlanması, Zonguldak 100. Yıl Cumhuriyet Köyü'nün yöresel el sanatlarıyla donatımı, buna örnek olarak verilebilir.

Bildirgenin işaret ettiği bir hususu da belirtmeden geçmemek gerekir: Kültürel mirasın korunması, gelişmeyi içeren bir değişimin engeli değil, esin kaynağı ve ön koşuludur. Bu nedenle geleceğe dönük tüm stratejilerde temel hareket noktası, tarih içindeki değişimin bellek değerlerini korumak olmalıdır (Ekinci, 2000: 55).

İçişleri Bakanlığının 14.6.2000 tarih ve 80646 sayılı tüm valiliklere gönderdiği genelge ile Kastamonu Bildirgesindeki konuların değerlendirilerek gerekli duyarlılığın gösterilmesi istenmiştir

c. Orta Karadeniz Kalkınma Projesi

Kastamonu Bildirge'sinin amacına uygun, daha kurumsal ve yönetsel yapılanmaları gerçekleştirmek üzere, 2002 yılında Kastamonu ve Sinop Valilerinin başlattığı, daha sonra DPT'nin önerisiyle Çankırı ilinin de buna dahil edildiği, Orta Karadeniz Kalkınma Projesi (OKAP) nin kurulması önemli bir adım olmuştur. Valilikler tarafından hazırlanan, il genel meclisleri tarafından kabul edilen ve İçişleri Bakanlığınca onaylanarak yürürlüğe giren OKAP Hizmet Birliğinin amaçlarından birisi, havza ölçeğinde kültür korumacılığının gerçekleştirilmesidir. Nitekim OKAP'ın kurulması, daha sonraki yıllarda başlayan AB fonlarından, kültürel varlıkların projelendirme ve onarımı konusunda yüksek oranda yararlanılmasına katkı sağlamıştır.

d. Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu

Kastamonu Valiliği 21-23.5.2000 tarihinde Gazi Üniversitesi ile birlikte geniş kapsamlı bir sempozyum düzenlemiştir. Sempozyumda kültürel değerler çeşitli yönleriyle tartışılmış ve bildiriler daha sonra kitap haline getirilmiştir.

e. Mülki İdare Şurasında Kastamonu Kültür Korumacılığı

Kastamonu Valiliğince yürütülen kültür korumacılığı ve yaşanabilir il/kent çalışmaları, İçişleri Bakanlığınca 25–27.4.2002 tarihlerinde Ankara’da düzenlenen Mülki İdare Şurasında tartışılmış ve Şura Sonuç Raporuna girmiştir. Şöyle ki bu raporun “Mülki İdare Amirleri ve Toplumsal Gelişme, başlıklı bölümünün 8. maddesinde şöyle denilmektedir: “İllerin, beldelerin zengin tarihi ve kültür dokusunun, ekonomik ve sosyal gelişiminde önemli bir potansiyel olduğu, turizme katkısı nedeniyle zenginleşmede önemli rol oynayacağı gerçeğinden hareketle, toplumun ve bireylerin evrensel kültür disiplini içinde tarihi ve kültür mirasına sahip çıkılmalıdır. Gerektiğinde, il özel idaresi bünyesinde, ildeki restorasyon çalışmalarını yürütecek yeni bir birim (mimari proje birimi) kurulmalıdır.”

3.8. Valilik Üniversite İşbirliği

Kastamonu’da yürütülen koruma çabalarında belki eksikliği hissedilen birim, Restorasyon eğitimi verecek bir meslek yüksek okuludur. Böyle bir eğitim kurumunun kentde açılması halinde, Valilikçe hertürlü desteğin ve katkının sağlanacağı dile getirilerek gerek Ankara Üniversitesi (AÜ) gerekse Gazi Üniversitesi (GÜ) nezdinde girişimlerde bulunulmuştur. Her iki üniversite de konuya olumlu bakmışlardır. Hatta GÜ Senatosu 8.5.2002 tarih ve 04 sayılı kararıyla Kastamonu Restorasyon ve İç Mimarlık Meslek Yüksek Okulu’nun kurulmasını oybirliğiyle kararlaştırmış ve kararı YÖK’e iletmış, ancak sonuçlanmamıştır. AÜ Kastamonu Meslek Yüksek Okulu İnşaat Bölümü bünyesinde restorasyon eğitiminin

verilmesi konusunda gayret göstermiş, ancak kurumsal bir değişiklik gerçekleşmemiştir. Buna karşın yapılan çalışmalarda üniversitelerin ilgili bölümlerinin katkılarından olabildiğince yararlanılmıştır.

Bu kapsamda Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Valiliğin daveti üzerine, 7 öğretim elemanı ve 32 öğrencisi ile 1999–2000 öğretim yılında Kastamonu’yu Planlama Projesi konusu olarak seçerek kapsamlı bir çalışma yürütmüştür. Çalışmanın birinci aşamasını; ülke ve yerel düzeydeki istatistik raporlarının ve haritaların incelenmesi, yerel yöneticiler ve yerel halk ile yapılan görüşmeler ile yerleşmenin arazi kullanımına ilişkin bilgilerin değerlendirilmesi oluşturmuştur. Toplanan bu veriler şu alt başlıklarda gruplandırılmıştır: (Eke, Özdemir, Varol, Gürel Üçer, Özer, 2001: 125-133).

- a. İlin fiziksel, ekonomik ve sosyal özellikleriyle ülke ve bölge içindeki konumu,
- b. İlin doğal yapısı ve topografik özellikleri,
- c. İlin sosyal ve demografik yapısı,
- d. İlin ekonomik yapısı, boyutları ve öncelikli sektörler,
- e. Kentsel mekânın analizi ve arazi kullanımı,
 - aa. Konut alanları,
 - bb. Merkezi iş alanları (MİA),
 - cc. Kültür ve turizm alanları,
 - dd. Sanayi ve küçük sanatlar alanları,
 - ee. Arazi sahipliği,
- f. Sosyal ve teknik altyapı ile kamu yatırımları,

- g. Tarihi, kültürel ve çevresel değerler,
- h. Yasal çerçeve ve yürürlükteki imar planları.

Araştırmanın bu bölümünün amacı, proje alanının fiziksel ve sosyo-ekonomik çerçevesini çizerek, olası gelişme senaryolarına veri tabanı oluşturmaktır.

Çalışmanın ikinci aşamasında ise, elde edilen verilerin ışığında Kastamonu ili ve kentinde varsayılabilecek gelişim senaryolarının üretimi ile tüm ili kapsayan 1/100.000 ölçekli Bölgesel Gelişme Projesi ve Kastamonu kenti için hazırlanan 1/25.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı gerçekleştirilmiştir. Kastamonu İli Alt Bölge (KİAB) gelişim senaryoları; kültürel ve çevresel değerlere dayalı turizm odaklı kalkınma, sanayiye ya da tarıma dayalı kalkınma ve uluslararası hizmet merkezi olarak belirlenmiştir.

Geleceğe dönük olarak, dünya düzenini yeniden şekillendirmekte olan küreselleşme güçleriyle Kastamonu kentinin nasıl uzlaşacağı, bu düzen içerisinde nasıl bir kimlik ve vizyon kazanacağı sorularına yanıt bulma bağlamında, bu dört alternatiften birincisinin geçerli ve uygulanabilir yaklaşımları içerdiği Araştırmanın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Gerçekten Kastamonu kentinin ülke ve bölge içindeki konumu, tarihi gelişimi, kültürel ve çevresel özellikleri, toplumsal yapısı, kent mekânının yerleşimi gibi unsurlar incelendiğinde bu senaryonun öne çıktığı görülecektir (Kastamonu İli Alt Bölge Araştırma Raporu, 2002).

Bu senaryoda, kültürel ve doğal kaynakların koruma-kullanma dengesi içerisinde kullanılması ve turizm ile eğitim sektörlerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Bu senaryoya yönelik makro stratejik kararlar da şu şekilde önerilmektedir: KİAB bölgesinde kültürel, doğal ve çevresel değerlerin korunması ve geliştirilmesi, ekonomik ve demografik değişimlerin bu zenginliğı yok etmemesi, ekolojik dengenin korunması ve yüksek bir yaşam kalitesi düzeyine erişmesi ve bu amaçla seçilmiş merkezlerde eksik kentsel donatıların tamamlanması. Ayrıca yine bu bölgede ulaşım ve iletişimin güçlendirilmesi öngörülmektedir.

Araştırmada; ulaşım, altyapı, hizmetler sektörü, kentsel mekânın düzenlenmesi ve doğal kaynakların korunması yanında diğeri bir strateji başlığını oluşturan kültürel değerlerin yaşatılması kapsamında ise bazı yaklaşımlar getirilmektedir. Bunlar arasında; Kastamonu Kalesi ve yakın çevresinde bulunan arkeolojik sit alanlarının, kentsel bölgeye yönelik bir “Açık Hava Müzesi ve Arkeolojik Park” olarak değerlendirilmesi ile MIA’nın kentsel sit alanı içerisinde tarihi ticaret ve turizm merkezi olarak gelişiminin sağlanması, sayılabilir. Ayrıca, Kale ve çevresindeki geleneksel dokunun sivil mimari özelliklerinin, koruma amaçlı imar planlarıyla kent kimliğine özgünlük ve farklılık katarak kent yaşamıyla bütünleşecek şekilde değerlendirilmesi, önerilmektedir. Son olarak, Kastamonu’nun önemli kimlik belirleyicilerinin (Kale, Saat Kulesi, Şehitler Anıtı, Hükümet Konağı ve Meydanı, Nasrullah Camii ve çevresi) ve silüetinin, dinamik koruma ilkeleriyle sahiplenilmesi, vurgulanmaktadır.

Kentsel Mekânın Düzenlenmesi kapsamında ise aşağıdaki stratejiler getirilmektedir:

- a. Bölgeye hitap edecek spor, kültür, ticaret, rekreasyon, eğitim hizmetleri kullanım alanlarında donatı ve ulaşım sistemlerinin standart ve kalitesi geliştirilmelidir.
- b. Yeni yerleşme alanları için üretilecek arsalarda toplu girişimler özendirilerek daha olumlu mekân karakterleri yaratılmalıdır.
- c. Kastamonu kenti içerisinde yaşayan insanların görüş, fikir, politika ve tavırlarıyla kent yönetimine katılımlarıyla o mekânın benimsenmesi, sahiplenmesi sağlanmalıdır.
- d. Kent mevcut dokusunda iyileştirmeye dönük stratejilerin yanında gelişim, kenti yıkmadan ekleyerek tasarlanmalıdır. Böylece özgün kültürel değerlerin korunması yanısıra mekânın yaşam biçimi, anlamını korumuş olarak kentin kimliğini zenginleştiren, onunla bütünleşecek biçimde kentin varolan dokusuna eklenecektir.
- e. Kullanıcıların birbirleriyle ve turistlerle sosyal iletişimin kurulması ve kentle bütünleşmesi sağlanmalı, kısaca kent yaşamını paylaşabileceği açık mekânlar (meydanlar, parklar, yaya bölgeleri...) planlamalı etkinlikler (şenlikler, panayırılar, festivaller...) organize edilmelidir.
- f. Mekânı tanımlayabilecek imgelerin kent planlama ve kentsel tasarım çalışmalarında korunması ve kullanılması sağlanmalıdır.

3.9. Tarihi İnebolu İlçesinde Yürütülen Çalışmalar

Burada, Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü tarafından, 2001–2002 ders yılında İnebolu ilçesi ve çevresinde yapılan projeden de bahsetmek yararlı olacaktır. Kastamonu Valiliğinin katkılarıyla gerçekleştirilen bu projede, kent ve yakın çevresi bir alt bölge yaklaşımı içinde ele alınmış, tarihi ve doğal dokunun korunması bakış açısı ile makro ölçekte gelişme seçenekleri üretilmiş ve bu seçenekler içinde kent bölgecikleri için farklı konularda, problem çözümüne yönelik alt ölçekli planlama ve tasarım çizimleri üretilmiştir.

45 öğrenci ve 8 öğretim üyesi ile yürütülen bu çalışmada, kültürel ve doğal çevrenin korunması hedefini güçlendirecek ve destekleyecek bir ekonomik gelişme aracı olarak doğa ve tarih turizminin önemi üzerinde durulmuştur. İnebolu kenti, gerek yakın bölgedeki yeraltı zenginlikleri gerekse de İç Anadolu'nun Karadeniz'e en yakın noktası olması nedeniyle, antik dönemden başlayarak tarih boyunca önemli bir ticaret ve liman kenti olmuştur. Roma yolu olarak adlandırılan bu yol Küre ilçesi üzerinden Ankara'ya ulaşmaktadır. Bu yol Kurtuluş Savaşı'nda da Zafer Yolu olarak tarihe geçmiştir.

İnebolu kenti, farklı tarihsel dönemlere ait tüm öğeleri içinde barındıran bir açık hava müzesi niteliğindedir. Kent ve çevresindeki tarih ve kültür varlıkları bir

tarih sürekliliği sunmaktadır. Kentte, özgün sivil mimarlık örnekleri olan İnebolu Evlerinin yanı sıra, tescilli tarihi mezarlıklar ve çeşmeler, hamamlar, manastır, diğer yönetsel yapılar ve kale kalıntıları bulunmaktadır.

Bu kale kalıntıları, Abaştepe bölgesinde, (şimdiki Boyran Mahallesi’ni içine alan Avara Mahallesi’ne uzanan alan) Karadeniz İlkokulu ile Meteoroloji Müdürlüğü’nün bulunduğu bölge ve kentin güneyindeki Geriş Tepesi’ndedir. Boyranaltı Mahallesi’ndeki birinci bölgede, “Müze Denetiminde kazı Yapılacak Alan” olarak belirlenmiş bir 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı bulunmaktadır. Diğer yandan, 1880’lerde iki kez yangın geçiren kent merkezi, “ızgara plan”a uygun olarak yeniden tasarlanmıştır. İnebolu kenti, o tarihlerde yapılaşma biçimine ve yapı malzemesine kural getirilen birkaç Osmanlı kentinden biridir.

Önemli tarihsel ve doğal verilerine karşın, kent ve çevresi ciddi gelişme sorunları yaşamaktadır. Kentte 400’ü aşkın tescilli sivil mimarlık örneği yapı bulunmaktadır. Bu yapıların ciddi ekonomik sorunlar nedeniyle korunamama tehdidi altında olduğu bilinmektedir. Bu koşullar altında, kentteki tarihi değerlerin korunmasına yönelik kararlar, yanlış bir anlayışla, bölgenin ve kentin gelişmesi önünde engeller olarak görülebilmektedir.

ODTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü tarafından yapılan araştırmada şu yargıya varılmaktadır: “Bu değerleri ve zenginlikleri, gelişmenin en önemli ögeleri haline getirmek olanaklıdır. Bu çerçevede, kültür, doğa ve tarih turizmi, kent ve yakın çevresi için önemli bir gelişme seçeneği olarak koruma yaklaşımına ve kararlarına en önemli katkıyı sağlayabilecek ve bu kararları güçlendirecektir.”

Bu kapsamda yapılması gerekenler ise projede şöyle sıralanmaktadır:

“İnebolu kenti bir doğa, tarih ve kültür turizmi merkezi olarak geliştirilmeli ve desteklenmelidir. Kentte, Roma Dönemi’ne ait fırın, dükkân ve tapınak kalıntılarının bulunduğu, Manastır Tepesi’nde gerekli düzenlemeler ve restorasyonlar yapılmalıdır. Kentin konut dışı tarihsel yapı örneklerini oluşturan, Rüştüye Mektebi, Eski Belediye, Osmanlı Bankası, Türkocağı binalarının, kültürel ve eğitsel işlevlerle yeniden donatılarak kent yaşamına kazandırılması gerekir”.

Kent çevresindeki, Arkeolojik Sit Alanlarında yürütülecek arkeolojik araştırmalar Anadolu Tarihine ışık tutacak niteliktedir. Bu nedenle, kazı çalışmalarının bir an önce başlatılmasında yarar bulunmaktadır. Öncelikle, Boyran Mahallesi’ndeki arkeolojik sit alanında kazı faaliyetlerinin başlatılması Anadolu Tarihine ışık tutmasının yanı sıra kentteki koruma bilincinin oluşumuna katkıda bulunacak ve doğa-tarih-kültür turizmine yönelik bir ekonomik gelişmenin başlatılmasında itici bir rol oynayabilecektir.

Abaştepe ile İnebolu Çayı arasındaki bölgenin ekoloji parkı olarak değerlendirilmesi, tepenin kuzey yamacındaki tarihi çevrenin restore edilerek dünya kültür mirasına kazandırılması son derece önemlidir.

Kent ve yakın çevresinde, doğa ve tarih verilerine yönelen bir turizm açısından önemli sivil mimarlık örnekleri olan İnebolu Evlerinin turizme yönelik konaklama amacıyla kullanımı, koruma kararlarına katkıda bulunacak ve restorasyon çalışmalarının gerektirdiği yatırımın geriye dönüşünü güvence altına alacaktır. Yumuşak turizm olarak da adlandırılan bu turizm etkinliğinin, kapsamı gereği, ülkemizin diğer turizm bölgelerinde yaşanan olumsuz yapılaşma örneklerinin bu bölgede oluşumuna izin vermeyeceği açıktır.

Mustafa Kemal Atatürk’ün Şapka Devrimi’ni ulusa, balkonundan duyurduğu Türkocağı binasının “Cumhuriyet Devrimleri ve Kurtuluş Savaşı Müzesi”ne dönüştürülmesi, kent açısından önemli bir simge oluşturacaktır.”

Bu son öneri doğrultusunda, Valilikçe 2001 yılında Türkocağı binasının onarım projelerinin çizimi gerçekleştirilmiş, ancak Ankara Koruma Kurulu’nun onaylaması geciktiğinden onarımına geç başlanmıştır.

Gerek ODTÜ gerekse yine aynı tarihlerde Hamburg Üniversitesi Çevre Planlama ve Mimarlık Bölümü tarafından yapılan çalışmalarda amaç, zengin ahşap yapı geleneğine ve kendine özgü mimarisine sahip İnebolu’yu betonlaşma tehdidinden koruyarak, onu eski sanatsal görünümüne sahip kılmaktır (Ersoy, 2005: 679–684).

Safranbolu ve Küre ilçeleri ile birlikte İnebolu'yu da kapsayan “Kentsel Sit Alanlarındaki Sorunların Belirlenmesine Dayalı Araştırma” bulgularından çıkan, kentsel sit alanlarının korunması ve geliştirilmesine dönük temel belirleyiciler arasında şunları saymak mümkündür: Yasal süreç, yönetsel ve örgütsel durum, finansman çevresi, teknik çerçeve ile koruma kültürünün ve bilincinin sağlanması. Yine bu araştırma kapsamında yapılan ankette, kentsel sit alanında oturan konutun mülkiyeti sorulduğunda, ailelerin % 81,25'i, evsahibi olduklarını söylemiştir (Aytan, 2003: 73–75). Bu yüksek oran, İnebolu'nun yerleşim ve demografik yapısının, önemli oranda değişmeden süregeldiğini göstermektedir.

4. Kentsel Gelişme ve Kültür Değerlerinin Kazanımında Yapılan Çalışmaların Sonuçları

Bu sonuçları iki yönden incelemek gerekir: Birincisi, kentsel gelişme açısından olup, Kastamonu'nun kent planlaması ve onun uygulamaları ile getirilerinin irdelenmesini gerekli kılmaktadır. İkincisi ise, kültürel değerlerin kazanımında elde edilen sonuçlara ilişkindir.

4.1. Kentsel Gelişme Açısından

Kastamonu'da yapılan çalışmalarda, kentin sürdürülebilir gelişimini, kültürel değerlerin kazanımı perspektifinde gerçekleştirmek amaçlanmıştır. Bu bağlamda geliştirilen ilke ve politikaları aşağıdaki başlıklar altında sıralamak olasıdır (Varol, Üçer, 2005a: 95):

- a. Yöresel yapım teknikleri ile yapı gerecinin estetikle bütünleşerek oluşturduğu geleneksel mimarinin korunması,
- b. Kültürel değerlerin ve tarihi yapıların yaşatılması,
- c. Kentin tarihi değerlerine uygun sağlık yapı malzemesi ve yapı şeklinin kullanılması,
- d. Kentin doğa ile bütünleştirilmesi ve kent içi rekreasyon olanaklarının artırılması,
- e. Kent imar planının ödünsüz uygulanması, denetime ağırlık verilmesi,
- f. Kentsel gelişmede kültürel değerlerin öneminin öne çıkarılması,
- g. Tarihi kent merkezinin araç yoğunluğundan arıtılması, yayanın önceliğe kavuşturulması,
- h. Eski boş yapıların olabildiğince kullanılabilir olması.

Bu ilke ve politikalar, çok aktörlü stratejik planlama yaklaşımı ile uygulanmıştır. İlgili taraflar olarak merkezi ve yerel yönetim, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve birey arasındaki bu politikaların eyleme dönüşmesinde çok sıkı ilişki kurulmuş, birinin diğerine üstünlüğü değil, eşgüdüm ve uyum ön plana çıkarılmıştır. Bilgilendirme ve bilinçlendirme ise, her aşamada etkin şekilde başvuru olan bir diğer eylem türü olmuştur.

Kastamonu, tarihin her döneminde sanat ve kültürel alanda önemini sürdürmüştür. Özellikle mimarlık ve yapı sanatında doğal çevreyle bütünleşen kültürel doku, içinde yaşanan bir güzelliştir. Kastamonu pitoresk niteliğini, ne de olsa koruyarak yaşamını sürdürmekte iken, yapılan çalışmalar, bunu yenileyen ve kalıcı kılan etkinlik olarak kendini göstermiştir.

Kastamonu'daki bu etkinliklerin amacı, kültürel değerlerin korunması ve kentsel gelişmenin bundan olumlu yönde etkilenmesidir. Yöntemleri arasında şunlar sayılabilir:

- a. Sokak dokularının ve sivil mimari örneklerinin onarılması, kent kimliğine özgünlük ve farklılık katarak kent yaşamıyla bütünleştirilmesi,
- b. Yapıların mülkiyetinin edinilerek onarımlarının yapılması ve işlev verilmesi,
- c. Tarihi dokuyu bozan kimliksiz yapılara dış cephe giydirme yapılması,
- d. Tarihi yapıların çevresinde yer alıp, düzeltilme şansı olmayan binaların sahiplerinden satın alınarak yıkılması ve rekreasyon alanına dönüştürülmesi,
- e. Kale, Hükümet Konağı, Saat Kulesi, Nasrullah Cami, Yakupağa Külliyesi gibi kentin önemli yapılarının çevreleriyle birlikte bakımlı hale getirilmesi,
- f. Restorasyon ve el sanatları üretiminin kurumsal bir yapıya kavuşturularak Restorasyon Merkezinin kurulması,
- g. Tarihi merkezde yeni betonarme bina yapımının güçleştirilmesi.

Valiliğin çalışmaları, fiziksel koruma ve yaşatma kararlılığını göstererek bu konuda örnek teşkil etmiştir. Koruma kültürü çerçevesinde kazanılan konutlara verilen fonksiyonların sağladığı prestij, artık oturulmayan eski konutlara yeni değer katmış, elden çıkartılması, yıktırılması düşünülen konutlar için anlayış değişikliği getirmiştir.

Bunun sonucunda kent, turizm açısından bir hareketliliğe sahip olmuş, koruma çalışmaları öncesine kadar düşünülmeyen çeşitlilik ortaya çıkmıştır. En önemli kazanımların başında, kuşaklar arası bilgi aktarımı ve toplumsal belleğin korunması olmuştur. Terk edilmiş izbe ve harabe yapılar restore edilip kazanıldıkça, verilen fonksiyonlarla kent birkaç günlük program çerçevesinde gezilebilecek bir yer haline getirilmiştir. Turizm Eğitim Merkezi, El Sanatları Araştırma Enstitüsü gibi kurumsal işbirliği sayesinde nitelikli eleman yetiştirme için eğitim çalışmaları başlatılarak, kalitenin de artması hedeflenmiştir.

Restorasyon çalışmaları sadece belli bir sokak ya da semt ile sınırlanmamış, kente yayılmıştır. Bu demek değildir ki kentteki tüm tarihi yapılar onarımdan geçirilmiştir. Buna olanak da yoktur. Ancak farklı mahallelerde bu etkinliğin yürütülmesi, tüm kent halkının bunu gözlemlemesini, izlemesini ve bilinçlenmesini sağlamıştır. Bir yerleşim alanındaki yıkılmak üzere olan bir konağın onararak yeniden canlandırılması, halkın düşüncelerini değiştirerek “bundan bir şey olmaz” ya da “Vali kamunun parasını niçin bu döküntü binalara harcıyor” gibi yakınmaları durdurduğu gibi, övgüye çevirmiştir. Böylece geniş ölçekli bilgilenme ve bilinçlenme evresi yaşanmıştır.

Çok kötü durumdaki tarihi binaların yaşatılmasının olanaksız olmadığının görülmesi, bunların yıkılarak yerine beton binaların yapılması gerektiği, savını da geçersiz kılmıştır. Üstelik yaşama katılan bu binalar özellikle kent dışından gelenlerin ilgi odağı oldukça, onların yerinin doldurulamazlığı da daha kolay algılanmıştır. Bu bir kent yenilemesidir. “Artık yaşamıyor” denilen yapılara yaşam

vererek, yüzyılların oluşturduğu mekânları daha yüzyıllar boyunca devam ettirmek, kentin ve onunla onur duyan yöre insanının mutluluğuna katkı vermektedir.

Eski evlerin sahiplerinin *aile yadigârını* koruma düşüncesini de, korumaya önemli katkısı nedeniyle belirtmeden geçmemek gerekir. Evlerine psikolojik ve duygusal bağlılıklarını ifade etme eğilimi içinde olan ev sahipleri bu nedenle, Validen gelen satın alma önerisini, bir aile anısı olarak sahip oldukları mallarını koruma ve yaşatma fırsatı olarak görmüşlerdi. Bu da yapılan çalışmalara olumlu etki yapan unsurlardan biri olarak ortaya çıkmıştır (Kes, 2006: 59).

Bu çalışmalara kadar Kastamonu’da sektörel olarak varlığından söz edilemeyen turizm, büyük bir ivme kazanmıştır. Bunun sonucunda kentin sosyal yaşamı da gelişmiştir. Turistik eşya üretimi hızlanmış ticari işletmelerin yanında aile işletmeleri de sektöre dinamizm ve hareketlilik gelmiştir.

Kastamonu’nun zengin tarih ve kültür dokusunun, ilin ekonomik ve sosyal gelişmesinde çok büyük bir potansiyel olduğu bir gerçektir. Bu dokunun, sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde korunması ve geliştirilmesi, mekânsal yapılanmaların kültürel zenginliği yok etmemesi, kuşkusuz ilin sosyo-ekonomik kalkınmasında büyük önem taşımaktadır. Böyle bir yaklaşım, aynı zamanda kentsel yaşam kalitesini de yükselterek kenti daha yaşanabilir bir konuma getirmektedir.

Toplumun tüm bireylerinin, evrensel kültür disiplini içinde tarih ve kültür mirasına sahip çıkarak, yöresinin sosyal ve ekonomik kalkınmasında bu önemli kaynaktan yararlanması gerekmektedir. Ayrıca unutmamak gerekir ki bu kalıt,

sadece o yöre insanının değil, bütün insanlığın hakkıdır. Valilik öncülüğünde Kastamonu kentinde başlatılan girişimler, kentin yerel dinamiklerini harekete geçirmede ve bu konuda halkın desteğini almada başarılı olmuştur. Merkezi ve yerel yönetimlerin dayanışmasıyla başlatılan ve özel sektör ile sivil toplum örgütlerinin katkıda bulunduğu korumacılık ve kentsel gelişme girişimlerinde halkın da aktif katılımının sağlanması, bu girişimlerin sonuçlanması açısından belirleyici rol oynamıştır (Varol, Üçer, Özer, 2005: 695).

4.2. Kültür Değerleri Açısından

Kentte ortaya çıkan ve yukarıda belirtilen olumlu gelişme, kültürel değerler açısından bir kazanım olmuştur. Kişilerin tarihi yapılara ilgileri ve duyarlılıkları artmış ve onları kendileri korumaya almışlardır.

Bu etkileşimin diğer bir sonucu da kültürel varlıkların onarılma olasılıklarının artmasıdır. Valiliğin çalışmaları başlattığı ilk yıllarda bir proje çizimi ya da Koruma Kurulunca onaylanan projeye uygun restorasyon yaptırma hayli sorun iken, atölyelerin kurulması ile bunlar kolaylaşmıştır. Ayrıca onarımların hızlı sürmesi ve konağın hizmete açılması, yeni konakların Valilikçe alımına katkı vermiştir. İnsanlar sahip oldukları tarihi evlerin kısa sürede canlanacağına inanmışlardır.

Bunun yanında daha çok kişinin kente gelerek konakları gezmesi ve bu gezinin anısına kente ait bir obje satın alma isteğinin doğması, yöresel el sanatlarının

retimini artırmış ve çeşitlendirmiştir. Ayrıca soyut kültür türleri olarak müziğin, yazının, folklorn, yemeğin gelişmesine olanak sağlamıştır.

DEĞERLENDİRME

Değerlendirmede, öncelikle kuramsal temel ile dünya ve Türkiye ölçeğindeki uygulamalarda ulaşılan bulgular ele alınacaktır. Daha sonra, iki ayrı alanda yürütülen İstanbul Tarihi Yarımada ve Kastamonu'daki çalışmalar karşılaştırılarak, varsayımların doğrulanıp doğrulanmadığı irdelenecektir. Son olarak ise, kentsel gelişme ve kültür değerleri arasındaki etkileşimin sürdürülebilir varlığına yönelik öneriler ortaya konacaktır.

Kentsel gelişmede göz önünde tutulacak husus, fiziksel yapının dev, yığılmış ve kendi kendini yok eden bir kütleye dönüşmesine izin vermeden kabın sindirme kapasitesini artırmak ve bu süreçte kent kültürünün korunmasına özen göstermektir (Mumford, 2007: 677). Batı kentleri tarihi süreçte yanlışlıklar yapmış olsalar da, zaman içinde bu ilkeye uymaya özen göstermişlerdir.

Türkiye'de ise genel olarak olumlu yaklaşımlardan söz etmek zordur. Bu bağlamda, ülkemizde sürdürülebilir gelişme politikalarının uygulanabilmesi, bu politikaların yerel düzeye, yani mekâna yansıtılması ile olanaklıdır. Burada yerel yönetimler ve yerelleştirme etkili bir araç olarak ortaya çıkmakta ve sürdürülebilir gelişme stratejileri politik, tüzel, ekonomik, yönetsel, toplumsal ve kültürel açılardan önemli yapısal değişiklikleri zorunlu kılmaktadır. Bu ise her şeyden önce, politik iradenin varlığını gerektirmektedir (Mengi, Algan, 2003: 294).

Bu politik iradenin samimi ve kararlı, her türlü siyasi rant ya da seçim kazanma endişesinden uzak olması, sonuç alınmasını kolaylaştıracaktır. Politikacılar

ya da siyasi partiler kentsel gelişmeyi ve kültür değerlerinin yaşatılmasına yönelik etkinlikleri yönlendirirken, kendi yakınlarını veya partidaşlarını kayırmacı davranışlardan uzak olmadıkça, sürdürülebilir bir gelişmeden söz edilemeyecektir. Çünkü bu sahiplenme olgusu, ne yazık ki her türlü hukuk ve adalet düşüncesini aşarak ve yok sayarak yapılmaktadır.

Ülkede ağırlıklı olarak 1980’li yıllardan itibaren ekonomik ve sosyal yaşamda, bir liberal anlayışın egemenliği söz konusu olmuştur. Kültürel değerlerin korunması ile kentleşme ve imar politikalarında da bunun yansımaları görmek olasıdır. Temel felsefe, toplumun çıkarının bireylerin çıkarlarının toplamına eşit olduğudur. Başka bir ifadeyle ayrı bir toplum yararı kavramı geliştirmeye gereksinim yoktur. Bireylerin memnuniyeti, toplumu gönençli kılmaya yeter. Kısacası Jean Jacques Rousseau’nın *genel yarar* görüşü yerine, Adam Smith’in *her şeyi oluruna bırakma* düşüncesi kabul edilerek, 18. yüzyılın eskimiş kuralına geri dönmüştür (Keleş, 2006a: 742).

Bu, bir anlamda “Bırakınız yapsınlar – Bırakınız geçsinler” “Laissez faire - Laissez passer” ilkesinin planlama, kentleşme ve korumacılık alanında uygulandığıdır. Böyle bir uygulamada tüm bireylerin mutlu olması tabii ki gerçekleşmeyecektir. Güçlü ve varlıklı kesimler güçlerini ve varlıklarını artıracaklar, ama belki onlar da mutlu olmayacaktır. Üstelik onların, korumacılık aleyhine davranışları ve planlamanın ya da denetimsizliğin sağladığı ranttan yararlanarak güçlenmeleri, diğer bireylerin ve toplumun güçsüzlüğü, yılgınlığı ve ümitsizliği anlamına gelecektir. Nitekim ülkemizdeki görünüm bundan farklı olmamıştır.

Şurası bir gerçektir ki, kültür değerleri ile kentleşme arasındaki ilişkinin olumsuz etkileşimi, küreselleşme bağlamında uygulanan ve içsel dinamiklerden çok dışarıdan dayatılan (daha hafif deyişle önerilen) politikalara bağlıdır. Üretim sektörü yerine, finans sektörüne veya alışveriş ya da iş merkezi yapımına yatırım yapacak yabancı sermayeyi teşvik etmek, kentleşmenin çevresel ve kültürel öngörülerini önemsememek anlamına gelecektir. Sınırsız borçlanma politikalarıyla bir taraftan üretmeden ve hak etmeden tüketme yolu tercih edilmekte, diğer taraftan da gelecek kuşaklar bugünkü kuşağın bedel ödeyicisi durumuna getirilmektedir. İnsanlar yeterince alınteri dökmeksizin sahip oldukları geliri harcarken, değerler manzumesini gözardı etmekte sakınca görmemektedir.

Küreselleşme sürecinde, yerel yönetimlerin de belde halkının mutluluk ve gönençinden çok, parasal kazançları ön planda tutma anlayışına kapıldıkları, gözlenmektedir. Tarihsel ya da doğal zenginliğe sahip kent bölgelerini, en azından var olan durumuyla korumak yerine, yapılaşma yoğunluğuna yol açacak şekilde plan değişikliği yoluna giderek satmak ve daha fazla gelir elde etmek düşüncesinin yanlışlığı ortadadır. Böylece, yerel yönetimler toplumsal kimliklerinden uzaklaşmakta ve adeta yerel halka yabancılaşmaktadır. Bütün bu yönelimin, kentlerin geleceği için olumlu bir sonuç doğuracağını söylemek zordur

Hızlı kentleşmenin ve yanlış imar kararlarının doğurduğu taşınmaz rantın akılcı bir kararla toplum yerine mülk sahiplerine kazandırılması, bir taraftan bu konudaki iştahı kabartırken, diğer taraftan mülk sahibi olmayanların kamu malını

haksız şekilde sahiplenmesi, daha sonrada yönetenlerce siyasi çıkar amacıyla hukuki hale getirilmesi sürecini doğurmakta ve beslemektedir.

Kente göçerek gelen kişiler, o kentin hemşehrisi olma yerine, kopup geldiği yörenin hemşehrisi kalmayı tercih etmiştir. Kente sahip çıkma ve onunla kaynaşma yerine, oradaki ranttan pay kapma yarışına katılmıştır. Bu bağlamda kentli bilinci gelişmemiş, kendisini halen taşralı yerine koymuştur. Kültürel değerlerin varlığından habersiz, tarih bilincinden uzak bir insan profili karşısında, kentleşmenin tüm yapısal ve etik unsurlarının gerektiği gibi işlev görmediği söylenebilir. Üstelik kültür bilincinden yoksunluk, yalnız yönetilen bireye değil, üst yöneticilere kadar geniş bir kesimin niteliğidir. Kültürel yapının savunucuları olarak, az sayıda kişi ya da kuruluş ortaya çıkmıştır.

Avrupa ülkelerinin bu konudaki başarılarının ardında yatan nedenlerden birisi, halkın ve yöneticilerin duyarlılığıdır. Ülkemizde ise, koruma ile ilgilenen görevliler ve bilim adamları dışında diğer kamu görevlilerinin ve üniversitelerin yakın geçmişe kadar bu konuya ilgi duymadıkları bilinmektedir. Sonuçta, herkesin sahip olması gereken kültür birikiminin önemi yadsınmıştır. Kültürel varlıkların kentsel gelişime olan katkısı görmezden gelinmiş, yok sayılmıştır. Anıt eserler mi, yoksa yeni betonarme yapılar mı sorusunun cevabı, birincisi olmamıştır. Kentliler yaşadığı çevreye ilgisiz kalarak, kültürel yozlaşmanın ve etik çöküntünün temel unsuru olmuşlardır.

Anıtsal binaları yıkarak cadde, bulvar açan yöneticiler imar fatihi olarak onurlandırılmış, böyle bir davranış türü de sonraki yıkımların habercisi olmuştur. Böylece toplum, olumsuz bir sarmalın içinde kendini devam ettiren bir süreci yaşamıştır. Geçmişte kentlerin simgeleri olan kültürel ve anıtsal değerler, günümüzde bir kente kimlik veremeyecek durumda olan iş ve alışveriş merkezlerinin, kule ve gökdelenlerin kurbanı olmuştur. Bu yeni yapılar kentleri tekdüze kılarken, onları aynı zamanda hizmet sektörüne dayalı tüketim alanları haline getirmiştir. Kentler ve kültür değerli bir kaşmir kumaşı yediği gibi kemirilerek bugünlere gelmiştir.

“İmar etmek” ile çevreyi, tarih ve kültürü gözardı ederek rantı dayalı kimliksiz yeni yapılaşma neredeyse “eş anlamlı” hale gelince, imar mevzuatı da, değerleri yok eden ya da yok olmaya tutsak kılan bir planlama ve uygulama sürecine yasal dayanak oluşturmuştur. Daha da ötesinde, toplum ve konuyla ilgili olanlar, kentleşme ve yapılaşma sürecinde “imarcılar” ve “korumacılar” diye karşıt iki kampa ayrılmışlardır. Ayrıca, karşıtlığı içeren imar ve koruma yasalarını da amaçları doğrultusunda kullanarak çatışma ve yıkımsal bir ortam yaratmışlardır (Ekinci, 2004: 23). Oysa, imar planlaması ve imar mevzuatı, koruma ile gelişmeyi ve geliştirmeyi zıt amaçlar olarak algılayan değil, toplum yararı doğrultusunda belli bir dengeye kavuşturmayı amaçlayan teknik araçlar olarak kalmalı idi.

Paha biçilmez değerdeki kültürel çevreler ve tarihi kentlerimizin önemli oranda tahribine yol açan imar düzeni ve imar planları, bilinçsiz kent yöneticileri ve yetersiz plancılar tarafından hazırlanıp uygulanmıştır. Böylece imar planı ya da koruma imar planı olmaktan çok “yıkım planı” niteliğini taşımıştır. Hatta bazı

merkezler birkaç defa üst üste yıkılıp yapılmıştır. Bunun ise, hem kültür, hem de servet kaybı olduğu açıktır.

Koruma Amaçlı Planın amacı; kentlerin önemli kültürel bölgelerinin korunması, onlara yeni işlevler kazandırılması, kent bütünü ile aralarında ulaşım, kullanım ve diğer ilişkilerinin kurulmasıdır. Koruma amaçlı planlama çalışmalarının, disiplinlerarası ortak işbirliğiyle yürütülmesi gerekmektedir. Planlanacak alanın özelliğine göre, koruma konusunda uzman şehir plancısı, restorasyon uzmanı, mimar, arkeolog, sanat tarihçisi, toplum bilimci, antropolog, etnolog, peyzaj mimarı, harita mühendisi ve altyapı mühendisinin işbirliği içinde çalışmalarını zorunlu kılmaktadır.

Tezin üçüncü bölümünde ele alınan, kentsel gelişme ile kültür değerleri arasındaki etkileşim konusunda yer verilen iki örneğe ilişkin inceleme, çarpıcı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. İlk örnek olan Tarihi Yarımada'nın içinde yer aldığı İstanbul, geçmişi, coğrafi ve demografik yapısı, kültürel, toplumsal ve ekonomik yönleriyle dünyada önde gelen kentlerden birisidir. Böyle bir kentin gösterdiği ve bundan sonra yaşayacağı kentleşme olgusunu kültür değerlerinden bağımsız kılmak mümkün değildir. Ama görülmüştür ki, il yönetenler, hatta ülkeyi yönetip İstanbul ile ilgili karar alanların büyük oranda böyle bir yaklaşımları olmamıştır. Onların düşüncesi, Tarihi Yarımada da dahil, kenti daha fazla sayıda insanın yaşadığı, ilişkilerini devam ettirdiği bir ortam haline getirmek olmuştur. Başarılı kent yöneticisi onlar için, daha fazla nüfusu daha dar alanlarda yerleştiren, ekonomik ve bürokratik yapıyı yine bu alanlarda oluşturan kişi, anlamına gelmektedir.

İstanbul'a ait Nazım İmar Planı'nın, imar planlarının, koruma amaçlı imar planlarının ne kadar geç ortaya çıktığı, geç de olsa yürürlüğe konmuş olan bu planların uygulamasının etkin ve tutarlı olmadığı, ildeki merkezi ve yerel yönetimler/yöneticiler arasında plan ve koruma kültürü konusunda uyum eksikliğinin varlığı, tarihi dokunun çoğu zaman kamu tarafından yok edildiği, kentsel gelişme ve kültürel değerler arasındaki etkileşimin yöneticilerin ve yönetilenlerin ilgi alanında bulunmadığı hususları bu araştırmanın ortaya koyduğu gerçeklerdir. Varsayımların doğrulanmakta olduğu gözlemlenmektedir.

Hemen eklemek gerekir ki, bütün bunlar, kentte olumlu uygulamaların olmadığı anlamına gelmemektedir. Kuşkusuz, döneme, yerel özelliklere ve yöneticinin yeteneğine bağlı olarak bazı güzellikler yaşanmıştır. Ama önemli olan, yapılan çalışmaların bir bütünlük göstermesi, tüm kente ve tüm tarihi dokuya yönelmesi; böylece ilk bakışta bunun fark edilebilmesidir. Hatta sadece Tarihi Yarımada'yı bu tür bir yaklaşımla ele almak bile etkili olacaktır.

Tarihi Yarımada'da yapılan ve tezde dile getirilen çalışmalar, yukarıda arzulanan ölçekte olmasa da semt dokusuna yararlı katkılar sağlamıştır. Eminönü ve Fatih belediye başkanlıklarının AB ve kendi bütçe kaynaklarından yararlanarak ortaya koyduğu bu korumacılık örnekleri, bir bakıma kentteki diğer yerel ve merkezi birimlere de yol göstermiştir. Ayrıca belediye başkanlıklarının bu çalışmalarında, yerel sivil toplum kuruluşlarıyla birlikteliği önemli bir aşamadır. Keza yine bu çabalara iş sektörünün katılması, semtteki bazı tarihi yapıların restorasyonunu onların üstlenmesi sonucunu doğurmuştur. Fatih Belediye Başkanlığı bünyesinde korumacılık alanında gerek proje gerek onarım konularında elemanların yetişmesi,

deneyim sahibi olmaları ise bir başka getiridir. Bunların yanında projenin gelişimine, ülke ve ülke dışından yönelen ilgi; semt, belde, ilçe, Yarımada ve İstanbul halkını mutlu kılmış ve halkın bu konuya olan duyarlılıklarını artırmıştır.

Bütün bu olumlu sonuçlar, Tarihi Yarımada'da uygulanan projelerden beklenenin elde edildiğini söylemeyi mümkün kılmamaktadır. Bu projelerin sadece ilgili ilçe belediyeleri ve AB olanakları ile sınırlı bırakılmayıp, büyükşehir belediye başkanlığı, il özel idaresi, diğer kamu kurumları ve vakıf, dernek, sendika gibi sivil kuruluşlarının maddi kaynaklarının da belli düzeyde aktarımıyla güçlendirilmesi olgusu yaşanmamıştır.

Projelerin, tüm kentte yaratması beklenen etkinliği de hızlı ve yaygın olmamıştır. Bunda doğal olarak proje üreticilerine yüklenecek bir kusur bulunmamaktadır. Ama kent bir bütündür ve bütünden sorumlu olan kent yöneticilerinin bunu algılayarak yaşama geçirmeleri beklenmektedir. Yarımada'daki uygulamaları bir Anadolu kentindeki uygulamadan ayıran en önemli özellik de aslında bu olmalıydı. Fakat böyle bir sonuç ortaya çıkmamıştır ve hatta kentsel gelişme ile kültürel değerler arasındaki etkileşimin olumsuz örneklerine tanıklık edilmiştir.

Tarihi Yarımada'da uygulanan projelerle karşılaştırıldığında Kastamonu Valiliği'nin çalışmalarının, hem uygun hem de uygun olmayan koşulları olduğu görülecektir. Kastamonu, il merkezi olarak kurumsal bazda daha geniş bir örgüte sahip olup ayrıca birçok kurumun bölge müdürlüğünün bu ilde olması, gerektiğinde onların olanaklarından yararlanma fırsatını doğurmuştur. Örneğin, kent atölyelerinin

kurulmasında personel ve malzeme anlamında destekler kolaylıkla bu kurumlardan sağlanmıştır. Kurumlarda atıl duran yetkin personeli çalışmalara dahil ederek görevlendirme yapılabildiği gibi, kurumların teknik donanımlarından gerekli olanları kullanma yönünde yardımlaşmalar yaşanmıştır. Burada belirleyici olan kurum başındaki yöneticinin konuya yaklaşımı ve benimsemesidir.

Ayrıca kentsel koruma çalışmalarının il valiliğinin önderliğinde yürütölmüş olması, bir başka olumluluk olarak ortaya çıkmıştır. Valinin merkezi yönetimin ildeki en üst temsilcisi olması, Cumhurbaşkanını, hükümeti ve ayrı ayrı her bakanı temsil etmesi, onun izlemekle görevli olduğı işlerin daha hızlı ve uyumlu olması sonucunu sağlamıştır. Bunun yanında, valinin yerel yönetim birimleri üzerindeki vesayet yetkisi de, gerektiğinde o kurumların katkılarını almasını kolaylaştırmaktadır. Keza valinin politik bir kişiliğinin olmaması, politik tercihlere aynı uzaklıkta olması nedeniyle, sivil toplum kuruluşlarının olanaklarını kültür değerlerinin kazanımına yönlendirmede kolaylık sağlamaktadır.

Kastamonu kent merkezinin yoğun göç almaması dolayısıyla konut sunumunun istemi karşılaması; daha açık anlatımla, gecekondulaşma olgusuna yabancı olması, belki de kentin sahip olduğı olumlu koşulların başında gelmektedir. Yarımada ile kıyaslandığında toprak ve taşınmaz rantının çok düşük kaldığı görülecektir. Kişiler Kastamonu'da taşınmazı bir rant aracı olmaktan çok, gereksinimleri için satın almaktadır. Dolayısıyla, bu baskının olmaması tarihi kenti rahatlatmakta, eski yapıların yıkımı ve tahribine yönelik düşünceler yoğunlaşmamaktadır. Hâlbuki Tarihi Yarımada taşınmaz getirisi en yüksek bölgelerden biri olarak bu konuda olumsuz bir ortamla karşı karşıyadır. İyelik

sahipleri kent ve kültür kavramlarına yabancı iseler onları durduracak güç pek yok gibidir.

Kastamonu’da kentsel gelişme bağlamında ve kültür değerlerini kazanma çalışmalarının ilk evresinde, proje ve restorasyon atölyelerinin oluşturulması büyük etkinlik sağlamıştır. Bu etkinlik işlerin hızlı sonuçlandırılmasını içerdiği gibi, daha az maliyetli ve aslına uygun ve daha nitelikli olmasını da kapsamaktadır. Gerçekten, Valilik tarafından gerçekleştirilen tarihi eser onarımlarında projelerin hazırlanışına başladıktan sonra Koruma Kurulu kararlarının alınması da dahil restorasyonun tamamlanması genel olarak onbir ayı aşmamıştır. İşlere yoğunlaşmış, yeni konaklar Valilikçe alındıkça atölyeler yeni personelle genişletilmiştir. Mimar Vedat Tek Anı Sanat Restorasyon Merkezi’nde görev yapmış olmak bir üstünlük olarak algılanmış, bu merkezin verdiği İstihdam Sertifikası bir Yüksek Okul Diploması kadar itibarlı görülmüştür.

Kastamonu’daki atölyelerin sağladığı yarara karşın, İstanbul’daki gerek koruma gerekse planlama alanındaki deneyim ve donanım zenginliği de yadsınamaz. Kastamonu’da Valiliğin başlattığı restorasyonlar kentte öncüdür. Öncesinde bu boyutta ve ölçekte onarım söz konusu değildir. Başta ÇEKÜL Vakfı olmak üzere bazı Fakülte ve Yüksekokulların katkısıyla bu konudaki eksiklikler tamamlanmaya çalışılmıştır. Halbuki Tarihi Yarımada konumu itibarıyla İstanbul’un restorasyon bilgi ve becerisinden yararlanma şansına sahip bulunmaktadır. Ancak her iki çalışmada, sivil toplum kuruluşlarının önemli katılımı sağlanmıştır. Kastamonu’daki eylemlerde ÇEKÜL’ün sadece proje temelinde değil, tasarım ve tanıtım konularında

da büyük desteği alınmıştır. Ayrıca evre Vakfı, Kastamonu Kalkınma Vakfı gibi kuruluşlar parasal olanaklarını da bu yönde harcamışlardır.

Çalışmaların Kastamonu’da tüm kent merkezine yayılmış olması, Tarihi Yarımada’daki çalışmalarla karşılaştırıldığında, tüm kent halkının konudan bilgili olması ve sahiplenmesi açısından büyük yarar sağlamıştır. Kentin belli bir bölgesindeki uygulamalar, o bölge Yarımada gibi çok büyük ve tarihsel öneme sahip olsa da, tüm kent halkı tarafından benimsenmeyebilecektir. Kişiler etkinlikleri kendi yaşam çevrelerinde ve yakın şekilde hissetmek istemektedirler. Aksi halde konudan uzak durmaktadırlar. Kastamonu’da halkın baştaki olumsuz yaklaşımının çok kısa sürede ters yüz olmasındaki neden budur. Çünkü, hergün önünden gelip gittiği yıkım halindeki binaların nasıl canlanıp yeniden yaşam bulduğunu birebir gözlemlemektedir. Böylece özel bir çaba olmadan kentli yurttaşın bilinçlenmesi kolaylaşmakta, bu ise çalışmaların başarılı olmasına büyük destek anlamına gelmektedir.

Kastamonu halkının kültüründen kopmamış türdeş yapısı hiç kuşkusuz çalışmalarda bir başka olumluluk olarak ortaya çıkmıştır. Daha yüksek bedelle satabileceği konağı *aile anılarının yaşaması* düşüncesiyle düşük fiyatla Valiliğe satan kişileri, Yarımada’da bulmak güç olsa gerektir. Valilik de bu gibi güzel yaklaşımları yanıtsız bırakmamış, onarımı tamamlandığında bir odasını o aileye ayırarak onlar tarafından geleneksel özel eşyalarla donatılmasını sağlamıştır. Karşılıklı iyi duygularla her şeyin maddeden ve kazançtan ibaret olmadığını gösteren bu olaylar kentlerin kültürel zenginliğidir.

Diğer taraftan Kastamonu Valiliği'nin korumaya yönelik çalışmalarının, kentin sosyal ve ekonomik gelişmesine yaptığı katkı daha belirgin olarak ve daha hızlı ortaya çıkmıştır. Bunda önemli bir etken il dışında yaşayan Kastamonu'luların kentlerine olan ilgisinin, bu çalışmaların yansısıyla artması ve kentleriyle bağlarını daha da güçlendirmeleri olmuştur. Gerçekten, başta İstanbul olmak üzere bir çok ile göç vermiş olan Kastamonu, ekonomik nedenlerle kendinden uzaklaştırdığı hemşehrilerini kültürel nedenlerle yeniden kendisine çekebilmiştir. Başkent Ankara'ya olan yakınlığının da etkisiyle Kastamonu, hemşehrileri dışındaki yerli turistlere de, ayağa kalkan kültürel zenginliğini gösterme şansını yakalamıştır. Buna karşılık Yarımada'nın bu konuda Kastamonu kadar avantajlı olduğunu söylemek güçtür. Her şeyden önce İstanbul'daki İmparatorluk yapıları, insanları eski evlerden daha çok cezbetmektedir. Ayrıca bu semte özgü hemşehri bilincinden söz etmek söz konusu değildir. Bu nedenle Yarımada'daki onarılan tarihi evler daha az sayıda kişi tarafından ziyaret edilmiştir.

İstanbul ve Kastamonu, coğrafi konumlarından tarihsel işlevlerine, demografik yapılarından, sosyal ve kültürel dokularına kadar çok boyutlu farklılık gösteren iki yerleşim birimidir. Dolayısıyla, bu iki kentte yapılan çalışmaları, konuları aynı olsa da benzer ölçekte ve ölçütte karşılaştırmak güçtür. Buna karşılık, yukarıda belirtilen ve her iki kentin, koruma ve planlama alanında sahip olduğu olumlu ve olumsuz özellikleri ve aynı yasal yetkileri kullanabilme hakları da göz önüne alındığında, Kastamonu'daki çalışmaların etkinliğinden söz etmek mümkün olabilecektir.

Tüm bu karşılaştırmaların ötesinde, gerek Tarihi Yarımada'daki gerekse Kastamonu'daki kültürel korumacılık eylemlerinin kentsel gelişmeye olumlu etkisi gözardı edilemez. Her iki tarihi doku korunma etkinliğine konu olmasa, yıkım sürecinin hızlanarak beton yapılaşmaya arsa işlevini göreceklere endişesinin gerçek olmasından yakınılacaktı. Bunun onlarca belki yüzlerce örneği ülke genelinde varlığını göstermekte ve aynı zamanda kentsel gelişme ile kültür değerleri arasındaki olumsuz etkileşime tanıklık etmektedir.

Tezin varsayımlarıyla araştırmanın sonuçları birlikte değerlendirildiğinde, bu varsayımların doğrulandığı görülmektedir. Gerçekten kentsel gelişme ve kültür değerleri arasındaki etkileşimin önem ve vazgeçilmezliği açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Kültürel özellikler ve onların yaşatılması kentlerin planlanmasında ve yönetilmesinde dikkate alındığında, toplum bundan sadece kültürel değil, ekonomik ve sosyal kazanım da elde etmektedir. Ya da sosyal yararlar ve öncelikler göz önüne alınarak kent planları ve gelişmeye yönelik projeler uygulandığında, bu aynı zamanda, kültürel zenginliğin yaşatılmasına ve zenginleşmesine etki yapmaktadır.

Diğer bir varsayım olan erkler arasındaki uyumun belirleyiciliği de, tezin sonuçlarından biri olarak kendini göstermiştir. Her şeyden önce, birçok konudaki gibi kültür ve planlama konusunda da yürütme erkinin bütünlük gösteremediği, kamu kurumları arasında koordinasyonsuzluk yaşandığı bir olgudur. Kastamonu uygulamaları ise, bunun tersi yaklaşıma bir örnektir. Uyum sayesinde etkin hizmet söz konusu olabilmıştır. Ayrıca yapılan tasarruflar olabildiğince kişilerin istemi ve bilgisi doğrultusunda gerçekleşmiş ve bu davranış türü kolaylık sağlayarak, kişileri

yargı yoluna gitme ve süreci uzatma seçeneğine yönelmemiştir. Özellikle konakların Valilik tarafından satın alınmasında bu yöntemin olumlu etkisi görülmüştür.

Araştırmada ortaya konduğu gibi; yasama, yürütme ve yargı arasındaki kopukluk ya da uyumsuzluk bu konudaki en büyük güçlüklerden biridir. Bunu aşarak, her üç anayasal kurumu, koruma ve kentsel gelişmeye olumlu katkı anlamında yakınlaşmaya getirmek zorunlu görülmektedir.

Gerçekten, kentsel gelişme ve kültür değerleri arasındaki etkileşimde, yürütme yani uygulama, yasama ve yargının tutarlı ve olumlu tutumu belirleyici olmakla birlikte, her üç erk arasında rasyonel düzlemde bir birliktelikten söz etmek ise güçtür. Yargının bu konudaki duyarlılığı daha belirgindir. Kuşkusuz, gerek yönetsel gerekse adli yargının konuya duyarlı yaklaşımı, büyük katkı sağlamaktadır. Kısacası kent ve kültür arasındaki olumlu etkileşimde yargının oynadığı rol, gözardı edilemeyecek kadar büyüktür. Ancak, yargının gördüğü bu işlev, yasama ve yürütme ile uyumlu olduğu oranda daha da yararlı olacaktır. Ayrıca, yargının kendi içinde aldığı bazı çelişkili kararları da dikkate aldığımızda, sorunun boyutları kendini ortaya koymaktadır. Son yıllarda tarihi yapıların korunmasına yönelik yasal düzenlemeler ile yerel yönetimlerin yetkilendirilmesi ve bu konuya kaynak ayrılmasını, sevindirici gelişmeler olarak belirtmeden geçmemek gerekir.

Temel unsur olarak kültür değerleri ile kentleşme arasındaki ilişki, Marco Polo ile Kubilay Han arasındaki şu diyaloga konu olan *taş* ve *kemer* gibidir: Marco Polo, tek tek her taşıyla bir kemer köprüyü anlatır. “Peki, köprüyü taşıyan taş hangisi?” diye sorar Kubilay Han.

“Köprüyü taşıyan şu taş ya da bu taş değil, taşların oluşturduğu kemerin kavsi” der, Marco.

Kubilay Han sessiz kalır bir süre, düşünür, sonra ekler: “Neden taşları anlatıp duruyorsun bana? Beni ilgilendiren tek şey var, o da kemer”.

Marco yanıt verir: “Taşlar yoksa kemer de yoktur” (Calvino, 2004: 127). Dolayısıyla koruma kültürü yoksa kent de yoktur. Bu ikisi arasındaki ilişki, köprüyü var eden, onu ayakta tutan taş ve kemerin birbirinden aldığı güç ve birliktelikten farklı değildir.

Özetlemek gerekirse, koruma politikalarında öncelikle hangi döneme ait olup olmadığına bakılmaksızın kültürel mirasın aynen korunması, toplumda kültür ve tarih bilincinin geliştirilmesi, bu amaçla yerel sivil örgütlerin desteklenmesi ve aynı kültür coğrafyası içinde sürdürülecek çalışmaların, havza ölçeğinde koruma stratejilerine dayanması gerekmektedir.

Ayrıca korumada; merkezi ve yerel kamu yönetimleri, özel girişimler ile sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesine öncelik verilmesi, kültürel mirasın mekânsal planlama ile bütünleştirilmesi, sosyo-ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi, bunun için stratejik ve kapsamlı planlama anlayışının benimsenmesi önem kazanmaktadır.

Kentsel gelişmede ise, yerleşme siyasasının ve kentsel rantın dağıtımının toplum çıkarına göre düzenlenmesi, mekânsal planlama ve uygulamada

korumacılığın ön şart olarak algılanması, imar planlarında kent ve tarihsel doku ilişkisinin kurulması, ilkeleri göz önünde tutulmalıdır.

Bu ana ilkeler yanında, kentsel korumanın ve kentsel planlamanın envanter eksikliğinin giderilmesi, bilgi altyapısının güncellenmesi, kentsel belleğin oluşturulması, kültür öğelerinin yerel halka tanıtılması, bunları halkın sahiplenmesinin özendirilmesi, ulusal ve uluslararası platformlarda yoğun bir tanıtım kampanyası yapılması, büyük katkı sağlayacaktır.

Bunlara ek olarak, eski eser ustalarının yetişmesine olanak sağlamak üzere Restorasyon Eğitim Merkezlerinin kurulması, usta-çırak ilişkisine dayalı eğitim yanında bilimsel uygulamalara yer verilmesi, kültürel değerlere verilecek zararların caydırıcı şekilde cezalandırılması ve af kapsamı dışında tutulması, Koruma Kurullarının yapısının ve işleyişinin sorumluluk esasına dayalı olarak etkin ve hızlı şekilde yapılandırılması da, diğer önemli hususlar olarak sayılabilir

Bu siyasalar ve uygulamaların tümü, etkin bir yönetim modeli ile yaşama geçirilebilir. Böyle bir yönetim modeli ise, *iyi örgütlenme* temeline dayalı, parasal ve yönetsel sorunlarını aşmış, çok geniş boyutlu olmayan, ama verimli bir yönetim ve denetim anlayışına sahip esnek kurumsal örgütlenme şeklinde ortaya çıkar.

Türkiye'nin kentsel gelişmesi, feodal-kırsal bir toplum yapısından, modern sanayi toplumuna geçerken yaşanan sorunları kavrayamamış ve dolayısıyla çözememiş, sonuçta sağlıklı bir kentleşme yaratamamıştır. Hâlbuki, tarihsel kent dokusunu bir bütün olarak korumak ve onarmak için onu bütünsel bir fiziki

organizma olarak kabul etmek gerekirdi. Unutulmamalıdır ki, mimarlık ürünü bir tarihi bina, hukuksal açıdan adı tapuda yazılı sahibine ait olmakla birlikte, kültürel değeri yönünden toplumundur ve dolayısıyla bu değerın korunmasından ve yaşatılmasından, tüm toplum sorumludur. Toplum ise, bugüne kadar bu sorumluluğun bilincinde olmamıştır. Örneğın, yanan konaklar ve yıkılan eski yapılar zevkle, neşeyle seyredilmiş, yanan ve yıkılanın ahşap ve taş olmayıp tarih ve kültür olduğı gerçeğı anımsanmamıştır.

Bu nedenle, koruma kültürünün toplumun tüm kesimlerine yönelik olarak eğitim sürecinin içine alınması, önemli görölmektedir. Kamu yöneticilerinden siyasetçilere, asker ve sivil bürokratlara, seçilmiş ve atanmış yerel yöneticilere, gençlere, her düzeyde öğrencilere bu kültür aşılanmalıdır. Tarihi çevre bilincinin ve koruma kültürünün yaygınlaştırılmasında kamu kurumları yanında sivil toplum kuruluşları da etkin olarak yer almalıdır.

Başkentler yasayla kurulurken, küresel kentler uluslararası holding yönetimlerinin kararlarıyla kurulmaktadır. Kültürel değer zenginliğıyle donanmış kentler ise, tarihi birikimin sahiplenilmesi ve korunması ile ortaya çıkmaktadırlar. Jacques Chirac Paris Belediye Başkanlığına adaylığını koyduğunda, seçim kampanyası sürecinde, rakipleri seçildikleri takdirde neler yapacaklarını anlatırken, o “Ben bir şey yapmayacağım, Paris’i koruyacağım” demiştir ve seçilmiştir.

Toplumlari ayakta tutan unsurlar arasında, ekonomik zenginlik ve sosyal refah yanında belki onlardan da daha önde, o toplumun sahip olduğı kültür değerlerinin varlığı ve yaşatılması gelmektedir. Bu ise her şeyden önce, kentleşme

sürecinde etik olgunluğa dayalı kültür ve hukuk bilincini zorunlu kılmaktadır. Başarı sadece maddi gelişmenin değil, erdemlilik mücadelesinin sonucunda ortaya çıkacaktır.

Eğer kültürel zenginlik ihmal ediliyorsa, bir kentin temizliğinin, altyapı hizmetlerinin çok iyi durumda olması kentleşmenin sağlıklı olması yönünden fazla bir anlam taşımayacaktır. Çünkü, kentler, belediye hizmetleri ile olduğu kadar kültürel değerleriyle de öne çıkmaktadırlar. Bu nedenle, kültüre yönelmeyen uygulamaların eksik kalacağı ve gelişmenin sadece maddi unsurlarıyla sınırlı olacağı endişesini doğuracağı bir gerçektir.

Şehircilik ve mimarlıkta kültürel değerleri dikkate almadan gerçekleştirilen oluşumlar, toplumda yozlaşmayı ve yabancılaşmayı hızlandırmakta, buna karşın değişik uygarlıkların tarihi kalıtımını sahiplenerek yaşatmak, sosyo-ekonomik gönenç yanında toplumsal barışa da hizmet etmektedir. Bu bakımdan kentsel sit alanlarının özenle korunması yanında, kentsel gelişim uygulamalarında yeni açılım ve yerleşim alanlarının düzenlenmesinde “eski kent” dokusu ile uyum önemsenmelidir. Nasıl uzun yıllar çalışan bir kişi belli bir yaşa geldiğinde, sosyal güvenlik kapsamına alınarak ona yaşamını devam ettirecek bir gelir bağlanmaktaysa, kültür değerleri de böyle bir toplumsal güvenceye alınmalı ve varlıklarını koruyabilmelidir.

Buna karşılık, kentsel ölçekte koruma olgusunun ülkemizde gözardı edilmesi, başta İstanbul olmak üzere, Bursa, İzmir, Kayseri, Elazığ, Eskişehir, Trabzon gibi bir çok kentin kendilerine özgü görünümlerini kaybetmelerine neden olmuştur.

Korumaya yönelik planlama ve projelendirme çalışmalarının son dönemde yaygınlaşmış olması sevindirici olmakla birlikte, bu çabaların yeterli olduğunu söylemek zordur. Kaldı ki, koruma planı yapmak kadar önemli olan bir olgu, planın uygulamasına yönelik örgütsel ve parasal yapılanmayı gerçekleştirmektir.

Türkiye'nin, küreselleşme sürecinde kültürel baskıya açık bir ülke olarak, kültür yozlaşması tehlikesinden uzak durabilmesi, ancak kendi değerlerine sahip çıkarak mümkün olabilir. Bu tavır, küresel kültüre kapılarını tamamen kapatacağı anlamına gelmemekte, aksine ona açık olmakla birlikte, tutsak olmadan yaşamayı öngörmektedir.

Diğer yandan, yönlendirici ve ivme kazandırıcı dinamiklerin daha çok *yerelde* olduğu kabul edildiğinde, öteki pratiklerde olduğu gibi kültürel değerlerin korunmasını ve kentsel gelişmeyle etkileşimini yerel düzeyde örgütlemek akılcı görülmektedir. Bunun için öncü ve etkin yerel güçlerin varlığı ve sorumluluğu üstlenmesi ön koşuldur. Bu yerel güç ise, mutlaka yerel girişim demek değildir. Ama süreç içinde, merkezi yönetim-yerel yönetim- özel sektör ve sivil toplum kuruluşları arasındaki aynı amaca yönelik birlikteliği oluşturmak ve desteklemek zorunludur.

Burada, valilik birimi etkin bir rol oynayabilir. Valinin kurumsal gücü, özeysel ve yerel yönetimin temsilcisi ve ayrıca bazı sivil toplum örgütlerinin yöneticisi olması, ona verilecek hem önderlik, hem de eşgüdüm, görevlerini yürütmede, her olumsuzluğu önlemeye yeter. Bu, yöredeki diğer yerel yöneticilerin, kamu görevlilerinin ve sivil girişim sahiplerinin eylemin dışında kalmaları anlamına

gelmemektedir. Başarının temeli *iyi örgütlenme* olup, validen beklenen de bunu diğer aktörlerle birlikte gerçekleştirmektir.

Çözüm için, ayrıca, konunun kültür, sanat, bilim, teknik bilgi kapsamında bağımsız araştırma, geliştirme ve planlama kuruluşları tarafından ele alınması, incelenmesi ve uygulamaların düşünsel olarak desteklenmesi gerekir. Görsel ve yazılı basının ilgisi ile kamuoyunun duyarlılığı taze tutulabilir. Kültür ve kent ilişkisini kurarken, kültür adamları, yazarlar, edebiyatçılar ve sanatçılarla birlikte ancak yararlı oluşumlara varmak mümkün olabilecektir. Kültür ve kent ilişkisi ne kadar canlı tutulabilirse kentli insanın kente ve orada yaşayanlara bağı güçlenerek, aynı zamanda sorunların çözümüne katkısını da artırır. Çünkü, kültür değerleri, kenti yaşanabilir kılan temel öğelerdir ve en az maddi yatırımlar kadar kentli yurttaşın yaşamına değer katmaktadırlar.

Ne planlama yönetimi korumacılık yönetiminden, ne kültür korumacılığı kent yönetiminden, ne de kent yönetimi ülke yönetiminden bağımsızdır. Her biri diğerini olumlu ya da olumsuz yönde etkilemekte ve uyumlu olmayı gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla, bütün bu kurumların toplumun gelişmesi ve zenginliği doğrultusunda yapılandırılması önem kazanmaktadır. Küreselleşme süreci içinde kentlerin rekabeti, onların sahip oldukları kültürel değerle daha da özendirilmiş, önemli bir güç odağı olabilir. Bu kültürel değerler yalnız fiziki yapılarla ya da objelerle sınırlı olmayıp soyut varlıkları da kapsamaktadır. Başka bir anlatımla, müzik, yemek, folklor gibi kültür unsurları da kentleşme olgusuna yapıcı etkide bulunabilir.

Aslında kültürel değerleri sahiplenmiş ve iyi planlanmış bir kentte yaşama hakkı, birinci kuşak klasik haklar (can ve mal güvenliği, din ve vicdan özgürlüğü gibi) ile ikinci kuşak sosyal hakların (sosyal güvenlik, çalışma, adil gelir, sendika kurma, konut, sağlık, eğitim gibi) arkasından üçüncü kuşak haklar arasında sayılmakla birlikte, hergeçen gün önemsenmesini daha da hissettirmektedir. Kuşkusuz kentin kültürel etkinliklerinin güçlendirilmesi, onun insan onuruna uygun bir yaşam mekânı olarak yapılandırılmasında etkin rol oynayacaktır. Temel hedef, halkın daha iyi yaşam ve mutluluk duygusunu pekiştirmek ve yaşam kalitesini yükseltmektir. Buna katkı sağlayacak etkenler arasında yer alan yerel değerlerin korunması ve yaşatılması için “toplum odaklı” bir yönetim anlayışının egemen kılınması ise ön koşuldur.

Saydamlık, esneklik, katılımcılık, hesap verebilirlik ile üretkenlik, kurulacak yönetim yapısından bağımsız olarak ön planda tutulması gereken ilkelerdir. Kent planları ya da Koruma Kurulu kararları kapalı kapılar ardında değil, kamuoyu önünde tartışılarak alınmalı ve objektif olarak uygulanmalıdır. Amaç birkaç bireyi ya da zümreyi değil, tüm toplumu mutlu ve zengin kılmak olmalıdır. Aksi takdirde bir müddet sonra yönetilemeyen duruma düşecek ülke, kaosun, kuşkunun ve bilinmezlerin eline tutsak düşecektir. Halkın umutsuzluğu da buna eklendiğinde, toplum çaresizlik içinde kıvranıp duracaktır.

KAYNAKÇA

- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali (1994), *Kent Devletinden İmparatorluğa*, Ankara, İmge Kitabevi.
- AHUNBAY, Zeynep (2004), *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*, 3. Baskı, İstanbul, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.
- AKIN, Nur (2006), “Koruma, Çevre, Fener-Balat Örneği” *Prof. Dr. Gönül Tankut Anısına Koruma Sempozyumu, Diyarbakır, 24–26 Kasım 2005*, Ankara TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, (19-25).
- AKKAR, Z.Müge (2006), “Kentsel Dönüşüm Üzerine Batı’daki Kavramlar, Tanımlar, Süreçler ve Türkiye”, *Planlama*, 2006/10, (29-38).
- AKSOY, Asu (2007), “Kentsel Dönüşüm ve Orta Sınıf”, *Radikal* 2, Sayı: 559.
- AKSOYLU, Sevin (2003), *İdeal Toplum Modelleri ve Yeni Kent Fikri*, Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- AKSULU, Işık, URAK, Gediz, HERSEK, Can (2005), “Kastamonu Mimari Kültürünün Korunmasına Bir Örnek, Hacı Tahir Efendi Konağı”, *İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, Kastamonu Valiliği Yayını, (589-610).
- AKYOL, Mete (1976), “Kastamonu’nun Eski Eserleri” *Hürriyet*, 14 Mayıs.
- ALLEGRE, Claude, JEAMBAR, Denis (2006), *Le défi du monde*, Librairie Arthème Fayard.

ARIN, Cihan (2003), “ *Sanayi Devrimi Kenti Berlin- I: Kent Gelişimi Sürecine Bir Bakış.*”
<http://old.mo.org.tr/mimarlikdergisi/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=6&RecID=82>, 03.02.2007

ASH, Timothy Garton (2004), *Freie Welt-Europa, Amerika und die Chance der Krise*, Bonn, Bundeszentrale für Politische Bildung.

ATAY, Falih Rıfkı (1969), *Çankaya*, İstanbul, Doğan Kardeş Basımevi.

ATAY, Falih Rıfkı (2004), *Zeytindağı*, İstanbul, Pozitif Yayınları.

Avrupa Mimarlar Konseyi (2002), *Avrupa Mimarlık ve Yarın, Beyaz Kitap, Avrupa'nın Yapılı Çevresi İçin Öneriler*, Ankara, TMMOB Mimarlar Odası Yayını.

AYTEN, Asım Mustafa (2003), “Kentsel Sit Alanlarının Korunması Geliştirilmesinde Temel Belirleyicilerin Üç Kentsel Sit Alanında Araştırılmasına Dair Bir Çalışma”, *Planlama Dergisi*, 2003/3, (72-78).

AYVERDİ, Ekrem Hakkı (2000), *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*, 2. Baskı, İstanbul İFC Yayını.

BADEMLİ, R.Raci (2005), *Kentsel Planlama ve Tasarım Öğrencilerine Notlar*, Ankara, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını.

BAKIR, İbrahim, KALFAOĞLU, Sami (2006), “İmar Planlarının Geleneksel Kent Mekânlarında Konut Dokularının Dönüştürülmesine Yaklaşımı”, *Kentsel Dönüşüm Sempozyumu, 11-13 Haziran 2003, Yıldız Teknik Üniversitesi*, Ankara, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, (77-78).

BALAMİR, Aydan (2003), “Mimarlık ve Kimlik Temrinleri- I: Türkiye’de Modern Yapı Kültürünün Bir Profili”,

<http://old.mo.org.tr/mimarlikdergisi/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=6&RecID=66>, 21.12.2006

- BARBER, Benjamin (1996), “Le nouvel Observateur İle Söyleşi”, *Cumhuriyet*, 17 Mayıs.
- BARLIK, Tuğba, BAŞARIR, Berna, EYÜPGİLLER, Kemal Kutgün (2005), “Kastamonu Toprakçılar Konağı Restorasyon Projesi”, *İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, Kastamonu Valiliği Yayını, (665-678).
- BARTETZKO, Dieter (2007), “Dem Welterbekomitee fehlt der Mut”, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 28 Haziran.
- BAŞARAN, Ezgi (2006), “Paulo Mendes da Rocha ile Söyleşi”, *Hürriyet-Ek*, 3 Haziran,
- BEKTAŞ, Cengiz (2003), *Kuzguncuk*, İstanbul, Literatür Yayınları.
- BEKTAŞ, Cengiz (2005), “Tarihi Kent Merkezlerinde Yenileme”, *Bildiriler*, İstanbul, Şehir Plancıları Odası, (26-33).
- BELGE, Murat (2007), *İstanbul Gezi Rehberi*, İstanbul, İletişim Yayıncılık.
- BENEVOLE, Leonardo (2006), *Avrupa Tarihinde Kentler*, (Çev: Nur Nirven), İstanbul, Literatür Yayını.
- BERNAL, Martin (2003), *Kara Atena*, (Çev: Özcan Buze), 2. Baskı, İstanbul, Kaynak Yayınları.
- BİEGANSKI, Piotr, (1992) “The Reconstruction of the Old Town”, Warsaw, *The Old Town and the Royal Castle in Warsaw*, Arkady, (20-31)
- BİLSEL, Cana (2006), “Yeni Dünya Düzeninde Çözülen Kentler ve Kamusal Alan: İstanbul’da Merkezkaç Kentsel Dinamikler ve Kamusal Mekân Üzerine Gözlemler”, <http://www.metropolistanbul.com>, 18.11.2006.
- BİLSEL, S.Güven, POLAT, Erkan, YILMAZ, Neşe (2006), “Değişim Dönüşüm Sürecinde Kimlik Arayışları ve “Kentsel Yenileşme Kavramı” *Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildirileri*, 11-13 Haziran 2003, Yıldız Teknik Üniversitesi, Ankara, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, (53-64).

- BOOKCHIN, Murray (1999), *Kentsiz Kentleşme, Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü*, (Çev: Burak Özyalçın), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- BOYSAN, Aydın (2004a), *Nereye Gitti İstanbul*, 2. Baskı, İstanbul, YKY.
- BOYSAN, Aydın (2004b), *İstanbul'un Kuytu Köşeleri*, 10. Baskı, İstanbul, YKY.
- BUMİN, Kürşat (1990), *Demokrasi Arayışında Kent*, İstanbul, İz Yayıncılık.
- BURGER, Reiner (2007), "Dresdner Brücken-Drama", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 26 Haziran.
- CALVİNO, Italo (2004), *Görünmez Kentler*, (Çev: Işıl Saatçioğlu), 3. Baskı, İstanbul, YKY.
- CANSEVER, Turgut (2000), "75 Yılda Türkiye'de Planlama/Kentleşme/Koruma Politikaları ve Mimarlık", 4-5 Aralık 1999, *Panel-Forum*, Mimarlar Odası Yayını, (3-7).
- CHEN, Xiangming (2006), "Fragile Balance", *Internatione Politik*, November.
- Cumhuriyet Gazetesi 16.5.2000.
- CUNBUR, Müjgan, [ty], *Atatürk ve Milli Kültür*, 2. Baskı, Sakarya, Sakarya Valiliği Kültür Yayını.
- ÇAKIR, Aynur, YILDIRIM, Ege (2004), "Enis YETER'le Söyleşi: Kentsel Yenileşmenin Yerel Boyutu", *Planlama*, 2004/4, (20-28).
- ÇEÇENER, Besim, DANIŞMAN, Günhan (1973), "Kültür Değeri olan Yapı Korunması ve İngiltere Mevzuatı", *Mimarlık*, Sayı 8, (18-23).
- ÇELİK, Özlem (2005), Küresel Kent-Bölgeleri: Allen Scott ile Görüşme, *Planlama*, 2005/1, (75-80).
- ÇINAR, Candan (2006), "Konutun Moda ile İlişisini Kurabilir Miyiz?", <http://www.arkitera.com>. 14.09.2006.

- DELAFONS, J. (1997), *Politics and Preservation: A Policythstory of the Built Heritage, 1882–1996*, London, Chapman & Hall
- DUBEN, Alan (2002), *Kent, Aile, Tarih*, (Çev: Leyla Şimşek), İstanbul, İletişim Yayınları.
- DURU, Bülent, ALKAN, Ayten (2002), *20. Yüzyıl Kenti*, (Derleme ve Çeviri), Ankara, İmge Kitabevi.
- EKE, Feral, ÖZDEMİR, Nihan, VAROL, Çiğdem, GÜREL ÜÇER, Aşlı, ÖZER, M. Nazım (2001), “Yeni Yüzyılda Orta Ölçekli Kentlerin Gelişme Olanakları: Kastamonu Örneği”, *Dünya Şehircilik Günü, 24 Kolokyumu, İzmir, 6/8 Kasım 2000*, (124-133).
- EKİNCİ, Oktay (2000), “Kastamonu Bildirgesi”, *Mimarlık Dergisi*, 294, (55-56).
- EKİNCİ, Oktay (2003a), Enis Yeter “Vali”ydi..., *Cumhuriyet*, 30.7.
- EKİNCİ, Oktay (2003b), “Korumanın Şampiyonu Kastamonu”, *Tarihi Kentlerde Seyir Defteri, Yazılarla 2000’den 2003’e...*, İstanbul, Tarihi Kentler Birliği Yayını, (73-74).
- EKİNCİ, Oktay (2004), “Kastamonu’da Kent Müzesi”, *Tarihi Kentlerde Seyir Defteri–2, Yazılarla 2003’den 2004’e...* İstanbul, Tarihi Kentler Birliği Yayını, (39-40)
- EKİNCİ, Oktay, *Yeni Yapılaşmada Tarih ve Kimlik, Kimlikli Gelecek İçin Tarihsel Buluşma, Yazılarla 2003’den 2004’e...* İstanbul, Tarihi Kentler Birliği Yayını, (39-40).
- ELDEM, Sedat Hakkı (1987), *Türk Evi*, İstanbul, TAÇ Vakfı Yayını.
- ELVAN, Lütfi (2006), “İstanbul’a Göçe Karşı Alınabilecek Önlemler”, *İstanbul’a Göçün Yönetimi Semineri*, İstanbul, İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayını, (51-55).
- EMİROĞLU, Kudret, ÜNSAL, Süha (2006), *Kentleşme, Yapı ve Konut, 1923–1950 Dönemi*, Ankara, İnşaat Sanayi Yayınları.
- EMRE, Cahit (2002), “Merkezden Yönetim ve Yerinden Yönetim İlkeleri Çerçevesinde “Yetki Genişliğine Genel Bir Bakış” *Kamu Yönetiminde Yetki Genişliği, Bilimsel*

- Toplantı, 25 Mayıs 2002, Ilgaz-Kastamonu*, Ankara, Kastamonu Valiliği ve Ankara Üniversitesi Yayını, (12-16).
- ERAYDIN, Ayda (2001), “Küreselleşme-Yerelleşme ve İşlevleri Farklılaşan Kentler”
Cevat GERAY’a Armağan, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, (363-392).
- ERDER, Cevat (1975), *Tarihi Çevre Bilinci*, Ankara, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- ERDER, Cevat (1999), *Tarihi Çevre Kaygısı*, Ankara, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- ESKİ, Mustafa (1995), *İsmet İnönü’nün Kastamonu Gezileri*, İstanbul, Çağdaş Yayınları.
- EYÜPGİLLER, Kemal Kutgün (1999), *Bir Kent Tarihi Kastamonu*, İstanbul, Eren Yayıncılık.
- EYÜPGİLLER Kemal Kutgün (1994), Bir Küçük Anadolu Kentinde Batılı İmar: Kastamonu Örneği, *Arredamento*, 1994/12, (115-119).
- EYÜPGİLLER, Kemal Kutgün (2001), “Kastamonu’nun Mimari Mirası ve Koruma Sorunları”, *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, Kastamonu Valiliği Yayını, (389-400).
- EYÜPGİLLER, Kemal Kutgün, BARLIK, Tuğba, BAŞARIR, Berna, ERSEN, Ahmet (2002), “Kastamonu Toprakçılar Konağı Restorasyon Projesi”, İstanbul, *Mimar*, Haziran, 2002/2, (101-108).
- FRIEDMAN, Thomas (2000), *Küreselleşmenin Geleceği Lexus ve Zeytin Ağacı*, (Çev: Elif Özsayar), İstanbul Boyner Holding Yayınları.
- Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 26.6.2007
- Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung*, 8.7.2007
- GENÇ, Elif (2005), Yeni Buluntular Işığında Kastamonu-Kınık Kazıları Sonuçları Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- GERAY, Cevat (1999), “2000’li Yılların Eşiğinde Toplumsal Konut, Arsa ve Kentsel Gelişme” *Amme İdaresi Dergisi*, 32/4, Aralık, (85-116).
- GERAY, Cevat (2003), “Cumhuriyet’in 80. Yıldönümünde: Şehirciliğimiz ve Ankara”, *Planlama*, 2003/3, (5-13).
- GÖKSU, Faruk (2005), “İmar Hakları Transferi Kavramı ve Yeni Yasada Taşınmaz Hak Aktarımı Uygulama Aracının Değerlendirilmesi”, *Prof.Dr. Gönül Tankut Anısına Koruma Sempozyumu, Diyarbakır, 24-26 Kasım 2005*, Ankara, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, (99-105).
- GÖRGÜR, Pelin (2005), “1933’den 2003’e Atina Kartasındaki Değişimler, CİAM’dan CEU’ya”, *Planlama*, 2005/1, (35-41).
- GÜNAY, Baykan (2005), *Türkiye Mimarlığı, Gelenek, Yöre, Doğu, Batı*, Ankara, TMMOB Yayını.
- GÜNAY, Reha (1998), *Türk Ev Geleneği ve Safranbolu Evleri*, İstanbul, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- GÜNDAY, Metin (2003), *İdare Hukuku*, 8. Baskı, Ankara, İmaj Yayıncılık.
- GÜRLER, Ebru (2002), A Comparative Study in Urban Regeneration Process: The Case of İstanbul”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, ODTÜ, ŞPB-Kentsel Tasarım.
- GÜRLER, Ebru (2006), “Kentsel Yeniden Üretim Süreci Üzerine Karşılaştırmalı Çalışma: İstanbul Örneği”, *Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildirileri, 11-13 Haziran 2003, Yıldız Teknik Üniversitesi*, Ankara, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, (113-158).
- GRÜNDLER, Karl F, WILMANN, Urs, (2007) “Diplomat mit Schaufel”, *Die Zeit*, 5 Temmuz.

- GÜZER, Abdi (2004), *Gelenek, İşlev ve Moda Arasında Günümüz Konut Kültürü*” Kültürel Süreklilik ve Dönüşüm Alanı Olarak Konut, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara, 13 Nisan.
- GÜVENÇ, Bozkurt (2004), *Kültürün abc’si*, 3. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- HAMAMCI, Can (2004), “Kentsel Çevre Kalitesi ve Denetim”, *Antakya Kent Kurultayı Bildiriler Kitabı*, 9–10–11 Aralık 2004, Ankara, TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası Hatay ŞubesiYayını, (46-53).
- HARVEY, David (2003), *Postmodernliğin Durumu*, (Çev. Sungur Savran), 3. Basım, İstanbul, Metis.
- HOLTON, R.J. (1999), *Kentler Kapitalizm ve Uygarlık* (Çev. Ruşen Keleş), Ankara, İmge Kitabevi.
- HUOT Jean-Louis, THALMAN, Jean-Paul, VALBELLE, Dominique (2000), *Kentlerin Doğuşu*, (Çev: Ali Bektaş Girgin), Ankara, İmge Kitabevi.
- IŞIK, Fahri (2001), “Batı Uygarlığını Yaratanlar”, *Tarihi Kentler Birliği Dergisi*, 2001/3.
- İBRET, Bilgin Ünal (2004), “Kastamonu Nüfusunun Gelişim Dağılım ve Yoğunluk Özellikleri” *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 12/1 (157-178).
- İNAN, Afet (1959), *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Ankara.
- İNAN, Afet (1972), *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Birinci Sanayi Planı-1933*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayını.
- İSEN, Mustafa (1994), *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye*, 2. Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları.
- İZGİ, Utarit (1999), *Mimarlıkta Süreç*, İstanbul, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.
- KAPLAN, Ayşegül (1999), *Küresel Çevre Sorunları ve Politikalar*, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Yayınları.

- KARAOĞLU, Sultan (1999), “Restorasyon İlkeleri Doğrultusunda Sanat Eserleri Restorasyonu Eğitimi Üzerine Öneriler”, *1. Ulusal Restorasyon Eğitimi Sempozyumu Tebliğler, 13-5 Ekim 1996, Safranbolu*, (115-119).
- Kastamonu İli Alt Bölge Araştırma Raporu (2000), Gazi Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü SBP 361 Şehircilik Projesi (Basılmamış Rapor).
- Kastamonu Valiliği (2000), *Kültürel Değerlerin Korunmasında Yerel Yönetimlerin Rolü ve Sorumluluğu Sempozyumu ve Yerel Gündem-21 Bilgilendirme Sempozyumu-İl Ölçeğinde Yerel Gündem-21*, Ankara, Kastamonu Valiliği Yayını.
- Kastamonu Valiliği (2002), *Koruma Kültürü ve Kastamonu*, Ankara, Kastamonu Valiliği Yayını.
- Kastamonu Valiliği, (2003), *İl Özel İdaresi ve Köylere Hizmet Götürme Birlikleri Altyapı, Sağlık, Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Çalışmaları ile Merkez Cazibe Köy Çalışmaları 2002 Yılı*, Ankara, Kastamonu Valiliği Yayını.
- KELEŞ, Ruşen (1993), *Kent ve Siyaset Üzerine Yazılar (1975-1992)* İstanbul, ULA-EMME Kent Basımevi Yayını.
- KELEŞ, Ruşen (1998), *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, 2. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi.
- KELEŞ, Ruşen (2006a), *Kentleşme Politikası*, 9. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi.
- KELEŞ, Ruşen (2006b), *Yerinden Yönetim ve Siyaset*, 5. Basım, İstanbul, Cem Yayınevi.
- KELEŞ, Ruşen, HAMAMCI, Can (2005), *Çevre Politikası*, 5. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi.
- KELEŞ, Ruşen, GERAY Cevat, EMRE Cahit , MENGİ, Ayşegül (1999), *Kentsel Toprak Rantının Kamuya Kazandırılması*, Ankara, Öteki Yayınevi.

- KES, Aysu (2006), *Local Dynamics in The Process of Conservation and Restoration Projects İn Kastamonu*, A Thesis Submitted to The Greduate School of Social Sciences of Middle East Technical University.
- KILIÇ, Ali (2006), “Dönüşüm-Kentsel Yenileme Kavramları ve Yaklaşımlar”, İzmir, *Ege Mimarlık Dergisi*, 2006/1, Sayı 56, (12-16).
- KİPER, Perihan (2004), “Küreselleşme Sürecinde Kentlerimize Giren Yeni Tüketim Mekânları ve Yitirilen Kent Kimlikleri”, *Planlama*, 2004/4, (14-18).
- KİPER, Perihan (2005), “Koruma Amaçlı İmar Planı Kavramına Eleştirel Bir Bakış”, *Planlama*. 2005/1, (26-27).
- KİPER, H.Perihan (2006), *Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Tarihsel-Kültürel Değerlerinin Korunması, Türkiye-Bodrum Örneği*, İstanbul, Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayını.
- KOCABAŞ, Arzu (2006), *Kentsel Dönüşüm*, İstanbul, Literatür Yayını.
- KRAAS, Ulrich Nitschke (2006), “Megaastaedte als Motoren Globalen Wandels”, *Internationale Politik*, November.
- KRÜGER-LEİSSNER, Angelika (2004), *Staatsbürgerschaft und governance in Europa*, Villa Vigoni, Sonderheft/3
- KUBAN, Doğan (2000), *Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu*, İstanbul, Yapı-Endüstri Merkezi Yayını.
- KUBAN, Doğan (2001), *Türkiye’de Kentsel Koruma, Kent Tarihleri ve Koruma Yöntemleri*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- KUBAN, Doğan (2002), *Mimarlık Kavramları*, 6. Baskı, İstanbul, Yapı Endüstri Merkezi Yayını.
- KUBAN, Doğan (2003), “Çağdaş Kültür, Çağdaş Çevre ve Tarihsel Mimari Kalıt Sorunu”,.. <http://www.arkitera.com>., 17.5.2007.

- Le Soir*, “Rénover le quartier de l’Îlon”, 24 Haziran 2007
- MAALOUF, Amin (2007), *Afrikalı Leo*, (Çev: Sevim Raşa), 27. Baskı, İstanbul, YKY.
- MADRAN, Emre, ÖZGÖNÜL, Nimet (2005), *Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması*, Ankara, Mimarlar Odası.
- MADRAN, Emre, TAĞMAT, Tuğçe Selin (2007), *Kültürel ve Doğal Miras Uluslararası Kurumlar ve Belgeler, Derleme*, Ankara, TMMOB Mimarlar Odası Yayını.
- MAGRİ, Jessica Kraatz (2004), “Ein anderes Italien ist möglich Patriotismus-Nationalbewusstsein-europäische Identität”, Villa Vigoni, VIII, 4.
- MENGİ, Ayşegül, ALGAN, Nesrin (2003), *Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme, AB ve Türkiye Örneği*, Ankara, Siyasal Kitabevi.
- MENGİ, Ayşegül, KELEŞ, Ruşen (2003), *İmar Hukukuna Giriş*, Ankara, İmge Kitabevi.
- Mimarlar Odası (2000), “Kastamonu Bildirgesi” *Mimarlık*, Sayı: 294, (55-56).
- MITTENHUBER, Martina, SCHMIDT Alexander, WINDSHEIMER, Bernd (1995), *Der Nürnberger Weg, 1945–1995*, Nürnberg, Sandberg Verlag.
- MUMFORD, Lewis (2007), *Tarih Boyunca Kent*, (Çev: Gürol Koca, Tamer Tosun), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- MOLTKE, Helmuth Von (1999), *Moltke’nin Türkiye Mektupları*, (Çev: Hayrullah Örs), 3. Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- NOHLEN, Dieter (2001), Hrsg., *Kleines Lexikon der Politik*, München, Bundeszentrale für Politische Bildung.
- NOLTE, Paul (2006), “...und die deutschen städte?” *Internationale Politik*, November.
- NOWAK, Wolfgang (2006), “Am Anfang war die Stadt”, *International Politik*, November.
- NWEIHED, Kaldone G. (2007), *Küreselleşme İki Yüze Bir Maske*, (Çev: Banu Temel Gürel), Ankara, Memleket Yayınları.

- OKTAY, Ahmet (2002), *Metropol ve İmgelem*, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları.
- OKYAY, İsmet (1976), “Tarihsel Çevreyi Koruma ve Ulusal Kültür Sorunsalı, *Mimarlık*, Sayı.3, (38-39).
- OKYAY, İsmet (2001), *Fransa’da Kentsel Sit Alanlarının Korunması Malraux Yasası*, İstanbul, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.
- ORTAYLI, İlber (2005), *İstanbul’dan Sayfalar*, 7. Baskı, İstanbul İletişim Yayınları.
- ORTAYLI, İlber (2006a), “50 Yıl Önceki İmar Çılgınlığı” *Milliyet*, 15 Ocak.
- ORTAYLI, İlber (2006), “Eminönü İmparatorluğu”, *Milliyet*, 2 Temmuz.
- OWENS, E.J. (2000), *Yunan ve Roma Dünyasında Kent*, (Çev: Cânâ Bilse), İstanbul, Homer Kitabevi.
- ÖNDER, Mehmet (1966), “Atatürk ve Müzeler”, *Halkevi Dergisi*, 29 Ekim. (aktaran), Müjgan Cunbur, *Atatürk ve Milli Kültür*, 2. Baskı, Sakarya Valiliği Kültür Yayınları.
- ÖZDEMİR, Melike, Z.Dağıstan (2005), “Türkiye’de Kültürel Mirasın Korunmasına Kısa Bir Bakış”, *Planlama*, 2005/1, (20-25).
- ÖZDEN, Elif Örnek (2005), “Planlama-Koruma Üzerine Çözüm Arayışları” *Planlama*, 2005/2, (23-35).
- ÖZDEN, Pelin Pınar (2001), “Kentsel Yenileme Uygulamalarında Yerel Yönetimlerin Rolü Üzerine Düşünceler ve İstanbul Örneği, www.İstanbul.edu.tr/siyasal/dergi/sayi23-24/20.htm., 3.3.2007.
- ÖZDEN, Pelin Pınar (2006), “Planlamada Koruma Yaklaşımı ve Sürdürülebilirlik”, *Kent Gündemi*, 2006/1 (111-126).
- ÖZER, Bülent (2004), *Kültür, Sanat, Mimarlık*, 4. Baskı, İstanbul, Yapı Yayın.
- PAMUK, Orhan (2004), *İstanbul, Hatıralar ve Şehir*, 2. Baskı, İstanbul, YKY.
- PEROUSE, Jean-François (2007) “Kentsel Düşler”, *Radikal* 2, Sayı 559, 24 Haziran.

- PİRENNE, Henri (2005), *Ortaçağ Kentleri*, (Çev: Şadan Karadeniz), 5. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.
- PLATON (2007), *Yasalar*, (Çev: Candan Şentuna, Saffet Babür), 3. Baskı, İstanbul, Kabalcı Yayınevi.
- RAPOPORT, Amos (2004), *Kültür Mimarlık Tasarım*, (Çev: Selçuk Batur), İstanbul, Yapı-Endüstri Merkezi Yayını.
- SAKAOĞLU, Necdet (2002), *Sarayı Humayun, Topkayı Sarayı*, İstanbul, Denizbank Yayınları.
- SENNETT, Richard (1999), *Gözün Vicdanı, Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam*, (Çev: Süha Sertabiboğlu, Can Kurultay), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- SENNETT, Richard (2002a), *Kamusal İnsanın Çöküşü*, (Çev: Serpil Durak, Abdullah Yılmaz), 2. Baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- SENNETT, Richard (2002b), *Ten ve Taş*, (Çev: Tuncay Birkan), İstanbul, Metis Yayınları.
- SÖZEN, Metin (1999), “İmar Planları ve Tarihsel Kent Dokusu”, *Cumhuriyet’in 75. Yılında Gaziantep’te Kentleşme ve Mimarlık Panel-Forum*, Ankara, TMMOB Mimarlar Odası Gaziantep Şubesi Yayını, (7-13).
- SÖZEN, Metin (2000), *Anadolu Kentleri*, İstanbul, Creative Yayını.
- SÖZEN, Metin (2002), “Koruma Politikasında Yeni Yaklaşımlar”, *Türkiye’de Tarihi Kent Dokularının Korunması ve Geleceğe Taşınması Sempozyumu*, Ankara, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü Yayını, (55-59).
- SÖZEN, Metin (2006), *Gelenekten Geleceğe, Anadolu’da Yaşama Kültürü*, İstanbul, ÇEKÜL Yayını.
- STIGLITZ, Joseph (2002), *Die Schatten der Globalisierung*, Bonn, Bundeszentrale für Politische Bildung.

- ŞAHİN, Mustafa (2002), İl Özel Yönetimleri ve Kırsal kalkınma Kastamonu Örneği, *Yüksek*
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ŞAHİN OLGUN, İnci, AKSEL ENŞİCİ, Bahar (2006), “İstanbul ve Kamusal Alan”,
<http://www.metropolistanbul.com/public/temamakale.aspx?tmid=10&mid=9>,
18.12.2006.
- ŞAYLAN, Gencay (2006), *Postmodernizm*, 3. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi.
- ŞENTÜRK, İris (2001), “Antakya’da Koruma ve Planlama Sorunları” *Kültürler Alaşımı ve*
Kentsel Mimari Kimlik, Sempozyum-Panel-Forum, 30 Eylül 2000, TMMOB
Mimarlar OdasıYayını, (72-79).
- TASAM, *Küreselleşme Sürecinin Medya ve Kültür Üzerinde Etkileri*, Stratejik Rapor,
No:15, İstanbul, TASAM Yayını.
- TEKELİ, İlhan (1988), “Kentsel Korumada Değişik Yaklaşımlar Üzerine Düşünceler”,
Mimarlık, 88/2, (57-58).
- TEKELİ, İlhan (1991), *Kent Planlaması Konuşmaları*, Ankara, TMMOB Mimarlar Odası
Yayınları.
- TEKELİ, İlhan (1999), *Modernite Aşılırken Siyaset*, Ankara, İmge Kitabevi.
- TEKELİ, İlhan (2001), *Modernite Aşılırken Kent Planlaması*, Ankara, İmge Kitabevi.
- TEKELİ, İlhan (2006), “Kentleri Dönüşüm Mekânı Olarak Düşünmek”, *Kentsel Dönüşüm*
Sempozyumu, 11–13 Haziran 2003, Yıldız Teknik Üniversitesi, Ankara, TMMOB
Şehir Plancıları Odası Yayını, (2-7).
- TIESDALL, S., OC, T, and HEATH, T. (1996), *Revitalizing Historic Urban Quartes*,
Oxford, Architectural Press.
- Tarihi Kentler Birliği, ÇEKÜL, Kadıköy Belediye Başkanlığı, (2007), *Havana’nın İçten*
Sesi...İstanbul.

- Tarihi Kentler Birliği (2004), *Kimlikli Gelecek İçin Tarihsel Buluşma*, İstanbul, Tarihi Kentler Birliği Yayını.
- TMMOB-ŞPO (2001), *Metropoliten Alan Yönetiminde Yeni Arayışlar, Sempozyum, 13-14 Kasım 2001*, İstanbul Ticaret Üniversitesi, TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi, Ege Basım Yayını
- TONBUL, Zehra (2005), “Doğan Kuban’la Söyleşi”, <http://www.yapi.com.tr>, 3.3.2007.
- TOPRAK, M.Faruk (1990), Endülüs Şiirinde Mersiye Ankara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- TOYNBEE, Arnold (1970), *Staedte der Entscheidung*, Wien und Münschen, Verlag Schroll & co.
- TURGUT, Ahmet (2006), “Kentsel Dönüşüm Çerçevesinde Eminönü” *Eminönü 1. Uluslararası Sempozyumu, 17-19 Haziran 2006, Tebliğler Kitabı*, İstanbul, Eminönü Belediyesi Yayını (93/94).
- TURGUT, Sema, ÖZDEN, Pınar (2005), “Sürdürülebilir ve Turizm Eksenli bir Kentsel Dönüşüm Hedefine Doğru: Eminönü Tarihi Kent Merkezi”, *Planlama Dergisi*, Sayı. 2005/1, (49-62).
- ULUSOY, Ali, TURAN, Menaf, YILDIRIM, Ege (2005), “Ankara’da Kentsel Dönüşüm Politikaları, Yansımaları ve Sonuçları”, *Sunuş ve Sohbet Etkinliği, Mimarlar Derneği 1927, 22 Aralık 2005, Konuşma Notları*, Ankara, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülteni.
- UZUN, Nil (2006), “Yeni Yasal Düzenlemeler ve Kentsel Dönüşüme Etkileri”, *Planlama*, 2006/10, (49-52).
- ÜÇCAN, Fikret (2002), *Kültür Mirasımız*, Ankara, Şekerbank Kültür Yayınları.
- ÜNSAL, Behçet (2001a), *Mimarlık Tarihi*, İstanbul, İDMMA Yayınları.

- ÜNSAL Behçet (2001b), *Mimari Tarihi*, Cilt II, İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi Yayını.
- VAROL, Çiğdem, GÜREL ÜÇER, Aslı (2005a), “Sürdürülebilir Kentsel Gelişme İçin Planlama: Kastamonu Örneği”, *Gazi Üniversitesi, Orman Fakültesi Dergisi*, Cilt:5, No:1, (83-98).
- VAROL, Çiğdem, GÜREL ÜÇER, Aslı, ÖZER, M.Nazım (2005b), “Kastamonu’nun Sosyo-Ekonomik Kalkınmasında Kültürel Mirasın Rolü”, *İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, Kastamonu Valiliği Yayını, (685-696).
- WEBER, Max (2003), *Şehir/Modern Kentin Oluşumu*, (Çev: Musa Ceylan), 4. Baskı, İstanbul, Bakış Yayınları.
- WEYLAND, Petra (2005), *Mekân, Kültür, İktidar, Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler*, (Çev: Leyla Şimşek, Nilgün Uygun), İstanbul, İletişim Yayınları.
- WYCHEREY, R.E. (1986), *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?*, (Çev: Nur Nirven, Nezih Başgelen), İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- YAMAK, Yalçın (2006), “İmar (Yapılanma) Haklarının Devri: Model-Uygulama Alanları ve Sonuçlar”, *Planlama*, 2006/1, (63-73).
- YAVUZ, Fehmi (1961), “Gecekondu Konusu”, *Dördüncü İskan ve Şehircilik Haftası*, Ankara, SBF Yayınları,
- YAVUZ, Fehmi (1973), “Cumhuriyet’in 50. Yılında Başkent Ankara’nın Havası”, *Türk Dili Dergisi*, Sayı: 266.
- YETER, Enis (2002a), “Metropolitan Alan Yönetiminde Yeni Arayışlar: İstanbul”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt:11, Sayı:2, (41-50).
- YETER, Enis (2002b), “Kamu Yönetiminde Yetki Genişliği ve Kastamonu Uygulaması” *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt:11, Sayı:3, (22-32).

- YETER, Enis (2006), “İl Özel İdarelerinin Çevre Yönetimindeki Yeri” Kastamonu Valiliği Örneği, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt: 15, Sayı:3, (63-78).
- YILDIRIM, A.Ege (2006), “Güncel Bir Kent Sorunu: Kentsel Dönüşüm”, *Planlama Dergisi*, 2006/1.
- YILMAZ, Meltem (2004), “Mimari Kimlik ve Küreselleşme”, *Antakya Kent Kurultayı Bildiriler Kitabı*, 9-10-11, Aralık 2004, Ankara, TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası Hatay Şubesi Yayını.

ÖZET

Bu çalışmada, kentsel gelişme ve kültürel değerler arasındaki etkileşim, kavramsal ve tarihi süreç bazında araştırılarak bu konudaki yaklaşımlar ortaya konmaktadır. Her iki kavramın birbiri için önemi açık olup herikisi de vazgeçilmezdir.

Birinci bölümde, kentsel gelişmede kültürel değerlerin yeri ve önemi ele alınmaktadır. Bu bağlamda kentsel gelişme ve kentsel dönüşüm olguları tartışılmış, kültürel değerlerin ne olduğu, korunma nedenleri ve yöntemleri örneklerle anlatılırken, kuramsal yaklaşımlar da irdelenmiştir. Yine bu bölümde, kentsel gelişme ve kültürel değerler ilişkisi çeşitli boyutlarla ve etkileşimleri açısından incelenmiştir.

İkinci bölüm, Türkiye’deki kentsel gelişme ve kültürel değerlerin korunması arasındaki etkileşime ayrılmıştır. Kültürel değerlerin göz ardı edilen kentsel gelişmedeki mekânsal, sosyal ve ekonomik etkilerinin neler olduğu hususu ile kentsel gelişmenin niteliği, süreci, somut uygulamaları, yönetsel ve yargısal boyutları açıklanmıştır.

Son bölümde, iki farklı konumda yeralan İstanbul ve Kastamonu örnekleriyle etkileşim kapsamında nelerin yapılabildiği ve bunların sonuçları gösterilmektedir. Bu bölüm, teorinin ötesinde uygulanabilir öngörüler içerdiği için, Teze ayrı bir anlam katmaktadır.

Değerlendirmede ise, kültürel değerlerin gerektiğinde korunamamasına ve kentsel gelişmenin istenilen düzeyde olmamasına neden olan hususlar belirtilirken, çözüm önerileri de dile getirilmektedir. Ayrıca İstanbul ve Kastamonu örnekleri arasındaki benzerlik ve farklılıklar tartışılmaktadır.

ABSTRACT

This study examines the interaction between urban development and cultural values on the basis of conceptual and historical process and defines the relevant approaches. These two concepts are not in conflict, but rather complementary. Furthermore the importance of each other is obvious and both are indispensable.

The first chapter discusses the place and importance of cultural values in urban development. In this context, the concepts of urban development and urban transformation are discussed; theoretical approaches are examined while the definition of cultural values and, the reasons and methods of their protection are presented through examples. This chapter also deals with different dimensions of the relation between urban development and cultural values as well as their interaction.

The second chapter is dedicated to the interaction between urban development and the protection of cultural values. This chapter articulates the spatial and socio-economic impacts of cultural values on disregarded urban development and explains the characteristics, the process, tangible applications, and administrative and judicial dimensions of urban development.

The last chapter aims at demonstrating the implementations within the scope of this interaction and the results of these actions by comparing two different examples of the subject: İstanbul and Kastamonu. Beyond theoretical concepts, this chapter includes practical provisions and thus it contributes to the thesis with another dimension.

The assessment part emphasizes the reasons for inadequate protection of cultural values and the limited level of urban development and offers solutions. In addition, the similarities and differences between İstanbul and Kastamonu are discussed.